JOANNIS THEODORI BEELEN

**Can. hon. Eccl. Cathedr. Leod. S. Th. doct., in Academ. Cath. Lovan.
S. Script. et Lingg. Orientt. Prof. Ord.**

COMMENTARIUS

IN

ACTA APOSTOLORUM.

CUI INTEGRI ADDUNTUR CONTEXTUS GRÆCUS ET LATINUS.

TOMUS PRIOR.

Cum tabula Geographica ad Acta Apostolorum.

LOVANII
APUD C. J. FONTEYN, BIBLIOPOLAM.

1850.

APPROBATIO.

Opus, quod inscribitur : *Joannis Theodori Beelen, Can. hon. eccl. cathedr. Leod. S. Theol. Doct., in Academ. Cath. Lovan. S. Script. et lingg. orientt. Prof. ord. Commentarius in acta Apostolorum. Tomus Prior.*, ex auctoritate Eminentissimi et Reverendissimi Cardinalis Archiepiscopi Mechliniensis, et legum academicarum præscripto recognitum, quum fidei aut bonis moribus contrarium nihil continere visum fuerit, imprimi potest.

Datum Lovanii die 21 Martii 1850.

P.-F.-X. DE RAM.
RECT. UNIV.

LOVANII TYPIS ICKX ET GEETS.

PRÆFATIO.

Anno proximè elapso in lucem edidi exegetici mei studii primitias, interpretationem, inquam, Epistolæ S. Pauli ad Philippenses. Et videtur hic Commentarius sacræ exegeseos studiosis nonnihil utilitatis præstitisse, quum ejus operis exemplaria jam divendita sint ferè omnia. In præsenti autem opere exegetico eamdem commentandi rationem secutus sum, nec minorem rei adhibui diligentiam. Itaque confido fore ut hac etiam lucubratione exegetica studia nonnihil juvare possim. Quod si mihi obtigerit, voti compos ero.

AUCTOR.

Scribebam Lovanii xv ante Cal. Apriles MDCCCL.

PROLEGOMENA

IN

ACTUS APOSTOLORUM.

§1. *De hujus libri titulo.*

Varius est in variis Codd. MSS. hujus libri titulus. Nam et *πραξεις των Αποστολων* inscribitur, et *αἱ πραξεις των Αποστολων*, et *Λουκᾶ ευαγγελιστου πραξεις Αποστολων*, et *πραξεις των ἁγιων Αποστολων, συγγραφεισαι ὑπο Λουκᾶ του ευαγγελιστου*, etc. Ex qua inscriptionis varietate colligi posse videtur, non fuisse ab ipso auctore titulum huic libro appositum. Quidquid sit, Codices et Versiones antiquæ omnes in libro hoc inscribendo hactenùs conveniunt, ut in quocumque titulo legantur voces hæ : *Actus Apostolorum*. Quæ sola verba ut simplicissimum titulum jam continent, ita et antiquissimam hujus libri inscriptionem fuisse facile crediderim. *Πραξεις* autem *των Αποστολων* intelliguntur *res gestæ* ab iisdem. Eodem sensu apud Xenophontem (Cyr. I. 3. 1) *πραξεις Κυρου* sunt *res gestæ a Cyro*. Utrum vero inscriptio hæc : *πραξεις των Αποστολων*, argumento hujus libri conveniat, nec-ne, infra disputabitur.

§ 2. *De Authentia libri.*

Sanctum Lucam Evangelistam, sub cujus nomine hic liber fertur, reapse ejus libri esse a ctorem, argumentis probatur quam firmissimis.

Et vero jam ab antiquissimis (1) inde temporibus S. Lucæ Evangelistæ hic liber tributus legitur. Testes ejus rei sint :

---

(1) Lucæ librum etiam a Patribus Apostolicis, saltem a S. Polycarpo citatum fuisse, rectè dixeris; nam hic in epistola sua ad Philippenses, dum scribit (Cap. 1) : *ὃν ηγειρε ὁ Θεος, λυσας τας ωδινας του ᾅδου*, dubitari nequit quin respexerit locum Act. Apost. Cap. II. 24, ubi legimus : *ὃν ὁ Θεος ανεστησε λυσας τας ωδινας του θανατου*, vel *του ᾅδου*, ut in aliis Codicibus legitur.

1. S. Irenæus (Adv. Hæres. Lib. 3. Cap. xiv.) : « Quoniam autem, inquit, is Lucas inseparabilis fuit a Paulo et coöperarius ejus in Evangelio, ipse fecit manifestum, non glorians, sed ab ipsa productus veritate.... Quum vidisset Paulus per somnium virum Macedonem, dicentem : *Veniens in Macedoniam opitulare nobis, Paule, statim*, ait (*Lucas*), *quæsivimus proficisci in Macedoniam, intelligentes, quoniam provocavit nos Dominus evangelizare eis. Navigantes igitur a Troade, direximus navem in Samothracem.* (Act. xvi. 9. sqq.); et deinceps reliquum omnem ipsorum usque ad Philippos adventum diligenter significat, et quemadmodum primum sermonem loquuti sunt : *sedentes enim*, inquit, *loquuti sumus mulieribus quæ convenerant* (Act. xvi. 13); et quinam crediderunt, et quam multi. Et iterum ait : *Nos autem navigavimus post dies azymorum a Philippis, et venimus Troadem, ubi et commorati sumus diebus septem* (Act. xx. 6). Et reliqua omnia ex ordine .... refert, omni diligentia demonstrans et loca et civitates et quantitatem dierum, quoadusque Hierosolymam adscenderent : et quæ illic contigerint Paulo, quemadmodum vinctus Romam missus est; et nomen Centurionis, qui suscepit eum, ... et quemadmodum naufragium fecerunt, et in qua liberati sunt insula, et quemadmodum humanitatem ibi perceperunt, Paulo curante principem ipsius insulæ, et quemadmodum inde Puteolos navigaverunt, et inde Romam pervenerunt, et quanto tempore Romæ commorati sunt. Omnibus his quum adesset Lucas, diligenter conscripsit ea, ut neque mendax neque elatus deprehendi possit, eo quòd omnia hæc constarent, etc. (1). »

2. Clemens Alexandrinus (Stromat. v. p. 588. ed. Sylb.) : Καθως, inquit, και ὁ Λουκας εν ταις πραξεσι των αποστολων απομνημονευει τον Παυλον λεγοντα· ανδρες Αθηναιοι, κ. τ. λ. h. e. « *Quemadmodum et Lucas in Actibus Apostolorum Paulum commemorat dicentem : Viri Athenienses*, etc. cf. Act. xvii. 22.

3. Tertullianus (De Baptismo Cap. x) : « Adeo, *inquit*, postea in Actis Apostolorum invenimus, quoniam qui Joannis baptismum habebant, non accepissent Spiritum sanctum, quem ne auditu quidem noverant. » *Idem* (De Jejunio Cap. x) : « Porrò, *inquit*, cum in eodem commentario Lucæ, et tertia hora orationis demonstretur, sub qua Spiritu sancto initiati pro ebriis habebantur, et sexta, qua Petrus adscendit in superiora. » Cf. Act. Cap. xix. 2. 3. Cap. ii. 13, et Cap. x. 9.

Sequioris temporis testes producere nihil opus est. Suffecerit dixisse continuà deinceps ætatum serie constanter citari Actuum Apostolorum librum, eumdemque sancto Lucæ Evangelistæ auctori constanter tribui. Sic, ut hoc utar quia novum, S. Cyrillus Alexandrinus in Commentario in Lucæ Evangelium recentissimè primùm edito (2) passim

(1) Irenæi opus hâc parte Græcè non amplius exstat. Et interpretem nactus est Irenæus servilem indoctumque.

(2) Scil. ab eruditissimo Cardinali Maïo, Tom. x *Classicorum auctorum e Vaticanis Codicibus editorum*. Romæ 1838. Græcè.

loca quædam ex altero illo Lucæ libro allegat; et quidem ad Evang. S. Lucæ Cap. XIII. ỳ. 1. (p. 285 in cit. edit. Card. Maii) hæc scribit: « *Εοικασιν οἱ Γαλιλαιοι κατα τους χρονους Πιλατου εστασιακεναι, δογμασιν ἑπομενοι Ιουδα του Γαλιλαιου, οὑ και ὁ Λουκας εν ταις πραξεσι των αποστολων εμνησθη, κτλ.* h. e. « Videntur Galilæi temporibus Pilati seditionem excitasse, dogmata sequentes cujusdam Judæ Galilæi, de quo mentionem facit etiam Lucas in Actibus Apostolorum. » Cf. Act. Cap. v. 37.

Externis autem hisce argumentis accedunt *interna*. Et *primò* quidem auctor libri Actûum Apostolorum in ipso sui operis exordio perspicuè significat eumdem se esse qui ante conscripserat historiam de rebus gestis Jesu Christi, hoc est, Evangelium quod tertio loco inter Canonica Evangelia recensetur. Confer Ev. S. Lucæ Cap. I. 1—4 et XXIV. 50. 51 cum Act. Ap. Cap. I. 1. 2.

Secundò. Auctor libri Actûum Apostolorum sese exhibet tamquam individuum Pauli comitem ab eo indè tempore quo Apostolus a Troade profectus est in Macedoniam (cf. Act. XVI. 10). Atqui ex epistolis S. Pauli constat, Lucam illi passim adfuisse socium et comitem. Vide Ep. ad Philem. ỳ. 24., ad Coloss. IV. 14., et 2 ad Timoth. IV. 11.

Tertiò. Græca elocutio quæ in libro Actûum Apostolorum cernitur, ita convenit cum eâ quæ in Evangelio S. Lucæ observatur, ut etiam inde probetur unum eumdemque esse utriusque operis scriptorem. Sequuntur hic a Schottio (Isagog. in libr. N. T.) collectæ voces phrasesque, aut non nisi in Lucæ Evangelio aut certè multo frequentius ibi quam in ceteris libris Novi Testamenti occurrentes, quæque pariter frequentissimè leguntur in libro Actûum Apostolorum:

Αδικια in hujusmodi locutionibus: *κριτης αδικιας, μισθος αδικιας*, etc. occurrunt *in Evangelio* Cap. XIII. 27; XVI. 8. 9. XVIII. 6; *in Act. Apost.* Cap. I. 38. VIII. 23.

Αναγειν occurrit *in Evangelio* Cap. II. 22; IV. 5; VIII. 22; XXII. 66; *in Act. Apost.* septemdecim locis; semel apud Matthæum.

Ατενιζειν occurrit *in Evangelio* Cap. IV. 20. XXII. 56; *in Act. Apost.* Cap. I. 10. III. 4; XII. 6; XV. 7. 55; X. 4; XI. 6; XIII. 9; XXIII. 1; præter Lucam in Novi Testamenti libris solus Paulus adhibet verbum *ατενιζειν* in 2 ad Corinth. III. 7. 13.

Εφιστημι legitur *in Evangelio* Cap. II. 9. 38; IV. 39; X. 40. XX. 1. XXI. 34; XXIV. 4; *in Act. Apost.* Cap. IV. 1. 6. XI. 11; XII. 7. 10. XVII. 5. XXII. 13. 20; XXIII. 11. 27; XXVIII. 2; præterea tantùm apud Paulum legitur in Ep. ad Thess. V. 3; et in 2 ad Timoth. IV. 2. 6.

Παραχρημα occurrit *in Evangelio* Cap. I. 64; IV. 39; V. 25; VIII. 44. 47. 55; XIII. 13. 18. 43; XIX. 11; XXII. 60; *in Act. Apost.* septemdecim locis; bis apud Matthæum.

Συγκαλειν et *συγκαλεισθαι* occurrunt *in Evangelio* Cap. IX. 1; XV. 6. 9; XXIII. 13; *in Act. Apost.* Cap. V. 21. X. 24. XXVIII. 17; præterea semel apud Marcum Cap. XV. 16.

Ὑποστρεφειν legitur *in Evangelio* Cap. I. 56; II. 39. 43. 45. IV. 1. 14. VII. 10. VIII.

37. 39. 40. IX. 10. X. 17. XI. 24. XVII. 15. 18, aliisque locis; *in Act. Apost.* undecim locis; semel apud Marcum, bis apud Paulum.

Ἱκανὸς, ita ut valeat *copiosus*, *multus* legitur *in Evangelio* Cap. VII. 12; VIII. 27. 32; XX. 9. XXIII. 8. 9; *in Act. Apost.* Cap. V. 37. VIII. 11. IX. 23. 43; XI. 24. 26; XII. 12; XIV. 3. 21. XVIII. 18; XIX. 26; XX. 8. 11. 37. XXVII. 9. Præterea in toto Novo Testamento non nisi ter eo sensu vox ἱκανὸς occurrit.

Quæ vero sequuntur voces phrasesque in Evangelio S. Lucæ et in libro Actûum Apostolorum frequenter leguntur, in ceteris verò Novi Testamenti libris nuspiam occurrunt :

Διαπορεῖν legitur *in Evangelio* Cap. IX. 7; XXIV. 4; *in Act. Apost.* Cap. II. 12. V. 24. X. 17

Καθεξῆς occurrit *in Evangelio* Cap. I. 3; VIII. 1; *in Act. Apost.* Cap. III. 24; XI. 4; XVIII. 23.

Καθότι legitur *in Evangelio* Cap. I. 7; XIX. 9; *in Act. Apost.* Cap. II. 24. 45. IV. 35.

Ὁμιλεῖν legitur *in Evangelio* Cap. XXIV. 14. 15; *in Act. Apost.* Cap. XX. 11. XXIV. 26.

Συμβάλλειν occurrit vario sensu *in Evangelio* Cap. II. 19; XIV 31; *in Act. Apost.* Cap. IV. 15; XVII. 18. XVIII. 27, XX. 14.

Ὑπολαμβάνειν legitur *in Evangelio* Cap. VII. 43; X. 30; *in Act. Apost.* Cap. I. 9. II. 15.

Itaque ex argumentis tam *externis* quam *externis* constat quam certissimò, S. Lucam Evangelistam auctorem esse libri Actûum Apostolorum, qui sub ejus nomine fertur. Rem testatissimam nuperrimè in dubium tamen vocavit deWettius, sed adductus rationibus perquam futilibus. Et *primum* quidem, miratur ille *Lucam, si auctor sit Actûum Apostolorum, non ipsum se in proœmio sui Evangelii adnumerasse inter testes oculares* (1). — Ast falsò sumit deWettius tertium Evangelium et Actûum Apostolorum librum conficere ambo non nisi unum opus historicum, ut adeò proœmium illius Evangelii dicendum sit pertinere etiam ad Actûum Apostolorum librum. Imo ne hoc quidam constat, Lucam scilicet cum Evangelicam suam historiam conscriberet, in animo habuisse alium deinceps componere librum, in quo persequeretur res gestas Apostolorum. Sed fac etiam, quod tamen negamus, proœmium tertii Evangelii pertinere etiam ad Actûum Apostolorum librum, vel sic etiam futilis est deWettiana illa du-

---

(1) Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in die kanonischen Bücher des Neuen Testaments von Wilhelm Martin Leberecht de Wette. Ed. 3. Berlin 1834. § 114. « *Der Verfasser*, (der Apostel-Geschichte) inquit. *ist der des dritten Evangeliums, und scheint* (!) *sich als den Begleiter des Ap. Paulus und als Augenzeugen eines Theiles der Geschichte auzudeuten* (XVI. 10—17. XX. 5—15. XXI. 1—17. XXVII. 1— XXVIII. 16). *Dagegen ist es befremdend, dass er sich in der Vorrede des Evangeliums nur auf andere Augenzeugen beruft, von sich aber bloss als Erforscher und Bearbeiter der von Andern schon aufgezeichneten Ueberlieferung spricht.*

bitatio. Nam quum auctor Actûum Apostolorum inde a decimo sexto Capite (ỷ. 10) istius libri ipsâ suâ narrandi ratione manifestò sese exhibeat tamquam testem oculatum eorum quæ deinceps enarrat, nihil adeò opus erat ut id in totius operis proœmio disertis verbis significaret, præsertim quum rerum narrandarum non nisi ex parte tantùm exiguâ oculatus testis fuisset.

Secundò. Partim, inquit, *falsa* (Act. IX. 26. XXII. 17 coll. Gal. I. 17 sq.; XVIII. 5. coll. I. Thess. III. 1. sq.), partim *dubia* (Act. XI. 30. coll. Gal. II. 1), partim *nimis tenuia* (Act. IX. 30. XVI. 6, collatâ epistolâ ad Galatas), partim *invicem sibi contradictoria* (cf. IX. 3. sqq. cum XXII. 6. sqq. XXVI. 14. sqq.) sunt ea quæ auctor Actûum Apostolorum enarrat de rebus a Paulo gestis ante illud tempus, quo se hujus socium factum fuisse affirmat (1). — Vult dicere deWettius, auctorem Actûum Apostolorum, si is reapse aliquando fuisset Pauli socius, de Paulo neque *falsa*, neque *nimis tenuia*, neque *contradictoria* scripturum fuisse, quum res Pauli ab ipso Paulo, et plenissimè, et ut erant, potuisset edoceri.

Ad hæc respondemus :

a) Quod attinet ad ea in quibus auctor Actûum Apostolorum deWettio visus est historiographus in nonnullis Pauli gestis referendis justo parcior et tenuior, ad hæc monemus, minimè constare Lucam eo tempore librum suum composuisse, quo tempore cum Paulo versabatur (2); imo fieri potuisse ut Lucas tum demum cœperit libri sui conscribendi consilium, quum jam amplius cum Paulo non esset. Quæ si ita sint, profectò non est cur mirum videatur quod Lucas in nonnullis Pauli gestis referendis parcior et tenuior fuerit; nempe ea tantùm litteris mandaverit quæ certâ scientiâ ipsi fuerant comperta, plura scripturus si Paulum potuisset interrogare, aut aliâ certâ viâ eadem rescire.

Quamquam periculosum est, nisi consilium auctoris penitùs perspectum habeas, audacius velle definire quasnam res copiosius, quasnam verò exilius tractare debuerit. Librum suum Lucas composuit in gratiam amici sui Theophili (Act. I. 1). Quid si non nesciret Theophilus ea in quibus enarrandis auctor videatur justo exilior?

At enim, inquit deWettius, insunt in ea libri parte quædam *falsa*, quædam *dubia*, quædam etiam *contradictoria!* — Fac rem ita se habere; ast non indè consequitur, quod vult deWettius, nempè dubitari posse an non sit mendax auctor dum se aliquamdiu Pauli socium fuisse dicit, præsertim quum alia adsint argumenta, quæ

(1) Ibid. « *Es ist befremdend .... dass die anderweitigen Nachrichten von Paulus theils falsch* (IX. 26. XXII. 17. Vgl. Gal. I, 17. f. XVII. 14. XVIII. 5. Vgl. 1 Thess. III. 1. f.), *theils ungenügend sind* (IX. 30. XVI. 6. Vgl. Br. an die Gal.), *theils sich selbst nicht gleich bleiben* (Vgl. IX. 3. ff. mit XXII. 6. ff. XXVI. 14. ff.).

(2) Vide infra § 5. *De tempore quo conscriptus sit liber Actûum Apostolorum.*

hanc rem confirmant. Et verò quum deWettius opinetur auctorem libri Actûum Apostolorum, quicumque tandem fuerit, non minus quam alium quemvis scriptorem a vero potuisse aberrare, si is reapse alicubi erraverit, an ideò jure vocari poterit in suspicionem mendacii?

Verum absit ut deWettio largiamur occurrere in libro Actûum alia *falsa*, alia *contradictoria* (1).

b) Tamquam *falsa* deWettius traducit 1° ea quæ dicuntur Act. Cap. IX. 26. sq. (*a*), et Cap. XXII. 17. (*b*). Et ratio cur ita statuat hæc illi est, quia de se Paulus in epistola ad Galatas (Cap. I. 17 (18?) dicit : *deinde post annos tres veni Jerosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.* — Verum quidem est Jerosolymitanum illud iter, de quo Apostolus agit in citato loco epistolæ ad Galatas, unum idemque esse cum eo quod Act. IX. 26 et XXII. 17 commemoratur. Ast quæ tandem est hic inter hanc et illam relationem contradictio, ex quo *falsitatis* argui possit id quod de hoc itinere refertur in libro Actûum? Nam quod Paulus in epistola ad Galatas non memorat exstasin eam, quæ illi secundum auctorem Actûum (Cap. XXII. 17) tunc temporis Jerosolymis in templo contigisset, id quidem minime probat rem non accidisse; cum-

(1) Non satis intelligimus quænam sint illa quæ deWettius respicit, cum dicit in Actibus Apostolorum occurrere etiam *quædam dubia* (theils zweifelhaft). Vult deWettius ut id quod dicitur Cap. XI. 30 : *Mittentes* (collectam pecuniam) *seniores per manus Barnabæ et Sauli*, conferamus cum eo quod legitur in Ep. ad Galatas Cap. II. 1 : « *Deinde post annos quatuordecim, iterum adscendi Jerosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito.* » Forsitan dicere voluit Jerosolymitanum illud Pauli iter, quod Act. Cap. XI. 30 memoratur, conciliari non posse cum iis quæ dicuntur citato loco epistolæ ad Galatas. Hanc deWettii mentem fuisse colligi potest ex iis quæ notat (*Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Neuen Testament. Kurze Erklärung der Apostelgeschichte. Leipzig.* 1841.) ad Act. XI. 30 : « *Diese reise des Paulus nach Jerusalem*, inquit, *kann nach Gal.* II. 21 *kaum Statt gefunden haben, und entweder ist er zwar nach Judäa, aber nicht nach Jerusalem gekommen, wohin vielleicht Barnabas allein ging; oder Lucas Bericht beruht auf einem Missverständnisse.* » — Sed Paulus de secundo illo suo Jerosolymitano itinere mentionem nullam facit in epistola ad Galatas, quia spectata re quam tractabat, id nihil erat opus : quia nempe tunc temporis neminem Apostolorum Jerosolymis viderit. Itaque commemorato *primo* suo itinere, (Gal. I. 18) sed omisso *secundo* illo de quo mentio est Act. XI. 30, transit ad *tertium*, cum dicit (Gal. II. 1) : *deinde post annos quatuordecim, iterum adscendi Jerosolymam.* Cum ergo illud *deinde* referendum non sit ad *secundum* iter Jerosolymitanum, sed ad *tertium*, non est cur in dubium vocetur relatio illa quæ Act. IX. 30 legitur de *secundo* aliquo Pauli ad Urbem itinere.

(*a*) Scil. « *Cum autem venisset in Jerusalem, tentabat se jungere discipulis, et omnes timebant eum, non credentes quod esset discipulus. Barnabas autem apprehensum illum duxit ad Apostolos.*

(*b*) Scil. « *Factum est autem revertenti mihi in Jerusalem, et oranti in templo, fieri me in stupore mentis.* »

que nihil opus esset ut Paulus in epistola illâ mentionem hac de re faceret, nequit profectò ex ipsius silentio auctor libri Actûum argui *falsitatis*. 2° Ut *falsum* deWettius traducit id quod auctor libri Actûum refert *Cap.* IX. 26. *sq.*, ubi Paulus in illa Jerosolymitana commoratione ductus fuisse dicitur *ad Apostolos* (*προς τους αποστολους*), dum Paulus ipse narrat se tunc temporis Jerosolymis vidisse non nisi Apostolos *duos*, Petrum et Jacobum. — Ast nulla hic est contradictio, et auctorem libri Actûum Wettius injuriâ *falsitatis* hic arguit. Scilicet non affirmat auctor Actûum Paulum eo tempore aut *plures*, aut *alios* vidisse Apostolos, quam qui in Pauli epistola nominatim designantur; sed postquam narravit Christianos Jerosolymitanos, quum non crederent Paulum reapse Christo nomen dedisse, noluisse familiariter cum illo conversari, idem subjicit, cum tunc a Barnaba adductum fuisse *ad Apostolos* (*προς τους αποστολους*), hoc est ad eos Apostolos, qui tunc forte Jerosolymis aderant. Scilicet tacitò hic ceteris fidelibus Jerosolymitanis opponuntur Apostoli, qui tunc præsentes ibi erant; quasi dictum esset : cum ceteri fideles Jerosolymitani Paulum recipere nollent, Barnabas illum duxit *ad Apostolos* (*προς τους αποστολους*). Atqui sic nihil dicitur, quod non sit verissimum, et plenissimo conveniat cum iis quæ Paulus in sua epistola de se retulit. Nam quum ad Apostolos *duos* illos qui tunc temporis Jerosolymis versarentur, adductus fuerit Paulus, profectò adductus fuit *ad Apostolos* (*προς τους αποστολους*).

Aliud *falsum* ab auctore Actûum admissum fuisse deWettius conficit ex collatione eorum quæ leguntur Act. XVII. 14. sq. et XVIII. 5 cum iis quæ scribit Paulus in I ad Thessalonicenses Cap. III. 1. sq. Ad quam objectionem respondemus in Commentario ad Act. XVIII. 16.

c) Ad *contradictoria* veniamus. Notum autem est in libro Actûum triplici in loco (scil. Act. IX. 3. sqq.; XXII. 6. sqq.; et XXVI. 14. sqq.) relationem fieri de Pauli conversione. DeWettius ergo affirmat tres illas ejus rei relationes non sibi constare, unamque alteri contradicere. — Huic quoque objectioni respondemus in Commentario ad Cap. IX. 1—21. Ad duo alia, quæ idem objicit, pariter responsum est ibidem ad Cap. I. 18, et ad Cap. V. 36. Ceteræ ejusdem objectiones refutatione non indigent.

Reliquum est ut observemus communi illi antiquorum testimonio quo Lucæ Evangelistæ auctori liber Actûum tribuitur, minimè officere quod Photius refert, fuisse nempe qui dicerent aut *Clementem Romanum* aut *Barnabam* ejus libri esse auctorem. Nam et paucorum fuerit hæc sententia, et indoctorum, et ab ipso Photio tamquam falsa refellitur (1).

---

(1) *Τον δε συγγραφεα των Πραξεων οἱ μεν Κλημεντα λεγουσι τον Ρωμης, αλλοι δε Βαρναβαν, και αλλοι Λουκαν τον Ευαγγελιστην. Αυτος δε Λουκας επικρινει. Πρωτον μεν*

§ 3. *De canonica libri auctoritate.*

Auctoritatem hanc comprobant varii sacrorum librorum Catalogi qui inde ab antiquissimis temporibus aut editi fuère ab Ecclesia docente, aut a Patribus secundum traditionem Ecclesiæ conscripti. Sed varios illos Canones recensere non est hujus loci. Hoc tamen obiter hic notare juvat, nempe librum Actùum Apostolorum inter Scripturas Canonicas recensitum legi etiam in fragmento illo Canonis antiquissimi, tertii, ut videtur, sæculi; quod fragmentum ex Codice Bibliothecæ Mediolanensis primus edidit Antonius Muratori in suarum *Antiquitatum Italicarum medii ævi* Tomo III. p. 854. Pertinet

---

εξ ὧν προοιμιαζεται, ὡς και ἑτερα αυτῳ πραγματεια τας δεσποτικας περιεχουσα πραξεις καταβεβληται. Δευτερον δε, εξ ὧν και των αλλων ευαγγελιστων διαστελλεται, ὁτι μεχρι της αναληψεως ουδεις αυτων το συνταγμα προελθειν εποιησατο, αλλ᾽ οὑτος μονος και την αναληψιν ακριβως εξηγησατο, και παλιν την των Πραξεων απαρχην απο ταυτης ὑπεστησατο. Ματθαιου μεν γαρ τελος εχει το ευαγγελιον, οἱ ἑνδεκα μαθηται επορευθησαν. τελος εως της συντελειας του αιωνος. Αμην (1). Και περι μεν της αναληψεως ουδεν προστιθησι. Μαρκος δε ει και μνημονευει, αλλ᾽ ὡς εν επιδρομῃ, λεγων. Ὁ μεν ουν Κυριος μετα το λαλησαι αυτοις ανεληφθη εις τον ουρανον, και εκαθισεν εν δεξιᾳ του Θεου. Ουτε γαρ τον τροπον, ουδ᾽ αλλο τι των συνεκτικων κεφαλαιων τῃ τηλικαυτῃ πραξει συνδιελαβεν. Ιωαννης δε το ευαγγελιον τελει αναληψεως μεν ου παρεδωκεν ἱστοριαν, επεσημαινετο δε, ὁτι πολλα και αλλα εποιησεν ὁ Ιησους, ἁτινα εαν γραφηται καθ᾽ ἑν, ουδε αυτον οιμαι τον κοσμον χωρησαι τα γραφομενα βιβλια. Μονος δε, ὡς ειρηται, Λουκας και την αναληψιν εν τῳ τελει του ευαγγελιου πλατυτερον διεξηλθεν, και την αρχην των Πραξεων απο ταυτης προαγει. (*Ex Photii Amphilochiis; Quæst.* CXLV. Leguntur in *Curis* Wolfii, ad calcem Tom. V. p. 731. sq.) h. e. « Scriptorem verò Actûum alii *Clementem Romanum* appellant, *Barnabum* alii, alii vero *Lucam Evangelistam*. Ipse vero Lucas rem definit, quando primùm quidem in limine libri præmonet, quod aliam commentationem, Domini gesta complectentem, scripserit; deinde vero a celeris Evangelistis in eo differt, quod nemo eorum tractationem suam usque ad adscensiooem Christi producit, ipse vero solus et adscensionem illam accurate exposuit, et ab eâdem Actûum initium fecit. *Matthæi* quidem Evangelium in eo desinit, ut discipuli uudecim profecti dicantur, finisque ejus est : *usque ad consummationem mundi. Amen.* Itaque de Adscensione nihil addit. *Marcus* vero non tam enarrat eam, quam obiter quasi commemorat, dicens : *Dominus itaque, postquam cum illis locutus erat, receptus est in cœlum, et consedit ad dextram Dei.* Itaque nec modum, nec locum, nec alia, quæ cum actione hac conjuncta erant, persequitur. *Joannis* denique Evangelium historiam Adscensionis in fine non tradidit, subionuit verò, multa alia fecisse Jesum, quibus in unum collatis, non credere se, ipsum mundum libros de iis scriptos capere posse. Itaque unus *Lucas*, quod dixi, et Adscensionem in fine Evangelii latius persequitur, et ab eadem Actûum facit initium. » *Ex latina versione ejusdem Wolfii.*

(1) Est hic sine dubio mendosa lectio.

autem liber Actûum ad classem sacrorum librorum Protocanonicorum, quod et Eusebius testatur, quum hunc librum recenseat inter ὁμολογούμενα (Vide Euseb. H. E. Lib. III. Cap. 25). Et verò non alii in tota antiquitate Canonicam auctoritatem huic libro denegasse leguntur, quam hæretici nonnulli, idque non aliâ de causâ quam quod ipsorum placitis erat contrarius. Nam *Ebionitæ* quidem repudiabant hunc librum, quia negabant abolitam fuisse legem Mosaicam (Vid. Epiph. Hær. xxx. Cap. 16 et 29. Iren. Contr. Hær. Lib. v. 1); *Severiani* autem ideò, quòd ciborum discrimen observandum esse affirmarent (Vid. Euseb. H. E. Lib. IV. 29); *Manichæi* tandem rejiciebant Actûum Apostolorum librum, quia docebant promissionem de mittendo Spiritu sancto adimpletam demùm fuisse in suo hæresiarcha Manichæo, quem ipsi affirmabant verum illum fuisse Paracletum, quem Dominus venturum esse prædixerat (Vid. S. Aug. Ep. 237. al. 253).

§ 4. *De argumento hujus libri ejusdemque præstantia.*

Exordium ducitur ab enarrando Jesu Christi in cœlum adscensionem et mirabilem illam Spiritûs sancti in Apostolos descensum, qui brevi post subsecutus est. Deinceps vero describitur ut Ecclesia Christi per prædicationem Apostolorum exordia ceperit et incrementa, primùm quidem inter Judæos, mox vero etiam inter Gentiles. Lucas Pauli res gestas fusè persequitur (1), in Petri autem gestis referendis parcior est; de iis verò quæ a ceteris Apostolis præstita sunt ad propagationem Evangelii nulla aut ferè nulla mentio in Lucæ libro occurrit. Quia tamen quædam in eo referuntur quæ ad Apostolos omnes attinent, non immeritò liber inscriptus fuit πράξεις Ἀποστόλων. Historia perducitur usque ad Pauli prima vincula Romana.

De hujus libri præstantia rectè judicavit Calmetus (*Præfat. in Acta Apostolorum*). « Post descriptam vitam et doctrinam Jesu Christi, inquit, nullum aliud dignius tractandum erat argumentum, nullum utilius, nullum majoris ad Ecclesiam momenti, sive exempla spectes ad dirigendos mores, sive institutiones ad doctrinam formandam. Impleta exhibet ille liber plura Filii Dei oracula, uti de illapsu sancti Spiritus. Specimen præbet Christianæ illius perfectionis, cujus ideam omnem implet priorum Fidelium vita pariter et disciplina. Patent insuper insignia virtutum exempla; patent prodigia S. Spiritûs in redigendis ad Fidem Gentibus; et super omnia prodigia patet prodigium constitutæ Ecclesiæ Christianæ. »

(1) Inde a Cap. XIII ad finem usque libri sermo ferè est de solius Pauli rebus gestis; in præcedentibus vero capitibus tam Pauli quam cæterorum Apostolorum res gestæ enarrantur. Quare non sine causa liber iste in duas partes dividi potest; quod et fecimus.

§ 5. *De tempore quo hic liber sit editus.*

S. Lucas, ut jam innuimus, narrationem suam perducit usque ad finem illius biennii quod Paulus peregit in primis suis vinculis Romanis. Ex quo illud certè confici potest, librum Actuum non ante hoc tempus fuisse editum; sed non inde consequitur, librum hunc Romæ et quidem biennii illius spatio fuisse compositum, quod S. Hieronymus sentire videtur (1). Conscriptum fuisse librum Actûum post demum Jerosolymitanam cladem, ut quidam voluêre, nullo, quod sciam, argumento probari potest; certe ne minima quidem mentio istius cladis in toto libro occurrit. Sed mentio ibi fit (Cap. VIII. 26) devastatæ urbis Gazæ (2); atque hinc aliqua probabilitate tempus conscripti hujus libri colligi forsitan poterit. Nam cum illa urbs devastata fuerit paulò ante obsidionem Hierosolymorum, Jerosolymitanæ autem cladis nuspiam ulla mentio fiat, conjici posse videtur librum Actûum compositum fuisse illo temporis spatio, quod fuit a devastatâ Gazâ usque ad Jerosolymorum obsidionem, quæ incidit in annum 70 post C. N. Inde verò consequitur etiam conjici posse Actuum librum conscriptum fuisse post demum Pauli necem. Quod autem gloriosam ejus mortem Lucas non recordatur, et alia bene multa silentio prætermittit, id quidem varia de causa fieri potuit; nam alia quidem aut omnino ignoraverit, aut certa scientia comperire non potuerit; alia vero Theophilo suo plenissime jam cognita fuisse certo sciverit; alia denique præterire potuit, quòd ea scopo suo non inservirent.

§ 6. *De fontibus undè Lucas rerum narratarum scientiam hauserit.*

Cum liber Actûum certissima traditione et Catholicæ Ecclesiæ, in quam error non cadit, oraculo, inter scripturas Canonicas recenseatur, eo ipso indubitata fide credendum est, hunc librum esse ex numero θεοπνευστων, sive *divinitùs inspiratorum*. Theopneustia autem hæc cum variè concipienda sit pro variâ ratione librorum quibus ea competit, de hujus libri historici theopneustia dicerem, eumdem eatenùs esse divinitùs inspiratum, quatenùs ejus auctor a Spiritu sancto *et* ad scribendum fuerit permotus, *et* inter scribendum directus, *et* ab omni errore præstitus immunis. Ex quo conficitur in historiographo θεοπνευστῳ requiri tamen diligentiam in notitia rerum scribendarum sibi comparanda. Quæri ergo potest unde Lucas habuerit notitiam rerum, quas scripto mandavit. Et ex triplici omninò fonte hanc notitiam hausisse videtur; quædam nempe testis oculatus et auritus ipse viderit et audierit, quum per aliquod temporis spatium Pauli

---

(1) « Aliud quoque, inquit, edidit volumen egregium, quod titulo Πραξεις Αποστολων prænotatur, cujus historia usque ad biennium Romæ commorantis Pauli pervenit, id est, usque ad quartum Neronis annum; ex quo intelligitur in eadem urbe librum esse compositum. » *De scriptoribus ecclesiasticis.* Cap. 17.

(2) Videsis quæ ad eum locum notavimus in Commentario.

itinerum comes fuerit; quædam autem ex ipsius Pauli aliorumque relatione acceperit; quædam tandem ex suis aut aliorum scriptis documentis habuerit. Et ad postremum quidem notitiæ fontem, inter alia, referrem tum epistolas duas (Cap. xv. 23 199. et xxiii. 26.) libro Actûum verbotenùs insertas, tum Petri, Pauli, et Stephani orationes, quæ passim a Luca recitantur. —

§ 7. *Interpretes.*

Pauci sunt inter antiquos scriptores qui interpretando libro Actûum operam suam impenderint. Sunt autem sequentes:

S. Joannes Chrysostomus; cujus in hunc librum exstat commentarius homeliticus.

Cassiodorus; (Sæc. v) qui scripsit *Complexiones in acta Apostolorum* (Cassiodori opera edidit Scipio Maffejus Florentiæ 1721.)

Aratus Diaconus (Sæc vi); qui paraphrasi poeticâ Actus Apostolorum illustravit.

Theophylactus; Sæc. xi in Bulgariæ Archiepiscopus.

Ven. Beda duo in Actus Apostolorum opera edidit; prius inscribitur *Expositio super acta Apostolorum:* posterius verò *Liber retractationis in actus Apostolorum.*

His addatur *Catena Græca in Acta Apostolorum*, recentissimè edita Oxonii. Commentarius hic potissimum quidem ex Chrysostomi homiliis in Acta confectus est; sed tamen etiam non pauca ibi citata leguntur aliorum Patrum et scriptorum antiquorum dicta in varia Actuum Apostolorum loca. Ex sententia Crameri Catenæ illius editoris, Oecumenii opus in Acta Apostolorum nihil aliud est quam illius Catenæ epitome, in qua auctorum nomina tacentur, et excerpta in unum quasi corpus rediguntur.

Inter scriptores recentiores, qui nempe singulatim in librum Actûum commentaria ediderunt (1), adnumerandi sunt sequentes:

Ex Catholicis: Joannes Gagnæus (*Scholia in Actus Apostolicos, ex præcipuis tam Græcorum quam Latinorum sententiis selecta, Joannis Benedicti theologi cura emendata. Auctore Joanne Gagnæo Parisino. Parisiis.* 1552.

Arias Montanus (*Ariæ Montani elucidationes in acta Apostolorum. Antverpiæ.* 1575.

Bartholomæus Petrus (*Actus Apostolorum a S. Luca conscripti; et in eosdem commentarius perpetuus, Deo dante concinnatus per Bartholomæum Petrum Lintrensem, S. Theol. Doctor. et in Univers. Duacensi Professorem primarium.* Duaci. 1622.

Joannes Lorinus (*Joannis Lorini Avenionensis, Societatis Jesu, in acta Apostolorum commentaria.* Lugduni. 1605.

Casparus Sanctius (*Casp. Sanctii Soc. Jesu, Commentarii in actus Apostolorum.* Lugduni. 1616.

Libertus Fromondus (*Actus Apostolorum brevi et dilucido commentario illustrati*,

---

(1) Omittimus hic scriptores recentiores qui in omnes, aut certe in plerosque Novi Testamenti libros commentarios ediderunt, alio opportuniore loco de his dicturi.

auctore eximio viro Liberto Fromondo, sacræ Theologiæ Doctore, et Sacrarum Litterarum in Academia Lovaniensi Professore Regio. Lovanii 1654.

Ex Acatholicis. Philippus a Limborch (*Philippi a Limborch commentarius in acta Apostolorum.* Roterodami. 1711.

Pearce (*A commentary... on the acts of the Apostles.* London. 1777.

Thiess (*Lucas Apostelgeschichte neu übersetzt, mit Anmerkungen, einer Einleitung, und Commentar. Leipzig.* 1800.

Valckenaer (*Selecta e scholis Casp. Valckenarii... in actus Apostolorum Lucæ, editore Wassenbergh. Amstelodami.* 1815.

Kuinoel (*Acta Apostolorum illustravit C. F. Kuinoel.* Lipsiæ. 1818.

APPENDIX.

Index codicum uncialium libri Actuum Apostolorum.

Codex A. *Alexandrinus.* Qui censetur exaratus Sæculo v.

Codex B. *Vaticanus.* Censetur exaratus Sæculo iv.

Codex C. *Regius.* Exaratus videtur Sæculo v vel vi. Deficit Act. cap. iv. 3 — v. 34; x. 43 — xiii. 1; xvi. 36 — xx. 10; xxi. 31 — xxii. 20; xxiii. 18 — xxiv. 14; xxvi. 20 — xxvii. 16; xxviii. 5 — fin. —

Codex E. *Laudianus.* Scriptus censetur Sæculo vii vel viii. Mutilus est xxvi. 29 — xxviii. 26.

Codex D. *Cantabrigiensis.* Scriptus putatur ineunte Sæculo. vii. Deficit Cap. viii. 29 — x. 14; xxi. 2 — 10 et 15 — 19; xxii. 10 — 20; xxii. 29 — xxviii — fin.

Codex F. *Coislinianus.* Tribuitur Sæculo vii. Non nisi quatuor continet fragmenta : Act. iv. 33. 34; ix. 24. 25; x. 13. 15; xxii. 22.

Codex G. *Angelicus.* (Bibliothecæ Romanæ Angelicæ) scriptus censetur Sæculo viii vel ix. Mutilus est Act. i. 1 — viii. 10.

Codex H. *Mutinensis.* exaratus est Sæculo ix. sed i. 1 — v. 28 Addita sunt Sæculo xv, et Cap. xxvii. 1 — fin. Sæculo xi, ut Tischendorfius notat.

Minuscc. sunt codices litteris *minusculis* sive *cursivis* scripti indè a Sæc. x usque ad xvi.

Signum stellulæ (*) notat sic legi a prima manu; si bis scribitur (**), significatur sic correctum esse in codice.

Aeth. notat versionem Aethiopicam factam Sæc. iv.

Arm. notat versionem Armenicam factam Sæc. v.

Copt. notat versionem Copticam factam Sæc. iii.

Ital. notat versionem Italam (Latinam antehieronymianam factam Sæc. i. vel ii).

Sahid. notat versionem Sahidicam factum Sæc. iii.

Syr. notat versionem Syriacam (Peshito) factam Sæc. ii.

INTERPRETATIO

LIBRI ACTUUM APOSTOLORUM.

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM. *Prologus, quo simul fit narrationis exordium, quod ducitur a Christo Apostolis redivivum sese exhibente, et cum iisdem convescente, et colloquente, atque Spiritum Sanctum illis promittente* (1-9). *Christi in cœlum adscensus, spectantibus Apostolis* (9-12)*; horum reditus in Hierosolymas, ubi accepturi essent Spiritum Sanctum* (12-15). *Hortante Petro, Matthias in locum Judæ proditoris sufficitur* (15-26).

1. 2. Primum quidem sermonem feci de omnibus o Theophile, quæ cœpit Jesus facere, et docere (ỳ. 2) usque in diem, qua præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est:	Τον μεν πρωτον λογον εποιησαμην περι παντων, ὦ Θεοφιλε, ὧν ηρξατο ὁ Ιησους ποιειν τε και διδασκειν, (ỳ. 2) αχρι ἡς ἡμερας εντειλαμενος τοις αποστολοις δια Πνευματος ἁγιου, ὁυς εξελεξατο, ανεληφθη.

1. *Primum quidem sermonem*) πρωτον μεν λογον scripsit pro προτερον (*priorem*), nam alterum suum sermonem sive narrationem (λογον) de rebus gestis Jesu Christi, h. e. Evangelium suum Lucas hic ob oculos habuit. Attamen veteres etiam Græcos *de duobus* dixisse πρωτος pro προτερος, notat hic Valckenaer (1). Post πρωτον μεν exspectasses Apodosin introducendam per Particulam δε, verùm, missâ Apodosi, quæ in-

(1) Schol. in Act. Ap. a. h. l.

cipienda erat post ṽ. 2, Lucas voci τοις αποστολοις, quam in Protasi expresserat, exordium suæ narrationis annectit (1). Περι πραγματος τινος λογον εποιησαμην est *de re aliquâ narrationem feci*. De formâ *mediâ* εποιησαμην videsis Winer § 39. 6. Theophilus ille quisnam fuerit, id quidem latet; certum verò est ex Luc. I. 3. 4. non unumquemque θεοφιλον sive *Dei amantem*, sed certum quemdam virum hic compellari.

De omnibus quæ cœpit Jesus facere, et docere usque in diem). Scripsit Lucas per Attractionem (2) περι παντων ὧν pro ἃ. Quod autem dicit *de omnibus*, id non nimis premendum est; nam ex Evangelio sancti Joannis patet, Lucam tacuisse de rebus gestis Jesu Christis non paucis, quæ tamen quin compertæ ipsi fuerint, non est cur dubitemus. Cf. Luc. I. 2. 3. « *De omnibus fecit sermonem*, ait S. Augustinus, *eligendo de omnibus unde faceret sermonem* (3). » In locutione *quæ cœpit facere et docere usque in diem* breviloquentiam esse vult Winerus, verba Lucæ sic exponens : *quæ agere et docere cœpit*, *et in quibus peragendis et docendis continuavit usque ad diem*, etc. Ad firmandam hanc interpretationem, affert, tamquam phrases parallelas, Luc. XXIII. 5., Act. I. 22, et Matth. XX. 8. At vero horum locorum alia ratio est, quum in his exprimatur *terminus a quo*. Rectius, opinor, dixerimus, Verbum αρχομαι conferendum hic esse cum Gallico *se mettre* in locutione *il se mit à faire telle ou telle chose*, ubi illud Verbum ferè pleonasticè alteri Verbo jungitur. Itaque putem voces ηρξατο ποιειν reddendas esse *quæ fecit*, ita tamen ut eâ phrasi unà innuatur aliquid *continui* fuisse in actu, qui sic narratur. Confer Luc. V. 21. VII. 24. XII. 45. XIV. 18. 30. XIX. 45, in quibus locis Evangelista, ut mihi quidem videtur, eamdem locutionem simili modo adhibet. Illud *facere et docere* referendum est (4) ad Jesu Christi miracula, instituta, doctrinam, præcepta, consilia, atque imprimis huc spectat quod *tradidit semetipsum pro nobis oblationem* (Ephes ṽ. 2) *propter delicta nostra*, *et resurrexit propter justificationem nostram* (Rom. IV. 25). De etymo et notione sacratissimi nominis Jesu disputavimus in commentario in Ep. ad Philippenses ad Cap. II. 9.

2. *Usque in diem*, etc.). Græca αχρι ἧς ἡμερας — ανεληφθη per *attractionem* dicta sunt pro αχρι της ἡμερας, ᾗ — ανεληφθη. Eadem Attractio occurrit etiam Luc. I. 20, et XVII. 27. Pro Latino *præcipiens* græcè est Aor. Particip. εντειλαμενος, h. e. *quum mandatum dedisset*, ab εντελλεσθαι, quod est Verbum *Deponens Medii*, ut loquuntur Grammatici (5). *Mandatum* hoc intelligo cum S. Chrys. mandatum illud, supremum.

---

(1) De istiusmodi μεν quod *solitarium* vocant Grammatici, Videsis Hoogeveen p. 347. XVII et sqq. Kühner § 734, et Winer § 64. 2. c. — (2) Cf. Interpret. Ep. ad Philipp. p. 49. — (3) De Consensu Evangelist. IV. 6. 8. — (4) Cf. S. Chrys. Hom. I. in Act. Τα θαυματα και τας διδασκαλιας αινιττομενος.... Ἑαυτω τους λογους ὁ Χριστος δια των εργων αξιοπιστους εποιει.

(5) Vide Kühner § 243. 403., et Winer § 40. 7.

ut videtur (1), quod Matthæus (xxvii. 16-20) et Marcus (xvi. 14-20) memorarunt : *Euntes ergo docete omnes gentes*, etc. Verba : *per Spiritum sanctum*, connectenda sunt nec cum ἐξελέξατο, nec cum ἀνελήφθη, sed, quod ipsa vocabulorum positio indicat, cum præcedenti ἐντειλάμενος. Scilicet Jesus Christus, sicut nihil non per Spiritum sanctum agebat, ita hic dicitur a S. Luca mandatum illud Apostolis suis dedisse per Spiritum sanctum. Itaque sensus est : *usque in diem, quo, per Spiritum sanctum a se dato Apostolis, quos elegerat* (ἐξελέξατο), *præcepto, sublatus est in cælum.* « Vides, quomodo adhuc de Christo humiliter (i. e. secundum humanam naturam) loquatur, ut et ipse de se ipse loquebatur, dicens : si autem ego Spiritu Dei ejicio dæmonia (Matth. xii. 28). Etenim Spiritus sanctus in illo templo operabatur. Non dixit *adscendit*, sed *assumptus est* (ἀνελήφθη), quia de illo ut homine adhuc loquitur. » S. Chrys. Hom. i. in Act. Ap.

3. quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei.	Οἷς και παρεστησεν ἑαυτον ζωντα μετα το παθειν αυτον εν πολλοις τεκμηριοις, δι' ἡμερων τεσσαρακοντα οπτανομενος αυτοις και λεγων τα περι της βασιλειας τȢ Θεȣ.

3. Diligenter Lucas hic notat, Apostolis, qui Christum prædicaturi essent redivivum, de ejusdem resurrectione constitisse quam plenissime.

Quibus et (και *etiam*) *præbuit*). *Exhibuerat* (Aor. παρέστησεν) semel ipse *vivum* (ζῶντα) viventem *post passionem suam* et mortem. « Verbum ἵστημι cum omnibus Compositis activâ gaudet significatione *collocandique*, *statuendique*, præterquam in Temporibus Præteritis et Aor. secundo, in quibus viget neutra vis *standi*. » Valck. a. h. l. Viventem postquam mortem obiisset (μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν) se Jesus Apostolis suis exhibuerat ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις h. e. per *certa indicia multa*, puta, aut palpandum se ipse præbendo, aut vulnera sua ostendendo, aut cibum sumendo, aut similia faciendo. Cf. Luc. xxiv. 29. 30. 39. Joh. xx. 15. 20. Act. x. 41. 42. Præpositio ἐν hic adhibetur ad indicandum *instrumentum quo* quid fit (2). Clara autem illa indicia (τεκμήρια), quibus Apostoli certi redderentur eum revera in vitam rediisse et vivere, Jesus illis dederat ὀπτανόμενος αὐτοῖς, i. e. conspiciendum se illis præbens *per quadraginta dies*, puta, non tot diebus continuatè sed *interdum*, sive per interruptas vices per (διὰ *durant*) illud quadraginta dierum spatium; nam ut hoc jam per se actus apparendi postulat, ita etiam aliunde constat, et præterea subindicatur per præcedens

(1) Cf. Maldonat. ad Matth. xxviii. 18. et ad Luc. xxiv. 48. — (2) Vide Win. § 52. a. 3. d.

εν πολλοις τεκμηριοις (1). « Tam longo conspectûs sui spatio rei veritatem comprobans. ne id quod videbatur, phantasma esse putarent. Neque his contentus, mensam etiam addidit, id quod etiam postea dicit : *et convescens cum illis*. Hoc autem ipsi Apostoli semper in resurrectionis argumentum sumserunt, dicentes (Act. x. 41) : *qui manducavimus et bibimus cum illo.* » S. Chrys.

Et loquens de regno Dei). G. λεγων τα περι της βασιλειας τε Θεε, h. e. loquens de rebus, quæ ad Regnum Dei pertinebant. De *Regno Dei* dicimus infrà ad Cap. VIII. 12.

4. 5. Et convescens, præcepit eis ab Jerosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris, quam audistis (inquit) per os meum : (ÿ· 5) quia Joannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.

Και συναλιζομενος παρηγγειλεν αυτοις απο Ιεροσολυμων μη χωριζεσθαι, αλλα περιμενειν την επαγγελιαν τε Πατρος, ἡν ακεσατε με· (ÿ. 5) ὁτι Ιωαννης μεν εβαπτισεν ὑδατι, ὑμεις δε βαπτισθησεσθε εν Πνευματι ἁγιῳ ε μετα πολλας ταυτας ἡμερας.

4. *Et convescens).* Superiore Versiculo Lucas universè narraverat congressus et colloquia, quæ Jesus redivivus habuerat cum suis Apostolis; his nunc (ÿ. 4) annectit (και) quod a Salvatore gestum dictumque fuerat in postrema illius apparitione, quo tempore, spectantibus discipulis, *sublatus est in cœlum.*

Pro *convescens* Græce est συναλιζομενος (2), h. e. *congregatus*. Participium resolvas ita: et cum esset cum illis congregatus. Vocem συναλιζειν habere notionem *congregandi*, indubium est. Vid. Henr. Steph. ad voc, ἁλις, et Valck. a. h. l., item Suicer. ad hanc vocem. Atque ita jam Hesychius συναλιζομενος interpretatus est per συναχθεις et συναθροισθεις. Attamen non ausim dicere vitiosam hic esse interpretationem Vulgatæ, quæ vocem συναλιζομενος reddidit *convescens*. Nimirum videntur Græci habuisse derivatum ab Ἁλς *sal* Verbum Denominativum συναλιζεσθαι (quasi *sale communi uti*), quod de *convescendo* dicebatur ; nam et Syrus Interpres vocem ita intellexit (3), eodemque modo eam vocem interpretati sunt S. Chrysostomus (a. h. l.), et OEcumenius (a. h. l.).

(1) Chrys. Εφιστατο γαρ, και αφιστατο παλιν. — (2) Var. Lect. συναυλιζομενος (*una commorans*) non nisi paucos habet testes. Librarius qui vocem συναλιζομενος minus obviam non satis intellexerit, pro eâ scripserit συναυλιζομενος, quod magis obvium est.

(3) וכד אכל עמהון לחמא.

Et sic verba Psalmi CXLI : ובַל אֶלְחַם בְּמַנְעַמֵּיהֶם quæ a Symmacho redduntur : *μη συμφαγοιμι τα ἡδεα αυτων*, vetus quidam interpres reddidit : *μη συναλισθω εν ταις τερπνοτησιν αυτων*. Ad hæc, Athenæus (Deipnos. Lib. 2. 3. teste Valckenario ad Act. I. 4) Verbo Simplici *ἀλιζεσθαι* eam notionem tribuit. Et in Etymologico Magno illi voci utraque significatio et *congregandi* et *convescendi* adscribitur : *συναθροιζομενοι. η συνεσθιοντες.*

Pro versione Vulgatâ facit etiam hoc quod nimis jejuna videatur oratio, si Lucam dixisse censeas : et *quum congregatus esset cum iis, præcipit eis*, etc.; nam ex posteriori hoc, prius illud ita colligitur, ut otiosum videatur illud notasse. Contra, si vertamus : et (aliquando) *convescens cum ipsis, præcepit eis*, etc., Lucas hic enunciaverit unum ex illis multis *τεκμηριοις*, quæ modò universè significaverat. Cf. etiam Marc. XVI. 14-20, et Act. X. 41.

Quæ cum ita sint a Versione Vulgatâ nolim hic recedere; adeoque græca verto : *et dum* (aliquando) *convescebatur cum illis*. Quum vero ea quæ Lucas hic narrat usque ad Versum nonum, quo adscensio Christi memoratur, continuo tempore gesta sint, omnino videtur dicendum illam Jesu cum Apostolis comestionem locum habuisse ipsa ea die, qua in cœlum sublatus est, puta antequam illos educeret extra Jerusalem in Bethaniam. Cf. Luc. XXIV. 50. Inter prandendum ergo illis præceperit *ut ne ab Hierosolymis discederent*, nec statim arduum illud munus prædicandi Evangelii arriperent; *sed* ut Jerosolymis congregati *exspectarent quoadusque induerentur virtute ex alto* (cf. Luc. XXIV. 49), h. e. ut exspectarent *Spiritum Sanctum*, quem vocat hic, quemadmodum et Lucæ XXIV. 49 *promissionem* (*την επαγγελιαν*) *Patris, quam ab ipso audiverant*, quia Spiritus sanctus a *Patre* illis promissus fuerat per *Jesum*. Cf. Jo. XIV. 16. XV. 26. XVI. 7. Per metonymiam dictum hic est *promissio* pro *re promissâ*.

Quam audistis, inquit, per os meum). Græce est *ἡν ηκουσατε μου*, *quam a me audivistis*. Oratio obliqua hic transiit in rectam, ut et Luc. V. 14, idque non inserto *εφη*, vel simili vocabulo, ut apud profanos, mutatâ hoc modo oratione, fieri solet. « Genitivus *μου* regitur a suppressa Præpositione *εκ* vel *παρα*, quæ per Ellipsin sæpè reticentur post verba omnia, quæ significatum habent *audiendi*, *intelligendi*, *cognoscendi*, etc., atque adeo post *ακουειν*, *μανθανειν*, *πυνθανεσθαι*, cet. *Aliquid ab aliquo*, vel *ex aliquo* audire, intelligere, Græcè dicitur per Ellipsin *ακουειν* vel *μαθειν τι τινος*. Reperietur in Æschinis Socrat. Dial I. p. 12 : *ταυτα ακηκοας των πρεσβυτερων.* » (1).

5. *Quia Joannes).* Baptismus Joannis interiorem gratiam per se præstabat nullam, neque erat nisi nudum quoddam signum externum, (vid. S. Th. 3. p. q. 38. a. 3) quo fiebat professio novæ vitæ per poenitentiam inchoandæ. In locutione *baptizari Spiritu*

(1) Valcken. a. h. l.

Sancto, vox *baptizari*, ut patet ex adjecto, dicta est tropicè de effusione Spiritus S., qua Apostoli copiosè instar aquæ tingerentur *non post multos hos dies*, h. e. non post dies multos *ex illis diebus*, qui tunc currebant; ergo infra paucos dies; nempe die ab adscensione Christi decimo, sive quinquagesimo (πεντηκοστῃ ἡμερᾳ) post ejusdem resurrectionem, quo die præstitum est, quod hic fuerat promissum. Ὑδατι est Dativus *Instrumenti;* et Præp. εν in locutione εν Πνευματι ἁγιῳ itidem inservit ad indicandum *instrumentum quo* quid fit.

6. Igitur qui convenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine si in tempore hoc restitues regnum Israël?

Οἱ μεν ουν συνελθοντες επηρωτων αυτον λεγοντες· Κυριε, ει εν τῳ χρονῳ τουτῳ αποκαθιστανεις την βασιλειαν τῳ Ισραηλ;

Igitur qui convenerant). Sunt hi illi ipsi quibuscum Christo fuit novissima mensæ communio (ỷ. 4. συναλιζομενος), nempe undecim Apostoli (cf. ỷ. 4. 8. 2.). Qui ex præcepto illis dato (ỷ. 4) de manendo Hierosolymis et exspectando adventum Spiritûs Sancti, collegerant fieri posse, ut brevi restitueretur lapsum regnum Israeliticum. Scilicet erant adhuc et Apostoli in errore inter Judæos illius ævi communi, fore nempe *temporale* Messiæ regnum. Cf. Matth. xx. 20, et Luc. xxiv. 21. *Igitur* (ουν) eorum unus sic eum interrogat: *Domine, num hoc tempore* (scil. modò designato per illa ου μετα πολλας ταυτας ἡμερας) *restauraturus es in favorem Israeliticæ gentis* (τῳ Ισραηλ, Dativ. commodi) *lapsum eorum regnum?*

7. 8. Dixit autem eis: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in suâ potestate: (ỷ. 8) sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ.

Ειπε δε προς αυτους· ουχ ὑμων εστι γνωναι χρονους η καιρους οὑς ὁ Πατηρ εθετο εν τῃ ιδιᾳ εξουσιᾳ· (ỷ. 8) αλλα ληψεσθε δυναμιν επελθοντος του ἁγιου Πνευματος εφ' ὑμας, και εσεσθε μοι μαρτυρες εν τε Ιερουσαλημ και εν πασῃ τῃ Ιουδαιᾳ και Σαμαρειᾳ, και ἑως εσχατου της γης.

7. 8. Interrogatio Apostolorum a Christo amandatur (δὲ, *doch*) *generali* illo monito, quo docet mortalibus non esse curiosè indaganda, quæ Deus in occulto posuit, suæque scientiæ reservavit. Benè Corn. a Lapide i. h. l.: « Christus ad quæstionem eorum, directam non dat solutionem, quia ejus adhuc erant incapaces, sed retundens eorum curiositatem, indirectè et tacitè eamdem solvit, scilicet venturum Spiritum sanctum, ut intrepidè Christi regnum spirituale per fidem, in Judæa et Samariâ, totoque orbe propagent. » Quod Salvator hic dicit: *Non est vestrum*, etc., eo innui vi-

detur duo esse rerum cognoscendarum genera. Quæ posita sunt in naturalium causarum veluti potestate, ea hoc ipso humanæ scientiæ et indagationi sunt subjecta, hæcque Deus hominibus hoc modo veluti patefacere voluit. Cætera verò, quæ ab his causis non pendent (*quæ Pater posuit in* SUÂ *potestate*), quæque Deus noluit hominibus patefacere, ea nullo modo ab iis cognosci possunt, adeòque nec sunt ab iis curiosius quærenda. Talia sunt *tempora aut temporum articuli* (χρονοι η καιροι), quibus certæ quædam res evenire debeant. Καιρος denotat *tempus certum quoddam* cum adjunctâ notione opportunitatis. Cf. Matth. XXI. 41. Joh. VII. 6. *Pater* hic dicitur *notionaliter*, ut loquuntur Theologi, id est, de prima Persona sanctissimæ Trinitatis. Alibi, v. g. in oratione, quæ vocatur, dominica, vox *Pater* accipitur *essentialiter*, et intelligitur *Paternitas* toti Trinitati communis. Vide Interpret. Ep. ad Philipp. p. 76.

Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos). Virtutem (δυναμιν) h. e. divinum illud robur mentis, quo veluti armati ubique terrarum Jesum crucifixum annunciarent intrepidi. Eo robore induemini, inquit, *quando advenerit* (Aor. genitiv. absol. επελθοντος) super vos Spiritus Sanctus, atque ita induti *virtute ex alto* (Luc. XXIV. 49) eritis mihi (μοι Dativ. Commodi) *testes* (μαρτυρες). Testari autem in primis debebant Jesum crucifixum et mortuum, a mortuis resurrexisse (cf. infra ŷ. 22. II. 24. III. 15. IV. 10. 33. V. 30. X. 40. cet.). Et verò Christi resurrectio veluti basis quædam est, cui tota Religio Christiana maximè innititur; nam Jesus Christus tertia post mortem die, sicut prædixerat, a mortuis resurgendo, divinum veritatis veluti sigillum universæ doctrinæ suæ impresserat. Itaque Apostoli Christum post mortem redivivum assiduè testati sunt, suique testimonii veracitatem editis miraculis continuò comprobarunt. Vid. Marc. XVI. 20. Act. III. 15. 16. IV. 10. V. 12. Verùm non resurrectionem ejus tantùm, sed et universè tamquam testes prædicaturi essent et quæ fecerat Jesus, et quæ docuerat. Cf. Luc. 44 — 49. Jo. XV. 27. Act. X. 39. Prædicationis suæ exordium facerent Apostoli *in Jerusalem*. Scilicet adimplenda erat Scriptura prophetica hæc (Isa. II. 3) : *de Sion exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem*. Cf. Luc. XXIV. 47. A Jerosolymis pergerent in reliquam Judæam, et in regionem Samariæ, *et usque ad ultimum terræ*, græce : και εως εσχατου της γης, h. e. *usque ad ultimum terræ terminum*. Nam εως εσχατου ellipticè dictum est pro εως εσχατου μερους vel περατος. Sensus est : *per universum orbem terrarum*, sive *apud omnes gentes*, ut est Matth. XXVIII. 19. Marc. XVI. 15. Luc. XXIV. 47. Ad rem hic notat Lintrensis : « Significatur tacitè his verbis negativa responsio ad quæstionem ab Apostolis propositam : Dominum scilicet non temporale regnum allaturum genti Israeliticæ, circumseptum utique limitibus suis veteribus, sed regnum esse spirituale, ministerio Apostolorum et reliquorum Christi discipulorum eorumque successorum stabiliendum et inchoandum Jerosolymis, indè propagandum per universam Judæam, universamque Samariam, et per omnes deinde nationes. Qua latitudine regnum

Israel ille carnalis numquam habuit, numquam exspectavit, numquam speravit. Eadem verba Christi Domini refellunt omnes illos, qui cum sint hæretici, suam congregationem, quocumque nomine censeatur, venditant nomine Ecclesiæ Christi, quoniam docere non possunt suæ sectæ communitatem inchoatam et propagari cœptam fuisse Jerosolymis per Apostolos Spiritu Sancto post adscensionem Domini repletos; ac indè diffusam per Judæam et Samariam, *et usque ad ultimum terræ.* Quo argumento Donatistarum gregem Ecclesiam Christi non esse ostendit S. Augustinus in libro illo aureo de *Unitate Ecclesiæ* Cap. XI; et contra quamvis aliam hæreticorum quorumlibet colluviem, sibi nomen Ecclesiæ Christi arrogantem, eâdem ratione idem argumentum valet. Id quod aliis verbis dici potest : nullum hæreticorum multitudinem posse vocari Catholicam (quæ est una proprietatum Ecclesiæ), eo quod in ratione hujus attributi includatur etiam hoc, quod his Domini Verbis exprimitur, scilicet quod ea non solum diffundatur per omnes terras, sed etiam quod hujus propagationis initium fuerit Jerorolymis, inde progressæ per Judæam et Samariam; idque totum, ministris ejus negotii Apostolis Domini, per se, et per suos subsidiarios. Tali enim modo, id est, per se et suos, præstiterunt id quod Dominus hic ipsis injungebat : *eritis mihi testes*, etc. Cf. Tertull. *de Præscrip. Cap.* 32., et S. Aug. *de Unitate Ecclesiæ Cap.* IV. Valde autem ponderanda sunt ista Domini verba, suum ipsius corpus, quod est Ecclesia, describentis. »

9. Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est : et nubes suscepit eum ab oculis eorum.	Και ταυτα ειπων, βλεποντων αυτων, επηρθη, και νεφελη υπελαβεν αυτον απο των οφθαλμων αυτων.

Elevatus est). Græcè επηρθη h. e. *in altum tollebatur*, ut adèo hoc verbo describatur veluti principium et continuatio adscensionis. Spectabant autem Apostoli tota facie conversa (βλεποντων αυτων) magistrum suum ita adscendentem. Refert Lucas (Cap. XXIV. 50. 51) Jesum, interea dum elevatis manibus Apostolis suis benedicebat, in altum ferri cœpisse, ut adcò inter adscendendum benediceret, et adscenderet inter benedicendum (και εγενετο εν τῳ ευλογειν αυτον αυτους, διεστη απ᾽ αυτων, και ανεφερετο εις τον ουρανον). Quum ergo Apostoli Jesum sic paulatim in altum ferri spectarent, et adscendentem oculis prosequerentur, tandem nubes adscendentem suscepit, oculisque ipsorum subduxit. Scilicet illud υπελαβεν αυτον απο prægnanter dictum est; quasi Belgicè diceres : *eene wolk nam hem* OP *en* WEG *uit hunne oogen* (1). Varias de Christi adscensione quæstiones theologicas dilucide, pro more suo, tractat S. Thomas 3. p. q. 57.

---

(1) De *constructione prægnante*, quam vocant, Vide Winer § 66. III. c.

10. 11. Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri astiterunt juxta illos in vestibus albis, (ỷ. 11) qui et dixerunt : Viri Galilæi quid statis aspicientes in cœlum? Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.

Και ὡς ατενιζοντες ησαν εις τον ȣρανον πορευομενȣ αυτȣ, και ιδȣ, ανδρες δυο παρειστηκεισαν αυτοις εν εσθητι λευκῃ· (ỷ. 11) οἱ και ειπον· Ανδρες Γαλιλαιοι, τι ἑστηκατε εμβλεποντες εις τον ȣρανον; ȣ̔τος ὁ Ιησους ὁ αναληφθεις αφ᾽ ὑμων εις τον ȣρανον, οὑτως ελευσεται ὁν τροπον εθεασασθε αυτον πορευομενον εις τον ουρανον.

10. *Cumque intuerentur in cœlum euntem illum).* Græca ita reddenda sunt : *quum essent intendentes* (Scil. oculos suos) *in cœlum interea dum ille* (nube illâ involutus) *abibat* (in cœlum); nam Græce est Genitivus absolutus πορευομενȣ αυτȣ. Verbum ατενιζειν, in quo est α *intensira*, ellipticè dicitur pro ατενιζειν οφθαλμȣς, planèque refert Latinum *tendere oculos*, quod Lucretius adhibuit, Lib. I. 67. Syntaxis Participii cum verbo Substantivo hic inservit ad exprimendam *continuitatem* actûs intuendi.

Ecce duo viri adstiterunt juxta illos in vestibus albis). Græca syntaxis : και ὡς — και ιδȣ κ. τ. λ. anacoluthica est. Si ex Hebræo liber Actuûm translatus esset, agnoscerem hic constructionem hebraicam hanc : וכאשר היו ..... והנה. Angeli duo qui propter similitudinem assumpti corporis humani in specie virili *viri* hic vocantur, Apostolis adhucdum cœlum intuentibus ex improviso adstabant. *In vestibus albis*; pro eo græce est in singulari *collectivo* : εν εσθητι λευκῃ, ubi Præpositio εν dicitur de eo quo quis indutus est, adeoque de eo *in quo* quis *est*; itaque εν notionem suam *localem* hic plane obtinet (1), ut nihil opus sit Propositioni εν hic affingere notionem Præpositionis συν. Confer Nostratium : *in een wit kleed*. Παρειστηκειν est quidem forma temporis Plusquamperfecti, sed notionem habet Imperfecti. Vide Buttmann (Griechische Sprachlehre. Berlin. 1819. 2. Th. p. 157. sq.).

11. *Qui)* (non tantum illis adstabant, sed) ET DICEBANT : *Viri Galilæi* (sic Demosthenes ad Athenienses dicebat : Ανδρες Αθηναιοι)! « Cur hic diutius statis, oculos vestros frustra in cœlum intendentes? Jesus enim jam ab oculis vestris subductus est, neque amplius eum videre potestis. Jam agite, Hierosolymas revertamini, adventum Spiritûs S. ibi exspectaturi, ut facere jussi estis ab eo. *Idem ille Jesus* (οὑτος ὁ Ιησȣς) qui a vobis sublatus, in cœlum est assumptus, olim *ad eum modum veniet* in fine mundi (οὑτως ελευσεται) judicaturus vivos et mortuos, ad quem modum

(1) Cf. Winer § 52. a. 1. b.

(ἐν τροπον) cum nunc vidistis abeuntem in cœlum, h. e. nube vectus, visibili sed immortali corpore, et forma humana. » Jesum usque in cœlum adscendisse Apostoli quidem oculis suis videre non poterant, sed hoc ab Angelis edocentur. « Ab ἱστηκα, Præterito verbi στααω vel ἱστημι, in antiquâ linguâ nova verbi forma fuit propagata ἱστηκω, ἱστηξω, et augmento neglecto, στηκω, στηξω.... Sic a πλησσω, in Præt. med. πεπληγα, est πεπληγω, et a ληθω, λεληθα, est λεληθω..... Talia autem, origine Dorica, plurima in Dialecto Alexandrina et communi sedem fixerunt. » Valck. ad I Cor. XVI. 13. Verbum ερχομαι hoc loco, sicut et I Cor. IV. 5, XI. 26. Apoc. I. 7. dicitur κατ' ἐξοχην de reditu Christi ad extremum judicium.

12. Tunc reversi sunt Jerosolymam a monte, qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, sabbati habens iter.

Τοτε ὑπεστρεψαν εις Ιερυσαλημ απο ορυς τυ καλυμενυ Ελαιωνος, ὁ εστιν εγγυς Ιερουσαλημ, σαββατυ εχον ὁδον.

12. *Tunc* cum gaudio magno, ut ait Luc. XXIV. 52, *reversi sunt Jerosolymam a monte qui vocatur Oliveti.* Ex quo colligitur Christum ex illo monte in cœlum adscendisse. Ελαιων est *locus olivis consitus*, h. e. *olivetum*; nempè a multitudine olearum mons ille ita dicebatur; imminebat autem urbi ab oriente, ceterosque, qui circa Hierosolymam erant, montes altitudine superabat, *Urbi vicinus erat* (εγγυς Ιερυσαλημ), tantoque circiter spatio ab eâdem distans, quantum Judæis die sabbathi licebat citra festi violationem conficere. Spatium hoc apud Rabbinos dicebatur תחום השבת i. e. *terminus Sabbathi*. Est autem iter duorum millium cubitorum. Cf. Buxtorfii Lexic. Rabbin. ad v. תחם. Locutio σαββατυ εχον (sc. ορος) ὁδον (*sabbati habens iter*) ita intelligenda est, ut mons Oliveti concipiatur tamquam *habens sibi* tantum itineris, ut quis a Jerusalem veniat ad se. Ceterum anacoluthon hic est; nam Syntaxis postulasset εχοντος ob præcedens ορυς.

13. 14. Et cum introissent in cœnaculum, ascenderunt ubi manebant Petrus, et Joannes, Jacobus, et Andreas, Philippus, et Thomas, Bartholomæus, et Matthæus, Jacobus Alphæi, et Simon Zelotes, et Judas Jacobi. (ỳ. 14) hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus, et Maria matre Jesu, et fratribus ejus.

Και ὁτε εισηλθον, ανεβησαν εις το ὑπερῳον, ὑ ησαν καταμενοντες, ὁ τε Πετρος και Ιακωβος, και Ιωαννης, και Ανδρεας, Φιλιππος και Θωμᾶς, Βαρθολομαιος και Ματθαιος, Ιακωβος Αλφαιυ και Σιμων ὁ Ζηλωτης, και Ιυδας Ιακωβυ. (ỳ. 14) ουτοι παντες ησαν προσκαρτερουντες ὁμοθυμαδον τη προσευχῃ και τη δεησει συν γυναιξι, και Μαρια τη μητρι τυ Ιησυ, και συν τοις αδελφοις αυτυ.

13. *Et quum introissent).* Scil. domum, quam in urbe occupabant, *adscenderunt in ejus domûs coenaculum* (εις το ὑπερῷον). Vocabulum ὑπερωιον contracte ὑπερῷον Adjectivum est, nihil aliud propriè significans quam *superius*. Conclave *superius* dicebatur plenè ὑπερωιον οικημα. Vide Valcken. a. h. l. Locus ὑπερῷον hic dictus, a Judæis vocabatur עֲלִיָּה, eoque nomine designabatur conclave privatæ domûs sub plano tecto summum, quo conclavi potissimum utebantur quando precibus vacare volebant. Cf. Ackermann. Archæol. Bibl. § 36.

Ubi manebant). οὗ ησαν καταμενοντες, ubi per illos dies Apostoli (℣. 2) commorari solebant (1), puta ad vacandum exercitio pietatis; scilicet *Petrus et Joannes, Jacobus, et ceteri.* Hac opportunitate utitur Lucas ad texendum Apostolorum catalogum. Legitur hic etiam Matth. x. 2. sqq., et Luc. vi. 13. sqq.; quamquam vero non eodem ordine Apostoli ibi recensentur, ubique tamen Petrus, quemadmodum et in præsenti catalogo, primo loco ponitur. Ex quo validum sumi potest argumentum ad probandum fuisse Petrum a Christo principem Apostolorum constitutum. *Jacobus Alphæi* scil. filius; fuit is primus Hierosolymorum Episcopus; idem etiam Jacobus *minor*, et *frater Domini* nominatur. Hujus Jacobi frater erat is, qui in hoc catalogo postremo loco recensetur *Judas*, *Jacobi* scilicet *frater* (2); hic etiam *Thaddæus* vocabatur et *Lebbæus*. Qui præcessit *Jacobus*, is Zebedæi erat filius, frater Joannis Apostoli. *Simon Zelotes*, Græce ὁ Ζηλωτης, aramaicè autem קַנְאָן (*Kan-an*), unde apud Matthæum x. 4, videtur dictus ὁ Κανανιτης. Cognomen autem illud Zelotæ cur tulerit, non satis certò scitur.

14. *Hi omnes).* Προσκαρτερειν τινι notat *in aliquâ re assiduè perseverare.* Cf. Rom. xii. 12. Coloss. iv. 2. Act. vi. 4., vel etiam *constanter alicui adhærere*, ut Act. viii. 13. Assiduè piis precibus vacabant *unanimiter* ὁμοθυμαδον, quod hic potius videtur reddendum esse *simul*, *unà*, ut infra iv. 24. v. 12. vii. 56. xii. 20. — In versione Græca LXX vox יַחַד ubi *una*, *simul* notat, redditur per ὁμοθυμαδον, v. g. Job. xxi 26. : יַחַד עַל עָפָר יִשְׁכָּבוּ (Vulg. *simul in pulvere dormient*), LXX : ὁμοθυμαδον δε επι γης κοιμωνται. Hesychius : ὁμοθυμαδον· ὁμου, ὁμοψυχως.

Cum mulieribus). Συν γυναιξι, sine Articulo : *avec des femmes.* Intelliguntur autem Maria Magdalena, Maria Jacobi, aliæque, *quæ secutæ fuerant Jesum a Galilæâ, ministrantes ei.* Matth. xxvii. 55. 56. Luc. viii. 2. 3. *Et Maria matre Jesu.* Valckenaer Acatholicus hic notat : « Propter excellentiam *Mater Jesu* distinguitur a ceteris. Pari

---

(1) De Syntaxi Participii cum verbo ειναι vide Winer § 46. 11.

(2) De istiusmodi ellipsi vide Winer § 30. 3.

ratione dicitur τοις Αποστολοις και Πετρῳ, in quibus negari non debet excellentiæ gratia *Petrum* sic memorari distinctum a reliquis. » Scilicet Particula και etiam hunc usum habet, ut si quid jam genericè dictum est, per eam addatur unum aliquid, quod in eo genere est præstantissimum (1).

Et fratribus ejus). Και συν τοις αδελφοις αυτου. Scil. Jesu, quod Pron. Masc. αυτου indicat. *Fratres* autem Domini pro more loquendi Hebræorum cf. Gen. XIV. 16. XXIV. 4. 8. XXIX. 12. 15. 2 Reg. x. 13, dicuntur ejusdem *cognati*, sed de hâc quæstione, si Deo placet, uberior nobis sermo erit ad Matth. x. 2—13.

15. In diebus illis exurgens Petrus in medio fratrum dixit (erat autem turba hominum simul, fere centum viginti).

Και εν ταις ἡμεραις ταυταις αναστας Πετρος εν μεσῳ των μαθητων ειπεν· ην τε οχλος ονοματων επι το αυτο ὡς ἑκατον εικοσιν.

15. *In diebus illis exurgens Petrus)* εν ταις ἡμεραις ταυταις, h. e. *per eosdem illos dies*, qui nempe jam currebant, ex quo post Domini adscensionem in urbem regressi Apostoli, ibidem exspectabant adventum Spiritûs sancti. Αναστας Πετρος ειπεν, *surrexit Petrus* congregatos allocuturus, *et dixit.* Erant autem simul congregati, in illo cænaculo, ut videtur, homines circa centum et viginti. Οχλος ονοματων ponitur pro οχλος ανθρωπων, ut Apoc. III. 4; eoque modo *nomina* pro *personæ* nonnumquam dixerunt scriptores tam Græci quam Latini, ut probant exempla a Wetsteinio ad hunc locum allata. Locutio επι το αυτο (Vulg. *simul)* scil. χωριον, notat *in unum eumdemque locum*, et mox *simul, una* cf. Matth. XXII. 34. I Cor. XI, 20. Præpositio επι cum Accusativo hic ita dicta est *de loco*, ut notionem *motûs in locum* et *mansionis in loco* simul includat. Cf. Act. II. 1. 44. Aderant ergo huic concioni, præter Apostolos, fideles (cf. ℣. 16) plures alii, inter quos, opinor, non defuerint plerique ex illis septuaginta discipulis, qui a Domino fuerant electi, ut narrat Lucas cap. x. 1.

16. 17. Viri fratres, oportet impleri scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os David de Juda, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Jesum : (℣. 17) qui connumeratus erat in nobis, et sortitus est sortem ministerii hujus.

Ανδρες αδελφοι, εδει πληρωθηναι την γραφην ταυτην, ἡν προειπε το Πνευμα το ἁγιον δια στοματος Δαβιδ περι Ιουδα του γενομενου ὁδηγου τοις συλλαβουσι τον Ιησουν· (℣. 17) ὁτι κατηριθμημενος ην συν ὑμιν, και ελαχε τον κληρον της διακονιας ταυτης.

(1) Cf. Bernhardy. Wissenschaftliche Syntax der Griechische Sprache. p. 48. — (2) Var. Lectio. ℣. 15. In ABC*. 8. 13. 162., et in Verss. Copt. Sahid. Aethiop. Arm. et Vulg. legitur αδελφων. Sed auctoritate codicum præstat lectio μαθητων.

16. De eligendo Apostolo in locum Judæ proditoris dicturus est Petrus, tamquam is, ut hic dicit S. Chrys., *cui grex a Christo concreditus erat, atque ut primus in Apostolorum choro* (1). Εδει πληρωθηναι *debebat impleri*, h. e. comprobari eventu (quia nempe prædictum erat; erat autem prædictum non *ut* fieret, sed *quia* quod fieret erat prævisum) *scriptura illa*, scriptum illud effatum, quod Spiritus sanctus per os Davidis prædixerat de Juda, etc. Nimirùm loquebantur Prophetæ *Spiritu sancto inspirati*, græcè Φερομενοι, ut docet S. Petrus Ep. II, cap. I. 21. Fuerat Judas ὁδηγος *dux viæ iis qui Jesum comprehendebant*, τοις συλλαβουσι τον Ιησουν. Cfr. Luc. XXII. 47.

17. *Qui connumeratus erat in nobis.)* In Græcis codicibus non est *qui*, sed *quia* (ὅτι), atque ita est etiam in Versione Itala. Scilicet datur hic ratio, ob quam in Juda potius quam in alio quopiam oraculum Spiritûs sancti (*et episcopatum*, etc.) suum habeat complementum; ratio est, quia oraculum illud loquitur de quopiam, qui fungebatur tali quodam officio, quali fungebatur Judas. Græce est κατηριθμημενος ην συν ἡμιν *adnumeratus erat nobiscum*, quod quid sit statim additur per και *Exegeticum*: και ελαχε τον κληρον της διακονιας ταυτης, *illique obtigit officium ministerii hujus*, quo nempe funguntur ii qui nobis Apostolis adnumerantur; nam Demonstrativum ταυτης respicit illud κατηριθμημενος ην συν ἡμιν, quod præcesserat. Verbum λαγχανειν in usu primò valet *sorte accipere*, mox verò, ut hic, universè notat *nancisci*. Pariter vocabulum κληρος, propriè significat *sortem*, et per Metonymiam *id. quod alicui sorte obvenit;* mox verò transfertur *ad omnia, quæ alicui quocumque modo obtingunt*. Hoc loco κληρος est *munus*, sive *officium* Apostolatûs.

18. 19. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius: et diffusa sunt omnia viscera ejus. (ỳ. 19). Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille lingua eorum, Haceldama, hoc est, ager sanguinis.

Οὗτος μεν ουν εκτησατο χωριον εκ μισθου της αδικιας, και πρηνης γενομενος ελακησε μεσος, και εξεχυθη παντα τα σπλαγχνα αυτου. (ỳ. 19). Και γνωστον εγενετο πασι τοις κατοικουσιν Ιερουσαλημ, ὥστε κληθηναι το χωριον εκεινο τῃ ιδιᾳ διαλεκτῳ αυτων, Ακελδαμα, τουτεστι, χωριον αἵματος.

Quæ duobus hisce versiculis dicuntur non sunt hæc, ut mihi quidem videtur, verba a Petro recitata, sed parenthesis quædem historica tribuenda Lucæ, qui, quum Theophilum in suo Evangelio de Judæ exitu non docuisset, illud, data opportunitate, hic facere voluerit.

---

(1) Ὡς εμπιστευθεις παρα του Χριστου την ποιμνην, και ὡς του χορου πρωτος.

18. *Et hic quidem)* Οὗτος μὲν οὖν *hic igitur*. Dictio μὲν οὖν hic inservit ad *transeundum* ad parenthesin illam historicam (1). Refert Matthæus (XXVII. 6-9) agrum figuli cujusdam in sepulturam peregrinorum a Synedrio emptum fuisse pecuniâ illâ, quam Judas proditionis suæ mercedem acceperat. Quam rem Petrus καταχρήσει quâdam usus sic memorat : *hic igitur acquisivit sibi* (2) (ἐκτήσατο) *agrum ex mercede suæ iniquitatis*. Quod meo aere emptum est, hoc quodam modo dici possum mihi acquisivisse. Præpositio ἐκ in ἐκ μισθοῦ usurpatur hic, quemadmodum et Matth. XX. 2. XXVII. 7. Luc. XVI. 9, *de pretio quo* aliquid emitur.

Et suspensus crepuit medius.) Græcè pro *suspensus* legitur : καὶ πρηνὴς γενόμενος h. e. *et pronus factus*, ut jam vertit auctor antiquæ Italæ (vide Sabatier); *et*, dirupto eo præcipite lapsu ejus ventre, *viscera ejus omnia effusa sunt*. S. Matthæus (cap. XXVII. 5) de Juda dicit : *abiens laqueo se suspendit*, gr. ἀπήγξατο *se strangulavit*. Profecto idem non est *præcipitari* et *laqueo effocare gulam*, sed neque sunt duo hæc inter se contradictoria. Atqui nihil obstat, quo minus putemus utrumque accidisse, quorum alterum narraverit Matthæus, alterum Lucas. Quod vero supponimus utrumque accidisse, id non esse confictum sine exemplo, probari potest ex Apuleii Met. 1. (apud Valcken, a. h. l.), ubi de se quemdam legimus hæc narrantem : Adscenso grabatulo ad exitium sublimatus immisso capite laqueum induo ; sed dum pede altero fulcimentum quo sustinebar, repello, ut ponderis deductu restis ad ingluviem adstricta spiritûs officia discluderet, repente putris alioqui et vetus funis rumpitur, atque ego de alto decidens, in terram devolvor. « Jam Oecumenius præsentem difficultatem eo modo solvit. « Verum, inquit, quum sacra Evangelia dicant cum præfocatione aut suspendio usum, licet hic præcipitatum fuisse asserant, et quæcumque deinceps narrantur, nihil ex hoc dissonantiæ consequitur, utrumque enim factum est. Confracto namque funiculo quo præfocatus erat, ita præcipitio in terram decidit, ac crepuit. »

19. *Et notum factum est.)* Ierosolymis vulgò innotuit *agrum illum figuli in sepulturam peregrinorum* (Matth. XXVII. 7.) a Synedrio emptum fuisse pecunia illa, quam Judas proditionis suæ mercedem a Synedristis acceperat; atque adeò ea res vulgò innotuerat, *ut* appellatus fuerit (ὥστε κληθῆναι) ager ille lingua ipsorum *Haceldama*. Lingua Ierosolymitanorum dici potest dialectus Aramæa orientalis, cui admixtæ erant formæ vocesque propriè Hebraicæ (3). Ex eâ dialecto est vox Haceldama (Ἀκελδαμά), quæ

---

(1) Vide Devar. cap. XIII. — (2) « Numquam apud accuratos scriptores veteres κτάομαι significat, ut narrant tamen Lexicographi, *possideo*, sed *acquiro mihi*. Præteritum vero tempus, κέκτημαι propriè notat *acquisivi mihi*, deinde *possideo* : nam possidet quod quis sibi comparavit. » Valck. a. h. l.

(3) Dignissimæ, quæ hic memorentur, sunt dissertationes quibus titulus est : Della lingua propria di Cristo e degli Ebrei nazionali della Palestina da' tempi de' Maccabei; Dissertazioni del dottore Giambernardo de-Rossi. Parma 1772.

scribitur : חֲקַל דְּמָא, quod significat *ager sanguinis* (*de bloedakker*). Id nominis putandum est, non a Synedrio, sed a vulgo, propter sparsam rei notitiam, illi agro fuisse impositum. Sensus autem ejus nominis videtur esse hic : ager emptus pecuniâ, quæ tamquam merces data erat ob proditum hominem.

20. Scriptum est enim in libro Psalmorum : Fiat commoratio eorum deserta, et non sit qui inhabitet in ea : et episcopatum ejus accipiat alter.

Γεγραπται γαρ εν βιβλῳ ψαλμων· Γενηθητω ἡ επαυλις αυτȣ ερημος, και μη εστω ὁ κατοικων εν αυτῃ· και· Την επισκοπην αυτȣ λαβοι ἑτερος.

20. Post parenthesin historicam, quam diximus, resumitur hic recitanda Petri oratio. *Scriptum est enim in libro Psalmorum : Fiat commoratio*, etc. Allegata hic a Petro verba prophetica partim desumpta sunt ex Psalmo 68 (Hebr. 69) ŷ. 26, partim ex Psalmo 108 (Hebr. 109) ŷ. 8. Particula και, quæ hic legitur ante την επισκοπην, tantumdem valet ac si Petrus dixisset : και παλιν γεγραπται, *et rursum scriptum est*. Subjicimus hic Hebraica unà cum Versione LXX et Latinâ Vulgatâ. תְּהִי־טִירָתָם נְשַׁמָּה בְּאָהֳלֵיהֶם אַל־יְהִי יֹשֵׁב (Ps. 68. ŷ. 26) : פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר (Ps. 109. ŷ. 8) LXX : Γενηθητω ἡ επαυλις αυτων ηρημωμενη, και εν τοις σκηνωμασιν αυτων μη εστω ὁ κατοικων (Psalm. 68. 26.) : και την επισκοπην αυτȣ λαβοι ἑτερος. (Ps. 108. 8); Vulgata : *Fiat habitatio eorum deserta : et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet* (Ps. 58. 26) : *et episcopatum ejus accipiat alter* (Ps. 109. 8). Secundum Vulgatam nostram Petrus dixisset : *fiat commoratio* EORUM, in Plurali, non commoratio EJUS, in Singulari. Sed Græci codices, paucis Minusculis exceptis, omnes hic exhibent αυτȣ, atque ita etiam legerunt auctor antiquæ Italæ (*fiat ager illius desertus*), Syrus (דירה תהיא חרבא), Irenæus, Hilarius, Augustinus (apud Sabatier), Chrysostomus, et OEcumenius.

Psalmum 68 propheticum esse certissimo constat, tum ex præsenti effato Petri (ŷ. 16), quo docemur Spiritum sanctum per os David locutum fuisse de Juda proditore; tum etiam inde quod hic Psalmus tamquam propheticus de Christo ejusque adversariis passim allegatur. Vid. Joh. II. 17. XV. 25. XIX. 28. Rom. XI. 8. XV. 3. Ad verba quæ Petrus ex hoc Psalmo hic allegat etiam Christus allusit, quando (Matth. XXIII. 38) vastandam Judæorum terram prædixit. Quum vero Psalmus secundum litteram videatur scriptus de Davide, typo Christi, dicendum est Psalmum propheticum esse in sensu suo typico, et sub persona Israelitarum in Davidem rebellium, pœnas hic prænunciari Judæorum, hostium Christi; quos inter quum imprimis esset numerandus Judas, *qui fuerat dux eorum*, *qui comprehenderunt Jesum* (ŷ. 15), Petrus vaticinium illud Proditori nominatim applicat; quæ etiam causa est cur pro Plurali numero αυτων dixerit

in Singulari *αυτϰ*. Vaticinium hoc ad Judæos quod attinet, complementum suum habuit in clade Jerosolymitana. Ad Judam vero quod spectat, etiam in illo vaticinium illud impletum fuisse indubitanter credo, quamquam non ita clarè perspicio *modum*, quo id factum sit.

Psalmus 108 (Hebr. 109) secundum litteram a Propheta Davide dictus videtur in calumniatores suos, et peculiariter in Doëgem, qui sub Rege Saule regiis gregibus erat præfectus; sed typicè respicit Judæos et Judam, hostes Christi, cujus David typum gessit (1). Vox *επισκοπη* quæ hic et apud LXX legitur, respondet Hebraico פְּקֻדָּה, quo universè significatur *præfectura* aliqua, *officium* sive *ministerium* aliquod; ad officium *Apostolatus* Petrus hoc refert; et mens ejus est dicere, Spiritum sanctum per os Davidis in typo prædixisse in locum Judæ alium ad Apostolatum esse assumendum.

21. 22. Oportet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, (ỷ. 22) incipiens a baptismate Joannis, usque in diem, qua assumptus est a nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis.

Δει ϰν τωνσυνελθοντων ἡμιν ανδρων εν παντι χρονῳ, εν ῳ εισηλθε και εξηλθεν εφ' ἡμας ὁ Κυριος Ιησϰς, (ỷ. 22) αρξαμενος απο τϰ βαπτισματος Ιωαννϰ ἑως της ἡμερας ἡς ανεληφθη αφ' ἡμων, μαρτυρα της αναστασεως αυτϰ γενεσθαι συν ἡμιν ἑνα τουτων.

21. 22. *Oportet ergo).* Nexus est : Quum oraculum Spiritûs sancti dicat : *et episcopatum ejus accipiat alter*, oportet ergo ex his viris, qui,.... unum fieri nobiscum testem resurrectionis Domini. Genitivus *των συνελθοντων*, (ỷ. 21) pendet a voce *ἱνα* (ỷ. 22). Demonstrativum quod legitur a fine versiculi 22 abesse poterat, ut versiculos 21 et 22 continuò legenti patet. Additum tamen fuit aut majoris emphaseos causa, aut ad resumendum illud *των συνελθοντων*, quod a voce *ἱνα* pendens ab illâ erat remotius. Verborum quæ hic leguntur syntaxis facilior intellectu fuisset hæc : *Δει ϰν μαρτυρα της αναστασεως αυτϰ γενεσθαι συν ἡμιν ἱνα τϰτων των ανδρων των συνελθοντων ἡμιν εν παντι χρονῳ, εν ῳ εισηλθε και εξηλθεν εφ' ἡμας ὁ Κυριος Ιησϰς, αρξαμενος· απο τϰ βαπτισματος Ιωαννου, ἑως της ἡμερας ἡς ανεληφθη αφ' ἡμων.*

Ex viris qui nobiscum sunt congregati.) gr. *των συνελθοντων ἡμιν*, (*die met ons hebben omgegaan*) *qui nobiscum conversati sunt* toto illo tempore, *quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus*, h. e. quo inter nos et nobiscum egit Dominus Jesus. Est in his verbis illa formula loquendi Hebræorum, quâ per dictionem צֵאת וּבוֹא (*egredi et ingredi*) universam vitæ agendique rationem alicujus designabant. Vide I

(1) Cf. Corn. a Lapid. in Act. I. 20. Muis. in Ps. 108.

Sam. XXIX. 6. Ceterùm Græca phrasis elliptica est; nam plenè scribendum hic erat: εν ᾡ εισηλθεν εφ' ἡμας, και εξηλθεν αφ' ἡμων.

22. *Incipiens a baptismate Joannis*, etc.) Vox αρξαμενος jungenda est cum præcedenti Ιησους, ut adeo sensus sit: ab eo inde tempore quo Joannes baptizabat, usque in diem adscensionis Jesu in cœlum. — Patet ex hoc loco hanc veluti definitionem esse Apostoli, ut nempe sit testis resurrectionis Christi. (Vid. supra ad ỳ. 8) Hanc testari non omnes poterant, qui in Christum crediderant, sed illi tantum quibus ex mortuis redivivus apparuerat. Per *attractionem* scriptum est της ἡμερας ἡς ανεληφθη pro ᾗ ανεληφθη.

23. Et statuerunt duos, Joseph, qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus: et Mathiam.

Και εστησαν δυο, Ιωσηφ τον καλουμενον Βαρσαβαν, ὁς επεκληθη Ιουστος, και Ματθιαν.

23. *Et statuerunt duos).* Gr. εστησαν, quod hic valet *proposuerunt*, puta tamquam Apostolatûs candidatos. Quinam hos proposuerint non distincte dicitur. Corn. a Lapide existimat factum id fuisse ab iis, qui tum præsentes erant, omnibus. Fromondus vero opinatur Petrum in ista candidatorum electione usum fuisse judicio ceterorum Apostolorum, ut adcò hi duos illos viros proposuerint eligendos; sed quum Lucas nullo id verbo indicet, dicendum videtur factum id fuisse ab iis, quos adloquebatur. Atqui non ad solos Apostolos, sed ad præsentes universè omnes sermonem suum dirigebat. *Joseph* qui patronymico suo nomine vocabatur *Barsabas*, i. e. *filius Sebæ* (בַּר שְׁבַע cf. 2 Sam. XX. 1), agnominabatur (επεκληθη) Ιουστος, quod est ipsum Latinum *justus*.

24. 25. Et orantes dixerunt: Tu Domine, qui corda nosti omnium, ostende, quem elegeris ex his duobus unum (ỳ. 25) accipere locum ministerii hujus, et apostolatûs, de quo prævaricatus est Judas ut abiret in locum suum.

Και προσευξαμενοι ειπον· Συ, Κυριε, καρδιογνωστα παντων, αναδειξον ὀν εξελεξω εκ τουτων των δυο ἑνα, (ỳ. 25) λαβειν τον κληρον της διακονιας ταυτης και αποστολης, εξ ἡς παρεβη Ιουδας, πορευθηναι εις τον τοπον τον ιδιον.

24. 25. Quod dicitur *orantes*, id non impedit quominus putemus Petrum omnium nomine hic preces Deo adhibuisse. Deum autem, cui soli perspecta sunt corda hominum (καρδιογνωστα παντων, *hartenkenner aller*), invocat ut sortem, quam missuri essent

dirigendo, designet utrum ex duobus elegisset tamquam digniorem, qui ad Apostolatum assumeretur. (εξελεξω Aor. 1 med.) Syntaxis facilior fuisset hæc : αναδειξον εκ τουτων των δυο ίνα ὃν εξελεξω. — Λαβειν est Infinitivus SCOPI (1) : *ut assumat*. Κληρος est hic *officium* sive *munus*. Vide quæ de eâ voce diximus supra ad ỳ. 17. Quod autem dicitur κληρος της διακονιας ταυτης και αποστολης, id per Hendiaden dictum est pro κληρος της διακονιας της αποστολικης, *munus hujus ministerii Apostolici*. De προσευξαμενοι vide meam Interp. Ep. ad. Philipp. p. 25.

De quo prævaricatus est Judas). Gr. εξ ἡς (vel αφ' ἡς, quæ lectio auctoritate præstat) παρεβη Ιουδας, h. e. *de quo* (munere) *discessit Judas*, quod munus Judas deseruit. Verbum παραβαινειν quod propriè est *transgredi*, apud LXX occurrit etiam de *discedendo*, quod utique non fit sine *transgrediendo*. Vide Exod. XXXII. 8. Deuter. IX. 12. 16. XVII. 20 : ἱνα μη παραβῃ απο των εντολων, *ne recedat a præceptis*. LXX reddebant sic Hebraicum סור sequente Præpos. מִן. — *Ut iret*, græcè πορευθηναι, qui Aor. Infinitivus est *finis* ad quem *quasi* tendebat Judas ; quemadmodum de homicida rectè dixeris : homicidium patravit, ut iret ad suspendium. Judæ τοπος ιδιος ex contexta oratione intelligitur esse *locus damnatorum*.

26. Et dederunt sortes eis, et cecidit sors super Mathiam, et annumeratus est cum undecim Apostolis.

Και εδωκαν κληρους αυτων (2), και επεσεν ὁ κληρος επι Ματθιαν, και συγκατεψηφισθη μετα των ἑνδεκα αποστολων.

26. *Eis* (αυτοις) est Dativus *commodi*. — *ils donnèrent pour eux*. Quod si mavis legere αυτων, vertendum erit : *dederunt sortes ipsorum*, puta illorum, super quibus fieret sortitio. *Sortes* autem hic intelligendæ videntur *sortis instrumenta*, i. e. tessellæ seu tabellæ in urnam dejiciendæ, quibus inscripta erant nomina eorum, super quibus sortitio constituebatur. Cic. Lig. 7. « Tuberonis sors conjecta est ex senatûsconsulto, cum ipse non adesset, *h. e.* tabella Tuberonis nomine inscripta, in urnam cum aliis missa est. » Præsens phrasis, opinor, ita explicanda est : et dederunt sortes illorum (tabellas, quarum una Barsabæ, altera Matthiæ nomen inscriptum habebat) in urnam conjiciendas. — *Et cecidit sors* (ὁ κληρος), *het lot*, sors quæ rem decidebat. *Sortem cadere in* (επι) *aliquem* antiqui usurpasse videntur in quovis modo sortiendi. Ψηφος Græcis dicebatur *calculus*, quo suffragium ferri solebat in comitiis; hinc Denominativum συγκατεψηφισθη, notione Passivâ, qua hoc loco occurrit, significare potest : *communibus calculis allectus est*. Sed hic quum non suffragiis, sed sorte res esset decisa, per Cata-

(1) Vide Winer § 45. 3. — ỳ. 26. Var. Lect. αυτοις in ABD** al. Vulg. al. Chrys.

chresin dictum est συγκατεψηφισθη pro συγκατηριθμηθη *annumeratus est undecim Apostolis.* Potuisset scribere Lucas, μετα Præpositione demtâ, συγκατεψηφισθη τοις ἑνδεκα Αποστολοις.

CAPUT SECUNDUM.

ARGUMENTUM. *Decimo post Domini adscensionem die, in quem diem incidebat Pentecostes festum Judæorum, Spiritus Sanctus descendit in Apostolos, et in eos qui cum ipsis tum erant congregati* (1-3). *Ad stridorem illum quasi venti vehementer ruentis, qui adventum Spiritûs Sancti proximè præcedit, turba Judæorum ex variis nationibus composita concurrit. Spiritu Sancto repleti Apostoli ceterique magnalia Dei eloquuntur variis linguis, quas numquam fuerant edocti* (4-6). *Ex illa turba plerique hoc miraculo obstupescunt, quidam autem illud irrident* (7-14). *Hos Petrus refellit, unà docens eventu hic comprobari, quod diu ante a Joele fuerat prædictum; et porrò primus solemniter Evangelium annunciat* (14-40). *Ad gravissimam ejus concionem circiter tria millia hominum ad fidem Christianam convertuntur* (41). *Conversorum ad Christum describuntur vita religiosa et mores* (42-47).

1. 2. 3. Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco : (℣. 2) et factus est repente de cœlo sonus, tamquam advenientis spiritûs vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes. (℣. 3) Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tamquam ignis seditque supra singulos eorum :

Και εν τω συμπληρυσθαι την ἡμεραν της Πεντηκοστης, ησαν ἁπαντες ὁμοθυμαδον επι το αυτο. (℣. 2) Και εγενετο αφνω εκ τυ ουρανυ ηχος ὡσπερ φερομενης πνοης βιαιας, και επληρωσεν ὁλον τον οικον οὗ ησαν καθημενοι. (℣. 3) Και ωφθησαν αυτοις διαμεριζομεναι γλωσσαι ὡσει πυρος, εκαθισε τε εφ' ἑνα ἑκαστον αυτων.

1. Græce est : *Et quum impleretur dies Pentecostes* (in Genitivo της Πεντηκοστης); h. e. *quum adesset dies Pentecostes.* Συμπληρυσθαι hoc sensu Græcis ignotum erat, sed Hebræi sic loquebantur, v. g. Gen. xxv. 24. וימלאו ימיה ללדת h. e. *et complebatur tempus ejus ad pariendum*, i. e. aderat tempus pariendi. Auctor Vulgatæ

quemadmodum et Syrus interpres (אתמליו יומתא) legerunt in Plurali : τας ἡμερας, sed hæc lectio auctoritate Codicum non fulcitur. Ἡ Πεντηκοστη etsi per se Adjectivum sit (ἡ πεντηκοστη scil. ἡμερα, *dies quinquagesimus*), in usu tamen vim Substantivi obtinuerat, ut patat ex Tob. II. 1. 2. Maccabæor. XII. 31. 32. Flav. Joseph. Antiqq. III. 10. 6. Græca Belgicè vertas : *En toen de Pinksterdag vervuld werd*, h. e. *En op den Pinksterdag*. — Intelligitur autem Pentecoste Judæorum. Scilicet *dies quinquasimus* a secundo die Paschatis Judæis erat festus in memoriam legislationis Sinaiticæ; festumque illud Pentecostes unum erat ex tribus majoribus, quibus adulti mares omnes Hierosolymas adire debebant (1).

Erant omnes). ἁπαντες et παντες hoc differunt, quod ἁπαντες dicuntur *universi omnes*, nemine excepto, sed per παντες sæpè designantur tantum *plerique omnes*, ut v. g. infra ỳ. 7, qui conferendus est cum ỳ. 13. Agit de hoc discrimine Valckenaer ad hunc locum. Ἁπαντες autem, qui hic dicuntur, intelliguntur illi omnes, quos Historiographus nobis adhuc indicavit, (Cap. I. 15) scilicet Christianus ille cœtus hominum circiter centum viginti. Et vero illos ἁπαντες non esse solos Apostolos certò colligitur ex sequentibus (ỳ. 14. 15), ubi Apostoli distinguuntur a reliquis, qui accepto Spiritu Sancto variis loquebantur linguis, quas numquam fuerant edocti; eamque interpretationem postulant etiam quæ infra (ỳ. 17) leguntur dicta a S. Petro.

Pariter in eodem loco). Gr. ὁμοθυμαδον επι το αυτο. Secundum versionem Vulgatam tautologica videtur oratio; malim hic vertere : *erant eodem animo* (et desiderio præstolantes adventum Spiritûs Sancti) *in eodem loco*. Cf. dicta ad Cap. 1 ỳ. 14.

2. 3. *Et factus est repente*). Describuntur his versiculis duo signa, unum (ỳ. 2) auditu perceptibile, alterum (ỳ. 3) visu spectabile, quæ adventum Spiritûs sancti indicaverunt. Exoritur *repente* atque ex improviso *de cœlo*, puta ex aere superiore, sonitus, qualis est sonitus venti vehementer ruentis (ὡσπερ φερομενης πνοης βιαιας). Non erat reapse venti divinitùs tum excitati ille sonitus, sed qui edebatur sonitus talis erat, qualis (ὡσπερ) editur, quando vehementer ruit ventus (2). Replevit is sonitus *totum illud conclave* (ὁλον τον οικον), in quo *erant sedentes*, puta ad communes preces mox habendas ibi collecti. Οικος qui hic dicitur, quum addatur οὗ ησαν καθημενοι, intelligendus videtur conclave illud superius, quod supra (cap. I. ỳ. 13) vocaverat το ὑπερῳον. « Dubium nullum est, inquit Valckenaer ad h. l., quin in sermone quotidiano cœnacula dicta fuerint οικοι. Transsumsêre Romani. Vitruvius (de Architect. Lib. VI. cap. 10) memorat *Oecos* quadratos tam amplâ magnitudine, ut faciliter in iis tricliniis quatuor stratis locus posset esse. *In his*, inquit, OECIS *fiunt virilia convivia*... Sic οικος ter minimum reperietur apud Athenæum. »

(1) Cf. Reland Antiquitt. sacræ, Pars IV. Cap. II. Ackermann, Archæologia Biblica § 341. seqq.
(2) S. Chrys. Hom. IV. in Act. ad h. l.

3. *Et apparuerunt).* Και ωφθησαν (Aor. 1. Pass.) αυτοις pro ὑπ᾽ αυτων (1), h. e. *et visæ sunt ab illis*, corporeis ipsorum oculis oblatæ sunt, *διαμεριζομεναι γλωσσαι distribuentes semet ipsas linguæ (ὡσει πυρος) velut igneæ*, puta, quasi flammulæ quædam ad modum linguarum efformatæ; *seditque*, græcè εκαθισε τε, h. c. *et ponebat se* unaquæque lingua, seorsim ab aliâ, *εφ᾽ ἑνα ἑκαστον αυτων super unumquemque ipsorum*. Participium διαμεριζομεναι sumendum esse putem in significatione Mediâ, quâ notione verbum hoc occurrit Matth. XXVII. 35, et Jo. XIX. 24. Existimo primò statim apparuisse congeriem quamdam istiusmodi linguarum, quæ deinde, secundo veluti actu, semet diviserint, ita ut singulæ super singulos considerent. In quâ sententiâ etiam Salmeron fuisse videtur, quum dicat ad hunc locum : « *Spiritus in acervo linguarum apparebat.* » (2) Quum dicatur ὡσει πυρος credendum est istas linguas non fuisse revera ignitas (3), sed suo et colore et splendore et motione similitudinem ignis retulisse. Verbum καθιζειν in libris sacris et *transitivè* usurpatur (*collocare aliquem*) ut v. g. Ephes. I. 20, et *intransitivè* (*consido*, *me colloco*), ut v. g. Act. XIII. 14, et in præsenti loco. Scriptum est εκαθισε in *Singulari*, quem vocare licebit *Singularem distributivum* (4) : linguarum illarum *unaquæque se collocabat.*

4. et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.

Και επλησθησαν ἅπαντες Πνευματος ἁγιυ, και ηρξαντο λαλειν ἑτεραις γλωσσαις, καθως το Πνευμα εδιδυ αυτοις αποφθεγγεσθαι.

4. *Et repleti sunt omnes).* Gr. ἁπαντες *universi omnes* (vid. supra ad ỹ. 1), scilicet homines illi circiter centum viginti, qui illic erant congregati. Ad signum illud linguarum quasi ignearum, effusio Spiritûs Sancti secuta est statim, ut Lucæ narratio satis perspicue indicat. Apostolis ceterisque, in quos Spiritus Sanctus illapsus hic dicitur, collatas fuisse gratias eas quas *gratis datas* vocant Theologi (5), ut puta, donum linguarum, facultatem patrandi miracula, cet., ex narrationis serie manifestò constat. Docet autem S. Thomas (3 p. Q. 72. art. V et VII.) eodem tempore collatam illis fuisse *gratiam gratum facientem* eam, quæ baptizatis confertur per Sacramentum Confirmationis, in quo Spiritus Sanctus datur *ad robur*. Atque hæc doctrina firmum habet fundamentum in mandato Christi, quo præceperat Apostolis (Luc. XXIV. 49) ut manerent in Jerusalem *quoadusque induerentur virtute (δυναμιν) ex alto.*

Ad pleniorem interpretationem hujus loci, et similium, in quibus sermo est de *mis-*

(1) Cf. Winer § 31. 7. — (2) Tract. XI. in Act. Ap. pag. 26. — (3) S. Chrys. — (4) Cf. Winer § 47. I. a. — (5) De gratiis *gratis datis* agit S. Th. 2. 2. q. 186. 187 et 188.

sione Spiritûs Sancti, operæ pretium erit hic subjicere S. Thomæ eâ de re doctrinam : « Dicendum est, inquit, quod divinæ Personæ convenit *mitti*, secundum quod novo modo existit in aliquo : *dari* autem, secundum quod habetur ab aliquo : neutrum autem horum est nisi secundum gratiam gratum facientem. Est enim communis modus quo Deus est in omnibus rebus per essentiam, potentiam et præsentiam, sicut causa in effectibus participantibus bonitatem ipsius. Super istum modum autem communem est unus specialis, qui convenit naturæ rationali, in qua Deus dicitur esse sicut cognitum in cognoscente, et amatum in amante. Et quia cognoscendo et amando creatura rationalis sua operatione attingit ad ipsum Deum, secundum istum specialem modum Deus non solum dicitur esse in creatura rationali, sed etiam habitare in ea sicut in templo suo. Sic igitur nullus alius effectus potest esse ratio, quòd divina persona sit novo modo in rationali creatura, nisi gratia gratum faciens. Unde secundum solam gratiam gratum facientem mittitur et procedit temporaliter Persona divina. Similiter illud solum habere dicimur, quo libere possumus uti, vel frui. Habere autem potestatem fruendi divinâ Personâ est solum secundum gratiam gratum facientem. Sed tamen in ipso dono gratiæ gratum facientis Spiritus sanctus habetur, et inhabitat hominem. Unde ipsemet Spiritus sanctus datur et mittitur.... Operatio miraculorum est manifestativa gratiæ gratum facientis, sicut et donum prophetiæ, et quælibet gratia gratis data. Unde I Cor. XII, gratia gratis data nominatur *manifestatio Spiritûs*. Sic igitur Apostolis dicitur datus Spiritus sanctus ad operationem miraculorum, quia data est eis gratia gratum faciens cum signo manifestante. Si autem daretur solum signum gratiæ gratum facientis sine gratia, non diceretur dari simpliciter Spiritus sanctus, nisi forte cum aliquâ determinatione, secundum quod dicitur quod alicui datur Spiritus propheticus, vel miraculorum, in quantum a Spiritu sancto habet virtutem prophetandi, vel miracula faciendi. » S. Thom. 1 p. q. 43. a. 3.

et coeperunt loqui variis linguis). Pro *loqui* græcè est ἀποφθέγγεσθαι, quod significat *graviter et magnificè loqui*, *eloqui dicta profunda*, *magnifica*. Utrum in ipso jam cœnaculo linguarum illud donum se manifestaverit, ex Lucæ narratione certò confici nequit; potuit enim *per anticipationem* illud hic notasse. Quidquid sit, ex serie narrationis colligitur Apostolos ceterosque, statim ut Spiritu sancto fuerant repleti, e cœnaculo foras prodiisse, ubi obviam habuère turbam Judæorum variarum nationum, quibus audientibus apophthegmata sua variis linguis elocuti sunt. Pro *variis linguis* græcè est ἑτέραις γλώσσαις, h. e. linguis a linguâ suâ maternâ diversis, et quas numquam didicerant, ut ex contexta oratione colligitur. Vide infra ad ℣. 13. Magnifica illa effata, quæ proferebant, quânam de re fuerint, infra ℣. 11 dicitur.

prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis). Non omnes omnibus linguis loquebantur, nec iisdem, sed alii aliis, aut alii aliâ, Spiritu sancto *rem totam moderante*.

5. Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione, quæ sub cœlo est.

Ησαν δε εν Ιερουσαλημ κατοικουντες Ιυδαιοι, ανδρες ευλαβεις απο παντος εθνυς των ὑπο τον ουρανον.

Roboam Salomonis filius ejusque in regno successor, cum sua culpâ magnam Israeliticæ gentis partem a se alienasset, solæ tribus Juda et Benjamin illi adhæserunt, defecerunt verò ab eodem reliquæ tribus omnes. Itaque ex uno regno exstitère duo, quorum unum dicebatur *Regnum Juda*, alterum *Regnum Israël*. Quo posteriore regno ab Assyriis destructo, per annos 183 superstes remansit regnum Juda. Sed et hoc regnum eversum fuit a Babyloniis. Incolæ Regni Israel sive decem tribûum abducti ab Assyriis, dispersi fuerunt per Assyriam, Mediam, aliasque regiones, quæ tunc temporis dominationi Assyriacæ erant subjectæ; incolæ vero regni Juda abducti, per provinciam Babylonicam exules morabantur. Postea, quum ex varia rerum publicarum Babyloniorum et Assyriorum, tam Judæi quam Israelitæ facti essent subditi Imperio Medo-Persico, utrisque Cyrus facultatem fecit, soluto exilio, in patriam redeundi. Rediere autem ex Israelitis pauciores, ex Judæis vero plerique; quo factum est, ut, denominatione ductâ a parte potiore, qui soluto exilio novi incolæ antiquam gentis sedem occupabant, *Judæi* deinceps appellarenter omnes, comprehensis etiam Levitis, qui maximam partem Judæis reducibus sese adjunxerant. — Lucem hæc afferent sequentibus.

Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi). Pro *habitantes* græce est *κατοικουντες*, h. e. *habitatores*, nam Participium notionem Substantivi nominis hic habet. Habitatores autem intelligimus Judæos ex variis regionibus oriundos, qui aut religiosi cultûs, aut sacrorum studiorum causâ, Jerosolymis domicilium suum, aut perpetuo, aut ad tempus stabiliverant. Dubitari potest utrum Lucas hic etiam ob oculos habuerit eos Judæos extraneos, qui Pentecostes celebrandæ causa Jerosolymis ad tempus morarentur. Ratio dubitandi est, quia infra ℣. 11 Judæi Romani denotantur tamquam *επιδημουντες*, Vulg. *advenæ*. Verum ea vox universè notat eos qui tamquam peregrini apud aliam gentem commorantur, serius, ocius, ad suos redituri. Tales autem quominus inter *κατοικουντας* recenseantur, nihil impedit. In ea hominum multitudine, quæ ℣. 6. dicitur concurrisse, sane verisimile est fuisse etiam Judæos peregrinos tales, qui non nisi Pentecostes celebrandæ causa Jerosolymas advenissent, post festum domum redituri. Sed aliud est quærere quid rei fieri potuerit, aliud vero quid Lucas suis verbis voluerit significare. *Judæi*, secundum supra dicta, intelliguntur hic Hebræi cujuscumque tandem tribûs. Dicuntur autem *viri religiosi* (*ανδρες ευλαβεις*) h. e. ceteris religiosiores; subindicatur causa, ut videtur, cur Jerosolymis morarentur. Quod additur *ex omni natione quæ sub cœlo est*, in eo est Hyperbole; mens Lucæ est dicere : ex multis variisque orbis terrarum nationibus. Ad locutionem *των ὑπο τον ουρανον* quod

attinet, subaudiendum est οντων. « Est hæc, notante Valckenario (ad h. l.), signata phrasis adhibita quoque Platoni in Timæo, ubi urbs Athenarum dicitur esse omnium pulcherrima των ὑπο τον ουρανον. »

6. Facta autem hac voce, convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes.	Γενομενης δε της φωνης ταυτης, συνηλθε το πληθος, και συνεχυθη ὁτι ηκουον ἑις ἑκαστος τῃ ιδιᾳ διαλεκτῳ λαλουντων αυτων.

Facta autem hac voce). Ad editum stridorem illum (ỳ. 2) quasi venti vehementer ruentis, passim accurrebant versus locum, unde ingens hic fragor videbatur oriri. Ex quo conficitur magnam certe urbis partem stridore illo personuisse.

Et mentę confusa est), h. e. nesciebant inter varia, quæ menti occurrebant, quid tandem ea de re cogitarent. Perplexus hic illorum animus distinctius describitur infra ỳ. 12. Pro *mente confusa est* græce simpliciter est συνεχυθη. « Propriè συγχυνειν, *commiscere*, *confundere*, de *herbis* ponitur in olla *confusis* et *commixtis*. Hinc transfertur ad animum, in quo quum sic confusæ sunt cogitationes, ut se explicare nequeant, dicitur aliquis συγχεισθαι et συγχυνεσθαι. » Valcken. a. h. l. Causa illius συγχυσεως erat, *quia audiebant* (ηκουον) *unusquisque* (εις ἑκαστος) *linguâ suâ illos loquentes*. Ἑις ἑκαστος *Subjectum* Verbi ακουον distinctius indicat (1). Eorum qui accurrerant non hic et ille tantum, sed unusquisque rem observabat. « Διαλεκτος aliud quid significat in scriptis Philosophorum, quam apud Grammaticos. Vulgo διαλεγεσθαι erat *confabulari*, *colloqui*. *Familiare colloquium*, dialogus, non tantum διαλογος et διαλεξις, sed sæpè etiam dicebatur Philosophis διαλεκτος.... Apud Grammaticos vox illa longe aliam induit vim. Nempe διαλεγω significat *seligo*, *dirimo;* hinc διαλεκτος, *diversus*, *discretus*. Γλωσσαι inde διαλεκτοι sunt proprie *linguæ differentes* et *discretæ* diversarum nationum.... Sed quum populi diversi, qui unâ linguâ utebantur, pronunciatione tamen, et nonnullis loquendi modis a se invicem dissonarent, factum est, ut in usu loquendi lingua exempli gratia græca diceretur γλωσσα Ἑλληνικη, populi autem Græci diversi, qui unam istam linguam matrem, sibi omnibus communem, diversis tamen modis et sonis inflectebant, dicebantur uti diversis dialectis (2). » Sed jam quæritur quomodo intelligendum sit, quod dicitur ἑκαστος τῃ ιδιᾳ διαλεκτῳ. Respondeo : ex catalogo populorum, qui hic (ỳ. 9. 10. 11) recensentur ut præsentes huic miraculo, non singuli quidem utebantur linguâ plane diversâ, sed quibus idem erat patrius sermo, illi tamen dialecto inter se differebant. Sic v. g.

(1) Cf. Winer § 48. 1. a. — (2) Valcken. ad Cap. I. 20.

Asiani et qui ex Phrygia et Pamphylia erant oriundi, Græcâ utebantur linguâ omnes, ita tamen ut dialecto discreparent. Sic Persicâ utebantur linguâ Parthi, Medi et Elamitæ, sed et his propria erat alia atque alia dialectus. Itaque dicendum est vocem διαλεκτος ea latitudine significationis hic adhiberi, ut *et* linguarum *et* dialectorum varietatem simul comprehendat, quod etiam ex ỳ. 11 comprobatur.

7. 8. Stupebant autem omnes, et mirabantur, dicentes : Nonne ecce omnes isti,qui loquuntur,Galilæi sunt, (ỳ. 8) et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in quâ nati sumus?

Εξισταντο δε παντες και εθαυμαζον λεγοντες προς αλληλους· ουκ, ιδου, παντες ὑτοι εισιν οἱ λαλουντες Γαλιλαιοι; (ỳ. 8) και πως ἡμεις ακουομεν (1) ἑκαστος τῃ ιδιᾳ διαλεκτῳ ἡμων εν ᾗ εγεννηθημεν.

7. *Stupebant).* Græce εξισταντο. Imperf. Passiv. ab εξιστημι. « Mente esse *sedata* et *composita* Græce dicitur εν ἑαυτῳ ειναι, vel εντος ἑαυτου γινεσθαι. Qui vero animi affectionibus *demovetur* de isthoc tranquillo mentis statu, atque *extra se collocatur*, is dicitur εξιστασθαι του νου, et per Ellipsin, εξιστασθαι (2). » Belgicè græca reddi possent : *zy geraakten allen buiten zich zelven, en stonden verbaasd.* Qui hic dicuntur *omnes* (παντες) intelligendi sunt *plerique.* Confer. ỳ. 13, et quæ notavimus supra ad ỳ 1. Ιδου est e Verbo factum Adverbium (cf. Gallicum *voi-là*), quod hic est *admirantis;* rarò id mediæ orationi interseritur, ut in præsenti loco. *Galilæi* intelliguntur hic homines e Galilæâ oriundi, quibus patrius sermo erat Galilæus, h. e. Aramæus Judaicus sed secundum dialectum Galilæorum. Cf. Matth. XXVI. 73. Hanc vocis Galilæi interpretationem postulat contexta oratio.

8. *Et quomodo). Et* (και). Gallicè dixissent : *puisque tous ces hommes qui nous parlent là sont des Galiléens,* COMMENT SE FAIT-IL (πως) *que chacun de nous* (ἑκαστος ἡμων) *nous les entendons* (ακουομεν) *raconter,* etc. Attonitos ipsorum animos prodit ipse turbatus eorum sermo ; nam sedatiores dixissent : quî fit ut audiamus eos loquentes variis linguis *earum regionum*, *in quibus* nati sumus ; nunc vero dicunt : quî fit ut audiamus eos loquentes *variis linguis in quibus* nati sumus? Voces τῃ ιδιᾳ διαλεκτῳ ἡμων pendent a (ỳ. 9) λαλουντων αυτων. Syntaxis hæc est : πως ακουομεν ἑκαστος τῃ ιδιᾳ διαλεκτῳ ἡμων.... λαλουντων αυτων τα μεγαλεια του Θεου; ex quibus patet attonitos bis dixisse ακουομεν, et quod jam dixerant τῃ ιδιᾳ διαλεκτῳ ἡμων, id iterum dixisse per verba ταις ἡμετεραις γλωσσαις.

(1) Lectio ηκουσαμεν auctoritate codicum destituitur. Etiam in Itala est in Præs. *audimus.* — (2) Valcken. a. h. l.

9—11. Parthi, et Medi, et Ælamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Judæam, et Cappadociam, Pontum, et Asiam, (ỷ. 10) Phrygiam, et Pamphyliam, Ægyptum, et partes Libyæ, quæ est circa Cyrenen, et advenæ Romani, (ỷ. 11) Judæi quoque, et Proselyti, Cretes, et Arabes: audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

Παρθοι και Μηδοι και Ελαμιται, και οἱ κατοικουντες την Μεσοποταμιαν, Ιουδαιαν τε και Καππαδοκιαν, Ποντον και την Ασιαν, (ỷ. 10) Φρυγιαν τε και Παμφυλιαν, Αιγυπτον και τα μερη της Λιβυας της κατα Κυρηνην, και οἱ επιδημουντες Ῥωμαιοι, Ιουδαιοι τε και προσηλυται, (ỷ. 11) Κρητες και Αραβες, ακουομεν (1) λαλουντων αυτων ταις ἡμετεραις γλωσσαις τα μεγαλεια του Θεου;

9. Quod *universè* dixerant : *in quâ nati sumus*, id admirabundi mox distinctius declarant, gentes, quæ miraculo aderant, diversas jam recensendo. Ελαμιται, quos Græci Ελυμαιους vocabant, oriundi erant ex Provincia Elymaide, quæ sita erat ad sinum Persicum. *Elamitis* vicini erant *Parthi* et *Medi*. Tres illæ gentes communi linguâ utebantur Persicâ. Qui sequuntur incolæ Mesopotamiæ et Judææ, utrique Aramæâ orientali utebantur linguâ, sed dialecto discrepabant. Nam Mesopotamenses Babylonicâ loquebantur dialecto, Judææ verò incolæ Jerosolymitanâ. Galilæis quidem pariter sermo patrius erat Aramæus ille orientalis, sed *et* a Mesopotamensibus *et* a Judæis variâ iterum dialecto distabant. Erat ergo cur et Mesopotamenses et Judææ incolæ mirarentur quòd homines e Galilæâ oriundos audirent Babylonicâ et Jerosolymitanâ dialecto loquentes. Porrò veniunt incolæ Cappadociæ, Ponti, Asiæ (2), Phrygiæ, Pamphyliæ, qui Græcè loquebantur omnes, etsi aliâ atque aliâ dialecto. Sequuntur incolæ Ægypti, et ii qui inhabitabant *Libyæ partem Cyrenaicam*. Intelligitur hic Lybia Cyrenaica; quæ etiam Pentapolitana vocabatur ab ejus urbibus quinque præcipuis, Ptolemaide, Apollonia, Arsinoë, Berenice, et Cyrene, quæ erat illius regionis metropolis. Etiam in Ægypto et Libya Græcam linguam existimo illo tempore vulgarem fuisse, ita tamen ut et patrius sermo ibi esset in usu. Post hos recensentur *advenæ Romani*, græce : οἱ επιδημουντες Ῥωμαιοι, h. e. Judæi Romani tunc temporis Jerosolymis tamquam peregrini commorantes. His patrium sermonem fuisse Latinum, patet. Quod sequitur, Ιουδαιοι τε και προσηλυται, referendum hoc videtur non ad *solos* qui præcedunt *Romanos*, sed et ad ceteros, qui adhuc fuerant enumerati, imo et ad Cretenses et Arabes, qui porrò memorantur. Judæi alii tales erant *nati*, alii ex parentibus gentilibus oriundi, sed amplexi deinceps Mosaicam Religionem Judæi erant *facti*; posteriores hi *Proselyti* dicebantur (3). Dicunt ergo qui

(1) Lectio ηκουσαμεν auctoritate codicum destituta est. — (2) Intelligenda videtur Asia *proconsularis*, demtâ tamen Phrygiâ; itaque Mysia, Lydia et Caria. — (3) De Proselytis eorumque varia classe vide Ackermanni Archæol. Bibl. § 313.

hic loquuntur : *nos variarum regionum Judæi*, *tam qui tales* NATI *sumus*, *quam qui*, *etsi gentiles nati*, *Judæi tamen deinceps facti*, *audimus eos loquentes variis nostris linguis magnalia Dei*. Fateor concinniorem fuisse orationem, si voces : Ιουδαιοι τε και προσηλυται positæ fuissent proximè ante verba ακουομεν λαλουντων : sed ab hominibus miraculi novitate attonitis regulatissimam verborum syntaxin nemo jure postulaverit. Particulas τε και malim hic reddere *tam* — *quam* (1). Quod Vulgata hic habet : *Judæi* QUOQUE, *et Proselyti*, vim illarum Particularum hoc loco mihi videtur non exprimere. *Cretenses* Græcâ utebantur linguâ, et Arabes suâ. *Magnalia Dei*, τα μεγαλεια, scilicet πραγματα του Θεου, intelliguntur *admiranda Dei facinora*, quæ tamen hic non distinctius indicantur; sed pronum est judicare elocutos eos fuisse talia, qualia mox e Petri ore sumus audituri.

12. 13. Stupebant autem omnes, et mirabantur ad invicem dicentes : Quidnam vult hoc esse? (ỳ. 13) Alii autem irridentes dicebant : Quia musto pleni sunt isti.

Εξισταντο δε παντες και διηπορουν αλλος προς αλλον λεγοντες· τι αν θελοι τουτο ειναι; (ỳ. 13) Ἑτεροι δε χλευαζοντες ελεγον· ὁτι γλευκους μεμεστωμενοι εισι.

12. Stupebant *omnes*, i. e. *plerique*, ut patet, ex ỳ. seq. De voce εξισταντο vide suprà ad ỳ. 7. Pro *mirabantur* Græcè est διηπορουν (2), cujus vocis vim sic sat recte reddideris : nec parum *in explicanda re hærebant* ad invicem dicentes : quidnam tandem sibi vult istud? *Que veut dire ceci?* De Particula αν cum Optativo, vide Winer § 43. 1. Illi verò homines etsi adhuc suspensi hærerent, quid de re statuerent, attamen dubitari nequit, ut mihi quidem videtur, quin suspicati fuerint divini aliquid hic subesse, quare et religiosus quidam affectus animos ipsorum pervaserit. Sed, ut fit, quod bonos quosque

---

(1) Vide Viger. Cap. VIII. Sect. VII.

(2) Hujus vocabuli vis latina voce unâ satis reddi nequit. « Origo vocis, inquit Valckenaer, (a. h. l.) remotior πειρω vel περω, *perforando penetro*. Illinc πορος *foramen* vel *meatus*. Απορον propriè notat *impenetrabile*, sive *id*, per quod meatus *nullus patet*. Απορον και αδιερευνητον πελαγος Plato dixit in Timæo *mare infestum, per quod navi transitus non patet*. Frequentari solebat Græcis adjectivum illud vario valde significatu figurato. Notabat enim præter cætera *Pauperem*, *Stupidum*, *Dubium*. *Pauper* sic dici poterat ex origine, qui nesciens, quo se vertat, exitum invenit nullum. Stupidus ad minima quævis hæret impeditus. Tandem Dubius est, qui in bivio cogitationum statutus transitum non invenit, et dubitat incertus, quæ via de duabus, aut tribus inflectenda sit. Ab απορος est απορειν *dubitare*.... Nostrum Compositum διαπορειν significat *sic dubitare, ut penitus ignores, quid statuendum sit*. » Nimirum Præpositio δια hic vim verbi *auget*. Cf. Zeunium ad Viger. Cap. IX. Sect. II. VII. Familiari sermone Belgice vim vocis reddideris, si dicas : *Zy zagen volstrekt geen gat in de zaak, en zeiden tot elkander : wat wil dit toch beduiden?*

piè afficere solet, bilem id ferè movet malis, ut quos vexat aliquo modo obvium habere vindicem Deum. Itaque ex iis qui aderant nonnulli ludibrii causa dicebant : *musto expleti sunt isti*, eosque tamquam ebrios malitiosè traducebant. Particula ὅτι (*quia*) hic, ut centies alibi, inservit ad inducendam *orationem directam*. De illo ὅτι, quod *recitativum* vocant Grammatici, videsis Kühner (§ 769. Anmerk.).

15. Quod Salvator (Marc. XVI. 17) prædixerat, fore nempè ut qui in ipsum essent credituri *linguis loquerentur novis* (γλώσσαις καιναῖς), illud primùm hic eventu fuit comprobatum. Sæpissimè autem prodigium illud deinceps fuisse repetitum, ex Act. X. 46. XIX. 6, et I Cor. XII. et XIV certissimò colligitur. In quibus locis sine addito καιναῖς aut ἑτέραις simpliciter λαλεῖν γλώσσαις ideo dici videtur, quòd, quum prodigium illud frequentissime accideret, adeoque quale esset vulgo innotuisset, nihil opus esset rem distinctius significare. Prodigium autem quânam in re constiterit Lucæ narratio docet perspicuè : fuisse nempe ex Christi discipulis *ex Galilæâ oriundis*, qui Spiritu sancto repleti, Dei laudes celebrarent *linguis et linguarum dialectis utentes, quas numquam fuerant edocti*. Quod quo explicatius ab Historiographo refertur, eo magis me miseret eorum, qui prodigii hujus sublimitatem ad rei cujusdam vulgaris et quotidianæ humilitatem deprimere conantur. Istorum aliis locutio γλώσσαις λαλεῖν ἑτέραις est *nova antiquos Prophetas interpretandi ratio*; aliis *loqui phrasibus obscurioribus et insolitis, quibus permixta essent vocabula ex linguis perigrinis*. Sed deliramenti jam satis est. De dono linguarum ceterisque charismatibus uberius disputaturi sumus in interpretatione epistolæ prioris ad Corinthios ad Cap. XII et XIV, quum ibi ejus quæstionis propria veluti sedes sit.

14—16. Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et locutus est eis : Viri Judæi, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. (ỳ. 15) Non enim sicut vos æstimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia : (ỳ. 16) sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joël:

Σταθεις δε Πετρος συν τοις ἑνδεκα, επηρε την φωνην αὐτȣ και απεφθεγξατο αυτοις· Ανδρες Ιȣδαιοι, και οἱ κατοικȣντες Ιερȣσαλημ ἁπαντες, τȣτο ὑμιν γνωστον εστω, και ενωτισασθε τα ρηματα μȣ· (ỳ. 15) ȣ γαρ, ὡς ὑμεις ὑπολαμβανετε, ȣτοι μεθυȣσιν· εστι γαρ ὡρα τριτη της ἡμερας· (ỳ. 16) αλλα τȣτο εστι το ειρημενον δια τȣ προφητȣ Ιωηλ·

14. Miraculum ergo istud nonnulli deridebant; Petrus *autem* (δὲ) illud vindicaturus est, et simul tamquam Christi in terris vicarius, et visibile caput Ecclesiæ, legem evangelicam primus solemniter promulgaturus. Itaque Petrus σταθεὶς (Particip. Aor. I. Passiv. cum notione reflexivâ) *sistens se*, puta, quo facilius a turba audiretur, paululum progressus, et co-apostolis suis tamquam horum Primas stipatus,

elatâ voce, quæ concurrerat turbam, sic allocutus est : *Viri Judæi* (Cf. cap. 1. ℣. 11; intelliguntur qui in Judæâ nati) *et vos, quotquot estis omnes* (ἅπαντες, cf. supra ℣. 1), *qui ex alia regione oriundi Jerosolymam inhabitatis inquilini* (οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ, Nominativus cum Articulo Vocativi loco hic adhibetur) (1), *hoc vobis notum sit*, i. e. *hoc*, quod jamjam vobis dicturus sum. Verbum *medium* ἐνωτίζεσθαι, quod *Denominativum* est ab οὖς, ὠτός, *auris*, quamquam prorsus refert Hebraicum Denominativum האזין, tamen non continuò dicendum est Græcum ad Hebraicum fuisse confictum, aut non Græco fluere fonte. « Sane, inquit Salmasius (2), nullum ferme est eorum nominum, quæ tamquam nimis protritæ et abjectæ loquelæ improbant critici, quorum pleraque in vetere novoque Testamento extant, quin apud aliquem etiam veterum auctorum reperiatur. Quodsi quædam non alibi inveniantur, præterquam in sacris litteris, causa in eo est, quod non omnes habemus auctores, qui græcè scripserunt. Vix millesima pars restat eorum, qui aliquid commentati sunt. Si omnes extarent, nulla vox tam μωρηρὴς in novo et vetere pagina reperiretur, quin χρῆσις ejus ex aliquo auctore, qui periit, confirmari posset; præcipue si illi extarent, qui plebeio stilo et idiotico res ac vitas privatorum scripserunt. »

Quæritur quânam linguâ usus, Petrus præsentem concionem habuerit. Et Estius quidem existimat (3) Hebraicè eum fuisse locutum, et novo miraculo tum accidisse ut intelligeretur ab omnibus, qui confluxerant, etsi diversarum linguarum hominibus. Ego vero etsi minimè diffitear rem in se fieri potuisse, tamen nihil heic video quod magnopere suadeat, ut eam reapse tum factam fuisse credamus. Certè in Lucæ narratione ne verbum quidem occurrit, quo istiusmodi prodigium aliquo modo innuatur. Nam ex eo quod Petrus unâ usus linguâ intellectus fuerit ab omnibus, non continuò sequitur per miraculum illud accidisse, nisi prius probetur eam, qua Petrus utebatur, linguam incognitam fuisse iis ad quos sermonem suum dirigebat. Auditores erant Israëlitæ, partim e Judæâ oriundi, partim in aliâ quidem regione nati, sed Jerosolymas inhabitantes (κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ). Priores quin Petrum vernaculo suo sermone utentem sine miraculo intellexerint, dubitari nequit; ad posteriores autem quod attinet, quo jure negabimus eos potuisse sibi comparare scientiam linguæ regionis, in qua, relicta patria, aut domicilium suum fixissent, aut certe diutius fuissent commorati? Non dixit Lucas eos qui Petro concionanti præsentes aderant, tales fuisse qui non nisi ad paucorum dierum spatium, puta Pentecostes celebrandæ causa, Jerorolymis agerent. Etiam tales adfuisse inter auditores verisimile esse jam suprà concessimus; sed et hi, si alicundè ex Palæstinâ venerant, sine miraculo Petrum loquentem poterant intelligere. Fac verò

(1) Cf. Winer. § 29, 1. — (2) Apud Fischerum, in Prolusionibus de vitiis lexicorum novi Testamenti. p. 694. — (3) Annotatt. in loca difficiliora, ad Act. II. 6.

eos v. g. ex Persiâ fuisse oriundos, nec sic multum urgebis, quum Lucas non scribat *ad unum omnes* qui aderant Petrum loquentem intellexisse.

15. *Non enim).* ȣ γαρ. Particula γαρ *causam* infert, *cur* debeant *auribus percipere verba* ejus. Incipit Petrus a refutandâ calumniâ, quam ex adstantibus nonnulli (ỳ. 13) adhibuerant in ipsum ceterosque, qui Spiritu sancto acti linguis loquebantur novis. *Non sunt hi ebrii*, inquit, *cum sit hora diei tertia*, h. e. secundum nostram computandi rationem, hora nova antemeridiana. Vide infra ad cap. III. 1. Ante horam tertiam, diebus præsertim Sabbati et festis, insuetum erat Judæis gustare quicquam vel esculenti vel poculenti. Cf. Lightfoot Horæ Hebraicæ ad h. l., et Baronius ad an. 34. § 243. 244. Petrum ipsum sua defendebat oratio ; ceteros, præsertim quum tam multi essent, si non aliud, vel sola illa, quam modo dicebamus, consuetudo satis ab istorum calumnia vindicabat.

16. *Sed hoc est)* Sensus est : « id quod ex vobis nonnulli temulentiæ malitiosè adscribunt, est *hoc* complementum vaticinii olim a Joele propheta pronunciati. » Vaticinium hoc Petrus statim subjicit.

17. 18. Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ, et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somniabunt. (ỳ. 18) Et quidem super servos meos, et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt :	Και εσται εν ταις εσχαταις ἡμεραις, λεγει ὁ Θεος, εκχεῶ απο τȣ Πνευματος μȣ επι πασαν σαρκα, και προφητευσουσιν οἱ ὑιοι ὑμων και αἱ θυγατερες ὑμων, και οἱ νεανισκοι ὑμων ὁρασεις οψονται, και οἱ πρεσβυτεροι ὑμων ενυπνιοις ενυπνιασθησονται· (ỳ. 18) και γε επι τȣς δουλους μȣ και επι τας δουλας μȣ εν ταις ἡμεραις εκειναις εκχεῶ απο τȣ Πνευματος μȣ, και προφητευσȣσι.

17. *Et erit in novissimis diebus).* Oraculum Joelis, quod hic (ỳ. 17 — 22) a Petro ferè ad litteram recitatur, in Prophetia Joelis legitur Cap. II. 28 — 32, (in Bibliis Hebræis, Cap. III. 1 — 5). Tempus quo adimplendum erat quod hic a Joele prædicitur, a propheta exprimitur per formulam אחרי כן h. e. *post hæc*, quam formulam Petrus interpretatur : εν ταις εσχαταις ἡμεραις (*in novissimis diebus*), quæ locutio refert Hebraicam hanc Prophetis solennem : באחרית הימים h. e. *in extremitate dierum*. Notat autem passim illa formula novissimam mundi ætatem, dies Messiæ, tempora novi Testamenti, sive totam illam epocham, quæ protenditur ab adventu Messiæ usque ad supremum judicium finemque mundi. Cf. Jes. II. 2. Ep. ad Hebr. Cap. I. 2. Verba *dicit Dominus* apud Joelem non hoc quidem loco leguntur, sed infra ỳ. 32 (in Bibl. Hebr. Cap. III. 5), in fine ejus vaticinii.

in *effundam de Spiritu meo).* ἐκχεῶ *effundam;* de quâ formâ Futuri Vid. Winer n. 13. 3 et § 15. Verbum *effundendi* indicat largitatem et varietatem donorum Spiritûs sancti, quæ hic potissimum respiciuntur, ut contexta Prophetæ oratio docet. Hebraice est : אשפך את רוחי h. e. *effundam Spiritum meum*. Petrus Joelem interpretatur; scilicet Spiritus sanctus charismata sua distribuit quo modo vult, nec uni omnia, sed alia aliis confert. Quæ doctrina distincte traditur I Cor. XII. 4—12. Confer etiam Ep. ad Hebr. Cap. II. 4. Omnia opera *ad extra*, ut loquuntur Theologi, sunt sanctissimæ Trinitati communia; sed quia in Deitate Spiritus sanctus est *amor*, ideò illi bonitas, et ex ea fluens distributio donorum Dei in divinis eloquiis congruentur, uti patet, appropriatur. In loco epistolæ ad Corinthios, quem modò citabamus, charismata illa triplici denominatione indicantur; nam et *gratiæ* nominantur, et *ministrationes*, et *operationes* (ἐνεργήματα). Et tamquam *gratiæ* quidem tribuuntur ibidem Spiritui sancto; tamquam *ministrationes* autem Domino; denique tamquam *operationes* adscribuntur Patri. *Divisiones verò gratiarum sunt*, inquit Apostolus, *idem autem Spiritus. Et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus. Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.*

Super omnem carnem). Hebr. על כל בשר. *Caro* pro *homine* aut *humano genere* sæpe dicitur Hebræis, ut v. g. in hoc Ps. 144. 21 : *benedicat omnis caro nomini sancto ejus*. In libris novi Testamento *homo* etiam dicitur *caro et sanguis*. Vide Matth. XVI. 17. et Gal. I. 16. Sensus est : effundam.... super posteros vestros, eos puta, qui ad Christum convertentur, idque faciam sine discrimine ætatis, sexûs aut conditionis; nam ea latitudine verba *super omnem carnem* sumenda esse contexta oratio docet; Gentes tamen non sunt hic comprehendendæ. « Dicendum est, ait Castro, (in Joel. Cap. II. 20) Deum suo populo promittere Spiritum sanctum effundendum in viros ac mulieres, senes et juvenes, servos et ancillas convertendos ad Christum ex Judæis, *quorum sunt promissa,* ut ait Paulus ad Rom. IX. 4; nam illis promissiones factæ sunt, et illis completæ sunt ex debito veritatis et fidelitatis. Gentes autem admissæ sunt ad eorumdem bonorum participationem non ex debito promissionis illis factæ, sed ex misericordia; ut explicuit quoque Paulus ad Rom. XV. 8, cum dixit : *dico Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum; gentes autem super misericordia honorare Deum*. Sicut ergo Doctor justitiæ Christus promissus est populo illi, et ad implendam promissionem illi evangelizavit, quamvis ex misericordia gentibus sese exhibuit; ita populo illi promissus est Spiritus sanctus, et super omnes homines cujuscumque conditionis, et ætatis ac sexûs illis venit ex veritate, ut dixit Paulus; at ex misericordia ad gentes etiam sese effudit. »

et prophetabunt filii vestri, et filii vestræ). Describitur quis futurus sit *effectus* ejus quod modo dixerat : *effundam de Spiritu meo*. Ad vocem *prophetare* quod

spectat, quum explicetur per id quod sequitur, *visiones* videbunt et *somnia* somniabunt, ea vox, quamvis alias latius patet, hoc loco sumenda est de *dono Prophetiæ* quatenus per hoc intelligitur collata alicui ex divina eaque extraordinaria revelatione cognitio occultorum, præteritorum, præsentium, aut futurorum. Sub *dono* Prophetiæ reliqua charismata a Joele comprehenduntur. Ex quo etiam colligitur vaticinium hoc rectissimè a Petro fuisse allegatum, quod et tacitò agnoverunt Judæi illi circiter ter mille, qui ad hanc Petri concionem ad fidem Christianam sunt conversi (infra ỳ. 41). Ceterum Prophetiæ donum, quo sensu illud supra definivimus, solemne fuisse in primitivâ Ecclesiâ, ex sacra historia constat. Cf. Act. xi. 28. xiii. 1. 2. xxi. 11. — I Tim. i. 18. Accedit Scriptor libri Apocalypseos, Joannes Apostolus, Evangelista et Propheta. Nec cessasse post Apostolorum ætatem prophetiæ donum, fidem facit S. Justinus; « Apud nos, inquit enim, hucusque etiam prohetica extant dona; unde et vos (scil. *Judæi*) intelligere debetis, quæ olim in genere vestro fuêre, ea esse in nos translata (1). » Cf. etiam Euseb. H. E. Lib. v. Cap. 18. Origines Lib. 1. adv. Celsum, et Theodoretus, qui in suo commentario ad Joelis cap. 2, hæc scribit : « *ad nostra usque tempora* donum illud permansit; et sunt inter fideles Sancti viri, puram mentis aciem habentes, qui de rebus futuris multa et prænoscunt et prædicunt » (2).

Visiones (ὁρασεις) et *somnia* (ενυπνια) quæ hic dicuntur totidem species sunt divinæ revelationis. De utrisque agimus infra ad Cap. x. 3. 10.

18. *Et quidem super servos meos*, etc.). Dictio και γε vim *amplificandi* hic habet (3), valetque tantumdem ac *quin etiam*. Sensus est : effundam Spiritum meum super omnes homines sine discrimine non tantum sexûs, aut ætatis, sed etiam (και γε) conditionis. Itaque *servi* et *ancillæ* hic intelliguntur homines *servilis conditionis*, quod patet ex Hebræo, ubi hic legitur ita : ועם על העבדים ועל השפחות בימים, ההמה אשפוך את רוחי h. c. *atque etiam super servos et ancillas effundam illis diebus Spiritum meum* (4). Cui interpretationi non obstat quod, addito Pronomine, in versione LXX et hic a Petro dicitur : επι τους δουλους μου, et επι τας δουλας μου, quia additum illud Pronomen μου non necessario postulat ut δουλους et δουλας intelligamus DEI *servos* et *ancillas*, sive Dei cultores et cultrices. « *Quicumque in Christo baptizati estis,*

---

(1) S. Justin. in Dialog. cum Tryphone Judæo. p. 308 in edit. Colon. : παρα γαρ ἡμιν και μεχρι νυν προφητικα χαρισματα εστιν· εξ ὁ και αυτοι συνιεναι οφειλετε, ότι τα παλαι εν τῳ γενει ὑμων οντα εις ἡμας μετετεθη.

(2) Αχρις γαρ ἡμων τουτο διεφυλαχθη το δωρον· και εισιν εν τοις ἁγιοις ανδρες καθαρον της διανοιας το οπτικον εχοντες, οἱ πολλα των μελλοντων και προγινωσκουσι και προλεγουσι.

(3) Cf. Hoogeveen. p. 288. v. iii. — (4) Scribitur cum Articulo העבדים et השפחות, quia ex *generibus* hominum, *certum quoddam genus*, nempe genus hominum servilis conditionis *demonstratur*.

inquit S. Paulus (ad Ephes. III. 27), *Christum induistis. Non est Judæus, neque Græcus : non est servus, neque liber : non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.*

19 — 21. et dabo prodigia in cœlo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem, et ignem, et vaporem fumi : (℣. 20) Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus. (℣. 21) Et erit : omnis, quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.

Και δωσω τερατα εν τῳ ουρανῳ ανω και σημεια επι της γης κατω, αἱμα και πυρ και ατμιδα καπνου· (℣. 20) ὁ ἡλιος μεταστραφησεται εις σκοτος, και ἡ σεληνη εις αἱμα, πριν η ελθειν την ἡμεραν Κυριου την μεγαλην και επιφανη. (℣. 21) Και εσται, πας ὁς αν επικαλεσηται το ονομα Κυριου σωθησεται.

19. 20. *et dabo).* Prosequitur Joelis oraculum. Propheta hucusque læta panderat promissa; his jam annectit mala imminentia iis, qui *non invocavssent nomen Domini;* claudit enim posteriorem hanc sui oraculi partem his verbis : *omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit*, h. e. *evadet*, ut dicitur voce Hebraica יִמָּלֵט, quæ hoc loco legitur. *Invocare nomen Domini* quid significet, dicturi sumus infra. *Prodigia* et *signa* quæ hic dicuntur, plerique referunt ad extremum judicium. At verò mirer si Propheta uno styli tenore prædixisset illam Spiritûs S. effusionem quam novimus, et extremum judicium; eoque difficilius hoc mihi persuadeo, quod verba quæ hic leguntur in eam sententiam non ducunt; nam locutio *dies Domini* passim (Isaiæ II. 12. XIII. 6. 9. Ezech. XIII. 5. Joel. I. 15. Sophon. I. 7) etiam dicitur de magna calamitate a vindice Deo inferenda. Ad hæc, vox יִמָּלֵט (*evadet*), quæ in extrema hujus vaticinii parte legitur, non satis recte quadrare mihi videtur in extrêmum judicium. Itaque malim, alios secutus interpretes (1), verba illa referre ad ea quæ *præcesserunt* divinæ vindictæ *diem illum*, quo sub Tito Vespasiano gens Judaica, excisâ metropoli, diruto templo, miserrima strage magnam partem interiit. Ante divinæ vindictæ diem illum visa fuisse prodigia non pauca in aere, in Urbe et Templo, Judæus Flavius Josephus tradidit (de Bello Judaico Lib. VII. Cap. XII). *Sanguinem et ignem et vaporem fumi* intelligas cædes, bella intestina, et incendia Urbis et Templi (2). Quod additur : *sol convertetur in tenebras et luna in sanguinem*, eo insignis quædam

(1) Chrys. Oecum. Lintr. Calm. Marian.

(2) S. Cyrillus (in catena in Act. Ap. primum edita Græcè ab J. A. Cramer, Oxonii 1828.

calamitas hyperbolico sermone et hic et passim in Scripturis indicatur (1); v. g. Isaiæ XIII. 10, Jerem. IV. 13, Ezech. XXXII. 7. Simili sermone Joel supra (Cap. II. 10) dixerat : *a facie ejus* (agminis locustarum) *contremuit terra, moti sunt cœli; sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum.* Ad quem locum S. Hieronymus hæc notat : « Non quod locustarum, inquit, tanta vis sit, ut possint movere cœlos, et terram concutere; sed *quod adversa patientibus præ terroris magnitudine cœlum ruere, et terra fluctuare videantur.* »

dies Domini magnus et manifestus). Pro *manifestus* in Hebraico Joële legitur הנורא (*tremendus*), quam vocem LXX non hoc loco tantum, sed et aliis quinque locis per *επιφανης* (*illustris*) reddiderunt; quare eos pro הנורא legisse הנראה non est conjectura probabilis. Propheta in præcedenti suo vaticinio de calamitate a locustis inferenda (cap. II. 10-12) simili modo fuerat locutus : *a facie ejus* (agminis locustarum) *contremuit terra, moti sunt cœli; sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum. Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitûs sui : quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia, et facientia verbum ejus : magnus enim dies Domini, et terribilis valde* (ונורא מאד; LXX. *επιφανης σφοδρα*).

et erit : quicumque, etc.). h. e. et futurum est ut *salvus sit,* Hebr. ימלט, h. e. ut *evadat* eam calamitatem, *quicumque invocaverit nomen Domini*, i. e. Jesum Christum invocaverit, puta Christianam fidem professus fuerit. Quam interpretationem indicare mihi videntur verba Petri, qui territis et compunctis suis auditoribus, quærentibus quid sibi faciendum esset, respondit (infra ỳ. 37. 38) : *pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi.* Christianos omnes divinitùs admonitos paulo ante obsidionem Jerosolymæ Pellam, urbem trans Jordanem sitam, confugisse, Eusebius (H. E. lib. III. cap. 5) et Epiphanius (de Ponderibus et mensuris) memoriæ prodidêre.

---

p. 36) : *αἱμα τι και πυρ και ατμιδα καπνου, καταδηλως ειεν αν οιμαι που τας των Ιυδαιων συμφορας, ἁς ὁ παγχαλιπος αυτοις επισυρευσε πολεμος, ὁ δια της Ρωμαιων χειρος.* h. e. « Sanguinem et ignem et vaporem fumi evidenter esse puto calamitates illas, quibus eos (*Judæos*) affecit gravissimum illud bellum a Romanis illatum. »

(1) S. Chrys. Hom. 5. ad verba *Sol convertetur*, etc. dicit : *Απο της διαθεσεως των πασχοντων τουτο ειρηκε*, h. e. *Ex affectu patientium ita loquitur.*

22. 23. Viri Israëlitæ, audite verba hæc : Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus, et prodigiis, et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis : (℣. 23) hunc definito consilio, et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemistis :

Ανδρες Ισραηλιται, ακȣσατε τους λογους τȣτους. Ιησȣν τον Ναζωραιον, ανδρα απο τȣ Θεȣ αποδεδειγμενον εις ὑμας δυναμεσι και τερασι και σημειοις οἱς εποιησε δι' αυτȣ ὁ Θεος εν μεσω ὑμων, καθως και αυτοι οιδατε, (℣. 23) τȣτον τῃ ὡρισμενῃ βȣλῃ και προγνωσει τȣ Θεȣ εκδοτον λαβοντες, (1) δια χειρων ανομων προσπηξαντες ανειλετε.

22. *Audite verba hæc).* h. e. ea quæ jam dicturus sum. *Jesum* vocat τον Ναζωραιον (*Nazarenum*), quia hoc nomine Dominus noster passim appellabatur et notus erat. Cf. Marc. XVI. 6. Matth XXVI. 71. Act. III. 6. X. 38. Vocat porrò *virum a Deo* (h. e. *divinitùs*, nam Græcè est non ὑπο sed απο τȣ Θεȣ) *in vobis* (græcè εις ὑμας, i. e. *ad vestrum bonum* (2), vestri causâ *approbatum* Græcè, αποδεδειγμενον, quod valet *plenissimè demonstratum* (3), declaratum, a Deo missum esse comprobatum; quæ plenissima demonstratio effecta est *virtutibus, et prodigiis, et signis*, h. e. per ejus miracula. Majoris emphaseos causa, et ut magnum miraculorum numerum subindicaret, tribus vocibus unam eamdemque rem significat. Quamquam vero *virtutes, prodigia, et signa* non *re* differunt, alia tamen atque alia ratione miracula triplici hoc nomine dicuntur. Vide S. Th. 2. 2. Q. 178. art. 1. ad 3.

Quæ (miracula) *fecit Deus per illum in medio vestri).* Petrus adhuc de Jesu loquitur prudenter, tamquam de homine divina virtute prædito (4). *In medio vestri*, quod refert Hebraicum בתוככם, tantumdem hic valet quod *inter vos*, vestros sub oculos, *sicut et vos* (non secus ac nos) *scitis*, ut adeo patrata ea miracula fuisse non possitis negare. Ipsos Petrus rei testes appellat. — Dicitur οἱς εποιησε pro ἁ εποιησε, per Attractionem.

23. *Hunc definito consilio et præscientia* DEI *traditum).* Qui præcedunt Accusativi pendent a προσπηξαντες ανειλετε, quod a fine hujus versiculi legitur. Demonstrativum τȣτον abesse poterat, sed recte fuit adhibitum, tum majoris emphaseos causa, tum

(1) VAR. LECT. Vox λαβοντες non legitur in ABC variisque Minusculis, nec in versione Syriaca aut Vulgata; neque Irenæus aliique Patres eam vocem legerunt. Glossema forsitan est.

(2) Miracula enim in eum finem patrata sunt, ut crederent Judæi Iesum esse Messiam illum diu exspectatum. Cf. Jo. III. 2. V. 36. VII. 31. X. 25. 37. XV, 24.

(3) De Præpositione απο in Compositis etiam significante *perfectionem et absolutionem rei*, vide Zeunium ad Viger. Cap. IX. Sect. 1. XVII.

(4) Cf. Chrys. Hom. VI. ad. h. l.

etiam ob majorem orationis perspicuitatem (1). Vult Petrus occurrere tacitæ objectioni huic : si legatus Dei erat Jesus, mirum est eum non potuisse manus nostras evadere. Petrus ergo Jesum dicit ἔκδοτον, *deditum*, *hostium suorum potestati permissum* τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ. Genitivus Θεοῦ hic pertinet tam ad τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ quam ad προγνώσει, quod absentia Articuli ante vocem προγνώσει jam indicat, et indè confirmatur quòd nisi *definitum* illud *consilium* ad Deum referatur, plane non habeat quò referatur. Duo autem illi Dativi ὡρισμένῃ βουλῇ et προγνώσει *Dativi* sunt, ut vocant (2), *normæ* (*naar*, *volgens*). Dicitur ergo Jesus hic *traditus* (ἔκδοτος *deditus*) secundum Dei *definitum* (τῇ ὡρισμένῃ), determinatum adeoque immutabile et irrevocabile *consilium*, h. e. decretum, quo nempe *Deus Tri-unus* ab æterno constituit ut Christus pro redimendo humano genere mortem pateretur. Et dicitur Jesus ἔκδοτος *secundum præscientiam* (προγνώσει) Dei, quatenus scilicet Deus per suam omniscientiam præscivit Christum a Judæis occisum iri horum, si potestati permitteretur (3).

Rem sic concipito : Deus ab æterno prævidit adeòque *præscivit*, si Christum impiis Judæis objiceret, eumque illorum potestati permitteret, futurum esse ut eum occiderent. Atqui hoc permittere decrevit, unàque *decrevit*, ut Christus eam mortem pateretur pro redimendo lapso humano genere. Decreto *permissivo* Deus Christum permisit impiorum Judæorum potestati ; sed decreto *absoluto* voluit ut Christus mortem ab iis inferendam subiret pro humano genere salvando, ex eâque voluntate præceptum dedit Christo de illa morte subeunda. Cui præcepto Christus obedivit (Philipp. II. 8), salva suâ libertate, (Jo. x. 17. 18), sine qua non meruisset (Philipp. II. 9). Jesum antequam crucifigerent, Judæi occidere sæpè conati sunt frustra (Luc. IV. 29. 30. Jo. VIII. 59. x. 39.), quia necdum permissus tum erat potestati ipsorum, seu, ut idem phrasi Scripturæ dicam, *quia nondum venerat hora ejus*. (Jo. VII. 30. VIII. 20). Quando vero *venerat hora ejus* (Jo. XII. 27. XIII. 1. XVII. 1.), et *hora* impiorum Judæorum, et *potestatis tenebrarum* (Luc. XXII. 53), tum demùm Jesus *permissus* fuit sive ἔκδοτος factus est impiis, qui eum occiderunt. Sua ergo isti malitia acti Christicidium tum patrarunt, quod immane crimen Petrus hic illis exprobrat. Liceat hic adscribere S. Leonis aurea quædam dicta, quibus præsens locus non parum elucidatur. « Numquid, ait (4), iniquitas persequentium Christum ex Dei est orta consilio? et illud facinus, quod omni majus est crimine, manus divinæ præparationis armavit? Non hoc plane de summa justitia sentiendum est : quia multum diversum multumque contrarium est id, quod in Judæorum malignitate præcognitum, et quod in Christi est passione dispositum. Non inde processit voluntas in-

(1) In similibus phrasibus Grammatici dicunt Pronomen παρέλκειν. Vide Hermannum ad Viger. Cap. IV. XIV.

(2) Vide Winer § 31. 3. b.— (3) Cf. Corn. a lap. ad Act. II. 23, et IV. 28.

(4) Serm. XVI de Passione, ad hæc verba (Act. IV. 27. 28) : *convenerunt ... in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum..... facere quæ manus tua, et consilium tuum decreverunt fieri.*

terficiendi, unde moriendi; nec de uno extitit Spiritu atrocitas sceleris, et tolerantia Redemptoris. Non enim impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit; nec præsciendo quod faciendum esset, coëgit ut fieret, cum tamen ad hoc carnem suscepisset, ut fieret..... Quod itaque Dominus Jesus Christus furorem frementium pati voluit, in nullo auctor eorum criminum fuit, nec egit ut hæc vellent, sed cessit ut possent : et sic usus est occæcatæ plebis insania, quomodo et perfidia traditoris, quem ab immanitate concepti sceleris, et beneficiis est revocare dignatus et verbis, assumendo in discipulum, provehendo in Apostolum, monendo signis, consecrando mysteriis, ut cui nihil benevolentiæ deesset ad correctionem, nihil occasionis superesset ad crimen. » Quod dicitur *consilio* (βουλῃ), in eo notanda est illa Metaphoræ species quam ανθρωποποιησιν vocant, quaque actiones Deo tribuuntur humanæ. Nequit enim Deo propriè tribui *consilium*, quum hoc *deliberationem* includat, quæ in Deum minimè cadit.

per manus iniquorum affligentes interemistis). Pro *affligentes* (1) græcè est προσπηξαντες h. e. *affigentes*, scil. *cruci* (σταυρῳ). Sensus est : hunc.... vos interemistis cruci eum affigendo per manus Gentilium, puta militum Romanorum. — Ανομων non est jungendum tamquam Adjectivum cum χειρων, sed ανομων Substantivè hic dicitur. Ανομοι (*exleges*) autem dicuntur *Gentiles*, ut qui *scriptam legem* non acceperunt sicut Judæi. Cf. I Cor. IX. 21. Iidem alibi (Matth. XXVI. 45. Luc. XXIV. 7. Gal. II. 15) *peccatores* (ἁμαρτωλοι) vocantur. « Non dicant Judæi, inquit S. Augustinus, non occidimus Christum. Etenim propterea eum dederunt judici Pilato, ut quasi ipsi a morte ejus viderentur immunes. Nam cum dixisset eis Pilatus : vos eum occidite! responderunt : nobis non licet occidere quemquam. Iniquitatem facinoris sui in judicem hominem refundere volebant; sed numquid Deum judicem fallebant? Quod fecit Pilatus, in eo ipso quod fecit, aliquantum particeps fuit; sed in comparatione illorum multo ipse innocentior. Institit enim quantum potuit, ut illum ex eorum manibus liberaret; nam propterea flagellatum produxit ad eos. Non persequendo Dominum flagellavit, sed eorum furori satisfacere volens, ut vel sic jam mitescerent, et desinerent velle occidere, cum flagellatum viderent. At ubi perseveraverunt, nostis illum lavisse manus et dixisse, mundum se esse a morte illius. Fecit tamen. Sed si reus, quia fecit vel invitus, illi innocentes, qui coëgerunt ut faceret? Nullo modo. Sed ille dixit in eum sententiam, et jussit eum crucifigi, et quasi ipse occidit; et vos, o Judæi, occidistis. Unde occidistis? Gladio linguæ : acuistis enim linguas vestras. Et quando percussistis, nisi quando clamastis : crucifige, crucifige (2)! »

---

(1) *Affligentes* legitur in Vulgata edit. Vatican. a. 1598, nec in ullo ex tribus correctoriis ea vox legitur correcta. Typographicum tamen videtur mendum quod correctoris diligentiam fugerit. Cf. Bukentop, *Lux de luce*. Lib. 2, ad h. l.

(2) S. Aug. Tract. in Ps. 63 ad ỳ 2.

24. Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.

Ὃν ὁ Θεος ανεστησε λυσας τας ωδινας του θανατου (1), καθοτι ουκ ην δυνατον κρατεισθαι αυτον ὑπ᾽ αυτου.

Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni). Adhuc Petrus de Christo loquitur tamquam de eximio quodam Propheta; needum enim pares erant auditores sublimiora de Christi persona audiendo. Ex Græco Participio Aor. λυσας patet, *actum solvendi* qui hic dicitur, ad Deum esse referendum. Itaque Vulgatæ interpres dicere voluit : *quem Deus resuscitavit*, *solvendo*, *vel*, *postquam solvisset dolores inferni.* Vocem ωδινας Syrus reddidit per חבליה (*vincula*); eamque vocem putem etiam a Petro fuisse adhibitam, ut adeò dixerit : חבלי שאול, i. e. *vincula inferni;* nam hoc suadent verba *solvere* et *teneri*, quæ hic leguntur, quæque certè rectius quadrant in *vincula* sive *funes*, quam in *dolores*. Lucas autem, qui Petri concionem Græcè nobis tradidit, per vocem ωδινας non *dolores*, sed *vincula* sive *funes* exprimere voluisse ideò conjici potest, quia in Hellenistica, qua utebatur, dialecto, vox ωδινες etiam de *vinculis* sive *funibus* dicta videtur, ut colligi licet ex versione LXX, in qua Hebraicum חבלים, ubi *funes* aut *vincula* notat, passim per vocem ωδινες redditur (2). Quæ si recte disputata sunt, verborum Petri sensus hic erit : *quem Deus*, *solvendo funes inferni*, *quibus quasi constrictus tenebatur*, *ad vitam revocavit.* Oratio metaphorica est, ut patet. Sive *vincula inferni* (του ᾅδου) legas, sive *vincula mortis* (του θανατου), res eòdem redit, quum *infernus* dicatur de receptaculis animarum a corporibus solutarum. *Infernus* autem, sive *mors*, per Prosopopœiam tamquam persona hic sistitur, ut colligitur ex notione dictionis κρατεισθαι ὑπ᾽ αυτου, quæ sequitur. Si quis in verbis Petri, de quibus egimus, *dolores* velit intelligere, ab eo scire velim ego, Christus post mortem quosnam tandem perpessus sit *dolores*, a quibus esset liberandus; nec verba det aut voces, sed distinctè rem explicet.

juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo). Scil. *ab inferno*, aut *a morte*, pro varia lectione Codicum. Pro *juxta quod* græce est καθοτι (= καθ᾽ ὁ, τι) h. e. *prout,* quod logicè hic valet *propterea quod.* Christum *retineri sub potestate* (κρατεισθαι ὑπ᾽ αυτου) *mortis* sive *inferni* fieri non poterat (ουκ ην δυνατον), quia fieri non potest ut non impleatur Scriptura ; atqui Scriptura prædixerat Christum in vitam esse revocandum. Ex his patet nexus cum sequentibus : *David* ENIM *dicit*, etc.

---

(1) VAR. LECT. Pro θανατου legitur ᾅδου (inferni) in Cod. D, et in verss. Syr. (Erp.) Copt. Vulg., et apud Patres nonnullos. — Vide Schleusn. Lexic. in LXX, ad voc. ωδιν.

25 — 28. David enim dicit in eum : Providebam Dominum in conspectu meo semper : quoniam a dextris est mihi ne commovear : (ỳ 26) Propter hoc lætatum est cor meum, et exultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescet in spe : (ỳ. 27) Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. (ỳ, 28) Notas mihi fecisti vias vitæ : et replebis me jucunditate cum facie tua.

Δαβιδ γαρ λεγει εις αυτον· Προωρωμην τον Κυριον ενωπιον μου δια παντος, ὁτι εκ δεξιων μου εστιν, ἱνα μη σαλευθῶ. (ỳ. 26) Δια τϐτο ευφρανθη ἡ καρδια μου, και ηγαλλιασατο ἡ γλωσσα μου· ετι δε και ἡ σαρξ μου κατασκηνωσει επ᾽ ελπιδι, (ỳ. 27) ὁτι ουκ εγκαταλειψεις την ψυχην μου εις ᾅδϐ, ϐδε δωσεις τον ὁσιον σϐ ιδειν διαφθοραν. (ỳ. 28) Εγνωρισας μοι ὁδϐς ζωης, πληρωσεις με ευφροσυνης μετα τϐ προσωπϐ σου.

25. *David enim dicit in eum).* Græcè *εις αυτον*, quod sumendum est quasi Belgicè diceres *op hem;* eoque notatur, quæ sequuntur verba prophetica, *de Christo* esse dicta. Locus, quem Petrus hic allegat in confirmationem sui effati (*juxta quod impossibile erat*, etc.), desumtus est ex Psalmo XV (Hebræis XVI); eumque locum non typico sensu sed litterali ad Christum referendum esse, ab authenticis interpretibus Petro hoc loco, et Paulo infra Cap. XIII. 35. 36 perspicuè docemur. Nam uterque argumentatione usus firmissimè probat ea Psalmi verba ad Davidem neutiquam posse referri, quum in illis sermo sit de quopiam, qui non esset experturus sui corporis *corruptionem*, quam David non effugerat. Nec verò mirum videri debet Davidem, qui in præcedentibus de se locutus fuerat, in extrema illa Psalmi parte, quæ hic a Petro recitatur, jam subito quasi abreptum Christi personam agere; id enim, ut notat Muisius (1), sæpè alias facit in suis Psalmis, *tamquam Christi typus*. Græca Psalmi Verba quæ hic in Luca leguntur plane conveniunt cum ejus loci versione septuaginta-virali. Nimirum locum a Petro Hebraicè, aut quod verisimilius, Aramaica, qua utebatur, dialecto recitata, Lucas, quum græcè scriberet, secundum versionem septuaginta-viralem allegaverit.

Providebam Dominum). Græca reddi possunt : *semper* (*δια παντος* scil. *χρονϐ*) *prospiciebam* (*προωρωμην*) (2) *Deum coram me*, h. e. jugiter mentis meæ oculos intendebam in Deum ut protectorem meum; nam *a dextris mihi est*, adjutor mihi adest, *ne commovear*. « Divinitas enim, inquit Titelmannus (in Psalm. XV. 8), numquam destituit

(1) Vide Simeon. de Muis. Commentar. in Psalm. in Ps. XV. 10.
(2) Imperfect. Med. vide Winer § 15.

humanitatem, sed ei adfuit semper eam custodiens, ne in ullum malum incideret vel peccati, vel etiam alterius nocumenti extra tempus prædefinitum et præordinationem æternam. »

26. *Propter hoc lætatum est cor meum*, etc.). h. e. propterea quod Deus *mihi est a dextris*, ideò lætatum est cor meum, et exultavit lingua mea. Pro lingua (γλῶσσα) in Hebræo est כבודי *gloria mea*, h. e. *animus*, sive *spiritus meus*.

insuper et caro mea requiescet in spe) « Ad hæc, cum venerit tempus dormitionis meæ, ut ponam a me ipso paululum animam meam, requiescet etiam tum sine ullo corruptionis periculo corpus meum ab anima licet separatum, in spe certa paulò post futuræ resurrectionis suæ, atque cum anima iterandæ conjunctionis. » Titelmannus ad h. l. —

27. *Quoniam non derelinques*, etc.), Nexus est : corpus meum commorabitur (κατασκηνώσει) in sepulcro tutum a putredine, *nam* brevi animâ corpori denuò unitâ, me ad vitam revocabis. *Non derelinques*, inquit, *animam meam* (τὴν ψυχήν μου, Hebr. נפשי) *in inferno*, græcè εἰς ᾅδου, quod ellipticè dicitur pro εἰς οἶκον ᾅδου. De Syntaxi verbi *quietis*, quale est hic καταλείπειν, cum Præpositione εἰς, vide Winerum § 54. 4. *Inferni* (ᾅδης, Hebr. שאול) nomine intelliguntur constituta *in inferioribus* terræ partibus (cf. Ephes. IV. 9) veluti receptoria loca, quò defunctorum animæ piorum, impiorum, sine discrimine omnes descendebant ante Christi mortem. Eò verò etiam Christi animam descendisse, catholicæ Ecclesiæ doctrina est, quæ tum ex præsenti S. Scripturæ loco, tum ex Ephes. IV. 9, et I Petr. III. 19 firmissimè comprobatur (1).

nec dabis sanctum tuum videre corruptionem). Ut superiora verba Christi *animam* spectant, ita hæc ad ejus *corpus* referenda sunt. Dare (נתן) Hebræi dicebant etiam de *concedendo* aut *permittendo* (v. g. Gen. XXXI), et verbum *videre* (ראה) adhibebant etiam de *experiundo*. In Psalmo Hebraico, ex quo sumta sunt hæc verba, varia hic lectio occurrit in Codd. MSS. Nam ibi legere est tam חסידיך (*Sanctos tuos*) in Plurali, quam חסידך (*Sanctum tuum*) in Singulari; at verò posterior hæc lectio priori multo majore testium numero præstat, ab antiquis versionibus commendatur, et a contextu postulatur, ut adeò ambigi nequeat utra alteri sit præferenda (2).

Titelmannus paraphrastice hunc versum sic exponit. « Divinitas enim in mortis triduo et corpori et animæ, quamquam ab invicem separatis, semper manens unita,

(1) Exstat erudita dissertatio a Theologo Belga conscripta, cui titulus est : De descensu Jesu Christi ad inferos ex Symbolo Apostolorum et sacris Scripturis liber, Henrico Vico Oosthovii Domino auctore. Antverpiæ 1586, in-4°. — (2) Cf. Joh. Bern. de Rossi *Var. lect.* ad h. l., ejusque *Supplementa ad Var. lect.* ad h. l.

utrumque inhabitando custodiet, ad faciendam post tridui tempus prævisam ad invicem reunionem, quæ sicut animam ab inferno, ita corpus reducet a sepulcro. »

28. *Notas mihi fecisti vias vitæ*, etc.). Hebraice est תּוֹדִיעֵנִי *edocebis me* experientia *viam* (אֹרַח in Sing.) *vitæ*, h. e. redeundi a morte ad vitam, quæ *viâ* est per *resuscitationem*. — Pro Latino *cum facie tua* Græce est μετα τȣ προσωπȣ σȣ, ubi μετα notat *apud*, quod vicinum est notioni *cum*. Sensum verborum Titelmannus sic ferè expressit: Demonstrabis mihi primo omnium, quasi primogenito mortuórum, *viam vitæ*, reditum videlicet a morte ad vitam; resuscitatum verò et ad vitam revocatum me Christum hominem per glorificationem et exaltationem plenissime implebis atque satiabis immenso gaudio et lætitia ineffabili in aspectu vultûs tui.

29—31. Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de Patriarcha David quoniam defunctus est, et sepultus est: et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. (℣. 30) Propheta igitur cum esset, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus: (℣. 31) providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem.

Ανδρες αδελφοι, εξον ειπειν μετα παρρησιας προς ὑμας περι τȣ πατριαρχȣ Δαβιδ, ὁτι και ετελευτησε και εταφη, και το μνημα αυτȣ εστιν εν ἡμιν αχρι της ἡμερας ταυτης. (℣. 30) Προφητης ȣν ὑπαρχων και ειδως ὁτι ορκῳ ωμοσεν αυτῳ ὁ Θεος, εκ καρπȣ της οσφυος αυτȣ (1) το κατα σαρκα αναστησειν τον Χριστον, καθισαι επι τȣ θρονȣ αυτȣ, (℣. 31) προιδων ελαλησε περι της αναστασεως τȣ Χριστȣ, ὁτι ου καταλειφθη ἡ ψυχη αυτȣ (2) εις ᾅδȣ, ουδε ἡ σαρξ αυτȣ ειδε διαφθοραν.

(1) Var. lect. Post verba της οσφυος αυτȣ non leguntur verba το κατα σαρκα αναστησειν τον Χριστον in codd. ACD**, nec in verss. Syr. Sahid. Copt. Aeth. Arm. et Vulg. Leguntur autem in codice B, apud S. Chrysostomum, Theophyl. OEcumenium, sed apud hunc inter αυτȣ et προιδων. In codice vero E, et Minuscc. 4. 27. 29., demtis vocibus κατα σαρκα, tantum legitur αναστησειν τον Χριστον, eodemque modo legitur etiam in antiqua Italâ (*juravit ei Deus ex fructu lumbi ejus suscitare Christum, et sedere super thronum ejus*); ita legit etiam Beda; observat enim (*Retract. in Act.* apud Sabatier) in Græco legi: *de fructu lumbi ejus suscitare Christum, et sedere*, etc. Atque hanc equidem putem germanam esse hujus loci lectionem. Nam Petrum dixisse κατα σαρκα, quibus verbis declarasset divinam Christi naturam, verisimile non est, eum adhuc de eo loquatur tamquam de eximio quodam propheta. Itaque verba το κατα σαρκα omnino videntur esse glossema, quo elucidare voluerint illud αναστησειν τον Χριστον. Sed verba αναστησειν τον Χριστον a contexta oratione planè postulantur; nam si ea demas nullum hic exprimitur *Subjectum*, quod sedere debeat super thronum Davidis. Itaque putem legendum esse ita: . . . εκ καρπȣ της οσφυος αυτȣ αναστησειν τον Χριστον, καθισαι επι, κ. τ. λ.

(2) Var. lect. Post καταλειφθη non leguntur verba ἡ ψυχη αυτȣ in codd. ABCD, verss. Syr. Vulg. Sahid. Copt. Æthiop., nec lecta fuère ab Irenæo. Mihi videntur esse glossema.

29. Argumentando Petrus probat recitata modò Psalmi verba ad Davidem non posse referri, adeòque ea continere vaticinium de Christo, ut qui post triduum a mortuis resurrexerat. Præclara quæ in recitato Psalmi loco leguntur, Judæi, opinor, de Davide, quem maximi faciebant, dicta esse passim existimaverint. Itaque Petrus declaraturus falsam hanc esse sententiam, ne animos auditorum offendat, molliter loquendo dicere pergit : *Viri fratres! liceat*, etc. Græcum ἐξὸν elliptice dictum est pro ἐξὸν ἐστω. Confer Virgilianum hoc : FAS *mihi Grajorum sacrata resolvere jura*. Pro *audenter* Græcè est μετα παρρησιας (Etym. πας ῥησις) h. e. *cum libertate in dicendo;* Belgicè : *met vrymoedigheid;* quod quia addit Petrus, ad vocem ἐξὸν supplere malo ἐστω quam ἐστι, quod supplendum est v. g. 2 Cor. XII. 4. Particula ὅτι (Vulg. *quoniam*) infert id quod Petrus liberè dictum velit. Græca reddi possent : *fas mihi sit liberè profiteri de Patriarcha Davide*, ÉT *mortuum eum esse*, ET *sepultum*, *ejusque sepulcrum ad hanc usque diem inter nos* (ἐν ἡμιν, in urbe nostra, Jerosolymis puta) *exstare*. His autem Petrus tacite docet recitata verba : *nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*, ad Davidem non posse referri.

30. *Propheta igitur cum esset).* Particula οὖν concludit ex præcedentibus : q. d. ergo non de se David ea verba dixit, sed Propheta cum esset, de Messia vaticinatus est. Sensus est : cum esset Propheta, sciretque, divinitùs ut talis edoctus, Deum interposito jurejurando illi promisisse fore, ut de semine ejus suscitaret Messiam, qui sederet in throno ipsius æternùm regnaturus, futura prophetico intuitu prævidens, vaticinatus ibi est de resurrectione Christi : nec animam ejus relictam esse in inferno, nec carnem ejus expertam esse corruptionem.

Promisso additum fuit jusjurandum ad ostendendam promissi firmitatem. Cf. Hebr. VI. 17. 18. Locutio ἐκ καρπου της οσφυος αυτου tantumdem valet ac *ex semine ejus*, *ex posteris ejus ;* cui locutioni cum jungatur verbum αναστησαι, hoc de *excitanda sobole* hic sumendum est. Qui sequitur Infinitivus Aor. καθισαι, est Infinitivus *scopi*, resolvendus per *ut* (*ut sedeat*). Cf. Winer § 45. 3. Infinit. Fut. αναστησειν ut *actum transeuntem* exprimens conjungitur Infinitivo Aor. quo *actus continuus* indicatur.

32 33. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus. (℣. 33) Dexterâ igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritûs sancti accepta a patre, effudit hunc, quem vos videtis, et auditis.

Τουτον τον Ιησουν ανεστησεν ὁ Θεος, οὗ παντες ἡμεις εσμεν μαρτυρες. (℣. 33) Τη δεξια ουν του Θεου ὑψωθεις, την τε επαγγελιαν του ἁγιου Πνευματος λαβων παρα του Πατρος, εξεχεε τουτο ὁ νυν ὑμεις βλεπετε και ακουετε.

32. *Hunc Jesum).* Τουτον τον Ιησουν. Resumit quod ℣. 24 dixerat : *quem Deus suscitavit*. Hunc Jesum, inquit, de quo David hæc vaticinatus erat, Deus resuscitavit a

mortuis, *cujus rei* (ὁ in neutr. gen.) *nos* (Apostoli. Cf. ỷ. 14.) *testes sumus*, ut qui resuscitatum sæpè vidimus, et cum eodem sumus collocuti, et mensam etiam habuimus communem. — Principio Petrus locutus fuerat de Jesu tamquam de insigni quodam Propheta; deinde verò eumdem designavit tamquam Messiam illum quem promiserat Deus sese missurum.

33. *Dexterâ igitur Dei).* τῃ δεξιᾳ scil. χειρι est Dativus *instrumenti*; valet autem : *per Dei potentiam* exaltatus (ὑψωθεις), h. e. in cœlum sublatus per ejus adscensionem, quæ Deo tribuitur ut modò ejusdem resurrectio.

et promissione, etc). Græca distinctius : *et postquam a Patre accepisset* (λαβων Particip. Aor.) *promissionem Spiritûs sancti*, (Genitivus *objecti*) h. e. *promissum Spiritum sanctum*, Spiritum sanctum, quem Jesus suis Apostolis promiserat. « Christus quatenus homo, quod hic notat venerabilis Beda (apud Lintrensem), rogavit Patrem, ut Spiritum sanctum Apostolis daret; id a Patre obtinuit, et ut Deus una cum Patre illis misit sanctum Spiritum. » Referenda huc sunt effata Christi : *Ego rogabo Patrem et alium paraclitum dabit vobis* (Joan. XIV. 16). *Si non abiero paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos* (Joan. XVI. 7).

effudit hunc, quem vos videtis, et auditis). Interpres noster græca τυτο ὁ retulit ad præcedens ἁγιυ Πνευματος, eòque certè referri *possunt*. Verba tamen τυτο ὁ possunt etiam reddi *id quod*, iisque indicari *effusi Spiritûs sancti effectus*, quem in Apostolis ceterisque, turba illa quæ accurrerat non poterat *nunc* tam visu quam auditu non deprehendere. Quid autem *visu*, quid *auditu* deprehenderint, non est hic, opinor, subtilius distinguendum. Notat hic Fromondus : « Sicut Spiritus sanctus non tantum procedit a Patre, sed etiam a Filio, ita etiam dicitur mitti a Filio et effundi. Rogat ergo Christus Patrem ut homo, effundit vero Spiritum sanctum ut Deus. »

34. 35. Non enim David ascendit in cœlum : dixit autem ipse : Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis (ỷ. 35) donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Ου γαρ Δαβιδ ανεβη εις τυς ουρανους· λεγει δε αυτος· Ειπεν ὁ Κυριος τω Κυριῳ μου· καθου εκ δεξιων μυ, (ỷ. 35) ἑως αν θῶ τους εχθρους σου ὑποποδιον των ποδων σου.

Docuerat Petrus superiori versiculo Jesum Messiam in cœlos adscendisse atque inde effudisse dona Spiritûs sancti in suos discipulos, quam doctrinam mox adducto vaticinio *confirmat*. Doctrinæ suæ veritatem evidenter credibilem faciebat miraculum illud, cujus auditores ejus testes erant oculares et auriti; neque enim Deus comprobare poterat mendacium. Itaque quæ Petrus et hic et supra allegat vaticinia, ea

memorat non tam ad *probanda*, quam potius ad *confirmanda* ea quæ docet. Ostendit ergo illam Messiæ *exaltationem* olim a Davide fuisse prædictam. Argumentatio ex vaticinio Davidis talis est : aut de se loquitur David, aut de Messia; atqui non de se; ipse enim non adscendit in cœlum; loquitur ergo de Messia, qui cum dicatur sedere ad dextram Dei, profecto adscenderat in cœlum.

Verba a Petro hic recitata ducta sunt ex Psalmo CIX (Hebr. CX), qui secundum litteram propheticus est de Christo, quod ut jam ipsum Psalmi argumentum satis declarat, ita etiam constat tum ex verbis Petri, hoc loco, tum ex effatis Pauli I Cor. XV. 24. 25 et Hebr. I. 13. V. 6. X. 12. 13. Quin et Judæorum doctores non ausi sunt diffiteri Psalmum de Messia esse dictum. Confer. Matth. XXII. 42-46, ubi Salvator noster ex verbis hic a Petro recitatis conficit Messiam non merum hominem esse, sed etiam Deum. Adimpletum autem fuit propheticum hoc » *sede a dextris meis*, quando Christus suscitatus a mortuis, in cœlum est assumptus et constitutus *ad dexteram Dei in cœlestibus supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro*. Ep. ad Ephes. I. 20. Philipp. II. 9-11.

Sede a dextris meis). Locutio hæc metaphorica est; nimirum Scriptura de divinis loqui solet modo humano. Atqui Hebræis, quorum consuetudinem sacræ litteræ spectare solent, honoratior locus erat ad dexteram, ut, si cui Rex primum post se honorem vellet deferri, hunc ad dexteram solii sui sedere juberet. Cf. 3 Reg. II. 19. Itaque *metaphorica* locutio *sedet ad dexteram Dei*, tantundem valet *propriè* ac Deo proximus est honore, ceterisque creaturis quibuscumque prælatus. Ergo, ut Estii verbis utamur (in Ep. ad Hebr. ad Cap. I. 3), « per hoc quod Christus dicitur *sedere ad dexteram Dei*, non significatur eum esse Deo Patri æqualem. Sic enim et Pater ad dexteram Filii sederet, et Spiritus sanctus ad dexteram utriusque ; imo sic Filius ab æterno sederet ad dexteram Patris ; quæ omnia sunt præter sensum Scripturæ, et a Symbolis fidei nobis ab Ecclesia traditis dissonant. At neque significari videtur assumptio naturæ humanæ in hypostasim divinam ; id enim factum est, quando incarnatus est Christus, non postquam adscendit in cœlum. Sed *ad dexteram Dei sedere* dicitur, quia secundum naturam assumptam quietus jam possidet summam illam dignitatem et gloriam regni, quam habet supra omnem creaturam proximus Deo. Hoc enim est quod Patres non solum Christo homini, sed etiam ipsi naturæ ejus humanæ passim tribuunt, dicentes eam elevatam esse ad consessum dexteræ Dei; quodque in festo Dominicæ Adscensionis infra Actionem a sacerdote dicitur in hæc verba : *diem celebrantes, quo Dominus noster unigenitus Filius tuus unitam sibi fragilitatis nostræ substantiam in gloriæ tuæ dextera collocavit*. « Christus qui secundum naturam suam divinam est Deo Patri per omnia æqualis, idem, quatenus homo est, dignitate secundus est a Patre, ceteris creaturis, quotquot sunt, omnibus præstantior. »

donec ponam — scabellum, etc.). h. e. donec subjecero tibi omnes adversarios tuos. Cf. I Cor. xv. 25-29. Hebr. II. 8. Locutio ducta est ex more devictorum hostium colla pedibus calcandi. Cf. Jos. x. 24. 3 Reg. v. 3. Ps. xvii. 39. Isaiæ LI. 23. — Particula *donec* (עַד) interdum, ut hic, ita pertinet ad tempus præcedens, ut de futuro non inferat contrarium; confer Gen. 28. 15. 2 Reg. vi. 23. Matth. I. 25. Benè Muisius (in Ps. cix. 1): « Cave, inquit, Particulam *donec* in hanc sententiam accipias, quasi desiturus sit Christus ad dexteram Patris sedere, quando posuerit Pater inimicos ejus scabellum pedum ejus, hoc est, quando omnes illius hostes pedibus ipsius conculcandos subjecerit: sed quod interim, dum sedebit Christus ad dexteram Patris, positurus sit Pater inimicos, etc. »

36. Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum, quem vos crucifixistis.

Ασφαλως ουν γινωσκετω πας οικος Ισραηλ, ότι και Κυριον και Χριστον αυτον ὁ Θεος εποιησε, τυτον τον Ιησουν, ὃν ὑμεις εσταυρωσατε.

36. *Certissime sciat ergo*, etc.) Orationem suam (ỷ. 14—35) Petrus concludit (ουν) auditores suos exhortando, ut firmiter credant Jesum Nazarenum illum, quem crucifixerant, hunc ET universæ creaturæ Dominum, ET Christum, h. e. Messiam a Deo esse constitutum. Loquitur Petrus de Jesu non qua is Deus, sed qua homo est. « Propter certitudinem, inquit Lorinus (ad h. l.), fides ipsa quandoque nominatur *scientia*, et qui credit, *scire* dicitur. » *Domus Israel* est tota gens Israelitica; quæ utpote oriunda a Jacobo qui Israël deinde vocatus fuit, tamquam hujus *domus* sive *familia* consideratur. *Εποιησε fecit*, h. e. *constituit*, in quo nihil opus est agnoscere Hebraicum עָשָׂה, quum et Græci sic loquerentur, quod adductis exemplis probat Palairet (ad h. l.). Scribitur sine Articulo (πας οικος), quòd Ισραηλ ut Nomen Proprium haberetur potiùs quam ut Appellativum. Cf. Winer. § 17. 10 et § 18. 1. Sic Itali, demto Articulo, sæpè dicunt *Chiesa santa*, ad indicandam *Unam*, *Sanctam*, *Catholicam*, et *Apostolicam Ecclesiam*.

37. His autem auditis, compuncti sunt corde, et dixerunt ad Petrum, et ad reliquos Apostolos: Quid faciemus, viri fratres?

Ακυσαντες δε κατενυγησαν τη καρδιᾳ, ειπον τε προς τον Πετρον και τους λοιπους αποστολους· Τι ποιησομεν, ανδρες αδελφοι;

His autem auditis). Gr. Particip. Aor. ακυσαντες δε scil. ταυτα, *quum autem audivissent* hos Petri sermones, ad ejus orationem, Deo intus corda eorum tangente,

compuncti sunt corde, Græce τῃ καρδιᾳ, qui Dativus est *relationis*, ut I Cor. XIV. 20, et Philipp. III. 5. Vox κατανυγηναι notat *sic pungi ut aculeus immissus hæreat*, eâque voce *tropicè* significatur *acri dolore affici*. Causa doloris præcipue fuerit Christicidium, et quòd Jesum tamquam Messiam promissum agnoscere negassent. Itaque quærunt ab Apostolis quid facto opus sit ad culpam suam expiandam.

38. 39. Petrus vero ad illos : Pœnitentiam (inquit) agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum : et accipietis donum Spiritûs sancti. (ỷ. 39) Vobis enim est repromissio, et filiis vestris, et omnibus, qui longe sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster.

Πετρος δε εφη προς αυτους· Μετανοησατε, και βαπτισθητω ἑκαστος ὑμων επι τῳ ονοματι Ιησου Χριστου εις αφεσιν αμαρτιων, και ληψεσθε την δωρεαν του ἁγιου Πνευματος. (ỷ. 39) *Ὑμιν γαρ εστιν ἡ επαγγελια και τοις τεκνοις ὑμων, και πασι τοις εις μακραν, ὁσους αν προσκαλεσηται Κυριος ὁ Θεος ἡμων.*

38. *Pœnitentiam agite*, etc.). Sensus est : poeniteat vos culparum admissarum, atque ita quilibet vestrum, nomen Jesu Christi confessus, suscipiat baptismum, ut eo lavacro a peccatis quisque suis mundetur; deinde per manûum impositionem (cf. Act. VIII. 17) accipietis Spiritum sanctum. Pro Latino *in nomine Jesu Christi* Græce est επι τῳ ονοματι I. X., ubi Præpositio επι valere videtur *super*, quasi dicatur baptizandos eos esse *super confessionem nominis Jesu Christi*, i. e. præmissâ confessione nominis Jesu Christi. Cf. Act. VIII. 37. 38. Præpositio εις (in εις αφεσιν) dicta est *de effectu obtinendo* per Baptismum; confer Belgicum *tot:* adeòque baptismus hic exhibetur tamquam *sacrum* quoddam *instrumentum*, quo confertur remissio peccatorum.

et accipietis, etc.). Quum illud *et accipietis*, etc., tamquam diversum quid subjiciatur remissioni peccatorum, sermonem hic esse putem, Suarezium (de Sacram. Confirm. Disput. 32. Sect. 1), Estium (in loca diff. a. h. l), aliosque secutus, de conferendo baptizatis illis Sacramento Confirmationis, quo Spiritus sanctus confertur *ad robur*. Primâ autem hac Ecclesiæ ætate baptizati in Sacramento Confirmationis Spiritum sanctum recipiebant non rarò unà cum aliquo *signo manifestante*, ut ait S. Th. (vide supra p. 22), h. e. cum aliqua *gratia gratis data*, ut Theologi loquuntur. Cf. Cap. VIII. 17. 18. XIX. 6. Itaque *donum Spiritus sancti* (Genitivus *objecti*) intelligitur effectus Sacramenti Confirmationis.

39. *Vobis enim est repromissio)*. Confirmat (γαρ) Petrus quod dixerat *accipietis*, etc.; *nam*, inquit, promissio illa (ἡ επαγγελια cum Artic.), ea scilicet quam modo ex Joële recitaverat, spectat vos (ὑμιν, τεκνοις, πασι, Dativi sunt *directionis*) et

prolem vestram (*τεκνοις*), et omnes *qui longè sunt*, græcè *τοις εις μακραν*, supple *χωραν ουσι*. His intelliguntur non Gentiles, sed Judæi absentes et procul habitantes (Estius); et vero promissio illa propriè facta erat Judæis, non verò Gentilibus. Confer quæ scripsimus supra ad ỳ. 17. pag. 31.

quoscumque advocaverit Dominus, etc.). « Ecclesia, proprium nomen novi Testamenti dicta ab *εκκαλειν*, est *evocatio*, seu *cœtus evocatorum*, quia nemo adjungit se ad hunc populum per se propriove instinctu, sed vocante per gratiam prævenientem Deo, ut propterea toties Paulus nominet Christianos *κλητους vocatos* in omnibus fere epistolis. » Lorinus ad h. l.

40. 41. Aliis etiam verbis plurimis testificatus est, et exhortabatur eos, dicens: Salvamini a generatione ista prava. (ỳ. 41) Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt, et appositæ sunt in die illa animæ circiter tria millia.

Ἑτεροις τε λογοις πλειοσι διεμαρτυρετο, και παρεκαλει λεγων· Σωθητε απο της γενεας της σκολιας ταυτης. (ỳ. 41) Οἱ μεν ουν ασμενως (1) αποδεξαμενοι τον λογον αυτου, εβαπτισθησαν, και προσετεθησαν τη ἡμερα εκεινη ψυχαι ὡσει τρισχιλιαι.

40. Vox *διεμαρτυρετο* (Vulg. *testificatus est*) hic valet *edocuit*, ut sensus sit: aliisque pluribus verbis eos edocebat, puta quæ ad fidem Christianam pertinerent. Verbum *διαμαρτυρομαι* hoc sensu legitur apud LXX. Exod. XVIII. 20, atque etiam Act. VIII. 25, ubi *διαμαρτυραμενοι* tamquam vox æquipollens jungitur verbo *λαλησαντες*. Cf. etiam Act. X. 42. XVIII. 5. XX. 28. Hebr. II. 6. Itaque Lucas hic innuit se non integros Petri sermones recitasse, longioremque fuisse ejusdem catechesin. Cf. Salmer. Tract. XIV in Act. Ap.

Salvamini). Græcè *σωθητε* (Aor. Pass. cum notione Med. Vid. Winer § 39. 5. et § 40. 2.) Est autem *σωθητε απο* dictum *prægnanter*. Sensus est: salvate animas vestras *segregando vos* per professionem fidei Christianæ et susceptionem baptismi *ab ista prava generatione*, ab impiis et incredulis popularibus vestris coætaneis. Vox *γενεα* passim (v. g. Matth. XI. 16. Luc. VII. 31 —) sic dicitur *de hominibus qui nunc ætatem agunt*.

41. *Qui ergo*). Illi ergo (*ουν*) (2) qui receperunt (*αποδεξαμενοι*) suo assensu, h. e. admittebant Petri exhortationem (*τον λογον αυτου*), quâ dixerat *salvamini*, etc. *εβαπτισ-*

(1) VAR. LECT. Vox *ασμενως* non legitur in ABCD, nec in Verss. Copt. Sahid. Æthiop. Vulg., nec a Beda (Retract. in Act. apud *Sabatier*) lecta fuit. Ambigi posse videtur sit-ne genuina vox *ασμενως*.

(2) De vi continuandi orationem, quam hic obtinet Particula *ουν*, videsis Hoogeveen, Doctr. Partic. p. 510. IX.

θησαν (Aor. pass. cum notione Med. ut supra ỳ. 40) *se firent baptiser;* eoque die adjunxerunt sese (προσετεθησαν) scil. *Ecclesiæ* (cf. infra ỳ. 47) circiter tria millia hominum. ψυχαι ponitur pro ανθρωποι : scire autem sit-ne hoc ex loquendi more Hebræorum (נפש de *persona*), an etiam scriptores bene Græci sic locuti fuerint, nihil nostra hic interest.

Vocem προσετεθησαν (Aor. 1. Pass. cum notione Med.) reddidi *adjunxerunt* se. Προστιθεσθαι, ait Bosius (ad h. l.), Græcis dicuntur qui *transeunt in partes*, *adjungunt se partibus alicujus*. Sic Plutarchus dixit : προστιθεται Αθηναιοις *adjungit se Atheniensibus*. Ut supra in verbis *quoscumque advocaverit Dominus* edocti fuimus divinæ gratiæ auxilium, ita ex præsenti versiculo elucet arbitrii libertas in repudianda aut admittenda fide Christiana.

42. Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, et communicatione fractionis panis, et orationibus.

Ησαν δε προσκαρτερουντες τῃ διδαχῃ των αποστολων, και τῃ κοινωνιᾳ και τῃ κλασει (1) του αρτου, και ταις προσευχαις.

Scripsit Lucas προσκαρτερουντες, non προσκαρτερουσαι, quamquam præcedit ψυχαι. Nimirum constructio est, quam vocant, *ad sensum; ψυχαι* enim *intelliguntur* homines. De locutione προσκαρτερειν τινι diximus supra ad Cap. I. 14. Dicuntur hic novi illi Christiani perseveranter institisse 1° τῃ διδαχῃ, qua hic intelligitur Apostolorum *institutio*, *actus docendi;* Belgicè *de onderrigting.* 2° τῃ κοινωνιᾳ και τῃ κλασει του αρτου in quo Vulgatæ interpres agnovit Hendiaden; nam Græca ita vertit quasi scriptum esset : τῃ κοινωνιᾳ της κλασεως του αρτου. Forsitan και hic sumpsit pro ηγουν *sive*, quo sensu Particula και passim occurrit. Hæc si cui minus placeant, poterit is voces τῃ κοινωνιᾳ referre ad *Agapas*, sive communia illa convivia quæ in primitiva Ecclesia fideles habebant ante sumptionem Eucharistiæ. Cf. Estium ad I Cor. XI. 20. Ad *fractionem panis* quod attinet, dubitandum non est quin ea referenda sit ad sumptionem *panis eucharistici* (του αρτου cum Articulo); quam interpretationem ut contexta oratio jam suadet, agitur enim de *sacris* exercitiis, ita et S. Scripturæ de usu Eucharistiæ loquendi ratio eamdem commendat. *Panis quem* FRANGIMUS, inquit Apostolus (I Cor. x. 15), *nonne participatio corporis Domini est?* Jam Syrus verba τῃ κλασει του αρτου de Eucharistia dicta esse intellexit, nam ea reddidit בקציא דאוכרסתיא, h. e. *in fractione Eucharis-*

(1) VAR. LECT. Verba και τῃ κλασει non leguntur in Codd. AD et Vers. Sahidica. — Itala habet : « Erant autem instantes doctrinæ Apostolorum, et communicationi et fractioni panis, et orationibus. » Atque hanc lectionem Codices Græci ferè unanimiter exhibent, eaque genuina Lucæ scriptura esse videtur.

tiæ. Cum verò *certæ* quædam *preces sacræ* (ταις προσευχαις, cum Articulo) jungantur institutioni in doctrina sacra, et participationi corporis Domini, non obscurè hic *delineatum* est incruentum illud novæ Legis sacrificium, sacrificii crucis commemorativum, quod Deo quotidie in Ecclesia Catholica ubique terrarum offertur.

43. Fiebat autem omni animæ timor : multa quoque prodigia, et signa per Apostolos in Jerusalem fiebant, et metus erat magnus in universis.

Εγενετο δε παση ψυχη φοβος· πολλα τε τερατα και σημεια δια των αποστολων εγινετο (1).

Duo hic dicuntur : et *primò* quidem, quo animo passim affecti fuerint cives Jerosolymitani ad ea, quæ die Pentecostes in Urbe acciderant; *secundò* verò, Apostolos, post acceptum Spiritum Sanctum, multa patrasse miracula, quo divino testimonio confirmabatur veritas doctrinæ quam prædicabant. Cf. Ep. ad Hebr. Cap. II. 3. 4. Φοβος ille qui *occupabat* (εγενετο Aor.) *universè Judæos* (παση ψυχη) per Urbem, intelligitur sacer quidam pavor, qui non fuerit sine reverentia quadam erga Apostolos novumque cœtum Christianum. Pro Dativo illo *directionis* παση ψυχη (*alle gemoederen*) infra (Cap. V. 5) eodem sensu dicitur επι παντας. Fuisse miracula ab Apostolis patrata *frequenter*, innuitur etiam per Imperfectum εγινετο. Cf. Winer § 41. 3. b.

44. 45. Omnes etiam, qui credebant, erant pariter, et habebant omnia communia. (℣. 45) Possessiones, et substantias vendebant, et dividebant illa omnibus, prout cuique opus erat.

Παντες δε οἱ πιστευοντες ησαν επι το αυτο, και ειχον ἁπαντα κοινα. (℣. 45) Και τα κτηματα και τας ὑπαρξεις επιπρασκον, και διεμεριζον αυτα πασι, καθοτι αν τις χρειαν ειχε.

44. Superiori Versiculo ea dixerat Lucas, quæ ad Apostolos spectabant; pergit jam : ad novos Christianos *autem* (δε) quod attinet, *erant* παντες οἱ πιστευοντες (tous les fidèles) *pariter*; græcè επι το αυτο, quod quum *de eodem loco* intelligi nequeat, illud refero

(1) Var. lect. In Cod. E. et Minuscc. nonnullis additur εν Ιερουσαλημ, eamque vocem exhibent etiam Verss. Itala, Syriaca, et Vulgata. Sed quum otiosum videatur illud addidisse, neque magnam illa lectio habeat auctoritatem, pro glossemate illud εν Ιερουσαλημ habendum esse existimem.

Porrò in Codd. AC multisque Minusculis, et Verss. Copt. et Vulg. a fine hujus versiculi addita leguntur hæc : φοβος τε ην μεγας επι παντας. De quibus idem putem esse ferendum judicium, præsertim quum languida mihi videantur repetitio superioris sententiæ : εγενετο δε παση ψυχη φοβος.

ad arctam necessitudinem, qua inter se conjuncti vivebant; quam interpretationem S. Chrysostomus (Hom. VII in Act.) mihi videtur indicare. Si in certa quadam urbis parte domicilium suum collocassent, ut quantum fieri posset vicini invicem essent omnes, potuisset illud ἐπι το αὐτο (scil. χωριον) reddi *in eodem loco*.

et habebant omnia communia). Scilicet quod attinet ad *opes*. Bonorum hæc communitas qui fieret, statim additur : nempe bona sua sive (και — και) immobilia (κτηματα) sive mobilia (ὑπαρξεις) divendebant, *eaque* (αὐτα) h. e. eorum pretium collectum dispertiebant omnibus, prout cujusque necessitas postulabat. Ditiores qui essent inter novellos Christianos bona sua ad usum communem divendisse *prorsùs omnia*, non disertè hic dicitur, imo potius contrarium colligendum videtur ex verbis Lucæ Cap. IV. 32-34, ubi de illa bonorum communitate ita loquitur : *nec quisquam*, inquit, *eorum quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia*. Quidquid sit, hæc bonorum communitas in sola Jerosolymitanâ ecclesia obtinebat; eratque res non præcepti, sed liberæ uniuscujusque relicta voluntati; atque hoc quidem luculenter constat ex iis, quæ infra (Cap. V) de Anania et Sapphira narrantur. De Καθοτι vide supra p. 38. Particula ἀν cum Indicativo cujusvis temporis conjunctum, ut notat Hermannus (ad Viger. p. 820), sæpè nihil aliud significat, quam accidere, vel accidisse aliquid non *certo quodam tempore*, sed quotiescumque occasio ita ferret.

46. 47. Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione, et simplicitate cordis, (℣. 47) collaudantes Deum, et habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat qui salvi fierent quotidie in idipsum.

Καθ' ἡμεραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδον ἐν τῳ ἱερῳ, κλῶντες τε κατ' οἰκον ἀρτον, μετελαμβανον τροφης ἐν ἀγαλλιασει και ἀφελοτητι καρδιας, (℣. 47) αἰνουντες τον Θεον, και ἐχοντες χαριν προς ὁλον τον λαον. Ὁ δε Κυριος προσετιθει τους σωζομενους καθ' ἡμεραν τῃ ἐκκλησιᾳ (1).

(1) VAR. LECT. Voces τῃ ἐκκλησιᾳ desunt in BC et Verss. Æth. Arm. et Vulg., junguntur que voces ἐπι το αὐτο in illis Codicibus et Versionibus cum vocibus præcedentibus : καθ' ἡμεραν. Sed pro eâ lectione, quam Complutensis editio hic exhibet, stant AE, (D exhibet... καθ' ἡμεραν ἐπι το αὐτο ἐν τῃ ἐκκλησιᾳ), et Verss. Itala, Syr. Chrys. Oecumen. Et Beda (Retract. in hunc locum) ait in Græco ita legi : « Dominus autem augebat qui salvi fierent quotidie Ecclesiæ. » Ac deinde, inquit, altera narratio ita incipit : In idipsum autem Petrus et Joannes, etc. Hanc lectionem veriorem existimo.

46. **Continuatur descriptio morum primorum Christianorum in Jerusalem.** *Quotidie*, inquit, ***assiduè aderant unanimiter in templo***, puta, ut publicis precibus interessent. « Nam, quod hic notat Calmet, licet Salvatoris morte ceremoniæ et sacrificia essent antiquata, et novum fœdus testamento veteri successisset, attamen non erat e consiliis Dei, ut fideles statim a Judæis sejungerentur, atque Legis ritus relinquerent; quos servabant, quatenus Ecclesiæ utilitas exigebat, non vero amplius tamquam Judæi. Evitabant illi, ne infirmis scandalum ingererent, eosque ab Evangelica doctrina averterent; sed illos sensim disponebant, ut ad cultum puriorem atque magis spiritualem attollerent. » Προσκαρτερειν εν τινι τοπῳ est alicubi *assiduè adesse*. Sic in Daniele (Vulg. Cap. XIII) legitur ουτοι προσεκαρτερουν εν τῃ οικιᾳ Ιωακιμ h. e. *illi constanter aderant in domo Joakim*. Vox ὁμοθυμαδον (Vulg. *unanimiter*) hoc loco dicta mihi videtur non de *animorum consensu*, sed eo sensu ut notet *unà*, *simul*, *conjunctim*, quo sensu Lucas eam vocem passim adhibet. Cf. Act. VII. 56. XII. 20 et XV. 25, ubi Græca εδοξεν ὑμιν γενομενοις ὁμοθυμαδον Vulgata reddidit : *placuit nobis collectis in unum*. Alexandrini passim usi sunt hoc adverbio pro יחד et יחדיו *unà*, *simul*, *pariter;* Et Hesychius ὁμοθυμαδον interpretatur per ὁμου, ὁμοψυχως. Itaque præsentem locum reddo ita : *Et quotidie assidui erant unà in templo*. Participium προσκαρτερουντες pendere a Verbo Finito μετελαμβανον non putem; malim verò hic agnoscere ellipsin, ut dictum sit καθ' ἡμεραν τε προσκαρτερουντες pro προσκαρτερουντες ησαν, ut supra (℣. 42) Lucas scripserat. Jam Syrus sic intellexit; vertit enim : אמינין הוו בהיכלא h. e. *constantes erant in templo*. De hac Ellipsi vide Hermannum ad Vigerum p. 770. Cf. Rom. V. 11. — 2 Cor. VII. 6. Repetitum τε huic interpretationi non videtur obstare. Cf. Act. XVI. 11. 12.

et frangentes circa domos panem). Participium κλωντες pendet a Verbo Finito μετελαμβανον. Vox αρτος non ut supra (℣. 42) cum Articulo, sed sine eo ponitur : κλωντες αρτον. Itaque panis qui hic dicitur non videtur esse panis *eucharisticus;* præsertim quum de hujus panis usu sermo supra (℣. 42) jam fuerit, et mox κλωντες αρτον explicetur per μετελαμβανον τροφης (*nourriture*). Locutionem κατ' οικον Vulgata alibi (ad Philem. ℣. 2) vertit *in domo*, hic vero *circa domos*, h. e. *domatim*. Nescio an rectè; neque enim κατ' οικον valere posso videtur καθ' ἑκαστον οικον. Accedit, Lucam ubi dicere vult *domatim*, scribere κατα τους οικους (vid. Act. VIII. 3). Mea quidem sententia præsens locus ita reddendus est : *frangentesque domi*, *h. e. privatim* (in Templo UNA erant omnes) *panem*, *cibum sumebant cum exultatione et simplicitate cordis* (integrè et citra aliquam culpam). Tota phrasis κλωντες αρτον μετελαμβανον τροφης non plus mihi significare videtur quam *cibum capiebant*. Sic infra (Cap. XX. 11) Paulus dicitur κλασας αρτον και γευσαμενος (Vulg. *frangens panem et gustans*), et Cap. XXVII. 35 : και κλασας (scil. αρτον) ηρξατο εσθιειν (Vulg. *et cum fregisset, cœpit manducare*).

47. ***Collaudantes Deum)***. Quum addatur ***et habentes gratiam ad omnem ple-***

bem, illud *collaudantes Deum* non coarctandum videtur ad preces ante et post mensam factas, sed universalius intelligendum, quasi Lucas diceret : Dei laudes indesinenter celebrabant. *Gratique erant omni populo* (και εχοντες χαριν προς όλον τον λαον), civibus Jerosolymitanis, puta ob eorum erga Deum pietatem, integritatem vitæ, modestiam, et singularem quamdam morum suavitatem, qua novelli Christiani erga concives suos usi fuerint.

Dominus autem (δε vim hic habet continuativam) quotidie *augebat*, Græcè προσετιθει *addebat*, scil. Ecclesiæ in die Pentecostes collectæ, *quotidie* τους σωζομενους *qui salvi fiebant* (qui se sauvèrent) nempe divino adjuti auxilio a Synagoga recedendo, et Christo nomen dando. Apostoli prædicabant, sed Dominus *addebat*, quia *neque qui plantat est aliquid*, *neque qui rigat*, *sed qui incrementum dat Deus*. I Cor. III. 7.

CAPUT TERTIUM.

ARGUMENTUM. *Hominem a nativitate claudum ad portam Templi sedentem Petrus sanitati restituit* (1-11); *populumque eo miraculo attonitum edocet sanationem illam non sibi tribuendam esse, sed Jesu Nazareno, quem Deus a mortuis revocaverat; Christicidium illis exprobrat, eosque cohortatur ad pœnitentiam, et ut in Jesu agnoscant promissum Messiam* (12-26).

1. 2. Petrus autem, et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam. (ỷ. 2) Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris suæ, bajulabatur : quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum.

Επι το αυτο δε Πετρος και Ιωαννης ανεβαινον εις το ἱερον επι την ὡραν της προσευχης την εννατην. (ỷ. 2) Και τις ανηρ χωλος εκ κοιλιας μητρος αὐτȣ ὑπαρχων εβασταζετο, ὁν ετιθȣν καθ' ἡμεραν προς την θυραν τȣ ἱερȣ την λεγομενην Ὡραιαν, τȣ αιτειν ελεημοσυνην παρα των εισπορευομενων εις το ἱερον.

Επι το αυτο est hic *una*, *simul*, ut (apud LXX) 2 Reg. II. 15, ubi επι το αυτο respondet Hebraico יַחְדָּו. Eodem modo Flavius Josephus (Antiqq. XVI. 8. 6) de Herode

et Archelao scripsit : επι το αυτο παρηλθον, *unà profecti sunt*. Verbum αναβαινειν (Hebr. עָלָה) *adscendere* Hebræis solenne erat de iis qui ex depressiore regione in editiorem pergebant, v. g. ex Ægypto in Judæam; dicebatur et de iis qui Jerosolymis commorantes templum adibant (*opgaan naar den tempel*). Επι την ωραν est *circa* vel *sub horam*; sic Polybius dixit (ap. Wolf.) : επι την εωθινην, scil. ωραν, *sub matutinum tempus*. Atque eo etiam sensu Latini adhibebant Præpositionem *ad* (vid. Facciol.), quod et Noster hoc loco fecit. Judæis ætate Apostolorum dies incipiebat ab ortu solis, nox ab ejusdem occasu; et diem æque ac noctem distribuebant in horas duodecim, quæ adeo, pro majori minorive dierum noctiumve longitudine, modò longiores erant, modò breviores. Diem porrò dividebant in quatuor partes, quarum unaquæque tres complectebantur horas. Itaque prima diei hora Judæis incipiebat ab ortu solis; prima noctis ab ejusdem occasu; illorum sexta diei hora, nostra erat duodecima; nona, nostra pomeridiana tertia; hora decima illis erat penultima ante occasum solis. Horæ tertia, sexta, et nona, precibus erant consecratæ. Cf. Act. Ap. II. 15. X. 9.

Quo tempore ad templum unà adscendebant Petrus et Joannes, *eodem tempore* (ob duo Imperfecta : ανεβαινον et εβασταζετο) a bajulis adportabatur aliquis utroque pede (cf. ỷ. 7) claudus, idque inde *a nativitate* εκ κοιλιας, pro quo Joannes Cap. XI. 1 eodem sensu dixit εκ γενετης. Hunc deponebant (ετιθουν) (1) quotidie ad portam Templi, quæ agnominabatur (την λεγομενην) *Speciosa*. Communiter hic intelligitur porta Nicanoris, quam præ cæteris *speciosam* fuisse ex relatione Flavii Josephi (de Bell. Jud. Lib. V. 5. 3) constat. Sciendum est montem, in quo situm erat Templum, circumdatum fuisse muro, qui variis portis erat instructus. Confer Ackermanni Archæol. § 329. Του αιτειν est Genitivus *scopi* sive *finis*, de quo vide quæ diximus in Interpret. Ep. ad Philipp. ad Cap. III. 10.

3—5. Is cum vidisset Petrum, et Joannem incipientes introire in templum, rogabat ut eleemosynam acciperet. (ỷ. 4) Intuens autem in eum Petrus cum Joanne, dixit : Respice in nos. (ỷ. 5) At ille intendebat in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis.

Ὁς ιδων Πετρον και Ιωαννην μελλοντας εισιεναι εις το ἱερον, ηρωτα ελεημοσυνην (2). (ỷ. 4) Ατενισας δε Πετρος εις αυτον συν τῳ Ιωαννῃ ειπε· βλεψον εις ἡμας. (ỷ. 5) Ὁ δε επειχεν αυτοις, προσδοκων τι παρ' αυτων λαβειν.

(1) « Ετιθουν non debuerat, inquit Valckenaer, ad τιθημι referri, sed ad τιθεω, unde Imperfectum analogon ετιθουν, ut a verbo δεω, reduplicatum διδεω, idem ac διδημι *ligo*, est Imperf. εδιδουν. »

(2) Var. lect. Codices ABCE et Minuscc. multi, post ελεημοσυνην addunt vocem λαβειν.

3. ***Incipientes introire*).** Gr. μελλοντας εισιεναι h. e. *in eo esse ut ingrederentur*, vel *volentes ingredi*. Cf. Herm. ad Vig. p. 754. In ηρωτα (Imperf.) ελεημοσυνην λαβειν, Pleonasmus quidam est in voce λαβειν. Sed, notante Valckenario, « Scriptores etiam optimè græci verba aliquot sic solent adjicere per Pleonasmum, λαβειν, λαχειν, τυχειν, ευρειν. » Confer Act. vii. 46, ubi simili Pleonasmo ad vocem ητησατο adjectum est verbum ευρειν. Ceterùm λαβειν est Infinitivus, quem vocant, *scopi* sive *finis*, de quo videsis Winer § 45. 3.; quare recte Vulgata vertit : *rogabat ut eleemosynam acciperet*. Mendicus ille, ut notat Chrysostomus, ex modestia vultûs et habitu totius corporis conjecerit Petrum et Joannem esse viros pios, a quibus eleemosyna sperari posset; habet enim suum ingenium mendicitas, ut ait Erasmus.

4. 5. ***Intuens*).** Ατενισας scil. οφθαλμους. Vide supra ad Cap. i. 10 *Respice in nos!* Hac loquendi formula Petrus, opinor, mendicum attentum reddere voluerit ad miraculum quod esset patraturus, ut is sanitati restitutus rei veritatem exponere posset testis quam maximè idoneus. « Ista forma βλεψον εις ἡμας, inquit Valckenaer, optimis etiam Græcis usitata, *Patrum* erat vel *Dominorum* ad liberos vel servos, quando hos minus attentos, attentos esse jubebant. » *Intendebat* Gr. επειχεν αυτοις scil. τον νουν, *animum* (oculosque) *in illos intendebat*, stipem exspectans.

6—8. Petrus autem dixit : argentum et aurum non est mihi : quod autem habeo, hoc tibi do : in nomine Jesu Christi Nazareni surge, et ambula. (℣. 7) Et apprehensa manu ejus dextera, allevavit eum, et protinùs consolidatæ sunt bases ejus, et plantæ. (℣. 8) Et exiliens stetit, et ambulabat : et intravit cum illis in templum ambulans, et exiliens, et laudans Deum.

Ειπε δε Πετρος· αργυριον και χρυσιον ουχ ὑπαρχει μοι· ὁ δε εχω, τουτο σοι διδωμι· εν τω ονοματι Ιησου Χριστου του Ναζωραιου εγειραι και περιπατει! (℣. 7) Και πιασας αυτον της δεξιας χειρος ηγειρε· παραχρημα δε εστερεωθησαν αυτου αἱ βασεις και τα σφυρα. (℣. 8) Και εξαλλομενος εστη, και περιεπατει· και εισηλθε συν αυτοις εις το ἱερον, περιπατων και ἁλλομενος και αινων τον Θεον.

6. ***Argentum et aurum*).** Sensus : pecuniam non habeo, non possideo (Chrys.), *quod autem* (δε) *habeo* (in mea potestate per facultatem patrandi miracula, sanitatem, inquam, et valetudinem corporis tui) *hoc tibi* hic jam *do :* per virtutem sive potentiam Jesu Nazareni Messiæ surge e loco, in quo jaces, et ambula. — Erat sermo hic *operatorius*, h. e. operantis, non precantis, aut optantis. *Nomen* Jesu, si de patrandis aut patratis miraculis sermo est, ad ejus virtutem sive potentiam esse referendum, colligo ex Cap. iv. 30, ubi prodigia fieri dicuntur *per nomen* (δια του ονοματος) Jesu. Præpositio εν in locutione εν τω ονοματι notat *in* potentia Jesu Christi cau

sam esse illius sanationis. Notat ad h. l. Corn. a Lap. sequentia : « Potestatem, inquit, faciendi miracula Petrus *habebat* permanentem, non per habitum, sed instar habitus. Dei enim assistentiam habebat ad modum habitûs, ut per ejus omnipotentiam sibi paratam, quoties vellet, toties miraculum ederet. Deum ergo Deique potentiam Petrus quasi habebat in manu, ac per eam erat quasi omnipotens. » Confer etiam S. Th. 2. 2. q. 178. Art. 1.

7. Græca και πιασας κ. τ. λ. Belgicè vertas : *en hem* BY DE REGTERHAND (της δεξιας, Genitivus *partis*, vid. Win. § 30. 8. d.) *gevat hebbende* (πιασας). Comprehensâ manu ejus dexterâ eum *erexit* (ηγειρε), *et confestim* (παραχρημα by de zaak, dadelyk) *bases ejus* (αἱβασεις *plantæ pedis*, de voetzoolen) *et plantæ* (τα σφυρα· *tali*, de hielen, verzenen) *consolidatæ sunt*.

8. *Et exiliens)*. Gr. και εξαλλομενος (*opgesprongen zynde*) scil. e loco, in quo jacebat, *stetit* (εστη *hy stond op zyn voeten*), etc. *ambulans et exiliens* (gaande en springende) ibat ita, ut per intervalla præ gaudio subsiliret.

9—11. Et vidit omnis populus eum ambulantem, et laudantem Deum. (ỳ. 10) Cognoscebant autem illum, quod ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi : et impleti sunt stupore et extasi in eo, quod contigerat illi. (ỳ. 11) Cum teneret autem Petrum et Joannem, cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis, stupentes.

Και ειδεν αυτον πας ὁ λαος περιπατουντα και αινουντα τον Θεον. (ỳ. 10) Επεγινωσκον δε αυτον ὁτι οὑτος ην ὁ προς την ἐλεημοσυνην καθημενος επι τη Ὡραια πυλη του ἱερου· και επλησθησαν θαμβους και εκστασεως επι τῳ συμβεβηκοτι αυτῳ. (ỳ. 11) Κρατουντος δε του ιαθεντος χωλου τον Πετρον και Ιωαννην, συνεδραμε προς αυτους πας ὁ λαος επι τη στοα τη καλουμενη Σολομωνος, εκθαμβοι.

9—10. *Omnis populus)*. qui nempè hâc hora frequens aderat in Templo, *videbat eum laudantem Deum;* pronum est judicare hominem ob sanationem suam exultabundum, et voce et religioso gestu Deo gratum suum animum fuisse testatum. In επεγινωσκον αυτον ὁτι οὑτος est *attractio* illa satis frequens (vid. Win. § 63. 4), qualis est in hoc Ciceronis (ad Fam. IV. 1) : *rem video quomodo se habeat*. Videsis etiam Hoogevenium ad Viger. Cap. v. Sect. 1. XIV. Ὁ προς την ελεημοσυνην καθημενος *ille ad eleemosynam sedens*. Sensus est : qui ibi aderant agnoscebant omnes, eum esse hominem illum qui stipis causâ (προς την ελεημοσυνην *om de aalmoes*) ad portam Speciosam quotidie sedebat; itaque maxima admiratione (*stupore et extasi*) perculsi sunt ob id (επι τῳ *over hetgeen*) quod illi contigerat.

11. *Cum teneret)*. Græca habent : *quum teneret autem is qui sanatus fuerat clau-*

dus Petrum et Joannem. Quum Petrus et Joannes e templo egressuri essent, claudus ille, opinor, pedes illorum venerabundus prehenderit (cf. Matth. xxviii. 9), voceque elatiori significaverit per hos viros sibi contigisse sanitatem. Hinc populi ad eos fit concursus *ad porticum*, Græcè επι τῃ στοᾳ, *by de galery.* Porticus Salomonis erat porticus orientalis atrii gentium. Vide Ackerm. Archæol. § 330. Vox εκθαμβοι pendet a præcedente ὁ λαος, qui Singularis Collectivus est, quare in Plurali εκθαμβοι est constructio *ad sensum.*

12. 13. Videns autem Petrus respondit ad populum : Viri Israelitæ quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare? (ỳ. 13) Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificavit filium suum Jesum, quem vos quidem tradidistis, et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti.

Ιδων δε Πετρος απεκρινατο προς τον λαον· Ανδρες Ισραηλιται, τι θαυμαζετε επι τουτῳ, η ἡμιν τι ατενιζετε ὡς ιδιᾳ δυναμει η ευσεβειᾳ (1) *πεποιηκοσι τῳ περιπατειν αυτον;* (ỳ. 13) *ὁ Θεος Αβρααμ και Ισαακ και Ιακωβ, ὁ Θεος των πατερων ἡμων εδοξασε τον παιδα αὐτου Ιησουν, ὃν ὑμεις* (2) *παρεδωκατε, και ηρνησασθε αυτον, κατα προσωπον Πιλατου, κριναντος εκεινου απολυειν.*

13. *Videns).* Ιδων (Aor.) *quum autem videret* Petrus hunc populi concursum, cujus causam facile perspexerit, sic ad eos dicere est exorsus. Vox απεκρινατο in Græcitate veteris et novi Testamenti passim notat non tantum *respondit ad interrogata*, verum etiam, data aliqua occasione *verba facere cœpit*, *exorsus est dicere*, ut Nostratinm : *hy nam het woord op.*

Quid miramini). Non ferunt Apostoli se a populo conspici oculis admirabundis, quasi ipsis quidquam tribuendum esset in patrato hoc miraculo. « Nolunt, inquit Salmeron (Tract. xvIII in Act.), in scipsis agnoscere virtutem aliquam naturalem, aut potestatem, sive ut Græca lectio habet, religionem, seu religionis meritum, ob quod digni essent, qui exaudirentur » Επι τετῳ *de hoc* (*hier* OVER). Ατενιζετε scil. οφθαλμους.

(1) Var. lect. Pro Græco ευσεβειᾳ in lectionibus Velesianis occurrit εξουσιᾳ, quam lectionem etiam referunt Verss. Vulgata, Syriaca (בשולטנן) et Armenica. Sed in græcis codicibus constanter legitur ευσεβειᾳ; atque hanc vocem etiam legerunt auctor Italæ, S. Chrys. Theophyl., Cassiodor. et Oecumen. Itaque non videtur ambigendum quin germana lectio sit ευσεβειᾳ.

(2) Post voces ὁ ὑμεις Codd. ABCE et Minuscc. multi habent μεν, quam lectionem etiam Vulgata nostra refert.

Vide supra pag. 9. Ἡμιν est Dativus *directionis*, cui *apponitur* Participium πεποιηκοσιν. Belgicè vertas : *als hebbende door onze eigen kracht gemaakt*, *dat*, etc. Potuisset scribere Lucas, demto Articulo, πεποιηκοσι περιπατειν αυτον. De addito hic Articulo τυ videsis Win. § 45. 4. p. 379.

13. Non nobis, inquit, tribuenda est hæc sanatio, sed Deo, qui illo miraculo glorificavit servum suum Jesum, quem vos occidendum tradidistis Pilato (13-14); sed Deus eum suscitavit a mortuis, quod nos testamur (15); et mediante fide nostrâ in Jesum tamquam Messiam promissum, ipsius virtute claudus hic sanatus est (16).

13. *Deus Abraham*, etc.). A beneficiis erga gentis suæ patriarchas, Israelitæ frequenter Deum sic denominabant. Ita et Petrus. Deus, inquit, quem patres nostri coluerunt, *glorificavit puerum suum Jesum* (εδοξασε τον παιδα αὐτυ Ιησουν). Miraculum hoc effici nequibat nisi divinâ potentiâ; atqui Petrus illud patraverat adhibito nomine Jesu Nazareni, quem et a mortuis resurrexisse, et in cœlum sublatum, et a dextris Dei sedere, et promissum Messiam esse palam annunciabat; Deus ergo, cum falsæ doctrinæ patrocinari nequeat, miraculum hoc efficiendo, ea omnia quæ de Jesu Nazareno Petrus prædicabat, vera esse confirmaverat, unàque sic Jesum *glorificaverat*. Non dixit Petrus τον υἱον (*filium*) αὐτυ, sed τον παιδα (*puerum*) αὐτου. Scilicet Messias ab Isaia in præclaro illo vaticinio, quod legitur Cap. LII. 13 — LIII. 1-12, dictus fuerat עבד יהוה (Vulg. : *servus Dei;* LXX : παις); eâque denominatione etiam Petrus hic usus est ad Jesum Messiam indicandum.

Quem vos quidem tradidistis). Est hoc μεν (*quidem*), ut vocant, *solitarium* (vid. supr. p. 2); volebat dicere Petrus : *quem vos quidem* (μεν) *tradidistis occidendum*, *Deus autem* (δε) *resuscitavit;* sed per interjecta *negastis — demitti*, abrupta fuit incœpta periodus. *Tradidistis* (παρεδωκατε) scil. Pilato Præsidi, ut hic eum neci traderet. Cf. Joan. XVIII. 28. sqq. *Et negastis*, recusastis, repudiastis eum κατα προσωπον Πιλατυ, *versus vultum*, h. e. coram Pilato, *quum hic judicasset* (κριναντος) illum absolvendum.

14—16. Vos autem sanctum et justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis : (ỹ. 15) auctorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit a mortuis, cujus nos testes sumus. (ỹ. 16) Et in fide nominis ejus, hunc, quem vos vidistis, et nostis, confirmavit nomen ejus : et fides, quæ per eum est, dedit integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrum.

Ὑμεις δε τον ἁγιον και δικαιον ηρνησασθε, και ητησασθε ανδρα φονεα χαρισθηναι ὑμιν, (ỹ. 15) τον δε αρχηγον της ζωης απεκτεινατε, ὁν ὁ Θεος ηγειρεν εκ νεκρων, οὑ ἡμεις μαρτυρες εσμεν. (ỹ. 16) Και επι τῃ πιστει του ονοματος αυτου, τουτον, ὁν θεωρειτε και οιδατε, εστερεωσε το ονομα αυτου· και ἡ πιστις ἡ δι' αυτου εδωκεν αυτῳ την ὁλοκληριαν ταυτην απεναντι παντων ὑμων.

14. Nexus et sensus : Pilatus Jesum, utpote innocentem, judicaverat absolvendum ; vos autem (δε), optione vobis datâ utrum ex duobus dimitti vobis velletis, Jesum quem nullius criminis reum agnoverat, an Barabbam notissimuum illum homicidam, vos Jesum (τον ἁγιον και δικαιον) virum illum eximiè (τον) sanctum et justum (cf. Marc. vi. 20, et cf. Salm. Tract. in Act.) repudiastis (ηρνησασθε), et petistis ut homicida (ανηρ φονευς *een moordenaar*) vobis donaretur (χαρισθηναι ὑμιν) h. e. in gratiam vestram a morte liberaretur. Cf. Matth. xxvii. 15-27. Luc. xxiii. 17-26.

15. *Auctorem vero vitæ interfecistis*). Nota antitheses inter Barabbam *scelestum* et Jesum *sanctum et justum;* item inter *homicidam* et *auctorem vitæ*. Inde magis elucescebat gravissimum Judæorum' facinus. Posterior hæc antithesis postulare videtur ut sumamus Jesum a Petro hic dici auctorem *vitæ physicæ*, h. e. Creatorem, adeòque obiter hic ab eodem innui Christi divinitatem. In quâ sententia video fuisse etiam Theophylactum, Oecumenium, Estium, alios.

Quem Deus suscitavit, etc.). Jesum a mortuis redivivum Petrus numquam non prædicat ; nimirum in hoc facto, veluti fundamento suo, veritas nititur Religionis Christianæ ; nec poterant Judæi Jesum Nazarenum tamquam Messiam agnoscere, nisi a mortuis resurrexisset, quum se a mortuis resurrecturum esse prædixisset. Jesum autem reapse resurrexisse illis constabat testimonio Apostolorum, qui affirmabant se cum redivivum sæpè conspexisse, Deo per multa miracula attestante verum esse quod Apostoli prædicabant.

16. *Et in fide nominis ejus*, etc.). Genitivus *objecti*. Græcè est επι τη πιστει ubi Particula επι cum Dativo est Nostratium *op*, vel *om*, dictaque est de *causa*, qua quid nititur. Sensus est : *per fidem*, sive *mediante fide nostra in nomen Christi*, h. e. in Christum, *nomen ejus* (Christi), i. e. Christus *confirmavit* (εστερεωσε *consolidavit, roboravit*, sanavit) *claudum, quem hic præsentem conspicitis* (θεωρειτε in Præs.) *et novistis*.

et fides quæ per eum est, etc.) Græcè : και ἡ πιστις ἡ δι' αυτου, h. e. et nostra in Christum fides, quam non nobis acceptam referimus, sed habemus *per eum* (δι' αυτου) utpote ab ipso nobis donatam (cf. 1. Petri 1. 21), hæc fides dedit coram omnibus vobis claudo huic integram sanitatem istam, quam in eo conspicitis. Benè Stapleton (1) : « Ipsius claudi, inquit, nulla hic fides erat, qui respexit in Petrum et Joannem, *sperans se aliquid eleemosynæ ab illis accepturum*. Manifestè Petrus, ut principalem causam hujus miraculi Christi virtuti ac potentiæ tribuit, ita mediam et instrumentalem causam in ipsâ fide ponit. »

(1) Antidota in Act. Ap. ad h. l.

17. 18. Et nunc fratres scio quia per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri. (ỳ. **18**) Deus autem, quæ prænunciavit per os omnium prophetarum, pati Christum suum, sic implevit.

Και νυν, αδελφοι, οιδα ὅτι κατα αγνοιαν επραξατε, ὥσπερ και οἱ αρχοντες ὑμων. (ỳ. **18**) Ὁ δε Θεος ἁ προκατηγγειλε δια στοματος παντων των προφητων αὑτου, παθειν τον Χριστον, επληρωσεν οὑτω.

17. *Et nunc fratres*, etc.). Lenit asperitatem superioris effati, quo dixerat eos Messiam suum eumdemque auctorem vitæ interfecisse, viroque sanctissimo et innocentissimo prætulisse homicidam. Itaque crimen ipsorum nonnihil extenuat, quo facilius corda eorum flectat ad pœnitentiam, et ad fidem in Christum Jesum. Locutio και νυν (cf. Hebr. ועתה) hic inservit *transitioni*. « Longe culpabilior fuit, quod notat hic Corn. a Lap., principum ignorantia, quam populi, utpote crassissima, vel etiam affectata; quia tamen hæc quoque aliquo modo in scelere minuit audaciam, impudentiam, et irreverentiam in Deum, eò quòd minuit voluntarium (gravius enim peccassent si Christum cognitum, quod scilicet ipse esset Messias et Filius Dei, voluntariè et destinatâ malitiâ occidissent), idcirco a Petro hic allegatur quasi causa Christicidium excusans, non in toto, sed in tanto. » Ad id quod dicitur *sicut et principes vestri*, ex precedentibus mente supplendum est : *per ignorantiam fecerunt*. Principes autem (αρχοντες) intelliguntur membra Synedrii, de quo videsis Ackermanni Archæolog. § 238. In locutione κατα αγνοιαν Præpositio κατα valet Nostratium *naar*, *volgens*, ex quo facile intelligitur quo modo etiam notionem habeat Præpositionis *per*, quam Vulgata in præsenti loco adhibuit.

18. *Deus autem*, etc,). Etiam hic, ut supra (Cap. II. 23), Petrus tacitæ occurrit objectioni, qua dicerent Judæi : si talis tantusque vir erat Jesus, qui factum est ut ignominiosam illam mortem non effugerit. Itaque sicut supra dixerat fuisse Jesum Judæorum potestati permissum *definito concilio et præscientia Dei*, ita hic docet prædictum fuisse fore ut Messias pateretur, adeòque et divinitùs prævisum hoc fuisse atque permissum. Scandalum crucis, quod Judæos avertere posset a suscipienda fide Christiana, sapientissime Petrus ita removet, ut illud unà vertat in argumentum ad probandum Jesum Nazarenum verum esse Messiam. Nam si illam perpessus non fuisset, nec erat promissus Messias.

Relativum ἁ non est Objectum verbi παθειν, sed verbi προκατηγγειλε. Græca vertas : *Deus autem, quæ prænunciaverat per os omnium suorum prophetarum, fore ut Christus pateretur, hoc modo implevit.* Locutio παθειν τον Χριστον complectitur varia quæ Christus perpessus est; ad *varia* hæc referas Relativum ἁ; est ergo hic, ut

videtur, constructio *ad sensum*. In Cod. Msc. D pro ἁ legitur ὁ, quod faciliorem præbet Syntaxin. De Infinitivo Aor. παθειν vide Winer § 45. 8. c.

Per os omnium prophetarum). Locus hic imprimis valet ad probandam sacrarum Scripturarum θεοπνευστιαν. Docemur hic quoque Prophetas omnes uno alterove modo esse vaticinatos, fore ut Christus pateretur. *Sic implevit*, h. e. impietati vestræ Christum permittendo, oracula sua Deus eventu comprobavit.

19—21. Pœnitemini igitur, et convertimini, ut deleantur peccata vestra, (ỷ. 20) ut cum venerint tempora refrigerii a conspectu Domini, et miserit eum, qui prædicatus est vobis, Jesum Christum, (ỷ. 21) quem oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium, quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum a sæculo Prophetarum.

Μετανοησατε ουν και επιστρεψατε εις το εξαλειφθηναι ὑμων τας ἁμαρτιας, (ỷ. 20) ὁπως αν ελθωσι καιροι αναψυξεως απο προσωπου τυ Κυριου, και αποστειλη τον προκεχειρισμενον (1) ὑμιν Ιησουν Χριστον, (ỷ. 21) ὁν δει ουρανον μεν δεξασθαι αχρι χρονων αποκαταστασεως παντων, ὡν ελαλησεν ὁ Θεος δια στοματος παντων (2) των ἁγιων αὑτου Προφητων απ' αιωνος.

19. *Pœnitemini igitur*, etc.). Sermonem suum concludit (ουν) Petrus, auditores suos adhortando ut de culpis admissis doleant, atque resipiscant, idque faciant *in eum finem* (εις) ut illorum peccata *deleantur*. « Αλειφειν est *ungere*, *linere*; απαλειφειν, εξαλειφειν *oblinere*, atque ita *delere*, *quod illitum erat*. Veteres in tabellis cerâ inductis literas inarabant stylo ferreo; quando quod scriptum erat eradendum videbatur, stylum vertebant et obtusa ejus parte ceram oblinebant, atque ita ante scripta corrigebant. » Valcken. ad h. l.

20. *ut cum venerint*, etc.). Græcè ὁπως αν ελθωσι. Locutio ὁπως αν quinquies (Matth. VI. 5. Luc. II. 35. Act. III. 19. XV. 17. Rom. III. 4) in Scripturis Sacris novi Testamenti occurrit, eamque Interpres noster per Particulam *ut* reddidit ubique, hoc loco excepto; videtur ergo hic sumsisse Particulam αν tamquam contractam ex εαν. Dici autem εαν *si* pro *quando*, *cum*, indubium est; confer Joh. XII. 32. XIV. 3.

(1) VAR. LECT. Pro προκεχειρισμενον Vulgata legit προκεκηρυγμενον, quæ lectio auctoritate non est destituta. Præstat tamen multum lectio προκεχειρισμενον, quam exhibent ABCDE, Minusculi multi, Verss. Ital. Syr. aliæ, Chrysostomus, aliique antiqui.

(2) VAR. LECT. Vox παντων non legitur in ABCDH, variisque Minusculis, nec in Verss. Syr. et Vulg., nec apud Chrys.

Hebræis familiare erat dicere אם pro *quum*, *quando*. Quod si Interpretem nostrum sequamur, dicendum erit esse hic ἀνανταπόδοτον, nam Protasis *ut cum venerint — prophetarum*, suâ caret *Apodosi*. Ego verò, etsi gravatè istiusmodi ἀνανταπόδοτα admittam, tamen putem faciendum hic esse cum nostro Interprete. Neque enim video quânam alia ratione perspicuus aliquis sensus ex præsenti loco possit haberi. Nam si ab Interprete nostro discedas, locus hic reddendus est aut hoc modo : UT FORTE (ὅπως ἂν) *veniant tempora refrigerii.... et mittat.... Jesum Christum;* aut sic : QUANDOCUMQUE (ὅπως ἂν) *veniant.... et mittat*. Sed ad priorem interpretationem quod attinet, equidem minimè concipio, quonam tandem modo *finis* pœnitentiæ et peccati deleti esse possit UT *veniant tempora refrigerii et Deus mittat Christum*. Secundum alteram verò interpretationem dicendum esset, deleri peccata QUO TEMPORE *venerit refrigerium* illud, *et Deus miserit Christum;* atqui nullâ morâ peccata delentur ad pœnitentiam et susceptionem baptismi.

Quæ quum ita sint, Interpretem nostrum secutus, admitto hic ἀνανταπόδοτον, atque additâ Apodosi locum sic lego, quasi scriptum esset : *ut*, *cum venerint — prophetarum*, *ut*, *inquam*, *etiam vos tum in refrigerio sitis*.

tempora refrigerii). Quum *tempora refrigerii* hic jungantur cum Christi *adventu*, nempè *secundo*, *tempora refrigerii* intelligimus tempora illa, quæ concipimus futura post mundi finem, quando justis a morte redivivis obtinget felix illa ἄνεσις sive *relaxatio* aut *requies*, quam illis promittit Paulus *in revelatione Domini Jesu de cœlo cum Angelis virtutis ejus*. Confer 2 Thessal. I. 7, qui locus hujus loci parallelus est, eidemque lucem affundit. Itaque intelligitur inchoatio felicissimi illius ævi, quo *Deus absterget omnem lacrymam ab oculis* justorum; quo *mors ultra non erit*, *neque luctus*, *neque clamor*, *neque dolor*, *quia prima abierunt;* quo *is qui sedet in throno* dicturus est : *ecce nova facio omnia*. Apoc. XXI. 4. 5. Vox ἀνάψυξις proprie notat *respirationem*, deinde *recreationem a laboribus et afflictionibus*, aut universè *statum felicem post ærumnas et labores exantlatos*.

a conspectu Domini). Græcè ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου. Felix illud ævum per Prosopopœiam hic cogitatur tamquam præsens apud Deum, atque e cœlo venturum (cf. Apocal. XXI. 23).

et miserit eum, qui prædicatus est vobis, Jesum Christum). Quo instantius auditores suos adhortetur ad pœnitentiam, Jesum Christum tamquam judicem venturum prædicat. Cf. Act. I. 11, et infra Cap. X. 42. XVII. 31. Matth. XXIV. 30. I Thess. IV. 15. Pro τῷ *qui prædicatus est vobis* (τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν) jam dixi malle me legere τὸν προκεχειρισμένον ὑμῖν. Sic ergo interpretor : *et secundò miserit eum*, *qui in vestri gratiam* (ὑμῖν Dat. Commodi) i. e. in gratiam Gentis Israëliticæ (cf. Matth. XV. 24. Rom. XV. 8) *ad confirmandas promissiones patrum* (Rom. XV. 8) *depromptus*, *præordinatus*, *paratus fuerat*, *Jesum Christum*, *inquam*. Vox προχειρίζομαι

(Verbum Deponens Medium) valet quasi **προχειρον ποιω** h. e. *facio ut quid in promptu sit, ita expono ut aliquis ante manus habeat, produco, profero in medium* (cf. Henr. Steph. in Thes. ad h. v.); Participium προκεχειρισμενον jam Hesychius interpretatus est : προβεβλημενον, ητοιμασμενον.

21. *Quem oportet quidem cœlum suscipere*, etc.). Græcè ὁν δει ουρανον μεν δεξασθαι. Quod legisti μεν, *solitarium* est; membrum hujus orationis respondens fuisset: *qui tamen* (δε) *aliquando indè rediturus est ad supremum habendum judicium*. In vocibus ὁν δει ουρανον δεξασθαι quum Verbo Infinito jungantur Accusativi duo, ambiguum est uter Accusativus sit *Subjecti*, uter vero *Objecti*. Vulgata Accusativum ουρανον pro *Subjecto* habuit, uti patet ex verbo *suscipere*, quod in hâc oratione non potest rectè nisi ad cœlum referri. Qui dicant Accusativum ὁν notare hic *subjectum*, verba ita reddunt : *qui* (scil. Christus) *occupare quidem debet cœlum*, etc. Ego verò dubito an notio *occupandi* tribui possit verbo δεχομαι : quum autem Verbum hoc certissimò habeat notionem *capiendi*, *excipiendi*, *suscipiendi*, eaque notio *cœlo* tamquam *loco* rectissimè conveniat, equidem facio cum nostro Interprete, adeoque Græca reddo : *quem cœlum quidem capere debet*. Quod a Petro hic dicitur, distinctius expressum est a Paulo in loco parallelo (I Cor. xv. 25) : *oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus*.

usque in tempora restitutionis omnium). Græcè αχρι χρονων αποκαταστασεως παντων. Vox αποκαταστασις notat *restitutionem in integrum*; itaque αποκαταστασις παντων est *universi* (παντων) *renovatio* et quasi *regeneratio*, quæ post finem mundi locum habitura est. Ea vero quæ de hac universi renovatione ex verbo divino doceri possunt, dicturi sumus, Deo volente, in interpretatione secundæ Epistolæ S. Petri ad Cap. III.

Quæ locutus est Deus, etc.). Græcè ὡν ελαλησε ὁ Θεος. Pronomen Demonstrativum ὡν ad præcedens χρονων referendum per *Attractionem* (1) scriptum est pro ους. Tempora quibus *restituenda sunt omnia*, jam *inde ab antiquissimis temporibus* (απ' αιωνος = מעולם) Deus per sanctos prophetas suos prænunciavit. Et verò ut docet S. Judas (in Ep. ŷ. 14. 15) jam Henoch, septimus ab Adam, vaticinatus est de fine mundi et Christo venturo ad judicium.

---

(1) Hujusmodi *Attractionis* exempla jam alibi in hoc libro adnotavimus. Videsis supra p. 2. 17.

22—24. Moyses quidem dixit : quoniam Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me, ipsum audietis juxta omnià quæcumque locutus fuerit vobis. (ỹ. 23) Erit autem : omnis anima, quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe. (ỹ. 24) Et omnes prophetæ a Samuel, et deinceps, qui locuti sunt, annunciaverunt dies istos.

Μωσης μεν γαρ (1) *προς τους πατερας ειπεν· ὁτι προφητην ὑμιν αναστησει Κυριος ὁ Θεος ὑμων εκ των αδελφων ὑμων ὡς εμε· αυτου ακουσεσθε κατα παντα ὁσα αν λαλησῃ προς ὑμας.* (ỹ. 23) *Εσται δε, πασα ψυχη ἡτις εαν μη ακουσῃ του προφητου εκεινου, εξολοθρευθησεται εκ του λαου.* (ỹ. 24) *Και παντες δε οἱ προφηται απο Σαμουηλ και των καθεξης ὁσοι ελαλησαν, και κατηγγειλαν τας ἡμερας ταυτας.*

22. Petrus quod modò dixerat τον προκεχειρισμενον ὑμιν (*prœordinatum, paratum vobis* Messiam), ex Scripturis confirmat, pergitque auditores suos adhortari ad pœnitentiam, et ut suo Messiæ obediant. Sed concionem suam non absolvit; nam, ut in principio sequentis capitis narratur, dicentem interrumpunt supervenientes sacerdotes ac Magistratus templi, cumque et Joannem comprehensos in vincula conjiciunt.

Moyses quidem dixit). Μωσης μεν ειπε. Huic μεν, loco simplicis δε, respondet και δε, infra ỹ. 24. Sensus est : *Moses quidem* (μεν) *Jesum Messiam prænunciavit, sed et* (και δε) *omnes prophetæ de Messia prænunciarunt ea quæ nostris diebus in Jesu Nazareno eventu vidimus comprobata.*

Quoniam prophetam suscitabit, etc.). Græcè ὁτι προφητην, κ. τ. λ. Particula ὁτι hic est *recitativa*, h. e. inservit ad inducendam recitationem verborum alterius. Vaticinium Mosis de venturo Messia, quod a Petro allegatur, sumptum est ex Deuteron. XVIII. 15-19; ejus tamen vaticinii sensum potius reddidit quam verba. Oraculum autem illud quin dictum sit de Jesu Christo, dubitari nequit, quum eam interpretationem hoc loco a S. Petro divinitùs edoceamur. Cf. etiam Joan. I. 45. V. 45. Act. VII. 37. et Huet. Demonstrat. Evang. Proposit. VII. X. *Suscitabit* (αναστησει Hebr. יקים) prodire faciet *de fratribus vestris*, ex vestra gente, *tamquam me* (ὡς εμε, Hebr. כמני), i. e. *similem mihi;* nam *similitudo* significatur, non omnimoda

---

(1) Var. lect. Particula γαρ non legitur in ABCDE, nec in Minusculis non paucis, nec in Verss. Ital. Vulg. Sabid. et Armen., nec Irenæus aut Chrysostomus Particulam hic legerunt. — Et ea mihi quidem videtur delenda. Porrò quæ sequuntur voces προς τους πατερας eas putem pro glossemate esse habendas; nam et satis otiosæ videntur, et absunt a Codd. ABC variisque Minusculis, et a Verss. Syr. Copt. et Vulg.; ad hæc, ubi leguntur illæ voces, non eodem ubique ordine leguntur.

æqualitas. De similitudine illa quæ intercedit inter Mosen et Jesum Messiam, agit Eusebius (Demonstrat. Evang. Lib. III. Cap. 2); nec Synagogam latuit typica ratio quæ est Mosen inter et Messiam, ut constat ex *Midrash Koheleth*, ubi hæc leguntur : « Rabbi Barachia dixit in nomine Rabbi Isaac (*a quo id acceperat*) : qualis fuit redemptor prior (scil. Moses), talis erit et redemptor posterior (scil. Messias). Qualis fuit redemptor prior? *talis* sicut scriptum est (Exod. IV. 20) : *et tulit Moses uxorem suam et filios suos, eosque equitare fecit super asinos*. Ita *facturus est* et redemptor posterior, ut (*de eo*) dictum est (Zachar. IX. 9) : *mansuetus et asino vectus*. Qualis fuit redemptor prior? descendere fecit manna, sicut dictum est (Exod. XVI. 4) : *ecce ego faciam depluere vobis panem de cœlo*. Atqui etiam posterior redemptor descendere faciet manna, sicut dictum est (Psalm. 72. 16) : *sit particula* (1) *frumenti in terra*. Qualis fuit redemptor prior? fecit salire fontem (de quo Numer. XX. 11). Atqui etiam redemptor posterior salire faciet aquas, ut dictum est (Joel III. 18. Hebr. IV. 18) : *et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit vallem spinarum* (2).

ipsum audietis juxta omnia, etc.). h. e. *ipsi obedietis, obtemperare debetis*. Hebraicè hic est אליו תשמעון quod planè refert Belgicum nostrum : *naar hem zult gy hooren*. Κατα παντα *per* omnia, h. e. in omnibus, quæcumque vobis præceperit.

23. *Erit : . . . exterminabitur de plebe*). In loco Deuteronomii, quem Petrus hic allegat, non legitur *exterminabitur de plebe*, sed *ego ultor existam*. « In incredulos et nolentes audire, ait Salmeron (Tract. XVIII in Act.), Deus comminatur se futurum ultorem. Quod etsi de suppliciis Gehennæ intelligi possit, ubi condignis pœnis plectuntur infideles : potest tamen apte de Templi excidio, urbis eversione, populique illius dispersione intelligi; nam hæc etsi præsentia, gravissima tamen, et spectatissima fuère supplicia, ut totus orbis agnosceret severa Dei judicia in illum populum. At vero qui crediderunt per Angelum admoniti, in Pellam urbem Agrippæ se receperunt

---

(1) Ita Kimchi (in Lexico suo) voces פסת בר interpretatur per חלקת בר *particula frumenti*.

(2) רבי ברכיה אמר בשם רבי יצחק : כגואל ראשון כך גואל אחרון. מה גואל ראשון? נאמר : ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור; כך גואל אחרון שנאמר : עני ורוכב על החמור. מה גואל הראשון? הוריד את המן שנאמר : הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. אף גואל אחרון יוריד את המן שנאמר : יהי פסת בר בארץ. מה גואל ראשון? העלה את הבאר; אף גואל אחרון יעלה את המים, שנאמר : ומעין מבית ה׳ יצא והשקה את נחל השטים. Vide *Rabboth*, Edit. Francofurtensis. 1704, in *Midrash Koheleth* ad verba מה שהיה הוא שיהיה, pag. פה, columnâ quartâ.

atque omnia illa evaserunt flagella : et ad hanc punitionem respicere potuit Deus cum dixit : *ego ultor existam.* •

24. *Et omnes prophetæ,* etc.) Verba ut jacent, hunc postulant sensum : sed et omnes (και παντες δε) prophetæ indè a Samuele, et deinceps (*inde a Samuele*) qui vaticinati sunt, præsentes hos dies (*dies Messiæ et novi Fœderis*) prænunciarunt. Est in hac sententià quædam verborum redundantia, uti patet. Nam *prophetæ qui deinceps vaticinati sunt*, jam comprehensi erant in dictione OMNES *prophetæ inde a Samuele.* Ceterum sensus verborum perspicuus est : Moyses quidem, inquit, Messiam prænunciavit, sed et omnes prophetæ, Samuel et sequentes, quotquot (ὅσοι) vaticinati sunt, etiam prænunciarunt præsentes hos Messiæ dies. Cf. 1 Petr. I. 10. Si Samuelis scriptum aliquod de Messia vaticinium Petrus hic commemorare voluerit, profiteor me nescire quodnam illud sit. Sed fieri potest ut exstiterit Samuelis de Christo prophetia, etsi scripto non fuerit mandata; hanc ergo, utpotè Judæis non incognitam Petrus respicere potuit. Quamquam et hoc dici posse mihi videtur, nempe Petrum, quum Samuelem commemoraret, in mente habuisse celebre illud Prophetæ Nathanis de Messia vaticinium, quod a Samuele (2 Sam., in Vulgata 2 Regum) VII. 12 sqq. cf. Ep. ad Hebr. I. 5) scripto fuit consignatum.

25. 26. Vos estis filii prophetarum, et testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham : Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. (ỳ. 26) Vobis primum Deus suscitans Filium suum, misit eum benedicentem vobis : ut convertat se unusquisque a nequitia sua.

Ὑμεις εστε υἱοι των προφητων και της διαθηκης ἧς διεθετο ὁ Θεος προς τους πατερας ἡμων, λεγων, προς Αβρααμ· Και εν τῳ σπερματι σου ενευλογηθησονται πασαι αἱ πατριαι της γης. (ỳ. 26) Ὑμιν πρωτον ὁ Θεος αναστησας τον παιδα αὐτου Ιησουν, απεστειλεν αυτον ευλογουντα ὑμας, εν τῳ αποστρεφειν ἑκαστον απο των πονηριων ὑμων.

Vos estis filii prophetarum et fœderis). Quod hic dicit Petrus, *re* diversum non est ab eo quod in priore concione (cf. Cap. II. 39) dixerat. Sensus est : *Vos ii estis, ad quos pertinent prophetarum oracula et fœdus illud, quod Deus iniit cum patribus nostris, dum Abrahæ dixit : per filium tuum beäbuntur omnes gentes terræ.* Hebræi vocem בן (*filius*) nomini *rei* jungere solent ita, ut indicetur is ad quem res illa quocumque modo pertinet. Ita hic *filii fœderis* (בני ברית) sunt illi ad quos fœdus illud pertinet. Eàdem ratione locutio *filii prophetarum* hic designare videtur tales ad quos prophetæ, *tamquam prophetæ*, h. e. prophetarum oracula pertinent. Fateor tamen certiorem fore hanc interpretationem, si pro voce *prophetarum* scriptum esset *prophetiarum* (προφητειων).

quod disposuit Deus ad patres nostros). Per *Attractionem* scriptum est ἧς διέθετο pro ἣν διέθετο. Locutio διατίθεσθαι διαθήκην πρός τινα significat quidem *componere, constituere fœdus* CUM *aliquo*, sed tamen πρὸς non significat CUM, sed *ad*, *erga*, valetque hic Belgicum *jegens*. Cf. Winer § 53. h. *Fœdus* intelligitur hic illa constitutio sive promissio, qua Deus *patribus* (Patriarchis : Abrahamo Gen. XII. 3. XVIII. 18. XXII. 18), Isaaco (Gen. XXVI. 4), et Jacobo (Gen. XXVIII. 14) olim promiserat fore ut *per semen ipsorum* bearentur omnes Gentes terræ. Sed Abraham *solus* commemoratur quia huic primo facta fuerat promissio.

et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ). Conjunctio *et* citati loci pars quædam est. *Semen illud*, sive *filius* qui hic dicitur, intelligendus est Jesus Christus, ut divinitus edocti sumus a Petro hoc loco, et a Paulo in sua ad Galatas epistola Cap. III. 16. Non gens tantum Israëlitica, sed omnes universæ terræ gentes participes esse poterunt illius benedictionis, h. e. per fidem in Abrahæ semen *justificari, fieri Dei filii adoptivi, et hæredes regni cœlestis.* « Etsi Christus, ait Salmeron (Tract. XVIII. in Act.) commune sit totius mundi bonum, et non minus ad Gentes quam ad Judæos spectet, peculiari tamen ratione ad populum Judæorum, propter promissiones Patrum, pertinebat, ita ut quodammodo Gratia hæc illis esset data propter promissionem. »

26. *Vobis primum Deus suscitans filium suum*, etc.). Participium Aor. ἀναστήσας si resolvas in verbum Finitum, facilior fit hujus loci intellectus : *Vobis Judæis* (ὑμῖν Dativ. *Commodi*), inquit, *primùm* (πρῶτον adverbialitèr) i. e. ante alios *Deus suscitavit* (prodire jussit) *servum suum* (τὸν παῖδα. Vide supra cap. III. 13) *Jesum Messiam, misitque ut vobis benedicat* (εὐλογοῦντα ὑμᾶς, quod sumendum est eo sensu, quo supra ỳ. 26. ἐνευλογηθήσονται). h. e. ut vobis auctor sit salutis, *ea lege ut unusquisque vestrum se avertat a peccatis suis et resipiscat.* Postrema verba : *ea lege, ut* etc., repetitio sunt præcedentis (ỳ. 19) moniti : *pœnitemini et convertimini*. Interrupta hic fuit Petri oratio; quare et conclusione carent Præmissæ, quæ ỳỳ. 25 et 26 leguntur. Græca ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον, κ. τ. λ. jam Syrus in verbum Finitum resolvit per *si*; vertit enim : אן תתפנון ותתובון מן בישתכון h. e. *si convertamini, et revertamini a pravitatibus vestris.*

CAPUT QUARTUM.

Argumentum. *Petrus dum adhuc ad populum loquitur, superveniunt sacerdotes quidam cum Præfecto Templi et Sadducæis nonnullis, Petrumque unà cum Joanne comprehensos custodiæ tradunt in judicium vocandos in crastinum diem* (1-3). *Non ideo tamen minus frugifera fuerat Petri concio* (4). *Postero ergo die Synedrium convenit, et Petrus cum Joanne in jus adducuntur* (5-7). *Causam dicit Petrus. Jesum Nazarenum, quem Synedristæ in crucem egerant, intrepidè profitetur a mortuis resurrexisse, eumque promissum esse Messiam, atque illius virtuti acceptam esse ferendam hesternam illam claudi sanationem* (8-12). *Synedristæ secreto consilio inter se de re deliberant, cumque peractam sanationem nec possent negare, nec tamen vellent agnoscere, tumultumque timerent si quam pœnam Apostolis infligerent, rem ita expediunt ut, additis minis, illis præcipiant ne ulterius verba faciant de Jesu Nazareno* (13-22). *Dimissi Apostoli atque ad socios suos coäpostolos reversi, enarrant gesta coram Synedrio* (23). *Quibus auditis, fervidas Deo gratias agunt unà omnes, divinumque implorant auxilium ad evangelium intrepidè prædicandum* (24-30). *Exaudiuntur eorum preces; in cujus rei signum contremiscit locus, in quo erant congregati* (31). *Porrò describuntur fidelium inter se concordia et amor planè singularis* (32-37).

1—3. Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt sacerdotes, et magistratus templi, et Sadducæi, (ỷ. 2) dolentes quòd docerent populum, et annunciarent in Jesu resurrectionem ex mortuis : (ỷ. 3) et injecerunt in eos manus, et posuerunt eos in custodiam in crastinum : erat enim jam vespera.

Λαλουντων δε αυτων προς τον λαον, επεστησαν αυτοις οἱ ἱερεις και ὁ στρατηγος του ἱερου και οἱ Σαδδουκαιοι, (ỷ. 2) διαπονουμενοι δια το διδασκειν αυτους τον λαον, και καταγγελλειν εν τῳ Ιησου την αναστασιν των νεκρων (1). *(ỷ. 3) Και επεβαλον αυτοις τας χειρας, και εθεντο εις τηρησιν εις την αυριον· ην γαρ ἑσπερα ηδη.*

1. *Supervenerunt).* Græcum *επιστηναι τινι* notat *subitò et ex improviso alicui adstare;* eodemque sensu Latini adhibebant locutionem *supervenire alicui.* Vide Fac-

(1) Var. lect. Pro *των νεκρων* legitur *την εκ νεκρων* in Codd. ABCE, Verss. Syriaca et Vulgata : eaque alteri præferenda videtur.

ciolati a. h. v. Qui hic dicuntur *οἱ ἱερεις* cum Articulo, intelliguntur sacerdotes illi, quibus tum incumbebat excubias agere in Templo (Vid. Mishnæ Tract. Middoth. Cap. 1). Excubitores in varios manipulos erant divisi, singulisque manipulis præerat aliquis Præfectus. Hi Præfecti videntur esse illi qui a Luca (Cap. xxii. 52) vocantur *στρατηγοι τȣ ἱερου* (Vulg. *magistratus templi*). Singulorum autem illorum manipulorum Præfectis præerat Præfectus aliquis summus, qui (Middoth loc. cit.) vocatur איש הר הבית *vir montis Templi*, atque hic videtur esse ille qui in præsenti loco dicitur *ὁ στρατηγος του ἱερου*. Porrò quod attinet ad nonnullos illos Sadducæos (1) qui hic commemorantur, non liquet quî factum sit ut comites adessent sacerdotibus excubitoribus eorumque Præfecto, cum supervenirent Petrum et Joannem comprehensuri. Instigatores forsitan fuerant excubitoribus ut Apostolis manus injicerent, jamque illos rem facturos comitabantur. Hoc certe innui videtur per id quod sequitur : *dolentes* (*διαπονουμενοι* in Formâ Med. : *qui se cruciabant*, *vexabant* = dolebant) propterea quòd (*δια το*) Apostoli populum docerent, et quidem (*και*) quòd resurrectionem ex mortuis prædicarent *in Jesu*, Græcè *εν τῳ Ιησου*, *in personâ Jesu*; h. e. Jesu tamquam resurrectionis exemplo proposito. Belgicè diceres *aan Jesus*, *aan den persoon van Jesus*). Quum Apostoli docerent Jesum a mortuis resurrexisse, insigni hoc exemplo unà prædicabant posse homines a mortuis resurgere, (cf. I Cor. xv. 12) atque ita erroris arguebant Sadducæos qui dicebant mentem humanam unà cum suo corpore interire, nullamque adeò esse resurrectionem mortuorum. Cf. Matth. xxii 23. Marc. xii. 18. Luc. xx. 27. Flav. Joseph. Antiqq. xviii. 1. 4. et de Bello Jud. ii. 8. 14. De Articulo juncto Nomini Proprio (*εν τῳ Ιησου*) vide Winer § 17. 8; et de notione, quam in hac locutione obtinet Præpositio *εν*, confer quæ scripsimus in Interpretatione Ep. ad Philipp. Cap. i. 20 et 30.

3. *In custodiam*). Græce *εις τηρησιν*, h. e. *in carcerem*. Cf. Cap. v. 18. collato v. 19, undè patet Lucam *carcerem* vocare *τηρησιν*. Vox *αυριον* Adverbium est, sed dicitur elliptice *ἡ αυριον* pro *ἡ αυριον ἡμερα*. *Erat vespera*. Nam hora nona, ut dictum est supra (Cap. iii. 1), Petrus et Joannes in templum adscenderant; et dum fiebant, quæ adhuc narrata sunt, non parum temporis præterierit; ut pronum sit judicare noctem (cf. supra, pag. 53) proximè jam institisse, quando manus injiciebantur in Apostolos.

4. Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt: et factus est numerus virorum quinque millia.	Πολλοι δε των ακουσαντων τον λογον επιστευσαν· και εγενηθη ὁ αριθμος των ανδρων ὡσει χιλιαδες πεντε.

(1) Dicitur cum Articulo *οἱ Σαδδȣκαιοι*, ut Matth. ix. 11. *οἱ Φαρισαιοι*, quia, ut videtur, definitè cogitatur *hoc genus* hominum.

Multi autem, etc). Πολλοι δε. Particula δε hoc loco vim habet αντιθετικην, valetque Nostratium *doch*. In carcerem quidem ducebantur Petrus et Joannes, *at verò* (δε) *multi* eorum *qui audierant* (in Aor. των ακουσαντων) *illam* Petri *orationem* (τον λογον) nihilominus crediderunt, h. e. religionem Christianam susceperunt. Hos deinceps ab Apostolis in doctrina Christiana fuisse institutos et Baptismo Christi lustratos, per se intelligitur.

et factus est numerus virorum quinque millia) Dicitur ο αριθμος ανδρων, (*virorum*), ergo non computantur hic *mulieres et pueri*. Quum vero non scribatur προσετεθησαν, *adjunxerunt se*, ut supra Cap. II. 41., sed εγενηθη, *factus est*, verborum sensus mihi videtur esse is, ut Lucas dicat, novo hoc fidelium incremento numerum Christianorum, computatis tantùm viris, accrevisse usque ad quinque millia. De formâ εγενηθην pro εγενομην videsis Winer § 15. p. 95. edit. 5.

5 — 7. Factum est autem in crastinum, ut congregarentur principes eorum, et seniores, et scribæ in Jerusalem, (ỷ. 6) et Annas princeps sacerdotum, et Caiphas, et Joannes, et Alexander, et quotquot erant de genere sacerdotali. (ỷ. 7) Et statuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos?

Εγενετο δε επι την αυριον συναχθηναι αυτων τους αρχοντας, και πρεσβυτερους και γραμματεις, εις Ιερουσαλημ, (ỷ. 6) και Ανναν τον αρχιερεα, και Καϊαφαν, και Ιωαννην, και Αλεξανδρον, και όσοι ησαν εκ γενους αρχιερατικου. (ỷ. 7) Και στησαντες αυτους εν μεσῳ, επυνθανοντο· Εν ποιᾳ δυναμει η εν ποιῳ ονοματι εποιησατε τουτο ὑμεις;

5. *Factum est autem — ut congregarentur*, etc.). Græcè: εγενετο δε — συναχθηναι αυτων τους αρχοντας. Particula δε narrationem *continuat*. Notanda est autem Syntaxis Verbi εγενετο, sequente Infinitivo cum Accusativo, quæ apud Lucam non infrequenter occurrit; v. g. infra Cap. IX. 3. 32. 37. 43. Scriptum est αυτων pro των Ιουδαιων. Fit enim non raró ut adhibeatur Pronomen αυτος, etsi Substantivum ad quod referatur, in præcedentibus non sit expressum. Cf. Winer § 22. 3. Fieri tamen potest ut αυτων referendum sit ad præcedens πολλοι των ακουσαντων. Qui hic dicuntur αρχοντες (*principes*) intelliguntur Synedrii magni assessores universè. Constabat Synedrium ex assessoribus septuaginta, et uno præside. Assessores erant: 1° Αρχιερεις, (*summi sacerdotes*) h. e. sacerdotes, principes viginti quatuor classium sacerdotum. 2° Πρεσβυτεροι (*seniores*), nempe principes tribûum vel capita familiarum. 3° Γραμματεις, (*scribæ* sive *eruditi*). Non tamen omnes *scribæ*, aut omnes *seniores* erant assessores Synedrii, sed soli illi, qui ad hoc munus eligerentur. Cf. Matth. XVI. 21. Συναχθηναι εις Ιερουσαλημ non est dictum pro εν Ιερουσαλημ, sed innuitur ea locutione, assessores Synedrii ab Urbe forte absentes, *in Urbem* fuisse convocatos.

et seniores et scribæ, et Annas princeps sacerdotum — sacerdotali) Synedrium Lucas jam *universè* designaverat uno vocabulo ἀρχοντες, hic *speciatim* designat quinam in concilium congregarentur. Particula και *(et)* epexegeticam vim hic habet, valetque *et quidem*. De *senioribus* et *scribis* Synedrii assessoribus modò diximus. *Principes sacerdotum* (ἀρχιερεις) hic non memorantur unà cum *senioribus* et *scribis;* itaque incompleta est hoc loco Synedrii descriptio. *Annas princeps sacerdotum*, græcè ὁ ἀρχιερευς, i. e. summus Pontifex. Annas summum pontificatum olim gesserat (vid. Flav. Joseph. Antiqq. XVIII. 2. 2), nomenque ejus dignitatis, etsi exauctoratus, retinebat; hoc tempore eo officio fungebatur socer ejus Cajaphas. *Et quotquot erant de genere sacerdotali*, græcè ἀρχιερατικου. Dictum hoc esse putem de iis, qui summis sacerdotibus Annæ et Cajaphæ propinqua cognatione erant juncti, quos inter et Joannes et Alexander, qui hic nominantur, videntur esse recensendi.

7. Tamquam rei statuuntur *in medio* (εν μεσῳ) Synedrii, assessoribus omnibus conspicui, Petrus et Joannes, et unà cum his claudus ille, qui hesterno die ab ipsis fuerat sanatus (cf. ỳ. 14). Tum interrogantur *circa hanc sanationem*, ut colligitur ex Petri responso (cf. ỳ. 9 et 10). Εν ποιᾳ δυναμει, η εν ποιῳ ονοματι vertenda sunt : *per quamnam virtutem, aut per quodnam nomen*, nam Præpositio εν hic, ut passim, dicta est de *instrumento quo;* cf. ỳ. 10. Itaque sensus est : *quânam vi seu virtute* (Dei-ne an alterius), *aut quonam invocato nomine* (divino-ne an alio) *fecistis hoc vos?* Pronomen τουτο demonstrat illam adstantis ibi claudi sanationem, sed isti, quasi per contemtum, rem non nominant. Profectò non latuerit Synedrium invocato Jesu Nazareni nomine sanationem illam fuisse peractam. Quorsum igitur sic interrogant? Putem ego Synedrium sperasse (cf. ỳ. 13) fore ut Apostoli non ausi rem, ut erat, fateri, responderent se non alio quam Dei nomine invocato claudum illum sanasse. Quod si fieret, habebant quod imprimis intendebant, obscurationem, inquam, nominis Jesu. Atque ita sensisse mihi videtur etiam S. Jo. Chrysostomus (Hom. x. in Act.).

8 — 11. Tunc repletus Spiritu sancto Petrus, dixit ad eos : Principes populi, et seniores audite : (ỳ. 9) Si nos hodie dijudicamur in benefacto hominis infirmi, in quo iste salvus factus est, (ỳ. 10) notum sit omnibus vobis, et omni plebi Israël : quia in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.

Τοτε Πετρος πλησθεις Πνευματος ἁγιου ειπε προς αυτους· Αρχοντες του λαου, και πρεσβυτεροι του Ισραηλ, (ỳ. 9) ει ἡμεις σημερον ανακρινομεθα επι ευεργεσιᾳ ανθρωπου ασθενους, εν τινι οὑτος σεσωσται, (ỳ. 10) γνωστον εστω πασιν ὑμιν και παντι τῳ λαῳ Ισραηλ, ὁτι εν τῳ ονοματι Ιησου Χριστου, του Ναζωραιου, ὁν ὑμεις εσταυρωσατε, ὁν ὁ Θεος ηγειρεν εκ νεκρων, εν τουτῳ οὑτος παρεστηκεν ενωπιον ὑμων ὑγιης.

8. Spe sua frustrantur Synedristæ, quum Petrus imperterritus profiteatur claudum hunc fuisse sanatum ad invocationem nominis Jesu Nazareni. *Tunc repletus Spiritu sancto.* Ad hunc locum bene Corn. *a Lapide* : « Nova, inquit, est hæc repletio Spiritûs sancti, ab illa quam accepit in Pentecoste : illa enim fuit habitualis, hæc actualis, nimirùm quà Spiritus sanctus actu movebat, dirigebat et roborabat Petrum, ut liberè, constanter et prudenter responderet, et profiteretur fidem Christi, se scilicet ejus invocatione et virtute claudum sanasse. Hoc est quod Petro et Apostolis promiserat Christus (Lucæ xii. 11. 12) : *Cum autem inducent vos in Synagogas, et ad magistratus, et potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis : Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere....* Ad opera enim heroica non sufficit communis et habitualis gratia, sed nova actualis, eaque communi major et potentior requiritur. Sæpè enim ista opera habitum gratiæ præsentem superant et transcendunt. »

9. *Si nos hodie dijudicamur*, etc.). Græcè ανακρινομεθα, quod in re judicial valet *examinamur*, *interrogamur in judicio*, ut et infra Cap. xii. 19. xxiv. 8, et xxviii. 18. Præpositio επι (Vulg. *in*) hic valet Nostratium *over*. Sensus est : *de beneficio aliquo* (επι ευεργεσια sine Articulo) *in infirmum quemdam hominem* (ανθρωπου ασθενους Genitivus *Objecti* sine Articulo) *collato*. Mente repetendum est ει ανακρινομεθα ante verba εν τινι ούτος σεσωσται, eaque reddenda sunt : (si interrogamur) *quâ re* (*waardoor*) *vir iste incolumis præstitus sit* (σεσωσται), h. e. sanatus. Nam quum in præcedentibus neque persona aliqua, neque definita aliqua res exprimatur, ut ad hanc aut ad illam Pronomen τινι possit referri, relinquitur illud εν τινι in Neutro Genere esse sumendum, et ita vertendum ut fecimus. Hactenus Protasis sententiæ, quæ eloquentissime inducta fuit per Præpositionem *si*. Nam hæc eam vim habet, ac si pluribus verbis dixisset Petrus : Vix credibile videatur fieri posse ut aliquis ob beneficium alteri impensum in judicium vocetur, atque ideò stare cogatur coram tribunali ; hoc tamen si nobis, ut video, hodierno die hic accidit, et vobis judicibus exponendum est, quâ ope claudus hic fuerit sanatus, ego quidem facti reddam rationem. Proinde notum sit omnibus vobis, etc.

10. *In nomine*) εν τῳ ονοματι, h. e. *per nomen*, puta, *per invocatum nomen Jesu Christi*, i. e. *Messiæ* (χριστος, משיח), viri *Nazareni illius*, (του Ναζωραιου), *quem vos*, etc. Post vocem Χριστου ponendum est comma, ut legatur.... Χριστου, του Ναζωραιου, όν κ. τ. λ. *In hoc*, græcè εν τουτῳ, quod respondet præcedenti εν τινι, vertendumque est *eâ re* (*daardoor*). Præpositæ a Synedrio quæstioni (℣. 7) sic Petrus respondet, ut unà *et* removeat scandalum crucis, prædicando Jesum Nazarenum illum crucifixum a mortuis fuisse suscitatum, *et* eumdem Christum sive Messiam promissum esse palam doceat, simul innuens quæ affirmabat divino comprobata esse testimonio, quum ad nominis Jesu invocationem præsens patratum esset miraculum.

11 — 12. Hic est lapis, qui reprobatus est a vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli : (ỳ. 12) et non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

Οὗτος εστιν ὁ λιθος ὁ εξουθενηθεις ὑφ' ὑμων οικοδομουντων, ὁ γενομενος εις κεφαλην γωνιας· (ỳ. 12) και ουκ εστιν εν αλλῳ ουδενι ἡ σωτηρια· ουδε γαρ ονομα εστιν ἑτερον ὑπο τον ουρανον τα δεδομενον εν ανθρωποις, εν ᾧ δει σωθηναι ἡμας.

11. Addit Petrus ignominiosam Messiæ mortem et subsecutam gloriam olim divinitus fuisse prædicta. In quo facit pro more suo (cf. Cap. II. 16. 33-35), ea quæ docet, Prophetarum comprobans oraculis. Et vaticinium quidem, quod hoc loco memorat, sumptum est ex Psalmo 117 (Hebr. 118). Quem Psalmum interpretes alii dictum *ad litteram* putant de Davide, *typice* vero de Messia; alii verò eumdem *secundum litteram* referunt ad Messiam. Neutra sententia difficultate caret; nam ut quædam sunt in prima Psalmi parte, (1-22) quæ in Messiam minimè quadrant, ita in secunda (22-26) quædam dicuntur quæ non videantur Davidi aliquo sensu posse convenire. Atqui certum est ea, quæ in secundâ Psalmi parte leguntur, ad Messiam esse referenda; nam hoc constat tum ex præsenti effato Petri, tum etiam ex Matth. XXI. 9, (1) et 42. 44; Marc. XII. 10. 11. Luc. XX. 17. 18 et I Petri II. 7. 8. Ego itaque sic sentio, quæ in prima Psalmi parte dicuntur, hæc ad Davidem *secundum litteram* pertinere, nec alium habere sensum; illa verò quæ in secunda parte leguntur *secundum litteram* ad Messiam esse referenda. Nec verò est cur miremur Davidem qui hactenus de se locutus esset, deinde subitò quasi abreptum res Messiæ canere; id enim, ut supra (p. 59) ex Muisio jam notavimus, Propheta sæpè alias facit in suis Psalmis, *tamquam Christi typus*.

Hic est lapis, etc). Hic Jesus Nazarenus, inquit, est *lapis ille* (ὁ λιθος), de quo vaticinatus est David, lapis ille a vobis pontificibus et legisperitis, quorum officium erat spiritualem Dei domum ædificare, *vilissimè contemtus* atque rejectus (ὁ εξουθενηθεις), *qui idem factus est* (ὁ γενομενος) *in caput anguli*, εις κεφαλην γωνιας, (Hebraicè לרוש פנה). Ex Hebraismo dictum est *factus est* IN *caput anguli*, pro *factus est caput anguli* (de hoecksteen) Sensus est : idem constitutus est præcipuo et honoratissimo in loco. « In more est architectis, inquit Lucas Brugensis (ad Matth. XXI. 42),

(1) Notandum est in Psalmo Hebræo et ejusdem versione Septuaginta virali non legi (ỳ. 25) *salvum me fac*, sed *salvum fac*.

ut ædificiorum angulos, quibus muri duo sibi mutuò junguntur, firment lapidibus solidissimis ejus magnitudinis, quâ utrumque murum complecti possint: quo in ordine qui supremus est lapis, is, ut est præcipua ædificii fultura, ita est loco honorificentissimo constitutus. Hinc sumtâ Metaphorâ, David prædicit, Christum a principibus Isräel rejiciendum tamquam indignum communione populi Dei, fore caput, principem, ac regem populi Dei, i. e. domûs seu Ecclesiæ Dei. » — Addit Petrus : *et non est in alio aliquo salus*, græcè cum Articulo, ἡ σωτηρία, scilicet salus illa, a qua Jesus Christus vocatur ὁ Σωτήρ, *humani generis Salvator*. Præpositio ἐν in locutione ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ adhibita hic est de *fundamento in quo* quid nititur aut repositum est. Extrema hæc verba Petrus addiderit ad judices suos obliquè monendum, ut in eum, quem ignominiose in crucem egerant, deinceps crederent, si quidem vellent unicam salutis ingredi viam.

Nec enim aliud nomen, etc.). Confirmat (γάρ) quod modò dixerat : *non est in alio aliquo salus*. Verba τὸ δεδομένον sunt Subjectum orationis, ὄνομα ἕτερον verò sunt ejusdem Prædicatum. Præpositio ἐν (ἐν ᾧ) dicta est de *instrumento quo*, ut supra. *Nomen* (ὄνομα) per Metonymiam hic dicitur pro *persona* (vid. supra I. 15, et Apoc. III. 4; sic etiam Latini *nomen* dixêre pro *persona* (Cf. Facciolati ad voc. *nomen*). Itaque sensus est : *neque enim Ille a Deo hominibus donatus* (τὸ δεδομένον), *per quem nos* (homines) *oportet salvari*, *alius sub toto cœlo quisquam est*, *quam Jesus Nazarenus*. Hic est ille unicus *mediator Dei et hominum*, *homo Christus Jesus*, *qui dedit redemptionem* (Græcè ἀντίλυτρον h. e. redemptionis pretium vicarium) *semetipsum pro omnibus* (I Tim. II. 6). *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum*, *sed etiam pro totius mundi* (I Joh. II. 2). Nam *in Christo Deus mundum reconciliavit sibi* (II Cor. V. 19), *et per eum illi complacuit reconciliare omnia in ipsum* (Coloss. I. 19. 20). *Sic enim Deus dilexit mundum*, *ut filium suum unigenitum daret*, *ut omnis qui credit in eum non pereat*, *sed habeat vitam æternam*. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum*, *ut judicet mundum*, *sed ut salvetur mundus per ipsum*. Joh. III. 16. 17. Quod dicitur *oporteat* (δεῖ), intelligendum hoc non est de *absoluta necessitate*, quasi non alio modo potuisset mundus salvari, sed de necessitate, quæ consequitur Dei decretum de ratione reparandi perditum humanum genus; quod et Apostolus innuit, dum dicit : *per eum* (Christum Jesum) COMPLACUIT *Deo reconciliare omnia in ipsum* (εἰς αὐτὸν *in se*, *sibi*), *pacificans per sanguinem crucis ejus*. Pulcherrime sanctus Leo Magnus (Serm. 12. de Passione) : « Quamvis, inquit, in conspectu Domini multorum sanctorum pretiosa mors fuerit, nullius tamen insontis occisio propitiatio fuit mundi.... Singulares quippe in singulis mortes fuerunt, nec alterius quisquam debitum suo funere solvit, cum inter filios hominum solus Dominus noster Jesus exstiterit, in quo omnes crucifixi, omnes mortui, omnes sepulti, omnes etiam sint suscitati.... Effusio illa pro injustis sanguinis justi tam po-

tens fuit ad privilegium, tam dives ad pretium, ut si universitas Captivorum in Redemptorem suum crederet, nullum tyrannica vincula retinerent. »

Obiter hic adnoto, effatum Petri, de quo adhuc egimus, non obstare quominus putemus justificari et salvari posse etiamnum homines absque fide Christi explicita. Effato suo illo docere voluit Petrus, ait Vega (1), « præceptum credendi Christo omnibus datum esse, ut omnes ipsius fidei jugo colla submittant. Salvantur autem per meritum Christi, qui salvantur absque fide illius explicita, sicut et justificantur per illum, qui justificantur sine illâ. »

13 — 14. Videntes autem Petri constantiam, et Joannis, comperto quod homines essent sine litteris, et idiotæ, admirabantur, et cognoscebant eos quoniam cum Jesu fuerant : (ỳ. 14) hominem quoque videntes stantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.

Θεωρουντες δε την του Πετρου παρρησιαν και Ιωαννου, και καταλαβομενοι ὁτι ανθρωποι αγραμματοι εισι και ιδιωται, εθαυμαζον, επεγινωσκον τε αυτους ὁτι συν τῳ Ιησου ησαν· (ỳ. 14) τον δε (2) ανθρωπον βλεποντες συν αυτοις ἑστωτα, τον τεθεραπευμενον, ουδεν ειχον αντειπειν.

13. *Videntes — constantiam*, etc). Græca latinè sic paulò liberius verterem : *attentè autem considerabant* (θεωρουντες) *Petri et Joannis in dicendo libertatem* (παρρησιαν), *cumque jam comperissent* (καταλαβομενοι, Aor. 2. Med.) *eos esse homines illiteratos et idiotas*, *demirabantur illos*, (εθαυμαζον, in Imperf.), *simulque eosdem agnoscebant* (επεγινωσκον pariter in Imperf.), *quod nempè essent* (ησαν) *olim cum Jesu; quum verò* (δε) *unà cum illis* (Apostolis) *adstantem conspicerent hominem claudum illum qui fuerat sanatus* (τον τεθεραπευμενον), *non habebant quod contradicerent.*

Apostolorum illa *in dicendo libertas* (παρρησια) conspicua fuit in eo quod, quamquam res illis erat cum iis, qui paucos ante dies iniquo judicio Jesum Nazarenum in crucem egerant, ipsi tamen nihil dubitabant palam profiteri hunc nec alium promissum esse Messiam, illique acceptum referebant hesternum miraculum, utpote ad ejus nominis invocationem patratum; quo unà obliquè innuebant, id quod prædicabant divino

(1) *De justificatione doctrina universa libris XV absolute tradita, auctore Andrea Vega.* De præsenti quæstione legenda sunt quæ habentur Lib. vi. Capp. 18, 19 et 20, quo loco Vega theses probat tres sequentes : 1° Fidei Christi haberi posse ignorantiam invincibilem. 2° Justificari et salvari posse homines absque fide Christi explicita. 3° Sine actu fidei justificari posse, qui eam invincibiliter ignorarent.

(2) Var. lect. Interpres noster legisse videtur τον τε, eaque lectio quamquam auctoritate codicum et antiquarum versionum præstat lectioni τον δε, attamen hanc illi dicerem esse præferendam, quum orationis conformatio talis sit, ut Particulam antitheticam δε omninò postulare videatur.

confirmatum fuisse testimonio. Nec latuerit Synedrium quænam Petrus hesterno die in concione dixerat, facileque animadverterit eum eruditius disputasse quam pro modulo hominis illiterati. Dum vero Apostolos tum ob illam in dicendo libertatem, tum ob hanc in idiotis doctrinam admirabundi intuerentur attentius, unà tum cœperunt eos agnoscere, quod nempe essent ex iis qui Jesum Nazarenum in templo et per urbem comitari solebant (οτι συν τῳ Ιησου ησαν). Quod si quo modo potuissent, utique negassent quidquam stupendi ad invocationem nominis Jesu ab ejusdem asseclis fuisse patratum, sed (δε) evidentior erat res, quam ut negari posset. Et vero claudus ille toti populo notissimus, quem heri ad portam Templi tam multi homines viderant jacentem subitòque ad Petri vocem plenissimè sanatum, ipse ille, irrefragabilis utique rei testis, præsens ibi adstabat. Quum ergo quod factum erat nec possent negare, nec tamen vellent agnoscere aut probare, nihil habebant quod *statim* responderent. Itaque secretum instituunt concilium, inter se de re deliberaturi.

15 — 18. Jusserunt autem eos foras extra concilium secedere : et conferebant ad invicem, (℣. 16) dicentes: Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos, omnibus habitantibus Jerusalem : manifestum est, et non possumus negare. (℣. 17) Sed ne amplius divulgetur in populum, comminemur eis, ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum.

Κελευσαντες δε αυτους εξω του συνεδριου απελθειν, συνεβαλον προς αλληλους, (℣. 16) λεγοντες· Τι ποιησομεν τοις ανθρωποις τουτοις; ὁτι μεν γαρ γνωστον σημειον γεγονε δι' αυτων πασι τοις κατοικουσιν Ιερουσαλημ φανερον, και ου δυναμεθα αρνησασθαι· αλλ' ἱνα μη επι πλειον διανεμηθῃ εις τον λαον, απειλῃ (1) απειλησωμεθα αυτοις μηκετι λαλειν επι τῳ ονοματι τουτῳ μηδενι ανθρωπῳ.

15. 16. Itaque ignari quomodo rem expedirent, jussis apostolis unà cum sanato illo claudo e senatu discedere, *inter se contulerunt sententias* (συνεβαλον προς αλληλους scil. βουλας aut βουλευματα, ut plenè dixit Euripides Phœn. ℣. 710 : ϑελω προς αυτον συμβαλειν βουλευματα) : *quid faciemus hominibus istis?* Verba hæc sunt cupientium quidem infligere pœnam, sed illud facere timentium; ut sensus sit; *periculosum sit homines istos punire.* Atque eo sensu dubitatio illa : *quid faciemus*, etc. intelligenda est, ut conficitur ex serie orationis, quæ hic per Particulam causalem γαρ continuatur.

quoniam quidem — negare). Græcorum verborum Syntaxin, quæ hic videatur

(1) Vox απειλῃ (minis) non legitur in ABD et variis Minusculis. Sed facilè omitti potuit a librario aberrante ob sequens απειλησωμεθα; nam glossema in hac voce nemo agnoverit.

paulò impeditior, facile intelliges ex hac versione Belgica : *want dat er een kennelyk wonderteeken door hen is geschied, is openbaar aan al de inwoners van Jerusalem, en wy kunnen het niet loochenen.* Itaque græca intelligenda sunt ita, ac si scriptum esset : φανερον μεν γαρ πασι τοις κατοικουσιν Ιερουσαλημ ὅτι γνωστον σημειον γεγονε δι' αυτων, και ου κ. τ. λ. Particula μεν in præsenti oratione *solitaria* est, hoc est, omittitur ea orationis pars, in quà sequi debebat δε. Pars omissa hæc fuerit : *laudibus autem* (δε) *efferunt omnes id quod factum est*, ut colligere licet ex ỷ. 21. Igitur quod sequitur αλλ' ἱνα μη, κ. τ. λ. pendet a sententia expressa verbis : τι ποιησομεν τοις ανθρωποις τουτοις. Ut adeò dicant : Periculosum sit hominibus istis infligere pœnam, quum hoc facile tumultum injicere posset civitati; nam evidens quidem miraculum per illos editum esse, omnibus Jerosolymitanis notius est quam ut rem negare possimus; laudibus autem efferunt omnes id quod factum est. Itaque abstineamus a pœnâ aliquâ ipsis infligendâ, *sed* (αλλα) mitiore utentes consilio, *ne* (ἱνα μη) *latius* (επι πλειον in Neut. Gen. Adverbialiter) hujus prodigii fama *dispergatur in populum*, *severissimè ipsis interminemur* (απειλῃ απειλησωμεθα αυτοις), *ne super isto nomine* (επι τῳ ονοματι τουτῳ) i. e. homine (vid. supra ad ỷ. 12.) *posthac cuiquam homini loquantur.* Parum hoc profuerit ad rei famam obliterandam; sed quid facerent?

Σημειον γνωστον est signum, prodigium *cognoscibile*, h. e. quod *tamquam tale* facile ab omnibus agnosci potest, patens, apertum, manifestum, evidens prodigium. Locutioni απειλῃ απειλησωμεθα (*minis minemur*) similes sunt locutiones επιθυμιᾳ επεθυμησα (Luc. XXII. 15), χαρᾳ χαιρει (Joh. III. 29), aliæ; in quibus omnibus Dativus ille *vim intendit* conjuncti sibi verbi. Cf. Winer § 58. 3; et de usu Conjunctivi απειλησωμεθα hoc loco, § 42. 4. Præpositionem επι reddidi *supra*, quo sensu illa adhibetur in hoc Virgiliano : *multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.* Cf. infra Cap. v. 28.

18 — 20. Et vocantes eos, denunciaverunt ne omninò loquerentur, neque docerent in nomine Jesu. (ỷ. 19) Petrus vero, et Joannes respondentes, dixerunt ad eos : Si justum est in conspectu Dei, vos potius audire quam Deum, judicate. (ỷ. 20) Non enim possumus quæ vidimus et audivimus non loqui.

Και καλεσαντες αυτους, παρηγγειλαν αυτοις το καθολου μη φθεγγεσθαι μηδε διδασκειν επι τῳ ονοματι του Ιησου. (ỷ. 19) Ο' δε Πετρος και Ιωαννης αποκριθεντες προς αυτους ειπον· Ει δικαιον εστιν ενωπιον του Θεου, ὑμων ακουειν μαλλον η του Θεου, κρινατε· (ỷ. 20) ου δυναμεθα γαρ ἡμεις, ἁ ειδομεν και ηκουσαμεν μη λαλειν.

18. 19. Quum ergo eos *revocassent* (καλεσαντες), præceperunt illis ut ne omninò quidquam *publicè dicerent* (φθεγγεσθαι) aut populum docerent de persona Jesu. Articulus

ante Infinitivum *objecti* (το μη φθεγγεσθαι) significantius illud exprimit. Επι ut supra ỳ. 17. Ad Synedrii præceptum respondent Apostoli viriliter sed et modestè : judicate vos, judices, an justum sit *in conspectu Dei* (ενωπιον του Θεου *coram Deo;* si, Deo judice, respondendum sit), h. e. an sit revera justum atque licitum vestris jussis obtemperare potius quam Dei! non possumus enim (γαρ) nos (ἡμεις) licitè silere ea quæ in Jesu vidimus et ab eodem audivimus, quum sciamus hanc esse voluntatem Dei, ut hæc ubique prædicemus.

Particula γαρ causam infert postulationis præcedentis; puta Apostolos dixisse ita : judicate vos, an justum sit.....; nam ad nos quod attinet, nos arbitramur non licere nobis silere ea quæ..., quum sciamus Deum velle ut ea prædicemus. — Constabat Apostolis de hac voluntate Dei vel ex eo quod Jesus, cujus divina legatio erat testatissima, illis præceperat ut *irent in mundum universum Evangelium prædicaturi omni creaturæ* (Matth. XXVIII. 19. Marc. XVI. 15). Verbum ακουω de *obediendo* dictum passim occurrit; v. g. Matth. XVII. 5. XVIII. 15, alibi.

21 — 22. At illi comminantes dimiserunt eos : non invenientes quomodo punirent eos propter populum, quia omnes clarificabant id, quod factum fuerat in eo quod acciderat. (ỳ. 22) Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat signum istud sanitatis.

Οἱ δε προσαπειλησαμενοι απελυσαν αυτους μηδεν εὑρισκοντες το πως κολασωνται αυτους δια τον λαον, ὁτι παντες εδοξαζον τον Θεον επι τῳ γεγονοτι· (ỳ. 22) *ετων γαρ ην πλειονων τεσσαρακοντα ὁ ανθρωπος εφ' ὁν εγεγονει το σημειον τουτο της ιασεως.*

Comminantes). Græcè in Aor. προσαπειλησαμενοι, h. e. *quum severiores adhuc minas intentassent.* De hac vi Præpositionis προς in Compositis, videsis Zeunium ad Viger. Cap. IX. Sect. VIII. XIII. Participium μηδεν εὑρισκοντες resolvas in Verbum Finitum per *quum* Causale : *quum nihil invenirent quod attinet ad* το πως κολασωνται αυτους. Nam cum μηδεν sit Objectum verbi εὑρισκοντες, neque illud το πως haberi posse videatur pro Appositione, verba το πως, etc., dicerem esse Accusativum Objecti, ut vocant, *quantitativi.* Vid. Kühner § 556. Sensus est : nullum eos puniendi modum excogitare valebant, idque ob populum (δια τον λαον), a quo, si quam pœnam Apostolis infligerent, tumultum excitatum iri formidabant. Cur? *quia* (ὁτι) *omnes* Deum celebrabant propter id quod evenerat (επι τῳ γεγονοτι OVER *het gebeurde*) (1). Et verò valde

(1) Non dubito quin hoc loco mendosa sit Vulgatæ nostræ lectio. Scripserit, opinor, S. Hieronymus : *quia omnes clarificabant Deum in eo quod factum fuerat.* Verba *quod acciderat* videntur esse nota marginalis, quâ nescio quis distinctius exprimere voluerit græca τῳ γεγονοτι, quæ nota deinde in tex-

illustre erat hoc miraculum; *nam* (γαρ) claudus ille qui fuerat curatus, natu major erat annis quadraginta; eoque vitio corporis laboraverat inde a sua nativitate.

De usu Conjunctivi in voce κολασωνται vide Winer § 42. b. Εδοξαζον in Imperfecto hic notat actum ut *continuum*. Vide Winer § 41. 3. b. Pro πλειονων τεσσαρακοντα Lucas scribere potuisset : πλειονων η τεσσαρακοντα. Sed illud η in similibus locutionibus non raro omittitur. Videsis Matthiæ § 455. Anm. 4. Præpositio επι Accusativo juncta (εφ' όν) valet Belgicum *op wien* = *aan wien*. Genitivus της ιασεως est Genivus *Appositionis*. Vide Winer § 48. 2. Belgicè non male hic diceres : *dit genezingswonder*.

23—26. Dimissi autem venerunt ad suos : et annunciaverunt eis quanta ad eos principes sacerdotum, et seniores dixissent (ỷ. 24). Qui cum audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, et dixerunt : Domine, tu es qui fecisti cœlum, et terram, mare, et omnia, quæ in eis sunt : (ỷ. 25) qui Spiritu Sancto per os patris nostri David, pueri tui dixisti : Quare fremuerunt Gentes, et populi meditati sunt inania? (ỷ. 26) Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus?

Απολυθεντες δε ηλθον προς τους ιδιους, και απηγγειλαν όσα προς αυτους οἱ αρχιερεις και οἱ πρεσβυτεροι ειπον. (ỷ. 24) Οἱ δε ακουσαντες ομοθυμαδον ἦραν φωνην προς τον Θεον, και ειπον· Δεσποτα, συ ὁ Θεος ὁ ποιησας τον ουρανον και την γην και την θαλασσαν και παντα τα εν αυτοις· (ỷ. 25) ὁ δια (1) στοματος Δαβιδ του παιδος σου ειπων· Ἱνα τι εφρυαξαν εθνη, και λαοι εμελετησαν κενα; (ỷ. 26) παρεστησαν οἱ βασιλεις της γης και οἱ αρχοντες συνηχθησαν επι το αυτο κατα του Κυριου και κατα του Χριστου αυτου;

23. 24. *Ad suos*). Græcè προς τους ιδιους, h. e. ad suos coäpostolos, ut colligitur ex ỷ. 31. Verba οἱ αρχιερεις και οἱ πρεσβυτεροι descriptionem continent Synedrii incompletam. Vide supra pag. 69. Coäpostoli quum audissent quas minas (cf. ỷỷ.

---

tum irrepserit. Jam vero quum legeretur : *omnes clarificabant Deum quod factum fuerat in eo quod acciderat*, librarius aliquis pro voce *Deum* scripserit vocem *id*, ut perspicuus esset verborum sensus. Mendosam esse hoc loco lectionem Vulgatæ, jam notavit Venerabilis Beda; nam in sua *Retractatione* in hunc locum ait : Melius habetur in Græco : *omnes enim glorificabant Deum in eo quod factum fuerat*. Et quod in nostris codicibus additum est : *in eo quod acciderat*, in Græco non habetur. »

(1) Var. lect. Codd. ABE variique Minusculi, Verss. antiqq. Itala, Syriaca, Vulg. exhibent : ὁ δια πνευματος ἁγιου, δια στοματος Δαβιδ του πατρος ἡμων. Attamen verba δια πνευματος ἁγιου mihi videntur redolere glossema.

23 et 29) Synedrium intentasset Evangelii prædicatoribus, unanimiter *elatâ voce* (*ἦραν φωνὴν*) ad Deum ita precati sunt : Domine, tu, etc. Quæ sequitur precatio haberi nequit pro formulâ quâdam precum jam antehac Apostolis solemni; nam huic sententiæ obstat mentio *minarum* (ỳ. 29), quarum nunc primùm notitiam acceperant. Jam verò quum dicatur UNANIMITER *levaverunt vocem*, neque hoc affirmari posse videtur, nempe Apostolorum unum preces illas recitasse, reliquos verò attenta mente precantem fuisse secutos. Hæc Salmeron perpenderit, cum scriberet (Tract. XIX in Act.) : « Plus quam mirum fuit omnes in eamdem sententiam et verba orando convenisse; quod indicium est manifestum eos ab eodem Spiritu Sancto ad rogandum permotos fuisse. »

Domine, tu es qui fecisti, etc). Deum laudant *primùm* ab ejus potentiâ (ỳ. 24), deinde ab ejusdem præscientiâ (ỳ. 25), ut conspicuâ in prædictione persecutionum quas patiebantur. Quod porrò citatur vaticinium, desumptum illud est ex Psalmo secundo, qui, ut hic dicitur, auctorem habet David Prophetam. Est autem Psalmus propheticus de Messia, ut certò conficitur tum ex præsenti loco (ỳ. 25-29), tum etiam ex Act. XIII. 33. Hebr. I. 5. V. 5. Ad Messiam hunc Psalmum retulit etiam Synagoga antiquior (1), teste Rashi, qui in principio sui commentarii in hunc Psalmum hæc scribit : רבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו ולתשובת המינים נכון לפותרו על דוד עצמו.
h. e. « *Doctores nostri Psalmum hunc exposuerunt de rege Messia, sed prout sonat* (secundum sensum litteralem), *et ut respondeatur Minæis* (2) (לתשובת המנים) h. e. Christianis, *expedit eum interpretari de ipso Davide.* »

Porrò non *typico*, sed *litterali* sensu Psalmum hunc ad Messiam esse referendum, Patrum sententia est, ut docet Calmet in suo commentario in hunc Psalmum.

Quare fremuerunt, etc). Vox *quare* est hic irridentis et indignati. Ante vocem *adstiterunt* (ỳ. 27) mente repetendum est *quare*. Verba autem רגשו et נוסדו, quæ in Hebræo hic leguntur, reddenda sunt in Præsenti; יהגו verò et יתיצבו, quæ pariter hic occurrunt, sunt formæ Temporis Præsentis. Carent Hebræi forma grammatica ad exprimendum Tempus Futurum. Quæ vulgo vocatur forma Futuri, est hæc forma Præsentis. Itaque verba Psalmi, quæ hic recitantur, ex Hebraico sic Latine redderem : *Quare ferociunt gentes, et populi meditantur inania* (talia quæ frustra conabuntur efficere)? Quare *insurgunt reges terræ, et principes in consilium coëunt contra Jehovam et*

---

(1) Videsis hac de re quæ notavimus in *Chrestomathia* nostra *Rabbinica et Chaldaica*, vol. 2. p. 241—45.

(2) Verba לתשובת המינים non reperiuntur in editione *Bibliorum maximorum* Buxtorfianâ, nec in Venetâ recentiore; leguntur autem in editione principe, h. e. Bombergiana excusa Venetiis an. 1525.

contra unctum ejus? Recitata verba Psalmi prædicunt vanas Gentilium Judæorumque machinationes ad perdendum Jesum ejusque nomen obliterandum. *Gentes* hic intelligas milites Romanos et Idumæos. Salvator noster etiam hoc vaticinium respexisse videtur, quum diceret (Luc. XVIII. 31. 32) : *Ecce adscendimus Jerosolymam, et consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas de Filio hominis. Tradetur enim gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur.* Qui verò hic dicuntur *populi*, intelliguntur variæ tribus Hebræorum, ut colligitur ex ỷ. 27. Porrò *reges terræ* sunt Herodes Idumæus, et Pontius Pilatus; et *principes* intelligimus assessores Synedrii. Attamen putandum non est ad adversarios eos solos, quos dixi, vaticinii verba esse restringenda.

27. 20. Convenerunt enim verè in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes, et Pontius Pilatus cum Gentibus, et populis Israël, (ỷ. 28) facere quæ manus tua, et consilium tuum decreverunt fieri.

Συνηχθησαν γαρ επ' αληθειας επι τον ἁγιον παιδα σου Ιησουν, ὁν εχρισας, Ἡρωδης τε και Ποντιος Πιλατος συν εθνεσι και λαοις Ισραηλ, (ỷ. 28) ποιησαι ὁσα ἡ χειρ σου και ἡ βουλη σου προωρισε γενεσθαι.

27. *Convenerunt enim verè*, etc.). Particulæ *γαρ* hæc vis est : Prædixisti, o Deus, per os Davidis impiorum conatus contra Jesum Messiam, et verè prædixisti; reapse (*επ' αληθειας* = *αληθως*) ENIM (*γαρ*) convenerunt, etc. *In civitate ista*, scil. Jerusalem. *Puerum tuum.* Vide supra ad Cap. III. 13. *Quem unxisti*, h. e. *regem constituisti.* Allusio est ad verba Psalmi II. ỷ. 6 : *ego autem constitutus sum rex;* Hebraicè : ואני נסכתי מלכי h. e. *ipse ego inunxi regem meum;* ubi Deus Jesum vocat regem *suum*, quia suo jussu regnat. Cf. Muis. ad h. l., et Maldon. ad Matth. XXVII. 11.

28. *facere quæ manus*, etc.). Græcè *ποιησαι*, qui Infinitivus pendet a præcedente *συνηχθησαν*. Illud *ποιησαι* vertas : *ad faciendum*, vel *ut facerent.* Est enim Infinitivus *scopi* sive *finis intenti.* Cf. Winer § 45. 3. *Manus Dei* metaphoricè significat Dei *potentiam.* Sensus est : *convenerunt.... ut facerent* contra Jesum (non quæ-

(1) VAR. LECT. Post *επ' αληθειας* leguntur verba *εν τῃ πολει ταυτῃ* in Codd. ABDE variisque Minusculis, et in Verss. Antiqq. Italâ, Syriacâ, Vulgatâ, aliis; leguntur pariter in multorum Patrum scriptis. Ambigendum non est, meâ quidem sententiâ, quin hæc verba in textum recipienda sint tamquam genuina.

cumque voluissent, sed) *quanta* (ὅσα) moderatrix *tua potentia* (ἡ χειρ σου), *et consilium* (και ἡ βουλη σου) sive voluntas tua *fieri* (γενεσθαι) *ante decreverant* (προωρισε). Non dicitur *facere* decreverant, sed *fieri* decreverant. Verbum Singularis Numeri (προωρισε), quod in Græco hic legitur, grammaticè refertur tantum ad præcedens ἡ βουλη σου. Itaque agnoscendum hic est Zeugma; de qua figurâ Syntaxeos videsis Sanctium in suæ *Minervæ* Lib. IV. Cap. VIII., et Winerum § 66. III. f. Ad pleniorem præsentis loci intelligentiam conferenda sunt quæ scripsimus supra ad Cap. II. 23.

29—30. Et nunc Domine respice in minas eorum, et da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum; (℣. 30) in eo quod manum tuam extendas ad sanitates, et signa, et prodigia fieri per nomen sancti filii tui Jesu.	Και τα νυν, Κυριε, επιδε επι τας απειλας αυτων, και δος τοις δουλοις σου μετα παρρησιας πασης λαλειν τον λογον σου, (℣. 30) εν τῳ την χειρα σου εκτεινειν εις ιασιν, και σημεια και τερατα γινεσθαι δια του ονοματος του ἁγιου παιδος σου Ιησου.

29. *et nunc).* Gr. και τα νυν, scil. οντα vel εχοντα, in Accusativo Objecti Temporalis, ut in locutionibus similibus his : το αυτικα, το παλαι, τἀρχαιον, cet. Cf. Kühner § 555. Anm. 2. Locutio και τα νυν hoc loco reddi potest : *et ad præsentem rerum statum quod attinet.*

Domine, respice in minas eorum). Scil. Synedrorum sive assessorum Synedrii, Cf. supra ℣. 17-21. Apostoli hæc dicebant, ut hic notat S. Chrys., non detrectantes durum quidpiam pati, sed precantes pro bono rei Evangelicæ (1). Sensus precantium mihi videtur esse hic : Domine respice in minas Synedrii, et ne permittas nos per eas deterreri a prædicando Evangelio; itaque da servis tuis robur animi ad hoc intrepidè præstandum, etc.

et da servis tuis, etc.) *i. e.* nobis, Apostolis tuis. Duo petunt; nam *et* robur animi sibi precantur ad Evangelium intrepidè prædicandum, *et* Deum orant ut porrò velit ipsis concedere donum miraculorum, quo prædicationi Evangelii divina concilietur auctoritas. Posterior hæc petitio priori illi annectitur per Præpositionem εν cum Infinitivo : εν τῳ την χειρα σου εκτεινειν, quæ verba reddenda sunt : *dum tu* (terwyl gy) *manum tuam extendis.* Interpres noster rem paulo aliter intellexit; nam quod scripsit *in eo quod manum tuam extendas*, hunc habet sensum, quasi dicere voluissent Apostoli : *da nobis robur animi*, *quod aderit*, *si manum tuam extendas*,

(1) Ταυτα δε ελεγον, ουκ αυτοι παραιτουμενοι δυσχερες τι παθειν, αλλ' ὑπερ του κηρυγματος. S. Chrys. Hom. XI. in Act.

etc. *Cum omni fiducia*, græcè, μετα παρρησιας πασης. h. e. cum maxima libertate (*met de grootste vrymoedigheid*). Confer quæ de hac locutione notavimus ad Cap. I. 20 epistolæ ad Philippenses. *Extendere manum*, quod refert Hebraicum נטה יד, est *potentiam suam exserere*. Præpositio εις in dictione εις ιασιν — γινεσθαι (Vulg. *ad sanitates — fieri*) dicta est de *scopo* rei faciendæ. Itaque dicunt : *dum tu, o Deus, ad sanationem* (εις ιασιν), h. e. ad sanandos ægrotantes, *et ut varii generis miracula* (σημεια και τερατα) *fiant* (verba sumenda sunt quasi, repetitâ Præpositione εις, scriptum esset : και εις σημεια και τερατα γινεσθαι) *potentiam tuam exseris* nostro ministerio *per nomen* (ad invocationem nominis) *sancti filii tui* (Gr. του ἁγιου παιδος. Vid. supra ad Cap. III. 13) *Jesu*.

31. Et cum orassent, motus est locus, in quo erant congregati : et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiducia.

Και δεηθεντων αυτων, εσαλευθη ὁ τοπος εν ᾧ ησαν συνηγμενοι· και επλησθησαν ἁπαντες Πνευματος ἁγιου, και ελαλουν τον λογον του Θεου μετα παρρησιας.

Et cum orassent, motus est locus, etc.). Dictis hisce precibus tremore quodam concussum fuit cœnaculum, in quo Apostoli erant congregati. Tremor ille divinitùs excitatus signum illis erat preces eorum a Deo fuisse exauditas (1). Quin et illicò obtinuêre novum robur illud animi, quod a Deo petiverant; nam sequitur *et repleti sunt omnes Spiritu Sancto*, quo factum est ut non tantum ob minas Synedrii non abstinerent a prædicando Evangelio, sed et intrepidè illud annunciarent. Ad rem hic notat Cornelius a lapide : « Hinc discimus, inquit, gratiam habitualem justis non sufficere ad vincendas ingruentes acres tentationes et persecutiones, sed ad hoc opus esse novo crebroque impulsu et robore Spiritûs sancti, illudque precibus continuis et ardentibus efflagitandum, uti hic fecerunt fideles (Apostoli). » Etiam miracula edendi potestatem Apostolis, ut petiverant (ỳ. 30), fuisse continuatam, ex versiculo 33° discimus.

32. Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una : nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.

Του δε πληθους των πιστευσαντων ην ἡ καρδια και ἡ ψυχη μια· και ουδε εἱς τι των ὑπαρχοντων αυτῳ ελεγεν ιδιον ειναι, αλλ' ην αυτοις ἁπαντα κοινα.

(1) Επινευσεν αυτων τῃ δεησει, και δηλον τουτο εποιησε σεισας τον τοπον, ὁτι παρεστι ταις ευχαις αυτων. h. e. « Annuit eorum petitioni, et palam fecit locum concutiendo se illorum precibus adesse. » S. Chrys. Hom. XI. in Act.

Multitudinis autem credentium, etc.). Cum Lucas scripserit των πιστευσαντων (in Aor.), h. e. *eorum qui crediderant*, non autem των πιστευοντων, ut supra Cap. II. 44, dubitari potest utrum hic respexerit illos solos qui ad recentem hanc Petri concionem fidem Christianam fuerant amplexi, an verò, præter hos, etiam illos Christianos ob oculos habuerit, de quibus supra (Cap. II. 44 — 47) jam egerat. Quominus posterius dicamus, non obstare mihi videtur quod in præsenti morum Christianorum descriptione (ỳ. 32 — 36) talia dicuntur, quæ in præcedente (Cap. II. 44 — 47) dicta jam fuerant, quum ea in hoc quarto capite et uberius et distinctius dicantur.

Hactenus narraverat Lucas quæ Apostolos spectabant; pergit jam dicere de novellis Christianis : ad multitudinem *autem* (δε) eorum qui crediderant quod attinet, erat illis *cor unum et anima una*, h. e. arctissimo amoris vinculo inter se erant conjunctissimi.

nec quisquam eorum, etc.). Datur hic illius amoris argumentum. Græca distinctius sic reddideris : *neque ullus quidquam suorum bonorum suum esse dicebat. sed erant illis omnia communia.* Confer quæ notavimus ad Cap. II. 44.

33—35. Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri : et gratia magna erat in omnibus illis. (ỳ. 34) Neque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum, aut domorum erant vendentes afferebant pretia eorum, quæ vendebant, (ỳ. 35) et ponebant ante pedes Apostolorum. Dividebatur autem singulis prout cuique opus erat.

Και μεγαλῃ δυναμει απεδιδουν το μαρτυριον οἱ αποστολοι της αναστασεως του Κυριου Ιησου Χριστου, χαρις τε μεγαλη ην επι παντας αυτους. (ỳ. 34) Ουδε γαρ ενδεης τις ὑπηρχεν εν αυτοις· ὁσοι γαρ κτητορες χωριων η οικιων ὑπηρχον, πωλουντες εφερον τας τιμας των πιπρασκομενων, (ỳ. 35) και ετιθουν παρα τους ποδας των αποστολων· διεδιδοτο δε ἑκαστῳ καθοτι αν τις χρειαν ειχεν.

Incœpta versiculo 32° narratio de moribus fidelium interrumpitur per ea quæ versiculo 33° dicuntur de *Apostolis;* resumitur autem illa narratio versiculo 34°. Conjicerem versiculum 33^m^ ponendum esse ante 32^m^, sed quum hoc ordine illi duo versiculi in nullo codice aut antiqua versione legantur, conjecturæ illi locus esse nequit. Ergo dicendum videtur ea quæ versiculo 33° dicuntur, habenda esse pro parenthesi. Scilicet Apostoli *et* robur animi sibi a Deo petiverant, *et* patrandorum miraculorum facultatem. Prius illud Apostolis a Deo fuisse concessum Lucas dixerat versiculo 31° : *et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiducia.* Hic vero

indicat etiam posterius hoc Apostolos a Deo impetrasse, dum dicit eos magnis editis miraculis confirmasse veritatem suæ prædicationis. Si hic parenthesin non agnoscas, indicandus tibi est nexus logicus inter ỳ. 33 et 34; hic autem quis tandem sit, ego quidem plane non video.

et virtute magna, etc.). Græcè *μεγαλῃ δυναμει*, h. e. magnis editis miraculis confirmabant suum testimonium, (*το μαρτυριον*) quo affirmabant Jesum Christum a mortuis resurrexisse. « Non verbo tantum, ait S. Chrysostomus, sed etiam virtute testimonium resurrectionis exhibuerunt, ut et Paulus dicit (I Cor. II. 4): *Et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritûs et virtutis.* Nec simpliciter virtute, sed virtute magna (1). » Chrysostomus ergo, cui assentio, vocem *δυναμις* intellexit dictam hic esse per Metonymiam *effecti pro causâ* de editis miraculis. Nam voces *μεγαλῃ δυναμει* non videntur posse hic reddi *magnâ dicendi vi*, quum hoc jam satis dictum esse videatur in præcedentibus (ỳ. 31): *et loquebantur verbum Dei cum fiducia* (*μετα παῤῥησιας*). Cum præsenti loco conferri potest id quod legitur in Ep. ad Rom. xv. 19: *εν δυναμει σημειων και τερατων*. Puta Lucam hic similiter scripsisse: *και μεγαλῃ δυναμει σημειων και τερατων απεδιδουν*, κ. τ. λ. Dativus ille *μεγαλῃ δυναμει* (met groote wonderkracht) mihi est Dativus *societatis*, de quo videsis Kühner § 568. 2. b.

et gratia magna, etc.). Sermo est de Apostolis. De Jesu Christo in Evangelio suo Lucas scripserat (Cap. II. 40): *και χαρις Θεου ην επ' αυτο* (scil. *το παιδιον*); similiter hic dixit *επι παντας αυτους* *super eos omnes*. Quâ loquendi ratione mihi videtur significare, multis modis conspicuum fuisse, præcipuum quoddam divinæ gratiæ auxilium omnibus Apostolis continuò adesse.

34. *Neque enim quisquam egens*, etc.). Particula *γαρ*, quæ nata est ex *γε* et *αρα*, hic, meâ quidem sententiâ, tantumdem valet quod *igitur*, de quâ potestate Particulæ *γαρ* legesis quæ disputavit Klotzius ad Devarii librum de græcæ linguæ Particulis (vol. 2. p. 281. sqq.). Itaque Græca reddiderim: *igitur neque egenus quisquam erat inter eos*; et Particulam *γαρ* hic habeo pro Particulâ *concludentis* ex dictis ỳ. 32: *nec quisquam — communia.*

Quotquot enim, etc.). Causa cur nullus esset inter eos egenus summatim jam indicata fuerat per verba: *erant illis omnia communia*. Hic verò eadem causa *distinctius* enarratur. Itaque hoc loco Particula *γαρ* vulgarem suam notionem obtinet. *Ven-*

---

(1) *Ου λογῳ δε, αλλα και δυναμει το μαρτυριον της αναστασεως εδεικνυσαν· καθαπερ και Παυλος λεγει· Και το κηρυγμα μου ουκ εν πειθοις ανθρωπινης σοφιας λογοις, αλλ' εν αποδειξει Πνευματος και δυναμεως. Και ουχ ἁπλως δυναμει, αλλα μεγαλῃ δυναμει.* » S. Chryst Hom. xi. in Act. ad h. l.

dentes afferebant, Græcè πωλουντες (Particip. *Imperfecti*) εφερον, h. e. *vendebant et afferebant*, τας τιμας των πιπρασκομενων h. e. *pretia rerum divenditarum*, eaque apud Apostolos deponebant in usum communem ad eorum arbitrium expendenda. Locutio *ponere aliquid ante pedes alicujus* nihil aliud videtur notare quam *committere*, *concredere aliquid alicui*; confer Cap. VII. 57 cum XXII. 20. *Dividebatur autem singulis*. etc. Vide supra ad Cap. II. 45. Imperfecta εφερον et ετιθουν dicta sunt de eo, quod fieri *solebat*. Vide Winer § 41. 3. b.

36—37. Joseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis, (quod est interpretatum Filius Consolationis) Levites, Cyprius genere, (ỳ. 37) cum haberet agrum, vendidit eum, et attulit pretium, et posuit ante pedes Apostolorum.

Ιωσης δε, ὁ επικληθεις Βαρναβας ὑπο των αποστολων, ὁ εστι μεθερμηνευομενον ὑιος παρακλησεως, Λευΐτης, Κυπριος τῳ γενει, (ỳ. 37) ὑπαρχοντος αυτῳ αγρου, πωλησας ηνεγκε το χρημα, και εθηκε παρα τους ποδας των αποστολων.

Particula δε hoc loco inservit orationi *continuandæ*. Scilicet, exempli causa, Lucas ex illis possessoribus unum nominat, cujus liberalitati ingenuæ opponit (Cap. sqq.) fucatam Ananiæ ejusque conjugis Sapphiræ. Nomen *Joseph* Judæi promiscue et יוסף *Joseph*, et, per aphæresin, יוסי *Jose* efferebant. Exempla dat Lightfoot in *Horis Hebraicis* ad h. l. Ex *Jose*, additâ terminatione græcâ, facta est vox Ιωσης. Joseph ille, de quo hic sermo instituitur, ab eo qui Cap. I. 23 memoratur diversus est. Cognomen *Barnabas* quando aut quam ob causam illi fuerit ab Apostolis impositum, omninò latet. Vox *Barnabas* si Græcè reddatur, est ὑιος παρακλησεως, at quum certo dici nequeat quodnam sit etymon posterioris partis ejus vocis *Bar-nabas*, incertum etiam hoc est quo nempe sensu vir ille dictus fuerit ὑιος παρακλησεως, quum vox παρακλησις in Græcitate sacra ancipitis significationis sit. Erat Barnabas ex gente Israeliticâ oriundus, et quidem ex tribu Levi (Λευΐτης), natus verò (τῳ γενει) in insula Cypro, ut tunc temporis Israelitæ toto orbe erant dispersi. Τῳ γενει est Dativus *Relationis*, ut in locutione περιτομη οκταημερος. Vide nostra in Ep. ad Philipp. Cap. III. 5. Το χρημα de *pecunia* licet rarò, dicitur tamen, ut, v. g. a Herodoto III. 38. Voces ὑπαρχοντος αυτῳ αγρου non pendent a χρημα, sed positæ sunt in Genitivo *absoluto*. Cf. Winer § 30. 11. Anm.

CAPUT QUINTUM.

Argumentum. *Ananias et Sapphira, conjuges, ob fraudatam partem pretii agri a se divenditi repentina morte divinitùs puniuntur* (1-12). *Continuatur narratio de progressu rei Christianæ, et dicitur imprimis de multis magnisque miraculis, quæ ab Apostolis edebantur* (13-17). *Sed doctrinæ Christianæ progressum non fert Judaica impietas. Itaque capti Apostoli tamquam scelerati in publicum carcerem detruduntur* (17-19)*; ex quo per noctem ab angelo, reseratis januis, educti, jubentur in ipso Templo intrepide docere populum, quod et faciunt* (19-22). *Re cognitâ, Synedrium e Templo ad tribunal Apostolos adduci jubet* (22-27). *Interrogantur cur præcepto* (Cap. IV. 18) *Synedrii non obtemperaverint. Petri ad hoc responsum assessorum animos adeò exasperat, ut morti addicere velint Apostolos* (28-34). *Sed eorum unus, Gamaliël, jussis Apostolis e concilio secedere, collegas suos, habita oratione, ab hac sententia revocat* (34-40). *Flagris tamen cæduntur Apostoli, iterumque prohibiti in posterum Jesum prædicare, dimittuntur. At illi lætabundi quod digni habiti fuissent qui contumelia afficerentur pro causa Evangelii, nihilique facientes impium interdictum, alacres, et publice in Templo et privatim in ædibus, Christianam religionem prædicare pergunt* (40-42).

1—2. Vir autem quidam nomine Ananias, cum Sapphira uxore sua vendidit agrum, (ỳ. 2) et fraudavit de pretio agri, conscia uxore sua : et afferens partem quamdam, ad pedes Apostolorum posuit.

Ανηρ δε τις Ανανιας· ονοματι, συν Σαπφειρη τη γυναικι αὐτου επωλησε κτημα, (ỳ. 2) και ενοσφισατο απο της τιμης, συνειδυιας και της γυναικος αυτου· και ενεγκας μερος τι παρα τους ποδας των αποστολων εθηκεν.

Barnabæ liberalitati ingenuæ *opponitur* (δε) fucata Ananiæ ejusque uxoris Sapphiræ. Ανανιας est Hebr. חֲנַנְיָה h. e. *misertus est Deus*, et Σαπφειρη est Aram. שַׁפִּירָא h. e. *formosa*. Κτημα propriè est *possessio* quædam, sed hanc fundo sive prædio aliquo constitisse ex ỳ. 8 patet. « Verbi νοσφισασθαι, ait Valckenaer (ad h. l.), quod in

N. F. alibi non exstat, præterquam hoc loco, et Ep. ad Tit. ii. 10., origo est νοσφι, quæ vocula, apud Poëtas superstes, significat *seorsim*. Hinc νοσφιζω *seorsim pono, sejungo*. Mediè νοσφιζομαι, *in meos usus sejungo*, vel, *ex alterius bonis fraudulenter quid in meos usus averto*. » Ενοσφισατο απο της τιμης scil. τι; *hy hield iets achter van den verkoop-prys*. Συνειδυιας και της γυναικος αυτου, *conscia etiam uxore sua*.

et afferens, etc.). Græca και ενεγκας κ. τ. λ. liberius sic reddideris : *allatamque partem aliquam* (pretii agri a se divenditi) *ad pedes Apostolorum deposuit*. Ex serie orationis (ỹ. 3) colligitur Ananiam aut verbis aut alio modo significasse integrum agri divenditi pretium a se afferri.

3—4. Dixit autem Petrus : Anania : cur tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto, et fraudare de pretio agri? (ỹ. 4) Nonne manens tibi manebat, et venumdatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? non es mentitus hominibus, sed Deo.

Ειπε δε Πετρος· Ανανια, δια τι επληρωσεν (1) ὁ Σατανας την καρδιαν σου, ψευσασθαι σε το Πνευμα το ἁγιον, και νοσφισασθαι απο της τιμης του χωριου; (ỹ. 4) ουχι μενον σοι εμενε, και πραθεν εν τῃ σῃ εξουσιᾳ ὑπηρχε; τι ὅτι εθου εν τῃ καρδιᾳ σου το πραγμα τουτο; ουκ εψευσω ανθρωποις, αλλα τῳ Θεῳ.

Sentiunt SS. Patres (2) Ananiam et Sapphiram voto consecrasse Deo agri illius pretium, ut adeò et sacrilegii reos se fecerint. Petrus crimen istorum divinitùs fuerat edoctus.

---

(1) Var. lect. In nonnullis codicibus pro επληρωσεν legitur επειρασεν (*tentavit*); sed communis codicum lectio est επληρωσεν, quam exhibent etiam versiones Itala et Syriaca; item Chrys. Theophyl. Oecumen. Itaque non videtur ambigendum quin επληρωσεν sit germana Lucæ scriptura.

(2) S. Chrys. Hom. xii in Act. ad h. l. Ὁρᾳς, inquit, ὁτι τουτο εγκαλειται, ὁτι ποιησας αυτα ἱερα χρηματα, τοτε ελαβε; Μη γαρ ουκ ηδυνασο, φησι, και μετα το πωλησαι αυτα (sic) ὡς ιδιοις αποχρησασθαι; μη γαρ εκωλυθης; δια τι μετα το ὑποσχεσθαι λαμβανεις; h. e. « *Viden' hoc in crimen vocari, quod cum illas pecunias sacras fecisset, de illis subripiat? Annon, inquit, poteras illis venditis, ut propriis uti? num prohibitus es? cur subripis, postquam promisisti?* » Et S. Aug. Serm. 27. de verbis Apostoli : *Dum*, inquit, *ex eo quod promiserat partem subtraxit, sacrilegii damnatur et fraudis. Sacrilegii, quod Deum in pollicitatione fefellerit; fraudis, quod integris muneribus portionem quamdam putaverit subtrahendam*. « S. Hieron. Ep. 8 ad Demetr. (apud Corn. a Lapide) : *Ananias*, inquit, *et Sapphira..... post votum abstulerunt quasi sua, et non ejus cui semel ea voverant, partem sibi jam alienæ substantiæ reservantes*. « S. Gregorius Lib. 1. Ep. 33 ad Venantium (apud Corn. a Lapid.) « *Ananias*, inquit, *pecunias Deo voverat, quas postea victus persuasione Diaboli subtraxit*. »

3. *Cur tentavit*, etc.). Græcè διατι επληρωσεν, κ. τ. λ., quæ reddi possunt ita : *quare implevit Satanas cor tuum ad mentiendum Spiritui sancto et ad intervertendum de pretio agri*. Infinitivi ψευσασθαι et νοσφισασθαι sunt Infinitivi *scopi* sive *finis intenti*, ut suprà IV. 28. Dicitur Satan pravâ suâ suggestione *adimplesse* aut penetrasse cor alicujus, quando hic prævæ suggestioni præbet consensum. Colligitur hoc ex ỳ. 4, ubi pro τῳ *cur implevit Satanas cor tuum*, Petrus eodem sensu dixit : *quare posuisti in corde tuo hanc rem?* Pravæ suggestionis illius hic erat *finis*, ut Ananias *reipsâ* mentiretur Spiritui sancto et interverteret de pretio agri. Dicendo : CUR *implevit*, Petrus innuit per Ananiam stetisse ut *Satanas cor ejus non impleret*. « Non enim, ut Estii verbis utamur, *increpandus* erat Ananias quod tentasset eum Satanas, cum id non esset in ejus potestate; sed quod consensisset.... Neque enim Satanas cor Ananiæ implere potuisset, nisi ille per consensum cor suum aperuisset pravæ suggestioni Satanæ, quâ repleretur. »

mentiri te Spiritui sancto). Pro Dativo græcè est Accusativus : ψευσασθαι σε το πνευμα το ἁγιον. Res eòdem redit. Sed sciendum est verbum ψευδομαι occurrere etiam junctum nudo Accusativo, ut (apud LXX) Nehem. VI. 8. Isa. LVII. 11; Conferri potest, quamquam hoc sensu, quod sciam, non usurpatur, Nostratium *beliegen*. Locutionem ψευσασθαι το πνευμα το ἁγιον Cornelius a Lapide interpretatur ita, ut sit *negare Spiritui sancto rem illi promissam et voto obligatam*, sive *fidem illi datam fallere*. Lintrensis verò opinatur Ananiam ideò hìc dici *mentiri Spiritui sancto*, quia « Apostolis Spiritu Dei repletis, Apostolis in quibus Spiritus sanctus residebat, mentiebatur, significans se non pluris agrum vendidisse quam tanti quantum ipse adferebat. » Quam interpretationem firmare potuisset auctoritate S. Cyrilli Hierosolymitani (Catech. XVI. 8), qui eo sensu præsentem locum intellexit. « Non adfuerat, inquit, Petrus Ananiæ et Sapphiræ cum sua bona vendebant, sed per Spiritum aderat. *Quare*, inquit, *implevit Satanas cor tuum*, *ut mentireris Spiritui sancto* (1). »

4. *Nonne manens tibi manebat, et venumdatum in tua erat potestate?*) Sensus est : prædium illud si mansisset invenditum, nonne pleno dominio manebat tuum? et postquam divenditum fuit, nonne divenditi pretium tuum fuit totum, ut de eo pro libitu statuere potueris? — Significatur autem, Ananiam, nemine compellente, prædium suum divendisse, illiusque pretium Deo consecrasse. Participia μενον et πραθεν referuntur ad vocem χωριον, quæ proximè præcesserat, eaque hic mente supplenda est. Πραθεν χωριον *venditum prædium* per Metonymiam hic notat venditi

(1) Ου συμπαρην Πετρος Ανανιᾳ και Σαπφειρῃ πωλουσι τα κτηματα, αλλα δια του Πνευματος παρην· δια τι, φησιν, ὁ Σατανας επληρωσε την καρδιαν σου ψευσασθαι σε το πνευμα το ἁγιον; »

pretium. Interpres noster quum χωριον reddidisset per vocem *ager*, pro *venumdatum* scribere debuisset *venumdatus*.

Quare posuisti in corde tuo hanc rem)? Græcè τι, Scil. ην ότι, *quid causæ erat cur*. Est *cur* increpantis. Locutio *ponere aliquid in cor suum* refert Hebraicam שׂוּם עַל לֵב, quo sensu hæc adhibetur in Malach. II. 2, et Dan. I. 8. Simili phrasi Latini dicebant *inducere aliquid in animum suum*. Sensus est : quare illud scelus admisisti? — Locus hic imprimis valet ad probandam humani arbitrii libertatem.

Non es mentitus hominibus sed Deo). Locutio *mentiri Deo* sumenda hic est eodem sensu quo supra ℣. 3. Itaque sensus erit vel is : *fregisti fidem datam non hominibus sed Deo*; vel hic : *mendax fuisti non in homines, sed in Deum*. Posteriorem hanc interpretationem commendat uterque Cyrillus, Hierosolymitanus et Alexandrinus. Hierosolymitanus quid dicat, supra (ad ℣. 3) vidimus; Alexandrinus verò effatum illud Petri eodem sensu accepit. En ejus verba : « *Anania*, inquit Petrus, *cur seduxit Satanas cor tuum ut mendacio falleres Spiritum sanctum, et partem de pretio agri interverteres?* Et post pauca : *non hominibus, sed Deo mentitus es*. Nam quum iste subtrahendo, quod volebat, de pretio agri, putaret se latere Apostolos utpote homines, Apostolorum princeps eum docet, illos, qui gratiam Spiritûs habent, perspicuè cognoscere ea quæ occultè fiunt. Inquit enim : mendax fuisti non in nos, sed in Spiritum sanctum; ne putes ergo te decepisse homines; nam Deus est qui a te falsus est mendacio; *non enim hominibus mentitus es, sed Deo*. Neque enim nos, inquit, a te decepti sumus, sed Spiritus sanctus (1). »

Effato Petri illo, quod modò audivimus, plerique antiquorum Patrum, tam Græci quam Latini, usi sunt, ut docet Petavius, (de Trinit. Lib. II. Cap. XIII. 1) ad probandam Spiritûs sancti divinitatem. Rectissime; quum hic pro uno et eodem usurpentur, *mentiri Deo*, et *mentiri Spiritui sancto*. Auctoribus, quos in hanc rem citant Petavius et Suicerus (in Thesauro, ad vocem Πνευμα), jungendus est uterque Cyrillus.

---

(1) « Ανανια γαρ, φησιν, ινα τι ηπατησεν ό Σατανας την καρδιαν σου ψευσασθαι το άγιον πνευμα, και νοσφισασθαι σε απο της τιμης του χωριου; Και μετ' ολιγα· ουκ εψευσω ανθρωποις, αλλα τῳ Θεῳ. Επειδη γαρ εκεινος ῳηθη λανθανειν ως ανθρωπους τους αποστολους ὑφελομενος της του κτηματος τιμης, ὁ ηθελησεν, ὁ κορυφαιος αυτον διδασκει των αποστολων, ότι του Πνευματος την χαριν οἱ εχοντες, παντα σαφως επιστανται τα κρυβδην γινομενα. ουχ ἡμας γαρ, φησιν, εψευσω, αλλα το πνευμα το άγιον· μη τοινυν ανθρωπους ηπατηκεναι νομιζε. Θεος γαρ εστιν ὁ διαψευσθεις παρα σου· ουκ εψευσω γαρ ανθρωποις, αλλα τῳ Θεῳ· ουχ ἡμεις γαρ, φησιν, ὑπο σου παρεκρουσθημεν, αλλα το πνευμα το άγιον. » S. Cyrilli Alexandrini Capitula de S. Trinitate, Cap. 25. Nuperrimè opus hoc primùm in lucem editum est (*Græcè tantùm*) ex Codd. Vaticanis a Cel. Card. Maio, in *Scriptorum veterum nova collectione*, Tom. VIII.

5—6. Audiens autem Anania hæc verba, cecidit, et expiravit. Et factus est timor magnus super omnes, qui audierunt. (ỳ. 6) Surgentes autem juvenes amoverunt eum, et efferentes sepelierunt.

Ακουων δε Ανανιας τους λογους τουτους, πεσων εξεψυξε. Και εγενετο φοβος μεγας επι παντας τους ακουοντας ταυτα. (1) (ỳ. 6) Ανασταντες δε οἱ νεωτεροι συνεστειλαν αυτον, και εξενεγκαντες εθαψαν.

5. *Audiens*, etc.). Ακουων (Particip. Imperf.), h. e. *quum audiret hæc Petri verba*. Sensus est : ad hæc Petri verba *humi prolapsus* (πεσων) Ananias *exspiravit*, repentinâ morte divinitùs perculsus. Græcum εξεψυξε ellipticè dictum est pro εξεψυξε τον βιον, ut plenè dixit Sophocles (notante Valcken. a. h. l.) απεψυξε βιον in Aiac. 1050, ubi Scholiastes, quem Johnson edidit, nonnulla collegit, quæ in eumdem sensum et plenè dicuntur, et per Ellipsin pro *mortuus est*. Ετελευτησε, και ετελευτησε τον βιον· και, κατεστρεψε, και κατεστρεψε τον βιον· και, απεψυξε, και απεψυξε τον βιον.

Et factus est timor magnus, etc). Exemplum hoc divinæ justitiæ in Ananiam editum *magno terrore* salubriter affecit animos omnium, qui ea de re audiebant. — In versiculo sequenti innui videtur in publico fidelium conventu accidisse quod hic narratur. Attamen non putem ideo παντας τους ακουοντας intelligendos esse *omnes* huic conventui præsentes; nam si hoc Lucas sibi voluisset, quid-ni scripsisset επι παντας τους παροντας vel ιδοντας? Itaque dicendum videtur παντας τους ακουοντας esse eos, ad quos hujus rei fama identidem perveniebat. Hoc ergo *per anticipationem* hic dicatur, quum needum res percrebuisset.

6. *Surgentes autem juvenes)*. Græcè οἱ νεωτεροι. Qui cum, nemine monente, e loco suo surrexerint, et tamquam certæ quædam personæ (οἱ νεωτεροι cum Articulo) designentur, verisimile est eos fuisse tales, quibus in publicis ecclesiæ conventibus definitum aliquod officium incumberet.

Amoverunt eum, etc.). In versione Itala, secundum Codicem Cantabrigiensem, legitur *involverunt eum*, quo vocabulo malim reddere Græcum συνεστειλαν. Notio *involvendi* seu veste aliqua *contegendi* voci συνεστειλαν subjecta legitur in Glossario Græco N. F., ubi συνεστειλαν redditur per συνεκαλυψαν. « Hæc circa defunctos cura, inquit Valckenaer (ad h. l.), græcè exprimitur verbis περιστελλειν, συστελλειν. συγκοιμιζειν. » Legitur ita, ut ex Grotio monet Kuinoel (ad h. l.) apud Euripid. Troadd. ỳ. 376 :

(1) Var. lect. Post ακουοντας non legitur ταυτα in ABC variisque Minusculis, nec in Verss. antiqq. Syriacâ et Vulgatâ. Dubitari potest an vox ταυτα sit in textum recipienda.

οὓς δ᾽ Αρης ἑλοι, ου παιδες ειδον, ου δαμαρτος εν χερσιν πεπλοις συνεσταλησαν; h. e. *quos Mars abstulit, non liberi viderunt, neque conjugis manibus vestibus involuti sunt.* Cf. etiam Suicerum in Thesauro ad voc. συστελλω. Quod sequitur και εξενεγκαντες εθαψαν reddiderim : *et extulerunt eum atque sepeliverunt;* ubi notandum est Græcum εκφερειν ut et Latinum *efferre* ita usurpari in re funebri. Affatim exemplorum dat Wetstenius ad h. l.

7—8. Factum est autem quasi horarum trium spatium, et uxor ipsius, nesciens quod factum fuerat, introivit. (℣. 8) Dixit autem ei Petrus : Dic mihi mulier, si tanti agrum vendidistis? at illa dixit : Etiam tanti.

Εγενετο δε, ὡς ὡρων τριων διαστημα, και ἡ γυνη αυτου μη ειδυια το γεγονος εισηλθεν. (℣. 8) Απεκριθη δε αυτῃ ὁ Πετρος· Ειπε μοι, ει τοσουτου το χωριον απεδοσθε; ἡ δε ειπε· Ναι, τοσουτου.

7. Verba ὡς ὡρων τριων διαστημα pro parenthesi habenda sunt. Eodem modo in Evangelio suo Lucas scripsit (Cap. IX. 28) : εγενετο μετα τους λογους τουτους, ὡσει ἡμεραι οκτω, και παραλαβων. Ex quo loco etiam colligitur vocem διαστημα (*spatium, intervallum*) esse in Nominativo, qui adeò *absolutè* positus dicendus est. Cf. Winer § 29. 3, et § 64. 1. Simili modo Lucianus dixit : ου γαρ ἑωρακα, πολυς ηδη χρονος, αυτον. Sensus est : accidit autem, post trium fermè horarum spatium, ut uxor ipsius, etc. In εγενετο *absolutè* posito, sequente και, oratio hebraizat; scriberent enim Hebræi : ויהי — ותבא אשתו

8. *Dixit autem*, etc.). Græcum απεκριθη (Aor. 1. passiv. cum significatione reflexivâ. Vide Winer § 40. 2) interpres noster scitè reddidit per *dixit*. Confer nostra ad Cap. III. 12. Particula ει nonnumquam, ut hoc loco, idem valet quodποτερον *an*, *num*, inservitque interrogationi obliquæ. Legesis Zeunium ad Viger. Cap. VIII. Sect. VI. IV. Τοσουτου est Genitivus *pretii*. Petrus pecuniæ summam expresserit, Lucas autem, quòd pretium scire lectorum nihil interesset, interrogationem Petri contrahit, scribendo : *tanti-ne (voor zoo veel) agrum vendidistis?* Mulier respondet : *sic est* (ναι)! *tanti* vendidimus.

9—11. Petrus autem ad eam : Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum, qui sepelierunt virum tuum ad ostium, et efferent te. (℣. 10) Confestim cecidit ante pedes ejus, et ex-

Ὁ δε Πετρος ειπε προς αυτην· Τι ὅτι συνεφωνηθη ὑμιν πειρασαι το Πνευμα Κυριου; ιδου οἱ ποδες των θαψαντων τον ανδρα σου επι τῃ θυρᾳ, και εξοισουσι σε. (℣. 10) Επεσε δε παραχρημα παρα τους ποδας αυτου, και εξεψυξεν. Εισελ-

piravit. Intrantes autem juvenes invenerunt illam mortuam : et extulerunt, et sepelierunt ad virum suum. (ỹ. 11) Et factus est timor magnus in universa ecclesia, et in omnes, qui audierunt hæc.

θοντες δε οἱ νεανισκοι εὗρον αυτην νεκραν, και εξενεγκαντες εθαψαν προς τον ανδρα αυτης. (ỹ. **11**) *Και εγενετο φοβος μεγας εφ᾽ ὅλην την εκκλησιαν, και επι παντας τους ακουοντας ταυτα.*

9 — 10. *Quid utique convenit vobis tentare*, etc.). Sensus est : *quare* (τι ὅτι, vide supra p. 89) inter vos consensistis de eo ut tentaretis Spiritum Domini? — Vox συμφωνειν, cujus Aor. passiv. hic legitur, *propriè* notat *consonare*, adhibetur autem *tropicè* de personis ad aliquid faciendum conspirantibus. De Syntaxi Verbi Passivi cum Dativo (συνεφωνηθη ὑμιν) loco Præpositionis ὑπο cum Genitivo, vide Winer § 31. 7. Πειρασαι est Infinitivus *scopi*. Vide supra ad Cap. IV. 28. *Tentare Spiritum Domini* alii ita explicant, ut sit *experimentum capere utrum Spiritus sanctus*, *qui erat in Apostolis*, *fraudem ipsorum nosset nec-ne*. Alii verò verba Petri in eam sententiam interpretantur ut sit *experiri utrum Deus fraudem ipsorum puniturus esset*, *atque adeò Deum quodammodo provocare*. Ita Petrum hoc loco intellexisse mihi videntur Salmeron et Gordonus. Locutio *tentare* hoc sensu occurrit Malach. III. 15.

ecce pedes eorum, etc.). Hæc cum Petrus diceret, juvenes (ỹ. 6 οἱ νεωτεροι) a sepeliendo Ananiam reduces, ante fores erant; quod Petrus aut animadverterit, aut divinitùs noverit. Denunciatur his verbis Sapphiræ repentina mors divinitùs infligenda. Sensus est : *reversi sunt qui maritum tuum sepelierunt*, *idem tibi facturi*. Ad quæ Petri verba illicò collapsa humi mulier, exspirat, ingressique juvenes mortuam efferunt, sepeliuntque juxta maritum suum. Eâque re sacro quodam timore nec eo vulgari affecti sunt tum fideles omnes (ἐφ᾽ ὁλην την ἐκκλησιαν), tum etiam ii omnes, ad quos rei fama perveniebat (τους ακουοντας Particip. Imperf.).

Quæ hic circa Ananiam et Sapphiram gesta narrantur, olim criminatus est Porphyrius; cui antiqui Patres plures responderunt. Summa refutationis eò redit, ut dicant : Petrum non eo sensu occidisse Ananiam et Sapphiram, quo sensu cum dicimus mortuos revocasse ad vitam; Petrum instantem mortem Sapphiræ annuntiasse, non verò ipsam intulisse; fuisse autem tam severè duos istos trangressores divinitùs punitos, ad terrorem novellæ ecclesiæ, ut eo exemplo sanciretur publica disciplina, crescente numero fidelium. De præsenti quæstione agunt S. Hieron. Ep. VIII., S. August. contra Parmenianum Lib. III., S. Chrys. Hom. XII. in Act., et S. Isidorus Pelusiota. Epistolarum Lib. I. Ep. 181. Addatur fragmentum incerti auctoris, quod occurrit in *Catena* (græca) *in Act. Ap.* recenter edita Oxonii ab J. A. Cramer. pag. 86.

12—13. Per manus autem Apostolorum fiebant signa, et prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. (ỳ. 13) Ceterorum autem nemo audebat se conjungere illis : sed magnificabat eos populus.

Δια δε των χειρων των αποστολων εγινετο σημεια και τερατα εν τω λαω πολλα· και ησαν ὁμοθυμαδον ἁπαντες εν τη στοα Σολομωνος. (ỳ. 13) *Των δε λοιπων ουδεις ετολμα κολλασθαι αυτοις· αλλ' εμεγαλυνεν αυτους ὁ λαος.*

12. Particula δε narrationem *continuat*. Terribile illud exemplum in Ananiam et Sapphiram editum Jerosolymitanos passim affecerat sacro quodam horrore, cujus socia fuerit major erga Apostolos reverentia. Ad hæc (δε), *per manus* (Hebr. ביר) *Apostolorum*, h. e. per Apostolos multa apud populum edebantur *diversi generis* (σημεια και τερατα) miracula. Ex quo intelligitur quî factum sit, quod Lucas hic subjicit, ut Apostoli et quotquot Christo nomen dederant fideles, publicos in porticu Salomonis liberè habere *solerent* (ησαν Imperf. vid. supra p. 85.) conventus, nihil sibi timentes a plebe Jerosolymitana, ut cui in veneratione erant Apostoli. Ὁμοθυμαδον *simul, und*, ut supra Cap. I. ỳ. 14. *Omnes*, græcè ἁπαντες (vid. supra ad Cap. II. 1. p. 20), scil. Apostoli *et* ceteri fideles; nam hanc interpretationem postulare videtur id quod sequitur : *ceterorum autem*. Hi *ceteri* (οἱ λοιποι) sunt cives Jerosolymitani *adhuc infideles*, et iidem cum iis qui mox vocantur populus (ὁ λαος) Jerosolymitanus. Pro *conjungere* Græcè hic est κολλασθαι, quod *proprie* notat *conglutinari* (a κολλα *gluten*), *metaphoricè* verò *familiariter aliquo uti*. Gallicè dicerem : *le peuple se tenait à une distance respectueuse à l'égard des Apôtres*, αλλ' εμεγαλυνεν αυτους, *sed laudibus eos efferebat*. De porticu Salomonis vide supra ad Cap. III. 11., et Constant. l'Empereur in notis ad Tractatum Talmudicum *Middoth*, sive *de mensuris templi*. Lugduni Batav. 1630. p. 52-53.

14—17. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum, ac mulierum, (ỳ. 15) ita ut in plateas ejicerent infirmos, et ponerent in lectulis ac grabatis, ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et

Μαλλον δε προσετιθεντο πιστευοντες τω Κυριω, πληθη ανδρων τε και γυναικων· (ỳ. 15) *ὡστε κατα τας πλατειας εκφερειν τους ασθενεις, και τιθεναι επι κλινων και κραββατων, ἱνα ερχομενου Πετρου καν ἡ σκια επισκιαση τινι αυτων* (1). (ỳ. 16) *Συνηρχετο δε και το πλη-*

(1) Var. lect. In Cod. E post vocem αυτων legitur : και ρυσθωσιν απο πασης ασθενειας ἡς

liberarentur ab infirmitatibus suis. (ỷ. 16) Concurrebat autem et multitudo vicinarum civitatum Jerusalem, afferentes ægros, et vexatos a spiritibus immundis : qui curabantur omnes.

θος των περιξ πολεων εις Ιερουσαλημ, φεροντες ασθενεις και οχλουμενους ὑπο πνευματων ακαθαρτων, οἵτινες εθεραπευοντο ἁπαντες.

14. Versiculum hunc pro parenthesi habeo; ad quam inducendam inserviat Particula δε, quæ hic sit *transeuntis;* confer Marc. v. 13, et Act. xii. 3. Μαλλον, quod hoc loco *adverbialiter* sumendum est, valet (in dies) *magis magisque*, ut infrà Cap. ix. 22. Προσετιθεντο *adjungebantur* scil. *ecclesiæ;* vide Cap. ii. 41. 47. Τῳ Κυριῳ jungendum est cum πιστευοντες. Πληθη (Plural.) *copiæ* virorum ac mulierum. Πληθη est *Appositio* ad πιστευοντες. Sensus est : adjungebantur autem Ecclesiæ qui Christo nomen darent usque plures, viri ac mulieres magno numero.

15. *ita ut in plateas*, etc.). Perspicuè non patet quisnam sit nexus logicus inter versiculum hunc et præcedentem. Fuere qui dicerent verba *et erant unanimiter — virorum ac mulierum*, pro parenthesi esse habenda, quod non probo. Crederem tamen versiculum decimum quartum haberi posse pro parenthesi. Itaque versiculo 15° narratur, meâ quidem sententiâ, *effectus* illius existimationis, quam sibi Apostoli, ut ỷ. 13° dicitur, apud populum paraverant. Sentio enim non jam Christianos, sed adhuc infideles fuisse eos, qui hic dicuntur infirmos suos in plateis exposuisse. Quæ versiculo decimo quarto leguntur Lucas interponere voluerit, ut obiter notaret, quamquam Judæi Jerosolymitani non audebant familiariter uti Apostolis (κολλασθαι αυτοις, ỷ. 13), attamen magis ac magis indies accrevisse multitudinem credentium.

Particula ὡστε construitur cum Infinitivo ad indicandum rei *effectum*, aut *eventum*. Vid. Winer, § 42. 5. Anm. 1. Præpositio κατα reddenda hic est *per*, valetque Nostratium *langs*. Significatur eâ Præpositione passim *per plateas* in plateis expositos fuisse ægrotantes. Pro *ejicere* græcè est εκφερειν *exportare*. Per voces æquipollentes κλιναι et κραββατοι designantur *varii generis* lectuli. Genitivus ερχομενου Πετρου

ειχον, quam lectionem exhibet etiam Itala; exhibet et Vulgata nostra, si demas voces ἡς ειχον. In Codice D post vocem αυτων legitur : απηλλασσοντο γαρ απο πασης ασθενειας, ὡς (sic) ειχεν ἑκαστος αυτων, *liberabantur enim ab omni infirmitate, prout habebat unusquisque eorum.* Glossema redolere mihi videtur utraque illa lectio.

pendet ab ἡ σκια. Dictio καν (= και εαν) valet *certè*, *saltem;* est autem elliptica; plenam orationem puta esse hanc: ut Petrus in transeundo si non consisteret, manus suas impositurus expositis per plateas infirmis, at certè umbra prætereuntis obumbraret aliquem illorum. Vim dictionis καν Belgicè, opinor, expresseris, si dicas: *opdat*, AL WAS 'T OOK MAAR *zyne schaduw*, etc. Etiam reliqui Apostoli miracula patrabant; (cf. ℣. 12) cur ego hoc loco Petrus memoratur solus? crederem per hoc innui inter Apostolos Petrum patrandis miraculis præcelluisse, idque vulgò innotuisse.

16. *Concurrebat autem*, etc.). Fama miraculorum quæ continuò ab Apostolis edebantur, brevi pervenerat ad loca metropoli vicina. Quo factum est ut *etiam occurreret* (συνηρχετο δε και) *Hierosolymam* (εις Ιερουσαλημ) *vicinarum civitatum* (των περιξ πολεων). Est περιξ i. q. περι. De usu Adverbii loco Adjectivi vide Zeunium ad Viger. Cap. VII. Sect. II. 1.) *magna vis hominum*, *qui secum adducebant* (φεροντες refertur ad το πληθος, sed constructio est *ad sensum*, ut vocant, ut infrà Cap. XV. 12, et sæpè alibi; vide Winer § 47. 1. a.) *variis morbis affectos*, *tales quoque qui ab impuris spiritibus vexabantur*, *qui quidem* (οιτινες) *sanabantur ad unum omnes* (απαντες. Vide suprà p. 20.) De dæmoniacis dicturi sumus quando interpretabimur Evangelium sancti Matthæi. Sufficiat obiter hic adnotasse Lucam hoc loco, quemadmodum et in suo Evangelio (Cap. IV. 40. 41) apertè distinguere agrotantes a dæmoniacis. Ideò autem etiam dæmoniaci non secus ac ægrotantes dicuntur *sanati*, *curati* (εθεραπευοντο), quòd dæmoniaci morbo etiam corporali ferè laborabant, ut ex Evangelica historia patet.

17—18. Exurgens autem princeps sacerdotum, et omnes, qui cum illo erant, (quæ est hæresis Sadducæorum) repleti sunt zelo : (℣. 18) et injecerunt manus in Apostolos, et posuerunt eos in custodia publica.	Αναστας δε ο αρχιερευς και παντες οι συν αυτω, η ουσα αιρεσις των Σαδδουκαιων, επλησθησαν ζηλου· (℣. 18) και επεβαλον τας χειρας αυτων επι τους αποστολους, και εθεντο αυτους εν τηρησει δημοσια.

Exurgens autem princeps sacerdotum, etc.). Summi sacerdotis officio hoc tempore fungebatur Cajaphas; is ergò erit qui hic dicitur ὁ αρχιερευς. *Et omnes qui cum illo erant* (και παντες οι συν αυτω), h. e. qui ab illo stabant, scilicet *qui erant*, *sicut summus sacerdos*, *e secta Sadducæorum;* quam interpretationem suadet *appositio* illa : η ουσα αιρεσις των Σαδδουκαιων. Dicitur η ουσα αιρεσις pro οι οντες εκ της αιρεσεως, quo modo jam Syrus ea verba reddiderat : דאיתיהון הוו מן ילפנא דזדוקיא.
Spiritum nullum esse docebant Sadducæi; Apostoli autem continuò malos spiritus

ejiciebant; ad hæc, resurrectionem ex mortuis prædicabant, quam illi negabant. Ergo in novellæ religionis prædicatores odio exardescunt potissimum Sadducæi. Quod dicitur αναστας referendum hoc est tam ad ὁ αρχιερευς, quam ad παντες οἱ συν αυτῳ. Putem autem vocem αναστας in præsenti loco ad erectionem non *corporis* sed *animi* esse referendam; ut nempe significetur summum pontificem ceterosque Sadducæos Synedrii assessores, zelo suæ sectæ (επλησθησαν ζηλου) *excitatos*, doctrinæ Christianæ progressus haud amplius tulisse. — De locutione συν τινι ειναι videsis Vigerum Cap. IX. Sect. V. X. Detruduntur Apostoli non in *carcerem privatum* velut *examinandi*, sed in *publicum* (τηρησις δημοσια), quasi manifesti cujusdam sceleris *rei*.

19—21. Angelus autem Domini per noctem aperiens januas carceris, et educens eos, dixit : (ỳ. 20) Ite, et stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ hujus. (ỳ. 21) Qui cum audissent, intraverunt diluculò in templum, et docebant.

Αγγελος δε Κυριου δια της νυκτος ηνοιξε τας θυρας της φυλακης· εξαγαγων τε αυτους ειπε· (ỳ. 20) Πορευεσθε, και σταθεντες λαλειτε εν τῳ ἱερῳ τῳ λαῳ παντα τα ῥηματα της ζωης ταυτης. (ỳ. 21) Ακουσαντες δε εισηλθον ὑπο τον ορθρον εις το ἱερον, και εδιδασκον.

19. *Angelus autem Domini).* Non jam unus aut alter ex Apostolis, sed universi omnes (επι τους αποστολους) comprehensi fuerant, et in carcerem detrusi. Itaque desperata videri poterat res evangelica; verùm (δε) Apostolis suis dexter adest Deus. Angelus aliquis sequenti nocte (δια της νυκτος *pendant la nuit*), reseratis carceris foribus, eos indè educit. Ad rem hic monet Cornelius a Lapide : « Disce hic, inquit, in rebus arctis maximè suis adesse Deum, tumque suam potentiam, etiam per miraculum, in iis tuendis ostendere; itaque nemini tunc desperandum, sed potius acuendam spem in Deum, ejusque opem maximâ fiduciâ invocandam esse, uti hic fecisse Apostolos non est dubium. »

ite, et stantes loquimini etc.) Græcè σταθεντες h. e. et *vos sistentes*. Est Particip. Aor. Pass. eum significatione *reflexivâ*. Cf. Winer § 40. 2. Commendari hoc verbo videtur præcipua quædam animi constantia et firmitudo. Certè adduci non possum ut credam vocabulum hoc πλεοναζειν, ut quidam volunt. *In templo*, puta in variis Templi porticibus. *Omnia verba vitæ hujus;* græcè της ζωης ταύτης. *Vita* autem hic intelligitur *salus*, ut conficitur ex loco parallelo cap. XIII. 26. De *salute æterna* vox ζωη dicitur etiam Matth. VII. 14. XVIII. 8. æ. XIX. 16. 17. Joh. V. 24. Articulus et Pronomen Demonstrativum (της ταυτης) demonstrant *vitam* illam sive *salutem*, cujus prædicatio causa fuerat, cur Apostoli hesterno die in carcerem detruderentur. Apostoli ergo ab Angelo jubentur doctrinæ, quæ ducit ad vitam et salutem æternam, *partes omnes* (παντα τα ρηματα) Jerosolymitanis constanter tradere publicè in templo. Mandatum

autem hoc cum accepissent Apostoli (ακουσαντες δε), prompte illud exsequuntur, non ignari malorum quæ sibi imminerent, sed divinæ providentiæ rem totam committentes. Itaque primo mane templum ingressi populum matutinæ precationis causâ identidem eò confluentem ex more docent.

Miraculosam fuisse Apostolorum hanc e carcere liberationem, certissimè constat inter omnes, qui fidem non negant Lucæ historiographo. Qui verò eam liberationem ratione aliquâ naturæ legibus consentaneâ explicare conati sunt, ridiculos sese præbuere interpretes. « Nonnulli nempe explanatores, referente Kuinoel (ad h. l.), cogitarunt de fulgure, cujus vi aperta esset carceris janua; alii terræ motu fores effractas esse statuerunt; et qui has sententias defendunt, colloquium Angeli cum Apostolis institutum explicandum esse censent de cogitationibus in Apostolorum mentibus subortis. Alii cum viderent, ob ea quæ ℣. 23 leguntur, de terræ motu, aut fulgure, non commodè cogitari posse, conjecerunt ipsum custodem carceris, vel alium novæ societatis asseclam, assentiente carceris præfecto, et pecunia forte corrupto, custodibus somno indulgentibus, Apostolos liberasse. » Sed jam satis ad ridendum. Alii quæ hic narrantur ad mythos populares amandarunt, quasi Lucas historiographus in inquirenda rerum veritate imprimis diligens (Vid. Evang. S. Lucæ cap. I. 3), pro rebus verè gestis fabulas nobis tradidisset. « Der historische Bestand, inquit Meyer (ad h. l.) der Art und Weise dieser Befreiung ist nicht zu ermitteln. Lukas berichtet das Factum in seiner mytischen Ausschmuckung. » Etiam horum commentum delebit dies.

21—24. Adveniens autem princeps sacerdotum, et qui cum eo erant, convocaverunt concilium, et omnes seniores filiorum Israël : et miserunt ad carcerem ut adducerentur (℣. 22). Cum autem venissent ministri, et aperto carcere non invenissent illos, reversi nunciaverunt (℣. 23), dicentes: Carcerem quidem invenimus clausum cum omni diligentia, et custodes stantes ante januas : aperientes autem neminem intùs invenimus.

Παραγενομενος δε ὁ αρχιερευς και οἱ συν αυτῳ, συνεκαλεσαν το συνεδριον και πασαν την γερουσιαν των ὑιων Ισραηλ· και απεστειλαν εις το δεσμωτηριον, αχθηναι αυτους (℣. 22). Οἱ δε ὑπηρεται παραγενομενοι ουχ εὑρον αυτους εν τῃ φυλακῃ· αναστρεψαντες δε απηγγειλαν (℣. 23) λεγοντες· ὁτι το μεν δεσμωτηριον εὑρομεν κεκλεισμενον επι πασῃ ασφαλειᾳ, και τους φυλακας ἑστωτας προ των θυρων· ανοιξαντες δε, εσω ουδενα εὑρομεν.

21. *Adveniens autem*, etc.). Παραγενομενος δε (Particip. Aor. 2 Med.); eodem die cum *cum advenisset* Cajaphas cum suis Sadduceis (και οἱ συν αυτῳ. Vide supra ad ℣. 17.) in concilii locum, eò convocarunt Synedrium (το συνεδριον). Quod sequitur και

25

πασαν την γερουσιαν των υιων Ισραηλ quid notet, certò, meâ quidem sententiâ, dici nequit. Schleusner (in Thes. Vet. T. ad h. v.) dicit, vocem γερουσια apud Fl. Josephum passim usurpari de *Synedrio magno*. Quod si verum est, dicerem Particulam και hic habere vim epexegeticam, ut valeat *et quidem*, quemadmodum et I Cor. III. 5. XV. 38; puta Belgicè dici : *zy beriepen den Sanhedrin*, (το συνεδριον), *en wel geheel den Israëlitischen Senaat* (την γερουσιαν). Itaque Lucas voluerit disertè hic significare Cajapham, Synedrii præsidem, in eam rem Senatum coëgisse *quam frequentissimum*. — *Et miserunt* scil. ministros (υπηρετας Cf. ỳ. 22), qui Apostolos e carcere educerent ad judicium. Nimirum adhuc ignorabant quid ea nocte accidisset.

22. 23. Reversi ad Synedrium ministri renunciant carcerem quidem se reperisse clausum *quam tutissimè* (επι παση ασφαλεια *met alle zekerheid*), et custodes ante fores (προ των θυρων) adstantes; quum autem fores aperuissent (ανοιξαντες δε), ingressique essent, neminem illic a se fuisse inventum.

24—27. Ut autem audierunt hos sermones magistratus templi, et principes sacerdotum ambigebant de illis quidnam fieret. (ỳ. 25) Adveniens autem quidam nunciavit eis : Quia ecce viri, quos posuistis in carcerem, sunt in templo stantes, et docentes populum. (ỳ. 26) Tunc abiit magistratus cum ministris, et adduxit illos sine vi : timebant enim populum ne lapidarentur.

Ὡς δε ηκουσαν τους λογους τουτους ὁ τε αρχιερευς (1) και ὁ στρατηγος του ιερου και οἱ αρχιερεις, διηπορουν περι αυτων, τι αν γενοιτο τουτο. (ỳ. 25) Παραγενομενος δε τις απηγγειλεν αυτοις λεγων· ὅτι ιδου, οἱ ανδρες, οὑς εθεσθε εν τῃ φυλακῃ, εισιν εν τῳ ἱερῳ ἑστωτες, και διδασκοντες τον λαον. (ỳ. 26) Τοτε απελθων ὁ στρατηγος συν τοις ὑπηρεταις ηγαγεν αυτους, ου μετα βιας, εφοβουντο γαρ τον λαον, ἱνα μη λιθασθωσιν.

24. Accepta hujus rei notitia perplexos reddit *magistratum Templi* (ὁ στρατηγος) et *principes sacerdotum*. Διηπορουν περι αυτων *disputando inquirebant de illis* (scil. sermonibus), *quid-nam hoc posset esse* (τι αν γενοιτο τουτο) h. e. quânam tandem ratione Apostoli evadere potuissent e carcere. Atque hoc sensu Interpres noster vocem διηπορουν accepisse videtur; nam certe *ambigere* in usu loquendi etiam dicitur pro *disputare cum aliquo*, *controvertere*, *quærere*. Vid. Facciol. ad h. v. De voce διαπορῶ hæc scri-

(1) VAR. LECT. Voces ὁ τε αρχιερευς Interpres noster non legit, cumque eo faciunt ABD, variique Minusculi. Ceterùm variat in codicibus lectio; nam et ὁ τε ἱερευς occurrit, et ὁ τε αρχιερευς et οἱ ιερεις.

bit Raphelius (a. h. l.) : « διαπορῶ, inquit, notat interdum *dubitans quæro et investigo*, ut apud Polybium (p. 472) : διο και περι μεν τουτων σκεπτεσθαι και διαπορειν αλλος ἁρμοσει καιρος, μαλλον τε νυν ενεστωτος, h. e. *Itaque ista considerandi et investigandi erit alius convenientior, quam hic nunc sit, locus.* Ita Stephanus *in Thesauro citat :* διαπορουμεν περι αυτης, *de ea quærimus, in quæstionem venit.* Sic etiam infrà accipitur Act. x. 17. » Verbum γινομαι passim dici pro ειμι, certum est. Cf. Act. xx. 18. Rom. III. 4. XII. 16. 2 Cor. I. 18. 19. VII. 14. Interpres noster videtur non legisse vocem τουτο. Versioni suæ : *ambigebant de illis quidnam fieret*, quem sensum subjecerit non perspicuè patet. Alii præsentem locum ita reddunt : *ambigebant de illis* (scil. Apostolis), *quò-nam hoc evasurum esset*, vel *quid tandem hoc sibi vellet*, ut idem hic dicatur quod suprà (Cap. II. 12) : τι αν θελοι τουτο ειναι; Non ausim dicere me rem acu tetigisse. De *magistratu Templi* (ὁ στρατηγος του ιερου) vide supra ad Cap. IV. 1. p. 68. Qui hic dicuntur οἱ αρχιερεις intelligendi videntur *sacerdotes principes* viginti quatuor classium sacerdotum. Causam non perspicio cur hi soli et ille στρατηγος hic memorentur, quum res a ministris ad universum Synedrium relata, etiam reliqua ejusdem membra afficere debuerit.

25. 26. Interea dum consultabant, adveniebat (παραγενομενος. Aor.) nescio quis (τις), qui nuntiabat viros illos, quos heri in carcerem conjecerant, nunc stare in Templo, et populum docere. ὅτι est hic *recitativum*, ut vocant; h. e. inservit ad inducendam recitationem verborum alterius. Participia ἑστωτες et διδασκοντες juncta verbo Substantivo εισιν designant *actum* tamquam *continuum*. Vide Winer § 46. 11. — *Sine vi*, Græcè ου μετα βιας, *niet met geweld*, *zonder geweld te gebruiken*. Ratio erat, quia timebant populum, ac metuebant, ne si quis tumultus fuisset exortus, ab eo lapidarentur. Voces ἱνα μη λιθασθωσιν pendent non ab εφοβουντο γαρ τον λαον, quæ pro parenthesi habenda sunt, sed a præcedentibus ου μετα βιας. Cf. Winer § 60. 2. Anm.

27—28, Et cum adduxissent illos, statuerunt in concilio : et interrogavit eos princeps sacerdotum, (℣. 28) dicens : Præcipiendo præcepimus vobis ne doceretis in nomine isto : et ecce replestis Jerusalem doctrina vestra : et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius.

Αγαγοντες δε αυτους εστησαν εν τῳ συνεδριῳ. Και επηρωτησεν αυτους ὁ αρχιερευς, (℣. 28) λεγων· Ου (1) παραγγελιᾳ παρηγγειλαμεν ὑμιν μη διδασκειν επι τῳ ονοματι τουτῳ; και ιδου, πεπληρωκατε την Ιερουσαλημ της διδαχης ὑμων, και βουλεσθε επαγαγειν εφ' ἡμας το αἱμα του ανθρωπου τουτου.

(1) Var. lect. Vox ου non legitur in AB, eamque nec Interpres noster legit; sed legenda esse videtur; nam, eâ demtâ, nulla hic erit interrogatio; atqui dicitur : *interrogavit* (επηρωτησε) eos summus sacerdos.

27—28, *Et cum adduxissent).* Sic rectè interpres noster. Est enim αγαγοντες Particip. Aor. 2. ab αγω cum reduplicatione. Videsis Henr. Steph. in Thesauro ad voc. αγω, et Buttmann § 85. Anm. 7. Adductos Apostolos ministri statuerunt *in medio consessu* (εν τῳ συνεδριῳ). *Præcipiendo præcepimus,* græcè παραγγελιᾳ παρηγγειλαμεν h. e. *præcepto præcepimus;* de qua loquendi ratione emphaticâ vide quæ notavimus supra ad Cap. IV. 17. Sensus est : nonne severè vobis præcepimus. (Cap. IV. 18). Παραγγελλειν *denunciare* alicui ut hoc faciat, *edicere, præcipere.* Μη διδασκειν επι τῳ ονοματι τουτῳ, *non docere* (populum) *super* (i. e. *de*) *hoc nomine*, i. e. de persona Jesu Nazareni. Confer quæ notavimus ad Cap. IV. 12. pag. 73., et de Præpositione επι ibidem ad ỳ. 17. pag. 76. — Per totam Hierosolymam, inquiunt, prædicando sparsistis doctrinam vestram de Jesu Nazareno, quem exhibetis tamquam virum sanctum, innocentem, (cf. Cap. III. 13—16), et vultis in nos conjicere crimen, quod hominem istum injustè occiderimus, vultis plebem concitare, nosque ejus furori exponere. Vox αἱμα dicitur etiam *de cæde*, ut quæ plerumque non sine sanguinis effusione patratur; porrò per Metonymiam αἱμα dicitur et *de culpa et pœna cædis*, sive de reatu contracto ex sanguine injustè effuso, ut Matth. XXVII. 25; atque hoc sensu vox αἱμα in præsenti loco sumenda est. Phrasin autem επαγειν αἱμα vel, cum reduplicatione, επαγαγειν αἱμα τινος επι τινα LXX eo sensu adhibent, (notante Wolfio in Cur. ad h. l.), ut idem sit, quod *cædis aliquem reum peragere*, *cædis culpam in aliquem conjicere.* Vide Levit. XXII. 16. « Cum oportuisset primùm interrogare, quomodo egressi estis, illi, quasi nihil factum esset, interrogant, dicentes : nonne præcipiendo præcepimus vobis ne loquamini?... Vide quam essent Deo inimici. Hæccine humana erant, dic mihi, quæ circa illos facta sunt? quis illos eduxit janis clausis? quomodo exierant custodibus ante fores stantibus? vere furentium et ebriorum verba sunt. » S. Chrys.

(1) Δεον ερωτησαι πρωτον, πως εξηλθετε· οἱ δε, ὡς ουδενος γενομενου, ερωτωσι λεγοντες· ουχι παραγγελιᾳ παρηγγειλαμεν ὑμιν μη λαλειν;... Ὁρα πως ησαν θεομαχοι. Ταυτα ανθρωπινα, ειπε μοι, τα επ' αυτων γενομενα; τις αυτους εξηγαγε των θυρων κεκλεισμενων; πως εξηλθον των φυλακων προ των θυρων ἱστωτων; ουτως μαινομενων και μεθυοντων τα ρηματα. S. Chrys. Hom. XIII in Act. Ap.

29—29. Respondens autem Petrus, et Apostoli, dixerunt : Obedire oportet Deo magis, quam hominibus. (℣. 30) Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. (℣. 31) Hunc principem, et salvatorem Deus exaltavit dextera sua ad dandam pœnitentiam Israëli, et remissionem peccatorum. (℣. 32) et nos sumus testes horum verborum, et Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.

Αποκριθεις δε ὁ Πετρος και οἱ αποστολοι ειπον· Πειθαρχειν δει Θεῷ μαλλον η ανθρωποις. (℣. 30) Ὁ Θεος των πατερων ἡμων ηγειρεν Ιησουν, ὃν ὑμεις διεχειρισασθε κρεμασαντες επι ξυλου. (℣. 31) Τουτον ὁ Θεος αρχηγον και σωτηρα ὑψωσε τῃ δεξιᾳ αὑτου, δουναι μετανοιαν τῳ Ισραηλ, και αφεσιν ἁμαρτιων. (℣. 32) Και ἡμεις εσμεν αυτου (1) μαρτυρες των ρηματων τουτων, και το Πνευμα δε το ἁγιον, ὁ εδωκεν ὁ Θεος (2) τοις πειθαρχουσιν αυτῳ.

29. *Respondens autem Petrus et* (reliqui) *Apostoli dixerunt,* etc). Sensus est : respondisse Petrum suo et omnium Apostolorum nomine; nempè, datum a Petro responsum ceteri Apostoli omnes aut nutu aut voce approbaverint tamquam suum. *Obedire oportet Deo magis*, etc. Sensus aurei hujus effati est : obediendum esse Deo et non hominibus, quando non potest his et illi simul obediri. Masculo hoc non minus quam modesto responso Petrus Synedrium docet officium prædicandi Evangelii sibi divinitùs fuisse injunctum; idque ulterius declarat in sequentibus.

30. *Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum,* etc.). Vide supra ad Cap. III. 15. Ad vocem *suscitare* (εγειρειν) quod attinet, adhibetur illa quidem pro *facere prodire*, *mittere*, v. g. prophetam (Cf. Matth. XI. 11. XXIV. 11. 24. Luc. VII. 16), sed dicitur etiam εγειρειν (elliptice prò εγειρειν εκ νεκρων, ut est suprà Cap. III. 15. IV. 10, et XIII. 30) de *revocando in vitam*. Atque hoc sensu vocem εγειρειν in præsenti loco sumsit S. Joh. Chrysostomus; eamque interpretationem commendant tum antithesis in sententia rela-

(1) Var. lect. Vox αυτου non legitur in AD* variisque Minusculis, neque in Verss. Antiqq. Ital. Syr. Vulg. Sahid. Aethiop. Ceterum variat in codicibus lectio, nam et αυτου occurrit, et αυτῳ, et εν αυτῳ. Dubitari potest an αυτου sit genuina scriptura Lucæ.

(1) Var. lect. Vulgata nostra habet Omnibus *obedientibus sibi;* sed vox *omnibus*, quantum video, in nullo codice græco legitur. Abest etiam a Verss. Antiqq. Itala, Syr. Aethiop., nec lecta fuit ab Irenæo, Chrys. Theophyl. Oecumenio. Glossema mihi videtur.

tiva : *quem vos interemistis;* tum etiam quod, nullâ mentione factâ de Jesu resurrectione, ejusdem *exaltationem* Petrus mox memorat. Emphasis est in illo ὑμεις : *quem* vos *in cruce suspensum violenter trucidastis*, *hunc* Deus a morte *ad vitam revocavit.* Verbum Medium διαχειρισασθαι τινα in usu valet *interficere aliquem.* Επι ξυλου, *aan een hout.*

31. *Hunc principem*, etc.). In Græco alia est verborum Syntaxis, nam inter Accusativos τουτον et αρχηγον και σωτηρα interponitur ὁ Θεος. Scilicet τουτον est hic Accusativus *Subjecti*, αρχηγον verò et σωτηρα sunt Accusativi *Prædicati.* Vox αρχηγος autem quum alibi sine casu non occurrat (cf. Act. III. 15. Hebr. II. 10. XII. 2), Hendiaden agnoscendam esse putem in locutione αρχηγον και σωτηρα, ut hoc dictum sit pro αρχηγον της σωτηριας, *auctorem salutis,* quo nomine Jesum vocat Apostolus in Ep. ad Hebr. Cap. II. 10. Τῃ δεξιᾳ scil. χειρι est Dativus *Instrumenti.* Vide supra ad Cap. II. 33. Δουναι est Infinitivus *scopi* (1); vertas : *ut daret*, scil. Deus, qui Jesum ὑψωσεν. Cf. infra Cap. XI. 18. Ergo sensus verborum hic sit : Hunc Jesum Deus in salutis auctorem (h. e. ut Jesus sit obtemperantibus sibi auctor salutis. Cf. Ep. ad Hebr. Cap. V. 9.) suâ potentiâ in cœlum evexit, ut per eum, (*per ejus merita*) daret Israëlitis pœnitentiam, et pœnitentibus remissionem peccatorum. « Non Israëlitis solis, *sed omnibus obtemperantibus sibi*, ut docet Apostolus (Ep. ad Hebr. Cap. V. ỳ. 9), *Christus factus est causa salutis æternæ;* et verò infrà (Cap. XI. 18) videbimus *etiam gentilibus Deum dedisse pœnitentiam ad vitam;* sed ex prudenti quadam œconomia Petrus de gentilibus hic tacuit, ut S. Chrys. observat (2).

« Petrus, quod hic notat Corn. a Lapide, præ aliis donis Christi et Christianismi, proponit judicibus remissionem peccatorum, quia eis objiciebat peccatum gravissimum, quod scilicet Christum occidissent : ne ergo ejus veniam desperent, asserit Deum per Christum omnia omninò peccata, etiam hoc Christicidii, eis, si pœniteant et credant in Christum, condonaturum. »

32. *et nos sumus testes horum verborum*, etc.). Græcè των ρηματων τουτων, quod ex more loquendi Hebræorum, qui דברים *verba* vocabant *res*, hic vertendum est *istarum rerum.* Intelliguntur autem Jesu resurrectio et in cœlum adscensio, quarum rerum Apostoli testes fuerant oculares. *Et Spiritus S.*, Græcè, και το πνευμα δε το ἁγιον, quod vertendum est : *et præterea Spiritus sanctus.* De isthac vi

---

(1) S. Chrys. (Hom. XIII. in Act. Ap.) : Ειπων δε, ὁτι ὑψωσε, λεγει και επι τινι, επι τῳ δουναι μετανοιαν τῳ Ισραηλ, και αφεσιν ἁμαρτιων..... h. e. « Ubi dixit *exaltavit*, addidit quâ de causâ : *ad dandam pœnitentiam Israëli, et remissionem peccatorum.* »

(2) Hom. XIII in Act. Ap. Ενταυθα, inquit, ου μεμνηται των εθνων, ἱνα μη δῳ λαβην. h. e. *Hic non meminit gentium, ut ne ansam daret.*

Particulæ δε vide Hoogevenium ad Viger. Cap. VIII. Sect. VIII. XXVII. Itaque sensus est : earum rerum testes sumus non tantum nos, sed et Spiritus sanctus, quem Deus dedit iis qui in admittenda fide Christi Deo obediunt. — Veritatem eorum, quæ Apostoli prædicabant ut testes, contestabatur Spiritus sanctus per varia charismata, ut puta donum linguarum, donum prophetiæ, donum miracula edendi, quæ charismata Apostolis aliisque fidelibus collata fuisse res manifesta erat. Cf. Ep. ad Hebr. Cap. II. 3. 4.

33 — 34. Hæc cum audissent, dissecabantur, et cogitabant interficere illos. (℣. 34) Surgens autem quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliël, legisdoctor honorabilis universæ plebi, jussit foras ad breve homines fieri.

Οἱ δε ακουσαντες διεπριοντο, και εβουλευοντο ανελειν αυτους. (℣. 34) Αναστας δε τις εν τω συνεδριω Φαρισαιος, ονοματι Γαμαλιηλ, νομοδιδασκαλος τιμιος παντι τω λαω, εκελευσεν εξω βραχυ τι τους αποστολους ποιησαι.

33. Ad hanc Petri orationem debuisset Synedros Christicidii sui pœnitere, sed isti contra (δε) animos obfirmant, adeò ut, audito eo Petri responso, irâ dirumperentur, et jam *statuerent* (εβουλευοντο) Apostolos occidere. Hoc sensu βουλευομαι legitur i fra Cap. XXVII. 39. Ad διεπριοντο quod attinet, pro quo alibi (infra Cap. VII. 54) plenè legitur διεπριοντο ταις καρδιαις αυτων, illud propriè valet *dissecabantur serra.* « Simplex verbum πριω, vel πριζω, quod hic notat Valckenaer, nil aliud propriè significat, nisi *stridorem edo dentibus;* atque, æquè ac πριζω, a *stridore dentium* confictum videtur. Ob similitudinem, quæ intercedit inter *dentes* et *serram*, instrumentum illud dentatum dicitur sæpe πριον, et πριω sæpè notat *stridorem edo serrâ,* et *seco.* Hinc facta ad animum translatio. » Conferri potest Nostratium *van spyt bersten.*

34. *Surgens autem quidam in consilio Pharisæus*, etc.). Impium consilium occidendi Apostolos executioni mandassent Synedri, sed (δε) eorum aliquis ab hoc eos revocat. Αναστας δε (Aor.) *surrexit autem quidam* (τις) *in consessu*, puta, e loco in quo sedebat, ut *stans* collegas suos alloqueretur. *Pharisæus* est Appositio ad vocem τις, ut si Belgicè dicas : *doch een zeker iemand stond op in den Raad, een Fariseër;* nam inter assessores Synedrii etiam Sadducæi erant. Dativus ονοματι est Dativus *relationis*. Vide supra ad Cap. IV. 36. Nomen hoc *Gamaliel* (גמליאל *retributio Dei*) jam occurrit Numer. 1. 10. *Legisdoctor*, νομοδιδασκαλος. i. q. γραμματευς, *scriba*. Vide quæ notavimus de membris Synedrii supra ad Cap. IV. 5. Τιμιος παντι τω λαω vir talis, ut in magno pretio haberetur ab universo populo. « Et ideò, quod hic notat Fromondus, summus Pontifex et concilium, suasu

ejus tam facile sententiam de occidendis Apostolis mutaverunt, ne iram plebis magis in se concitarent, ubi plebs intellexisset, contra sententiam Gamalielis Apostolos interfectos fuisse. » Hic *jussit*, h. e. suggessit Synedrii præsidi ut is juberet Apostolos paulisper e concilio secedere (εξω ποιησαι *naar buiten te doen*). Βραχυ τι (*voor eene korte wyl*) est Accusativus adverbialiter positus. Vide Matthiä § 425, et Bernhardy pag. 441, a fine.

35—38. dixitque ad illos : Viri Israëlitæ attendite vobis super hominibus istis quid acturi sitis. (ỹ. 36) Ante hos enim dies extitit Theodas, dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum : qui occisus est : et omnes, qui credebant ei, dissipati sunt, et redacti ad nihilum. (ỹ. 37) Post hunc extitit Judas Galilæus in diebus professionis, et avertit populum post se, et ipse periit : et omnes, quotquot consenserunt ei, dispersi sunt.

Ειπε τε προς αυτους· Ανδρες Ισραηλιται, προσεχετε ἑαυτοις επι τοις ανθρωποις τουτοις, τι μελλετε πρασσειν. (ỹ. 36) Προ γαρ τουτων των ἡμερων ανεστη Θευδας, λεγων ειναι τινα ἑαυτον μεγαν· ᾡ προσεκληθη (1) αριθμος ανδρων ὡσει τετρακοσιων· ὁς ανηρεθη, και παντες ὁσοι επειθοντο αυτῳ διελυθησαν, και εγενοντο εις ουδεν. (ỹ. 37) Μετα τουτον ανεστη Ιουδας ὁ Γαλιλαιος, εν ταις ἡμεραις της απογραφης, και απεστησε λαον ἱκανον (2) οπισω αὑτου· κακεινος απωλετο, και παντες ὁσοι επειθοντο αυτῳ διεσκορπισθησαν.

35. *Attendite vobis*). Sensus est : ne præcipitetis sententiam, neque temerè quid decernatis, sed maturius considerate, quid facturi sitis (τι μελλετε πρασσειν) hisce hominibus, ne post inconsiderati consilii vos frustrà pœniteat. Verba επι τοις ανθρωποις τουτοις videntur mihi construenda non cum προσεχετε ἑαυτοις, quod durius sit, sed cum sequentibus τι μελλετε πρασσειν : ut adeo verborum ordo hic sit : προσεχετε ἑαυτοις, τι μελλετε πρασσειν επι τοις ανθρωποις τουτοις. Itaque agnosco in verbis Lucæ hoc loco Trajectionem quamdam, qualis occurrit etiam infra Cap. xix. 4. Locutionis πρασσειν τι επι τινι exempla affert Kuinoel (ad h. l.). Fieri tamen utcumque potest ut verba επι τοις ανθρωποις τουτοις construenda sint cum προσεχετε ἑαυτοις, tum vero

(1) Var. lect. Pro προσεκληθη legitur προσεκλιθη in AB variisque Minusculis. Ceterum variat lectio in Codicibus; nam et προσεκολληθη occurrit, et προσεκολληθησαν, et προσεκλιθησαν, et προσετεθη, et (in Catena Crameri vid. supra p. 92) προσετεθησαν : quæ omnia videntur esse totidem interpretamenta vocabuli προσεκλιθη, quod in N. F. non nisi semel occurrit, et difficilioris intellectûs est. Genuinam lectionem putem esse προσεκλιθη.

(2) Vocem ἱκανον Interpres noster non videtur legisse. Sed ea in plerisque Græcis Codicibus legitur.

græca reddenda essent ita : *attendite vobis quod attinet ad homines istos, quid facturi sitis.*

36. Mens Gamaliëlis videtur explicanda esse hâc oratione : « si necem inferatis viris istis, fieri facilè potest ut contra vos tumultus oriatur in Urbe, cum Jerosolymitani passim magni illos faciant. Itaque ne temerè quid de hominibus istis statuatis. Consultius, opinor, fuerit in illos non sævire; eòque magis quòd recentia exempla docuerunt, auctore sectæ e medio sublato, sectatores brevi evanescere. Nam (γαρ) ante hos dies exstitit Theodas, etc. *Ante hos dies*, προ τουτων των ἡμερων, h. e. *non ita pridem*. Ανεστη, *exortus est* Theudas. *Dicens se esse aliquem*. Interpres noster non legit vocem μεγαν, quæ nec in multis Codicibus legitur. Locutio ειναι τινα apud Græcos nonnumquam valet tantumdem ac Nostratium : IEMAND *van belang* ZYN. Exempla dat Wetsteinius ad h. l. Græca hoc loco Belgicè liberius reddideris : *die zich voor wat groots*, vel, *voor een groot man uitgaf.* — Προσεκλιθη, quod hic legendum arbitramur, est Aor. 1. Passiv. cum notione, ut videtur, reflexivâ. Vide supra ad Cap. IV. 8. » Προσκλινεσθαι τινι, ait Valckenaer (ad h. l.), propriè notat *amanter in alicujus sinum se rejicere*, vel *inclinare se in aliquem; figuratè verò, inclinata voluntate se ad aliquem applicare;* ita de discipulis præceptorem magni facientibus, aut de sectatoribus hunc illumve sectæ ducem probantibus, ut hic Lucas. » Locutioni ᾧ προσεκλιθη planè respondet Germanicum : *an welchen sich anlehnte.* Ὁς ανηρεθη (Vulg. *qui occisus est*) valet fere Nostratium : *die uit den weg werd geruimd.* Παντες ὅσοι επειθοντο αυτῳ *omnes quotquot obediebant illi.* Γινεσθαι εις ουδεν est *in nihilum redigi*, *evanescere.*

Flavius Josephus (Antiqq. XX. 5) Theudam quemdam memorat a Cuspio Fado occisum ob excitatum in Judæa tumultum. Sed hoc accidit imperante Claudio, annis quatuordecim vel quindecim post hanc Gamaliëlis orationem. Hic ergo Theudam Flavii non potuit commemorasse. Atqui neque Lucas, scriptor θεοπνευστος, falli potuit in referendo verba Gamaliëlis; nec causæ satis est cur putemus Flavium Josephum in temporis notatione hic errasse. Itaque nihil superest nisi ut statuamus, Origenem (contra Celsum I. 6), aliosque secuti, duos fuisse Theudas, quorum ille, quem Josephus memorat, recentior, hic verò de quo loquitur Gamaliel, a Josepho non memoratus, antiquior fuerit. Et verò Josephum et Gamaliëlem non de unâ eâdemque re mentionem facere, certum mihi videtur ex comparatione eorum, quæ ab hoc et ab illo de Theudæ cujusdam factione narrantur. Nam in factione cujus meminit Gamaliel, solus Theudas dicitur occisus, eoque e medio sublato, sectatores ejus paulisper fuisse *dissolutos* (διελυθησαν), et tandem *evanuisse* (και εγενοντο εις ουδεν). Josephus autem narrat *et* Theudam suum fuisse capite obtruncatum, *et* ex ejus sequacibus eodem tempore occisos fuisse multos, multosque vivos captos. En ejus verba. « Φαδου δε της Ιουδαιας επιτροπευοντος, γοης τις ανηρ, Θευδας ονοματι, πειθει τον οχλον αναλαβοντα τας κτησεις ἑπεσθαι προς τον Ιορδανην ποταμον αυτῳ· προφητης γαρ ελεγεν ειναι, και προσ-

ταγματι του ποταμου σχισας, διοδον εφη παρεξειν αυτοις ραδιαν· και ταυτα λεγων πολλους ηπατησεν· ου μην ειασεν αυτους της αφροσυνης ονασθαι Φαδος, αλλ' εξεπεμψεν ιλην ιππεων επ' αυτους, ἥτις πολλους ανειλε και εζωγρησεν εξ αυτων· αυτον τε τον Θευδαν ζωγρησαντες, αποτεμνουσι την κεφαλην και κομιζουσιν εις Ιεροσολυμα. » *h. e.* Fado autem Judæam procurante, præstigiator quidam, nomine Theudas, ingenti hominum multitudini persuasit, ut, asportatis opibus, ducem se ad Jordanem usque fluvium sequerentur. Quippe se prophetam esse ajebat, diremtisque imperio suo aquis fluminis, facilem se transitum ipsis præstiturum dicebat, et hujusmodi sermonibus plurimos decepit. Non tamen passus est Fadus quidquam ex sua vesania consequi; sed emisit adversus eos equitum turmam, quæ, ex improviso illos adorta, multos occidit, multosque vivos comprehendit. Ipse etiam Theudas ab iisdem captus est, ejusque caput præcidunt, et Hierosolyma deportant. » Flav. Joseph. Antiqq. Lib. xx. Cap. v. 1.

37. *Post hunc extitit Judas Galilæus).* Seditionem hanc Flavius Josephus memorat tum *Antiqq.* Lib. xviii. Cap. i. 1, tum de *Bello Judaico*, Lib. ii. Cap. viii. 1. Ad meliorem verborum Gamaliëlis intelligentiam, operæ pretium duco utrumque illum Flavii locum hic afferre. Et in priori quidem loco hæc leguntur : Ιουδας δε Γαυλονιτης ανηρ, εκ πολεως ονομα Γαμαλα, Σαδδουκον Φαρισαιον προσλαμβανομενος, ηπειγετο επι αποστασει, την τε αποτιμησιν ουδεν αλλο η αντικρυς δουλειαν επιφερειν λεγοντες, και της ελευθεριας επ' αντιληψει παρακαλουντες το εθνος. *h. e.* « Judas verò Gaulanites, ortus ex oppido Gamalis, Sadduco Pharisæo sibi adjuncto, populum ad defectionem concitabat, (ambo) dicentes censum cum nihil secum afferre quam manifestam servitutem, et universam gentem ad libertatem vindicandam cohortantes. » In posteriore verò loco hæc referuntur : Επι τουτου (Κωπονιου) τις ανηρ Γαλιλαιος, Ιουδας ονομα, εις αποστασιν ενηγε τους επιχωριους, κακιζων, ει φορον τε Ρωμαιοις τελειν ὑπομενουσι, και μετα τον Θεον οισουσι θνητους δεσποτας. *h. e.* Eo (Coponio) provinciam administrante, vir quidam Galilæus, cui nomen erat Judas, ad defectionem indigenas excitabat, ignavos dicens, si Romanis tributum pendere sustinerent, et post Deum mortales dominos agnoscerent. »

Observandum est Judam, de quo hic agitur, a Josepho in priore quidem loco dici *Gauloniten*, in posteriore verò *Galilæum;* nempe oriundus erat ex Gaulanitide; quo vero tempore seditionem illam excitabat, jam fixum tum in Galilæâ domicilium habuerit. Accidit illa seditio εν ταις ἡμεραις της απογραφης (Vulg. *in diebus professionis*) h. e. *tempore census;* qui census an idem sit cum eo, quem Lucas memorat in suo Evangelio, (Cap. ii. 1. 2), alibi inquiremus. Illud απεστησε λαον ἱκανον οπισω αὑτου *prægnanter* dictum est pro *avertit populum a* legitimo suo principe ita *ut se sequeretur.* De istiusmodi Breviloquentia, sive *Syntaxi prægnante*, ut vocatur, videsis Winerum § 66. iii. e.

38—40. Et nunc itaque dico vobis, discedite ab hominibus istis, et sinite illos : quoniam si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissolvetur : (ỳ. 39) si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini. Consenserunt autem illi.

Και τα νυν λεγω ὑμιν, αποστητε απο των ανθρωπων τουτων, και εασατε αυτους· ὁτι εαν ῃ εξ ανθρωπων ἡ βουλη αὑτη ἠ το εργον τουτο, καθαλυθησεται· (ỳ. 19) ει δε εκ Θεου εστιν, ου δυνασθε (1) καταλυσαι αυτο (2), μηποτε και θεομαχοι εὑρεθητε. Επεισθησαν δε αυτῳ.

38—39. *Et nunc itaque*, etc.). Concludit Gamaliel : *et jam*, *ad rem præsentem quod attinet* (και τα νυν. Vide supra p. 81), ab hominibus istis *discedite*, Græcè αποστητε *desistite* (manus ab iis abstinete), et sinite illos (και εασατε αυτους scil. απελθειν) abire, missos illos facite. Hoc sensu, ait Valckenaer (ad h. l.) verbum εαω frequentant optimi scriptores.

Consilium hoc aut opus). ἡ βουλη αὑτη η το εργον τουτο, *ce plan*, *ou cet œuvre*; duplici vocabulo nominat Apostolorum institutum. Itaque Particula disjunctiva η hic non disjungit res diversas, sed tantum diversa vocabula, quibus una eademque res nominatur.

ne forte, etc.). Græcè μηποτε, quod pendet a σκοπειτε, vel βλεπετε, vel προσεχετε ἑαυτοις, vel simili aliquo verbo subintelligendo. Cf. Luc. xxi. 34. Hebr. iii. 12, et Kuinoel ad h. l., item Devarium ad Particulam μηποτε. Itaque Gamaliel admonitionem suam claudit dicendo : attendite vobis, ne forte non tantum contra istos homines, sed *et* (και) contra Deum ipsum pugnare reperiamini. Επεισθησαν (Aor. 1. Passiv. cum notione reflexivâ. Vide Winer § 40. 2) δε αυτῳ, *illi autem* (persuaderi sibi patiebantur επεισθησαν) *obtemperabant illi*.

Gamaliëlis sententia, si pro generali aliqua regula agendi haberetur. quam nociva foret rei tum religiosæ tum civili, vel me non monente, unusquisque satis intelligit. Sed tamen, quod Salmeron hic observat (Tract. xxii. in Act.) Gamaliëlis illud consilium in causa illa, et tempore illo, et optimum fuit et sanctum. « Prædicabatur enim Messias a Prophetis promissus jam venisse; probabatur signis, et vita inculpata, et Scripturis; item illum mortuum et interfectum a Judæis fuisse, et resurrexisse, quod mille argumentis ac signis perspicuum erat, ut non possent resistere

(1) Var. lect. Pro δυνασθε est δυνησεσθε in BCDE variisque Minusculis.

(2) Var. lect. Pro αυτο est αυτους in ABCDE variisque Minusculis.

adversarii. Quare opportunum, et prudens fuit consilium illud, nec sine nutu Dei, nec sine fructu excogitatum, atque pronunciatum. »

40—42. Et convocantes Apostolos, cæsis denunciaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu, et dimiserunt eos. (ŷ. 41) Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. (ŷ. 42) Omni autem die non cessabant in templo, et circa domos docentes, et evangelizantes Christum Jesum.

Και προσκαλεσαμενοι τους αποστολους, δειραντες παρηγγειλαν μη λαλειν επι τῳ ονοματι του Ιησου, και απελυσαν αυτους. (ŷ. 41) *Οἱ μεν ουν επορευοντο χαιροντες απο προσωπου του συνεδριου, οτι κατηξιωθησαν ὑπερ του ονοματος του Ιησου ατιμασθηναι.* (ŷ. 42) *Πασαν τε ἡμεραν εν τῳ ἱερῳ και κατ᾽ οικον ουκ επαυσαντο διδασκοντες και ευαγγελιζομενοι Ιησουν τον Χριστον.*

Gamaliëlis sententiam eatenus sequuntur Synedri ut nunc quidem Apostolos non occidant. Intactos tamen eos dimittere nolunt, ne videlicet contra innocentes sæviisse viderentur. Itaque flagellis Apostolos cædi jubent, experturi an corporis cruciatu admoniti saperent, qui repetitis minis non paruerant.

40. Græca pressius reddi possent hoc modo : *cumque Apostolos convocassent* (προσκαλεσαμενοι), eisdem, *postquam flagellassent* (δειραντες) eos, *denunciarunt* (παρηγγειλαν) ut posthac tacerent de persona Jesu (vid. supra ad ŷ. 28), atque ita *dimiserunt* (απελυσαν) illos.

41. Apostoli quum dimitterentur, *igitur* (ουν) abierunt. Verba οἱ μεν ουν reddi possunt *illi quidem igitur;* est autem ibi μεν solitarium. Sententia per particulam δε subjicienda, hæc est : *neglexerunt autem* (δε) *impium illud Synedrii mandatum;* quæ ipsa sententia, mutatâ orationis conformatione, versiculo 42° subjicitur. Voces απο προσωπου referunt Hebraismum מפני. Sensus est : Apostoli a Synedris digressi sunt lætabundi, quòd dignati fuissent (κατηξιωθησαν) hoc honore, ut propter (ὑπερ de causâ *ob quam* ut Act. xxi. 13. Rom. xv. 8. Philipp. i. 29.) Jesum contumeliâ afficerentur. Elegans est hic οξυμωρον, quod hic notat Wolfius. Sunt enim sibi contraria αξιουσθαι et ατιμαζεσθαι.

42. *Omni autem die*). Græcè πασαν τε ἡμεραν (*alle dag*), i. e. *quotidie*. Est hic *Trajectio;* verba sic construenda sunt : ουτε επαυσαντο πασαν ἡμεραν εν τῳ ἱερῳ και κατ᾽ οικον διδασκοντες κ. τ. λ. De *Trajectione* videsis Winer § 65. 3; de Participiis junctis hic verbo Finito, vide eumdem § 46. 1. De locutione κατ᾽ οικον vide supra ad Cap. ii. 46. Sensus est : neque ullo die intermittebant publicè in templo, et privatim in domibus prædicare Jesum Messiam.

CAPUT SEXTUM.

ARGUMENTUM. *Capta occasione ex quadam querela Hellenistarum adversus Christianos ex Hebræis, Apostoli Diaconos instituunt* (1-6). *Pergit res Christiana magnos in dies facere progressus in Urbe, multis non ex plebejis tantum, verum etiam ex sacerdotibus Judæorum Jesu Christi fidem amplectentibus* (7). *Hanc magna dicendi vi adversus contradicentes quosdam Judæos defendit diaconorum unus, Stephanus; cui cum resistere non possent, blasphemiæ crimen impingunt, eumque, compositis adversus illum falsis testibus, ad Synedrium pertrahunt* (8-15).

1. In diebus autem illis, crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quòd despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum.

Εν δε ταις ἡμεραις ταυταις, πληθυνοντων των μαθητων, εγενετο γογγυσμός των Ἑλληνιστων προς τους Ἑβραιους, ὁτι παρεθεωρουντο εν τῃ διακονιᾳ τῃ καθημερινῃ αἱ χηραι αυτων.

***In diebus autem illis*, etc.).** Respicitur tempus, quod indicatum fuit versiculo ultimo capitis præcedentis. Ergo sensus est : per id tempus, quum Apostoli, e carcere liberati, continuò, nullo intermisso die, publicè privatimque Evangelium in Urbe prædicarent, et numerus Christianorum (των μαθητων) in dies accresceret. Græca : πληθυνοντων των μαθητων, Interpres noster rectè reddidit : *crescente numero discipulorum;* nam Verbum πληθυνω quamquam ferè *activè* significat, attamen et *neutraliter* nonnumquam capitur, ut factum est hic. Cf. Henr. Steph. in Thes. ad v. πληθυνω.

factum est murmur Græcorum adversus Hebræos). Quum hic agatur de novellis Christianis, et Ἑλληνισται, h. e. *Græcizantes* opponantur *Hebræis*, quumque Gentiles non legantur in Ecclesiam adhuc admissi, Hellenistas intelligimus Judæo-christianos, sive origine Judæos sive proselytos, qui extra Palæstinam nati educatique patrio sermone utebantur Græco. Hebræi autem, qui hic dicuntur, sunt Judæo-christiani in Palæstina nati educatique, quique adeo linguâ patriâ utebantur Hebraicâ, hoc est Aramaicâ Palæstinensi, quæ in Scripturis novi Testamenti Hebraica vocari solet.

eo quod despicerentur, etc.). Declaratur quidnam rei exstiterit causa illius mumurationis sive conquestûs Hellenistarum; causa erat, quia (ὅτι) eorum viduæ in *ministerio quotidiano* (in quotidiana suppeditatione rerum victui necessariarum) *despiciebantur*, puta, non tam liberaliter tractabantur quam viduæ Hebræorum. Παραθεωρειν propriè notat *res juxta se positas considerare*, uti fit in comparando. Eos qui præerant distributionibus illis quotidianis suspicor fuisse Judæo-Christianos origine Palæstinenses, qui, ut tales, minoris æstimarent Judæo-Christianos extra terram sanctam alicubi ἐν διασπορᾷ natos. Hinc, discrimine facto inter Hellenistarum et Hebræorum viduas, in distributione illa quotidiana his præ illis faverint. Pronum est judicare distributores illos non erga viduas tantum, sed universè erga Hellenistas omnes minus æquos ministros sese præbuisse, sed quòd *etiam erga viduas* ita agerent, indè demum causa murmuris enata fuerit. Murmur autem non directo petebat *distributores*, sed erat *in Hebræos* (πρὸς τοὺς Ἑβραίους).

2—4 Convocantes autem duodecim multitudinem discipulorum dixerunt : Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis. (ỷ. 3) Considerate ergo fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto, et sapientia, quos constituamus super hoc opus. (ỷ. 4) Nos verò orationi, et ministerio verbi instantes erimus.

Προσκαλεσαμενοι δε οἱ δωδεκα το πληθος των μαθητων ειπον· Ουκ αρεστον εστι, ἡμας καταλειψαντας τον λογον του Θεου, διακονειν τραπεζαις. (ỷ. 3) Ἐπισκεψασθε ουν, αδελφοι, ανδρας εξ ὑμων μαρτυρουμενους ἑπτα, πληρεις Πνευματος ἁγιου και σοφιας, οὑς καταστησομεν επι της χρειας ταυτης. (ỷ. 4) Ἡμεις δε τῃ προσευχῃ και τῃ διακονιᾳ του λογου προσκαρτερησομεν.

2—4. Quum *autem* (δὲ) ægrè ferrent hanc inter fratres simultatem *duodecim* Apostoli (οἱ δώδεκα *de twaalven*), *convocarunt* (προσκαλεσάμενοι in Aor.) *multitudinem discipulorum* (τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν *de geheele Christen-menigte*), et dixerunt : *non est æquum*, Græcè οὐκ ἀρεστόν ἐστιν, h. c. *non est placitum*, q. d. *placere*, *probari nequit*; ponitur *absolutè*. Sensus est : non convenit, ut nos, utpote missi ad docendum, relictâ (aliquo modo) (καταλείψαντας in Aor.) Evangelii prædicatione, *ministremus mensis*, Græcè : διακονεῖν τραπέζαις (*om tafels te bedienen*); quod quo sensu capiendum sit ex contexta oratione facilè colligitur. Negant Apostoli convenire ut ipsi per se illo dispensatorum officio fungantur; sed tamen volunt ut amplius locus ne detur istiusmodi querelis. *Igitur* (οὖν), fratres, inquiunt, eligite vobis (ἐπισκέψασθε Aor. Med. propriè valet Germanicum *ersehet euch*) ex vestro numero (ἐξ ὑμῶν) viros spectatæ probitatis (μαρτυρουμένους *benè testatos*) septem, plenos, quantum ex signis externis colligi pote-

rit, Spiritu sancto et sapientia, quos, ubi electi fuerint, *super hoc opus*, Græce επι της χρειας ταυτης, *huic officio*, sive *huic negotio* præficiemus (καταστησομεν). Interpres noster pro Futuro Indicativi καταστησομεν, legisse videtur in Conjunctivo καταστησωμεν, *ut hos constituamus*. Vocem χρεια dici *de munere*, *officio*, *negotio* cui aliquis præficitur, variis adductis exemplis probat Wetstenius ad h. l.

4. *Nos vero*, etc.). Nos verò temporali huic ministerio minimè incumbentes, orationi (τῃ προσευχῃ), et ministerio verbi (τῃ διακονιᾳ τȣ λογου), h. e. prædicationi Evangelii *assiduam operam dabimus*, Græcè προσκαρτερησομεν, de quâ voce videsis quæ notavimus supra ad Cap. I. 14. Quum dicatur τῃ προσευχῃ cum Articulo, et προσευχη hæc jungatur prædicationi Evangelii, vox προσευχη hic sumenda videtur de cultu publico divino, cujus pars præcipua erat Eucharistiæ sacrificium.

5—6. Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum virum plenum fide, et Spiritu sancto, et Philippum, et Prochorum, et Nicanorem, et Timonem, et Parmenam, et Nicolaum advenam Antiochenum. (℣. 6) Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum : et orantes imposuerunt eis manus.

Και ηρεσεν ὁ λογος ενωπιον παντος του πληθους· και εξελεξαντο Στεφανον, ανδρα πληρη πιστεως και Πνευματος ἁγιου, και Φιλιππον, και Προχορον, και Νικανορα, και Τιμωνα, και Παρμεναν, και Νικολαον, προσηλυτον Ἀντιοχεα, (℣. 6) οὓς εστησαν ενωπιον των αποστολων και προσευξαμενοι επεθηκαν αυτοις τας χειρας.

5. **Placuit hic sermo** *coram omni multitudine*, εναντιον παντος του πληθους, quæ locutio refert Hebraicam לִפְנֵי vel בְּעֵינֵי. Græci dicerent : ηρεσεν ὁ λογος παντι τῳ πληθει. Et *elegerunt sibi* (εξελεξαντο Aor. Med.) ***Stephanum***, **virum theologicâ illâ virtute** quæ fides vocatur, et abundanti **Spiritûs sancti gratiâ imprimis conspicuum**, *et Philippum*, et *Prochorum*, et ceteros. De Philippo iterum sermo est infra Cap. VIII. De reliquis diaconis quinque sacra Scriptura nihil porrò refert. Quæ antiqui auctores de natalibus et rebus gestis septem horum diaconorum memoriæ prodidêre, legi possunt apud Historiæ Ecclesiasticæ scriptores. De Nicolao et Nicolaitis ipsi dicturi sumus ad Apoc. II. 6. Erat Nicolaus, quod hic notat Lucas, *advena* sive *proselytus* (προσηλυτος) Antiochenus, h. e. Antiochiæ ex parentibus gentilibus natus gentilis, sed Mosaicam religionem deinceps professus. Vide supra ad Cap. II. 11.

6. ***Hos statuerunt***, **etc.). Apostolis jubentibus, Jerosolymitani fideles electionem instituerant. Jam electos a se viros constituunt in conspectu Apostolorum; qui, Deum ante precati** (προσευξαμενοι) **manus consecrantes illis imponunt.**

Institutos ab Apostolis diaconos non *mensarum* tantum ministerium accepisse, verum etiam tamquam sacros Ecclesiæ ministros publico cultui divino fuisse addictos, luculenter probant Perrone, *Tract. de Ordine* Cap. II. Prop. 2, et Liebermann *Demonstrat. Cathol. P.* 1. *Cap.* 1. *art.* IV. § 1.

7—8. Et verbum Domini crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valde: multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei. (ỹ. 8) Stephanus autem plenus gratia, et fortitudine faciebat prodigia, et signa magna in populo.

Και ὁ λογος του Θεου ηυξανε, και επληθυνετο ὁ αριθμος των μαθητων εν Ἱερουσαλημ σφοδρα, πολυς τε οχλος των ἱερεων ὑπηκουον τῃ πιστει. (ỹ. 8) Στεφανος δε πληρης πιστεως (1) και δυναμεως εποιει τερατα και σημεια μεγαλα εν τῳ λαῳ.

7. Rei Christianæ historiam Lucas *continuat* (και) : magis magisque, inquit, propagabatur (ηυξανε) Evangelica doctrina (ὁ λογος του Θεου), plurimisque indies Jerolymis Religionem Christianam amplectentibus, valde ibi multiplicabatur fidelium numerus; nec solum e plebejis multi, verum etiam ex sacerdotibus *magna turba* obediebat doctrinæ Evangelicæ, (τῃ πιστει), Christoque nomen dabat.

8. *Transitio* fit (δε) ad historiam Stephani. Stephanus autem (δε), inquit, vir inter septem diaconos præcellens (2), plenus omnigenâ Dei gratiâ (confer dicta ad Cap. IV. 33), *et maxime* (και, vide ad I. 14) illâ, quæ sita est in præcipuâ quâdam Christiani animi fortitudine, magna varii generis miracula (τερατα και σημεια) edebat apud populum.

9—10. Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ appellatur Libertinorum, et Cyrenensium, et Alexandrinorum, et eorum, qui erant a Cilicia, et Asia, disputantes cum Stephano : (ỹ. 10) et non poterant resistere sapientiæ, et Spiritui, qui loquebatur.

Ἀνεστησαν δε τινες των εκ της συναγωγης της λεγομενης Λιβερτινων, και Κυρηναιων, και Ἀλεξανδρεων, και των απο Κιλικιας και Ἀσιας, συζητουντες τῳ Στεφανῳ· (ỹ. 10) και ουκ ισχυον αντιστηναι τῃ σοφιᾳ και τῳ Πνευματι ᾡ ελαλει.

(1) Var. lect. Pro πιστεως legitur χαριτος in ABD multisque Minusculis, in Verss. Antiqq. Syr. Ital. (*plenus gratia et fide*), Coptic. Vulg. Armen, et apud plures Patres. Lectio χαριτος alteri auctoritate præstare mihi videtur. (2) S. Chrys. Hom. XV. in Act. « Ὁρα, inquit πως και εν τοις ἑπτα ην τις προκριτος και τα πρωτεια ειχεν. Ει γαρ και ἡ χειροτονια κοινη, αλλ' ὁμως ουτος επεσπασατο χαριν πλειονα. *h. e.* « Vide, quomodo inter septem illos unus præcellens esset, ac primas teneret. Etsi enim ordinatio communis esset, at hic majorem gratiam attraxit. »

9—10. De Philippo diacono Lucas refert (infra Cap. VIII. 5) illum etiam in prædicando Evangelio operam suam collocasse. Pronum autem est judicare idipsum pariter factum fuisse et a reliquis diaconis; atque adeo nec Stephanum absque prædicatione doctrinæ Christianæ sua illa edidisse miracula. Hujusmodi ergo aliqua concio publicè habita occasio exstiterit eorum quæ hic a Luca narrantur. Accidit autem, inquit, ut *disputando Stephano insurgerent* (συζητουντες ανεστησαν. Cf. Winer § 46. 5.) *Judæi quidam de Synagogâ quæ appellatur Libertinorum*, Græcè εκ της συναγωγης της λεγομενης Λιβερτινων. Vocis Λιβερτινοι veram interpretationem jam S. Chrysostomus indicavit. Λιβερτινοι δε, inquit (Hom. XV. in Act.) οἱ Ῥωμαιων απελευθεροι· οὑτω καλουνται. h. e. « *Libertini Romanorum liberti erant; sic vocantur.* » *Libertus* is est qui aliquo pacto se ex servitute in libertatem vindicavit. « *Libertinus*, et *Libertus*, notante Facciolati (in Lexic.), significatione idem sunt, sed differunt usu loquendi; nam *libertus* ad patronum refertur;... *libertinus* ad conditionem, et designat statum ejus, qui antea servus, nunc liber est. » Itaque Græcè scribens Lucas Latino usus est vocabulo; et *Synagoga quæ appellatur Libertinorum*, ex multis quæ Jerosolymis erant synagogis, intelligenda videtur synagoga aliqua, quam suo forte sumptu sibi struxerint Judæi, qui sub Pompejo captivi Romam ducti et in servitutem redacti, deindè verò manumissi in patriam redierant; quæ synagoga nunc illorum posteris inservierit. Hujusmodi *libertinorum Romanorum* disertam mentionem faciunt Suetonius in vita Tiberii Cap. 36., Tacitus Annal. II. 85, et Philo, in libro *de Legatione ad Cajum*. p. 1014. (apud Kuin.).

Fuère qui conjicerent pro Λιβερτινων legendum esse Λιβυστινων (h. e. *ex Libya ortorum*); sed huic conjecturæ locus esse nequit, quum, nullâ varietate lectionis, codices MSS. et versiones antiquæ constanter exhibeant lectionem Λιβερτινων. Alias hac in re conjecturas legesis apud Winerum (Biblisches Realwörterbuch, ad voc. *Libertiner*).

et Cyrenensium, et Alexandrinorum et eorum qui, etc.). Genitivi Κυρηναιων και Αλεξανδρεων και των pendent a voce τινες, quæ præcessit. Articulus ante Κυρηναιων et Αλεξανδρεων abesse poterat, ut etiam a scriptoribus benè græcis omittitur in enumerationibus, si jam semel aut bis positus fuit. Sic Plato dixit: το τε δικαιον και το αδικον και καλον και αισχρον και αγαθον και κακον. Cf. Win. § 18. 5., et Matthiä § 268. Anm. 1. — *Cyrenenses* intelliguntur Judæi ex Cyrene, Libyæ superioris metropoli, oriundi; *Alexandrini*, oriundi ex Alexandria. Ingens Judæorum multitudo ibi sedes fixerat, teste Philone in Flacc. p. 971 (apud Kuin.): ουκ αποδεουσι μυριαδων ἑκατον την Αλεξανδρειαν και την χωραν Ιουδαιοι κατοικουντες, απο του προς Λιβυην καταβαθμου μεχρι των ὁριων Αιθιοπιας, h. e. *non minus quam decies centena millia Judæorum habitant Alexandriam totamque regionem, quanta patet a descensu Libyæ usque ad Aethiopiæ fines.* Porrò οἱ απο Κιλικιας και Ασιας sunt Judæi *oriundi ex Cilicia, et ex Asia*, scilicet *proconsulari*, quæ complectebatur Mysiam, Lydiam, Cariam et Phrygiam. Jam verò, ut illorum Λιβερτινων propria quædam erat Synagoga, ita etiam iis

qui porrò memorantur, synagoga Jerosolymis fuerit singulis propria, quæ inserviret Judæis illis peregrinis, qui religiosi cultûs causa domicilium suum Jerosolymas transtulissent, aut ad festa majora celebranda, aut denique ad sacra studia peragenda ibi commorarentur. Istiusmodi Scholares forte erant maximam partem hi, qui hic dicuntur *disputando Stephano insurrexisse*; quod iteratis vicibus, nunc ab his, nunc ab illis factum fuisse, credibile est. Verum

non poterant resistere sapientiæ, et Spiritui, qui loquebatur). Græcè est ῳ ελαλει, *quo loquebatur;* atque ita in Codd. MSS. constanter legitur. Interpres noster tamen pro ῳ videtur legisse ὁ. Sensus Vulgatæ est : non poterant resistere Spiritui sancto, qui in Stephano, tamquam in organo quodam, loquebatur; secundum illud Salvatoris (Matth. x. 20) : *non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Sed si hoc sibi voluisset Lucas, scripsisset, opinor, ὁ ελαλει εν αυτῳ. — Αντιστηναι, notante Fabro (in Agonist. Lib. I. Cap. XII), dicebantur etiam *pugiles, qui contra adversarios invicti stabant.* Atque hoc sensu, sed metaphoricè, vox αντιστηναι hic, ut et Ephes. VI. 13, et Jacob. IV. 7. sumenda est. Itaque ουκ ισχυον αντιστηναι est *non poterant resistere ita, ut non succumberent* sapientiæ et Spiritui sancto, quo (ῳ *Dativus Instrumenti*) loquebatur. *Sapientiam* hic intelligo charisma illud, de quo Paulus (I Cor. XII. 8) : *alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ* (λογος σοφιας); et conjicio admittendam hic esse Hendiaden, ut dictum sit τῃ σοφιᾳ και τῳ Πνευματι pro τῃ σοφιᾳ του Πνευματος : quo pacto facile etiam causa detur, cur Relativum ῳ Numero ponatur Singulari. Ad Genus Relativi quod attinet, jam dicerem grammaticè quidem illud referri ad πνευματι, logice autem referendum esse ad σοφιᾳ. Belgice : *zy konden niet weêrstaan* (αντιστηναι) *aan de wijsheid des Geestes, waarmede hy sprak.*

11—12. Tunc summiserunt viros, qui dicerent se audivisse eum dicentem verba blasphemiæ in Moysen, et in Deum. (ỹ. 13) Commoverunt itaque plebem, et seniores, et scribas : et concurrentes rapuerunt eum, et adduxerunt in concilium,	*Τοτε ὑπεβαλον ανδρας λεγοντας· ὁτι ακηκοαμεν αυτου λαλουντος ῥηματα βλασφημα (1) εις Μωϋσην και τον Θεον·* (ỹ. 12) *συνεκινησαν τε τον λαον και τους πρεσβυτερους και τους γραμματεις· και επισταντες συνηρπασαν αυτον και ηγαγον εις το συνεδριον.*

11. *Tunc summiserunt viros,* etc.). Quum a disputatione discessissent impares, impii homines, dolorem suum ulturi, ad maledicentiam confugiunt. Vox ὑποβαλλειν a

(1) VAR. LECT. Pro βλασφημα legitur βλασφημιας in Cod. D, et Minusculo uno; Glossema videtur.

Græcis dicebatur etiam de instruendo *falsum testem contra aliquem;* hoc sensu occurrit apud Appianum (Bell. Civ. I. p. 663) ὑπεβληθησαν κατηγοροι. Latini eâdem significatione usurpabant Verba *subornare*, et *submittere*. Sic Livius (Lib. 38. 43.) scripsit : *Ad invidiam ei faciendam, legatos Ambracienses subornatos criminibus in senatum introduxit.* Suetonius autem (in vita Ner. Cap. 28) : *Acten libertam*, inquit, *paulum abfuit, quin justo sibi matrimonio conjungeret, submissis consularibus viris, qui regio genere ortam dejerarent.* Itaque scitè Interpres noster vocem Græcam ὑπεβαλον hic reddidit. Ῥηματα βλασφημα *verba impia, contumeliosa* contra Mosen et Deum. In Græco est oratio *directa*, quæ introducitur per ὅτι *recitativum*.

12. *Commoverunt itaque*, etc.). Græce συνεκινησαν τε (*et commoverunt*), nullâ lectionis varietate. Subornati testes isti rem suam peragerent, ubi Stephanus ad Synedrium raptus esset accusandus. Subornatores interea simili calumniâ *et* plebem *et* assessores Synedrii (τους πρεσβυτερους και τους γραμματεις vid. supr. p. 69) *commovebant* (συνεκινησαν), adversus Stephanum *concitabant*, turbas ciebant, *factoque ex improviso in eum impetu* (επισταντες Aor. vide ad Cap. IV. 1), *corripuerunt ipsum* (συνηρπασαν), et adduxerunt ad Synedrium.

13—15. et statuerunt falsos testes, qui dicerent : Homo iste non cessat loqui verba adversus locum sanctum, et legem. (ỳ. 14) Audivimus enim eum dicentem : quoniam Jesus Nazarenus hic, destruet locum istum, et mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyses. (ỳ. 15) Et intuentes eum omnes, qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus tamquam faciem angeli.

Εστησαν τε μαρτυρας ψευδεις λεγοντας· Ὁ ανθρωπος οὑτος ου παυεται ρηματα βλασφημα (1) λαλων κατα του τοπου του ἁγιου και του νομου· (ỳ. 14) ακηκοαμεν γαρ αυτου λεγοντος, ὅτι Ιησους ὁ Ναζωραιος οὑτος καταλυσει τον τοπον τουτον, και αλλαξει τα εθη ἁ παρεδωκεν ἡμιν Μωϋσης. (ỳ. 15) Και ατενισαντες εις αυτον ἁπαντες οἱ καθεζομενοι εν τῳ συνεδριῳ, ειδον το προσωπον αυτου ὡσει προσωπον αγγελου.

13. Raptum ad tribunal Stephanum subornatores isti nunc accusaverint, productis subornatis a se testibus. *Et statuerunt* (εστησαν), i. e. *proposuerunt* (ut supra Cap. I. 23) quos ante subornaverant falsos testes, qui dicebant : homo iste non cessat verba facere contra locum sanctum (i. e. Templum, cf. XXI. 28. XXV. 8), et Legem,

(1) Var. lect. Vox βλασφημα in præstantioribus Codicibus et antiquissimis versionibus non legitur ; glossema videtur ex ỳ. 11 petitum.

nempe Mosaicam. De Participio λαλων juncto verbo Finito παυεται vide Winerum § 46. 1.

14. *Audivimus enim*, etc.). Præmissa *duo* accusationis capita *confirmant* (γαρ), distinctius eadem exponendo. *Nam audivimus*, inquiunt, *cum dicentem quod* (ὅτι) *Jesus*, *Nazarenus iste* (ὁ Ναζωραιος οὗτος, contemtim!) *destructurus est locum hunc* (τον τοπον τουτον, scil. Templum (1), *et immutaturus mores* (τα ἔθη), h. e. *leges*, *quas Moses nobis tradidit*. Talia autem dicere de Templo et de Lege Mosaica, erat hoc, ex carnalium Judæorum sententiâ, *contra Mosen et contra Deum verba facere contumeliosa* (ỳ. 11).

Atqui verum erat, Jesum Christum, Deum-hominem, destructurum esse Templum (Matth. XXIV. 1. 2; Luc. XIX. 41—44.), et Mosaicam legem abrogaturum (Gal. V. 2. Hebr. VII. 12. 18. VIII. 7); qui ergo testes illi dicuntur *falsi testes*? ad propositam quæstionem rectè, ut mihi quidem videtur, respondit Estius. « Verum quidem erat, inquit, Jesum destructurum esse locum illum, et mutaturum traditiones; sed tamen erant falsi testes, quia testabantur Stephanum dixisse quæ non dixerat, et per quæ sciebant commovendos Judæos, ut in Stephanum insurgerent eumque morti traderent. Nec Stephanus, nec Apostoli hæc prædicabant, quamvis vera; quia non erat opportunum, nec expediens talia prædicare, nec verò necessarium. Non opportunum nec expediens, propter Judæos, quorum multi crediderint in Christum ad prædicationem Apostolorum, non credituri si hæc fuissent eis ingesta. Non necessarium adhuc pro illo tempore, quia sine dispendio salutis eorum poterant hæc taceri ad tempus, modo spem salutis non in ceremoniis Mosaïcis, sed in Christo collocarent. Ac multo minus erat necessarium illis annuntiare, quod Jesus locum illum esset destructurus. Et constat ex Actis apostolorum, Apostolos talia non prædicasse. » Estius in loc. diffic. ad h. l.

15. *Et intuentes eum omnes*, etc.). *Et cum*, accusatione auditâ, judices *assessores Synedrii omnes* (ἁπαντες οἱ καθεζομενοι εν τῳ συνεδριῳ) intentis oculis accusatum intuerentur (ατενισαντες. Vid. supra ad Cap. I. 10), videbant vultum ejus talem esse, qualis esse solet angelorum vultus, quando hi speciem induti humanam apparent. « *Abundantia cordis*, inquit S. Hilarius Arelatensis (Hom. de S. Stephano, apud Corn. a Lapide ad h. l.) *transierat in decus corporis*, *et in faciei pulchritudinem candor splendorque animi exundabant*, *ac abscondita pectoris ornamenta speculum frontis irradiabant; atque cum haberet in se Spiritum sanctum*, *os præ se gestabat angelicum.* » Sed angelicus ille decor, qui sanctissimo viro divinitùs inerat, induratos istorum animos nihil movet.

---

(1) Synedrium considere solebat in ea Templi parte, quam vocabant לִשְׁכַּת הַגָּזִית, ut patet ex Mishnæ Tract. *Middoth*. Cap. IV. Sect. 3 : לשכת הגזית שם היתה סנהדרין גדולה של ישראל יושבת h. e. *In conclavi cæsi lapidis consessus magnus Israëlis sedebat*. Ex quo intelligitur causa, ob quam testes isti coram Synedrio stantes dixerint *locum hunc* (τον τοπον τουτον).

CAPUT SEPTIMUM.

Argumentum. *A summo sacerdote, Synedrii præside, interrogatus Stephanus an crimen objectum agnosceret, fusè is causam suam perorat* (1-50). *Ad finem tamen orationem suam perducere nequit; nam quum Synedros ceterosque qui aderant vehementius objurgare cœpisset, isti amplius non sustinent dicentem, sed obturantes aures suas insanisque vociferationibus clamantes, certatim omnes impetum in eum faciunt, ejectumque extra civitatem lapidibus obruunt. Qui dum undique percutitur, genua ponit, et ad Magistri sui exemplum, Deum pro interfectoribus suis magno affectu precatus, exspirat.* (51-59).

1—3. Dixit autem princeps sacerdotum : Si hæc ita se habent? (ỹ. 2) Qui ait : Viri fratres, et patres audite : Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ cum esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan, (ỹ. 3) et dixit ad illum : Exi de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram, quam monstravero tibi.

Ειπε δε ὁ αρχιερευς· Ει αρα (1) ταυτα οὑτως εχει; (ỹ. 2) Ὁ δε εφη· Ανδρες αδελφοι και πατερες, ακουσατε· ὁ Θεος της δοξης ωφθη τῳ πατρι ὑμων Αβρααμ οντι εν τῃ Μεσοποταμιᾳ, πριν η κατοικησαι αυτον εν Χαρραν, (ỹ. 3) και ειπε προς αυτον· Εξελθε εκ της γης σου και εκ της συγγενειας σου, και δευρο εις γην ἡν αν σοι δειξω.

1. Tum (δε) Cajaphas summus sacerdos (ὁ αρχιερευς), præses Synedrii, Stephanum interrogat : *num hæc*, inquit, *ita se habent?* h. e. vera-ne sunt, quæ tibi objiciuntur? Particula ει adhibita hic est in interrogatione *directâ*, ut supra ι. 6, et infra xix. 2. — Sequitur jam oratio Stephani; in quâ quodnam fuerit dicentis *propositum*, dicturi sumus ad calcem hujus capitis.

2. *Viri fratres, et Patres).* Blanda compellatione præsentes omnes alloquitur,

(1) Var. lect. Vox αρα non legitur in ABC variisque Minusculis; nec Interpres noster eam legisse videtur. Interrogativæ Particulæ ει glossema forsitan est, quod deinde in textum irrepserit.

judices suos, assessores Synedrii, *Patres*, reliquos verò *fratres* vocans. *Deus gloriæ* (ὁ Θεος της δοξης), ut Psalm. xxix. 3 (Vulg. xxviii) אֵל־הַכָּבוֹד *Deus gloriæ*, *majestatis* = Deus gloriosissimus. Ωφθη Aor. 1. Pass. *conspectus fuit* a Patre nostro; τῳ πατρι pro ὑπο του πατρος. Vide supra ad Cap. ii. 3. *Cum esset in Mesopotamia*, scilicet in *Ur Chaldæorum* (אוּר כַּשְׂדִּים Genes. xii. 28. 31), quæ urbs sita erat in Mesopotamia boreali (1), et tum (Cf. ỳ. 4) a כַּשְׂדִּים sive Chaldæis incolebatur. *Exi de terra tua* (de Ur Chaldæorum, ut dicitur versiculo sequenti), *et de cognatione tua* (de ton parentage), et veni in *terram quamcumque* (αν) *monstravero tibi*.

In libro Geneseos (Cap. xii. 1-5) narratur, Abrahamum, *cum moraretur in Charan*, jubente Deo inde exivisse, et *venisse in terram Chanaan*. Contrà, Stephanus memorat Abrahamum, *cum esset in Mesopotamia*, *priusquam moraretur in Charan* (ỳ. 2), relictâ jubente Deo Mesopotamiâ, *venisse in Charan*, ibidemque aliquandiu habitasse; hinc vero, novo Dei jussu, venisse in terram Chanaan (ỳ. 4). Et sunt qui dicant Stephanum lapsu memoriæ a veritate hic aberrasse; nam, inquiunt, in libro Geneseos sermo non est nisi de una tantummodò Dei hac in re jussione; Stephanus autem rem duplicat. — Sed absit ut cum his sentiamus. Scilicet divinæ scripturæ veteris Testamenti non secus ac Stephanus rem duplicant, quamquam jussionem migrandi ex Charane memorant disertius (Genes. xii. 1-5) quam eam, quâ Abraham jussus fuit exire ex Ur Chaldæorum sive ex Mesopotamiâ; sed tamen et posteriorem hanc peregrinationem ab Abrahamo, jubente Deo, susceptam commemorant. Nam Genes. xv. 7 legitur Deus dixisse ad Abraham : *Ego Dominus, qui eduxi te de Ur Chaldæorum* ; et Nehem. ix. 7 : hæc habentur : *Tu ipse Domine Deus*, *qui elegisti Abram*, *et eduxisti eum de igne* (2) *Chaldæorum*, מֵאוּר כַּשְׂדִּים h. e. ex *Ur Chaldæorum;* et Josue (Cap. xxiv. 2. 3) ad Hebræos : *hæc*, inquit, *dicit Dominus Deus Israël : trans fluvium* (i. e. trans Euphratem, in Mesopotamia) *habitaverunt patres vestri ab initio*, *Thare pater Abraham et Nachor; servieruntque diis alienis. Tuli*

(1) Constat hoc ex Ammiano Marcellino (xxv. 8. al. 26), qui, referente Gesenio (in Thes. Ling. Hebr. ad voc. אוּר), reditum Romani exercitûs sub Joviano post mortem Juliani describens, castelli persici *Ur* mentionem facit, Nisibin inter et Tigrim siti (apud d'Anvillium 60°, 12′ long., 36°, 4′ latit.), quod Abrahami locum natalem fuisse ideo verisimile est, quia Urâ in Palæstinam profecturi facile et absque longiori circuitu Carras (חָרָן, Vulg. *Charan*) transire poterant, id quod Abrahami familiam fecisse legimus Genes. xi. 31. Atque hanc de situ urbis *Ur* sententiam a Bocharto (Phaleg. i. 10. ii. 6) propositam secuti sunt recentiorum plurimi, ut idem Gesenius refert (ibid.).

(2) Vox אוּר Hebraicè *ignem* notat; sed cum dicitur אוּר כַּשְׂדִּים, vox אוּר non est habenda pro voce linguæ Hebraicæ, sed Assyriacæ, quæ cum Persica et Indica cognata fuit; indeque ejus nominis significatio repetenda est. Cf. Gesen. in Thes. ad h. v.

ergo patrem vestrum Abraham de Mesopotamiæ finibus (Hebr. מעבר הנהר de regione Transeuphratensi), cet. Atqui recitata ex Josue Dei verba referenda esse ad migrationem quam Abraham, monente Deo, suscepit ex loco suo natali, h. e. ex Ur Chaldæorum, adeoque hic innui mandatum divinum distinctum ab eo, quo monitus fuit ut ex Charane proficisceretur in terram Canaan, hoc, ut mihi quidem videtur, satis certo inde conficitur, quòd vocatus hic dicitur Abraham cum adhuc esset idololatra.

Accedit et hoc; scilicet nisi admittatur divinum aliquod e Chaldæa egrediendi mandatum, non sufficientem dari posse rationem, ob quam unà cum Abrahamo tota Thare familia, relicto loco natali, longo itinere Charanem iverit, ut in Genesi narratur (Gen. XI. 31) : *Tulit*, ait Scriptura, *Thare Abram filium suum et Lot filium Aran, filium filii sui, et Sarai nurum suam, uxorem Abram filii sui, et eduxit eos de Ur Chaldæorum.*

Etiam Philo docet Abrahamum bis a Deo vocatum fuisse, primum cum in Ur Chaldæorum, et deinde cum Charane moraretur; ex quo colligimus hanc Judæorum ea in re tunc vulgarem fuisse sententiam. « *Δευτεραν δ' εις αποικιαν*, inquit, de Abrahamo loquens, (1) *παλιν στελλεται, λογιῳ παλιν πεισθεις ὁ αστειος, ουκετι εκ πολεως εις πολιν, αλλ' εις χωραν ερημην, εν ᾗ πλαζομενος διετελει. h. e.* « Divino denuò admonitus oraculo, denuò vir bonus mittitur in secundam migrationem, non jam ex una civitate in aliam (*ex Ur Chaldæorum in Charanem*), sed in regionem desertam, in qua vagus permanebat. » Kimchi (2) dubitanter ea de re loquitur : ait enim ואפשר שבא אליו הדבור פעם אחרת בחרן. *h. e.* « Fieri etiam potest ut divinum mandatum illi obtigerit altera vice in Charane. »

4—5. Tunc exiit de terra Chaldæorum, et habitavit in Charan. Et inde, postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis. (ỳ. 5) Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis : sed repromisit dare illi eam in possessionem, et semini ejus post ipsum, cum non haberet filium.

Τοτε εξελθων εκ γης Χαλδαιων, κατῳκησεν εν Χαρραν. Κᾳκειθεν, μετα το αποθανειν τον πατερα αυτου, μετῳκισεν αυτον εις την γην ταυτην εις ἡν ὑμεις νυν κατοικειτε· (ỳ. 5) Και ουκ εδωκεν αυτῳ κληρονομιαν εν αυτῃ ουδε βημα ποδος· και επηγγειλατο δουναι αυτῳ εις κατασχεσιν αυτην και τῳ σπερματι αυτου μετ' αυτον, ουκ οντος αυτῳ τεκνου.

(1) In libro *de Abraham*, pag. 362 (edit. Turnebi et Hoeschelii, Paris 1640).

(2) In Commentario suo in Genesin (in Parasham לך לך, statim in principio) ex Cod. MS. Regiæ Bibliothecæ Parisiensis nuperrimè (Presburgæ, 1842) primùm edito (Hebraicè).

4. *Tunc*, secundum divinum præceptum (ỷ. 3), egressus (ἐξελθὼν) ex Ur Chaldæorum, *habitavit in Charan*. Indeque, mortuo patre ejus Thare, Deus illum transtulit in terram hanc, (*terram Canaän*), quam vos nunc incolitis.

Stephanum hic denuò memoriâ lapsum esse acatholici interpretes nonnulli affirmant. Nam, inquiunt, natus est Abraham, cum Pater ejus Thare annum ageret septuagesimum (Gen. xi. 26), et vixit Thare omninò annos ducentos et quinque (ibid. ỷ. 32); Abraham autem cum egrederetur ex Charan natus erat annos septuaginta quinque (Gen. xii. 4); conficitur ergo Thare post filii sui ex Charane egressum, per sexaginta insuper annos vitam produxisse; atque adeò Abrahamum e Charane exivisse sexaginta annis *ante mortem* patris sui. Atqui Stephanus dicit Abrahamum inde exivisse *post mortem* demum patris. Ergo.

Ad hæc reponimus : nullam esse objectionem, nisi certò probetur Abrahamum fuisse Thare primogenitum, natumque anno patris septuagesimo. At verò multum abest ut hoc pro certo statui possit; aliud enim argumentum ad hoc probandum afferri nequit, nisi quod Scriptura (Gen. xi. 26) dicit : *vixit Thare septuaginta annis, et genuit Abram, et Nachor, et Aran;* ubi Abram inter filios primo loco ponitur. Atqui in libro I Paralipomenon (Cap. i. 28) legitur : *Filii autem Abraham, Isaac et Ismahel;* attamen certissimum est Ismaëlem Isaaco fuisse natu majorem. Sic iterum in I Paralipomenon, capite quarto et sequentibus, recensio progeniei filiorum Jacobi ita instituitur, ut initium ducatur a Juda, qui tamen ordine nascendi fuit quartus. Atque idem observare est in illa recensione tribûum Israëliticarum, quæ legitur Apocal. Cap. vii. 5-9. Ergo quod in recensione filiorum Thare, primo loco Abraham ponitur, inde certò confici nequit fuisse eum primogenitum, adeòque natum anno patris sui septuagesimo. Itaque potuit Abraham natus esse anno Thare centesimo trigesimo, ut legitur in Pentateucho Samaritano; quo posito, omnia sibi constant. Philo (*de migratione Abrahami*, pag. 419 in edit. supra cit.) tamquam rem notissimam refert, Abrahamum non nisi post mortem patris e Charane exivisse. Οὐδένα τοίνυν, inquit, τῶν ἐντετυχηκότων τοῖς νόμοις ἀγνοεῖν εἰκός, ὅτι πρότερον μὲν ἐκ τῆς Χαλδαϊκῆς ἀναστὰς γῆς Ἀβραὰμ ᾤκησεν εἰς Χαρράν· τελευτήσαντος δὲ αὐτῷ τοῦ πατρὸς ἐκεῖθι, κἀκ ταύτης μετανίσταται, *h. e.* « Neminem porro eorum qui legerunt sacras leges facile latebit, Abrahamum primum e Chaldæorum terra demigrantem habitasse Charane; defuncto verò ibi ipsius patre, hinc quoque fuisse profectum. » Solutionem præsentis difficultatis suggessit nobis S. Augustinus « Fieri potuit, inquit, (*Quæst.* 25. *in Genes.*), ut posterior sit generatus Abraham; sed merito excellentiæ quâ in Scripturis valdè commendatur, prior fuerit nominatus. »

5. *Et non dedit illi* (Abrahæ) *in eâ* terra aliquam *hæreditatem* (κληρονομίαν), i. e. possessionem, ne tantillam quidem quantum est spatium, quod planta pedis calcatur; sed (Græcè καὶ *et*) promisit daturum se esse illi possidendam terram hanc, et semini ejus, quamquam prolem non habebat (οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου).

Tacitè hic commendatur fides quam habuit Abraham Deo promittenti terram Chanaan possidendam a posteris ejus, quo tempore is ne latum quidem pedem in ea obtinebat, et spes nulla erat suscitandæ prolis, quum ipse provectioris esset ætatis, et Sara uxor sterilis. *Qui*, inquit Apostolus (Rom. iv. 18. 19), *contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium secundum quod dictum est ei : Sic erit semen tuum. Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum jam fere centum esset annorum : et emortuam vulvam Saræ.*

Vox κληρονομια propriè notat *hæreditatem, patrimonium;* sed LXX græcâ eâ voce vertere solent Hebraicam אֲחֻזָּה h. e. *possessio;* eoque sensu vox κληρονομια etiam hic sumitur. — Per locutionem βημα ποδος, quæ hic legitur, Septuaginta interpretes reddiderunt phrasin Hebraicam מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל, (*locum plantæ pedis*), quæ occurrit Deuteron. ii. 5, ubi Interpres noster, periphrasi usus, vertit, *quantum potest unius pedis calcare vestigium.* — In dictione αυτῳ ... και τῳ σπερματι αυτου μετ' αυτον, *illi... et semini ejus post ipsum*, Particula και vim habet non *conjunctivam*, sed *exegeticam*, valetque *nempe*, vel *scilicet*, ut Luc. v. 35, Rom. viii. 23 (και ἡμεις αυτοι). Et verò quando Abrahæ divinitùs primùm promittebatur possessio terræ Chanaan, promissa hæc fuit non ab ipso possidenda sed a posteris ejus : *apparuit Dominus Abram*, dicit Scriptura (Gen. xii. 7), *et dixit ei : semini tuo dabo terram hanc.* Et quando tertiâ vice (Gen. xv. 18) promissio hæc illi obtigit, pariter dictum ei fuit : *semini tuo dabo terram hanc.* Si ergo, quum secunda vice (Gen. xiii. 15) illi promitteretur possidenda terra Chanaan, illi dicitur : *omnem terram, quam conspicis, tibi dabo et semini tuo* (לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ), Particula ו (*et*) dicenda est habere ibi vim exegeticam, valereque *nempe* vel *scilicet*, ut I Sam. xxviii. 3. — Ουκ οντος αυτῳ τεκνου, *quamquam prolem non habebat.* De resolvendo Participio in Verbum Finitum videsis Winerum § 46. 12. — Stephano neganti Abrahamum ne latum quidem pedem ex promissa terra obtinuisse Apostolus concinit, dum Patriarchæ fidem laudibus extollens ait (ad Hebr. xi. 9) : *Fide demoratus est in terra repromissionis, tamquam in alienâ, in casulis habitando cum Isaac et Jacob, cohæredibus repromissionis ejusdem.*

6 — 8. Locutus est autem ei Deus : Quia erit semen ejus accola in terra aliena, et servituti eos sub-

Ελαλησε δε οὑτως (1) ὁ Θεος· Ὁτι εσται το σπερμα αυτου παροικον εν γῃ αλλοτριᾳ, και δουλωσουσιν αυτο και κακω-

(1) Var. lect. Vox οὑτως a nostro quidem Interprete non lecta videtur, sed Codd. MSS. tantum non omnes eam exhibent; ut adeò non videatur ambigendum quin hæc genuina sit Lucæ scriptura.

jicient, et male tractabunt eos annis quadringentis : (ỳ. 7) et gentem cui servierint, judicabo ego, dixit Dominus. Et post hæc exibunt, et servient mihi in loco isto. (ỳ. 8) Et dedit illi testamentum circumcisionis : et sic genuit Isaac, et circumcidit eum. die octavo : et Isaac Jacob : et Jacob, duodecim Patriarchas.

σουσιν ετη τετρακοσια. (ỳ. 7) Και το εθνος ῳ εαν δουλευσωσι κρινῶ εγω, ειπεν ὁ Θεος· και μετα ταυτα εξελευσονται, και λατρευσουσι μοι εν τῳ τοπῳ τουτῳ. (ỳ. 8) Και εδωκεν αυτῳ διαθηκην περιτομης· και οὑτως εγεννησε τον Ισαακ, και περιετεμεν αυτον τῃ ἡμερᾳ τῃ ογδοῃ· και ὁ Ισαακ τον Ιακωβ, και ὁ Ιακωβ τους δωδεκα πατριαρχας.

6 — 7. Relato quodam Dei ad Abrahamum effato, explicatius loquitur hoc et sequenti versiculo de promissione terræ Chanaan a posteris Abrahami possidendæ. Particula δε hic valet *nempè*, ut Rom. IX. 30. Cf. Hartung. I Th. p. 167. b. Effatum illud Dei a Stephano hic refertur, adhibitâ oratione *directâ*, quæ introducitur per ὁτι *recitativum*. Græca liberius ita reddideris : *nempe* (δε) *locutus est Deus sic : posteri ejus* (το σπερμα αυτου) *in aliena terra ad modum peregrinorum versabuntur* (εσται παροικον), *et alieni illi* (οἱ αλλοτριοι, quod sumendum est ex præcedente εν γῃ αλλοτριᾳ) *inter quos degent, servituti eos subjicient* (δουλωσουσιν αυτο), *et male eos tractabunt* (κακωσουσιν) *per annos quadringentos; verùm gentem, cuicumque servierint,* (ῳ εαν δουλευσωσι) *puniturus sum ego* (κρινῶ εγω), *dicebat Deus; et deinde* (μετα ταυτα) *egressuri sunt ex isto servitutis loco, et colent me in loco hoc* (εν τῳ τοπῳ τουτῳ), ubi nunc ego tecum loquor. — Anni hi 400 referendi sunt ad habitationem εν γῃ αλλοτριᾳ.

Παροικος a Græcis dicebatur *accola*, *is qui juxta* vel *apud aliquem habitat*. Sed LXX eâ voce usi sunt pro Hebraica גֵּר *peregrinus*, *advena*. — Γη αλλοτρια est Ægyptus, ut novimus ex oraculi eventu. Pro αν sæpè est εαν post Pronomen Relativum. Cf. Winer §. 43. 6.

Effatum divinum, quod hic a Stephano, ad sensum tamen potius quam ad litteram, recitatur, sumptum id est partim ex Genes. XV. 13. 14, partim verò ex Genes. XVII. 7. 8. Prædicitur autem illo oraculo futurum esse ut Hebraicæ Gentis in Ægypto exilium per 400 annos duraret; eamque prædictionem eventu comprobatam fuisse docemur ex verbis Mosis (Exod. XII. 40) : *habitatio autem filiorum Israël*, inquit, *qua manserunt in Ægypto* (1), *fuit* 430 *annorum*. Nam quod in oraculo

(1) In versione Septuaginta-virali legitur : εν γῃ Αιγυπτῳ και εν γῃ Χανααν, *in Ægypto et in*

dictum non est per 430 annos, sed, ut fit in oraculis, numero rotundo, per 400 annos, id quidem neminem offendet.

Verùm quominus statui possit exilium Israëlitarum Ægyptiacum per 430 annos durasse, duo obstare dicunt : *unum* hoc, quod nempè Apostolus dicere videtur (Gal. Cap. III. 17), inter promissionem Abrahæ factam et Legem datam non nisi 430 annos effluxisse, quod profectò supponit exilium Ægyptiacum temporis fuisse longe minoris quam 430 annorum; *alterum* est, quod hæc sententia pugnet cum genealogia Mosis. Nam, inquiunt, inter eos qui, relicta terra Chanaan, egressi sunt in Ægyptum, fuit Caath (Genes. Cap. 46. ỳ. 8. 11); Caath autem fuit pater Amrami (Exod. Cap. VI. 18), qui Amram genuit Mosen (ibid. ỳ. 20). Atqui Caath vixit omninò annos 130 (ibid. ỳ. 18), et Amram 137 (ibid. ỳ. 20), Moses, autem quo tempore educturus esset populum suum ex Ægypto, natus erat annos 80 (ibid. Cap. VII. 7); hi anni si computentur efficiunt annos 347; sed quum ab his detrahendi sint tum anni, quos natus jam erat Caath cum iret in Ægyptum, tum etiam anni illi, quos Amram, superstite patre Caath, et Moses, superstite patre Amramo, vixisse existimandi sunt, manifesto patet multum abesse ut dici possit Ægyptiacum exilium per 430 annos durasse.

Sed ad verba quidem Apostoli quod attinet, responderi potest (1), cum Pauli locum non esse necessariò restringendum ad solum Abrahamum, sed satis commode referri posse ad totum Promissionis illius tempus sive periodum; quia nempe primùm quidem ea facta est Abrahamo, qui idcirco, tamquam præcipuus, solus a Paulo nominatus fuerit, sed

---

terra Chanaan; atque hanc lectionem exhibet etiam textus Samaritanus. Sed ex ingenti Codicum MSS. numero a Kennicotto et de Rossi collatorum non nisi unus occurrit, in quo hic legitur בארץ כנען ובארץ גושן h. e. *in terra Chanaan et in terra Gessen.* Porro neque versiones antiquissimæ, Chaldaica, inquam, Syriaca, Vulgata, et Arabica, illud *in terra Chanaan* exhibent.

Ad hæc, in antiquissimis Græcæ versionis exemplaribus voces *εν γῃ Χαναaν* non lectæ videntur; nam, quod Koppius notavit (in Sylloge commentt. edita a Pott et Ruperti, Vol. 2. p. 260), Theophilus Antiochenus, etsi hanc versionem sequebatur, pluribus tamen locis scribit Israëlitas per 400 annos in Ægypto degisse. Addo, ea verba nec a S. Joanne Chrysostomo lecta videri; nam ad verba Act. Ap. Cap. VII. ỳ. 19 dicit : *Ὁρα, ὁτι ουδε εν τοις τοσουτοις ετεσιν αυτους αυξει, αλλ' ὁτι εμελλεν εγγιζειν το τελος· καιτοι ηδη τετταρακοσια ετη ην παρελθοντα, και πλειονα, εν Αιγυπτῳ.* h. e. « *Vide, quomodo non in tot annis auxit eos, sed cum finis appropinquavit : etsi jam quadringenti anni, imo plures, præteriissent in Ægypto.* »

Denique, in effato divino Genes. XV. 13—17, quemadmodam et in ejusdem recitatione a Stephano hic facta, diserte distinguitur *terra aliena,* i. e. Ægyptus, a terrâ Chanaan, idque ita ut contexta oratio prohibeat putare *etiam terram Chanaan* ibi designari tamquam locum, ubi gens Hebraica prædicatur exul futura illo 400 annorum spatio.

Quæ cum ita sint, tamquam genuina Mosis scriptura habenda est ea quam Vulgata nostra exhibet.

(2) Vid. Perizonii Ægypt. Orig. investig. Cap. XX.

deinde repetita fuit et Isaaco et Jacobo; ut adeò sensus Apostoli sit : promissionem Dei non factam esse irritam per Legem, quæ 430 annis post promissionem illam, seu post finitam jam promissionis illius periodum lata fuit.

Ad illud vero argumentum quod ducitur ex genealogia Mosis, respondetur, satis certo statui posse Amramum patrem Mosis non fuisse unum eumdemque cum Amramo Caathi filio, sed fuisse unum ex Caathi abnepotibus, qui pariter Amram vocatus fuerit. Hoc autem sic efficitur : cum essent Israëlitæ in Sinaitico deserto Caathi familia constabat maribus 8600, ut dicitur Numer. Cap. III. 27. Atqui Caathi filii commemorantur quatuor hi : Amram, Sesaar, Hebron, Oziel (ibid. ŷ. 19); inter quos si dividantur mares illi 8600, Amramo tribuendi sunt mares 2150. Ex quo consequitur, si Amram ille idem sit qui Amram pater Mosis et Aaron (1), progeniem Amrami intra 85 annos ad 2150 mares excrevisse. Nam Moses, qui fratre suo Aarone junior erat tribus annis, Ægypto egressus est annos natus octoginta; (Exod. VII. 7) et illa Caathi familiæ recensio locum habuit anno secundo post egressum ex Ægypto. (Numer. Cap. I. 1.). Jam vero quis credat fieri posse ut unius viri progenies intra 85 annos adeò excrescat, ut, non computatâ prole femineâ, sola proles virilis numerum efficiat capitum 2150? Itaque omninò videtur dicendum, Amramum illum patrem Mosis, non esse habendum pro uno eodemque cum Amramo illo uno ex quatuor Caathi filiis, sed pro aliquo ex Caathi abnepotibus, qui pariter Amram nominatus fuerit (2).

---

(1) Amrami filii non plures leguntur quam Moses et Aaron (Exod. VI. 20). Filii autem Mosis leguntur tantum duo, Gersom et Eliezer (Exod. II. 22); Aaronis autem tantum quatuor (Exod. II. 23) : Nadab, Abiu, Eleazar, et Ithamar; quorum duo priores perierunt sine liberis ex se relictis (Numer. III. 4).

(2) Itaque in hoc (Num. XXVI. 58) : *Caath genuit Amram* (patrem Mosis), vox *genuit* latiori sensu sumenda est. Sic Matth. I. 8. dicitur *Joram genuit Oziam;* atqui Joram non Oziam, sed Ochoziam, Ochozias autem Joam, Joas Amaziam, et demum Amazias genuit Oziam; quod ex historia Regum manifestum est. Cf. Maldon. ad Matth. I. 8. Quod ibidem (Num. XXVI. 59) Jochabed Amrami uxor, mater Mosis, vocatur *filia Levi*, non hinc inferri potest eam fuisse proximè a Levi genitam; quum ita scribi potuerit ad significandum eam esse oriundam ex stirpe Levi, et connotandum Mosen ortum esse ex utroque parente Leviticæ stirpis. Quod verò citato loco de Jochabed dicitur, אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם, id quidem quem sensum habeat, nemo, meâ quidem sententiâ, certò dixerit. LXX verterunt : *ἣ ἔτεκε τούτους τῷ Λευὶ ἐν Αἰγύπτῳ*, itaque videntur legisse non יָלְדָה אֹתָהּ sed יָלְדָה אֹתָם; quod tamen esset *ἔτεκε αὐτούς*. Chaldæus interpres, Onkelos, verba Hebraica Chaldaicè nobis annumerat : דִילִידַת יָתַהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם, quæ sunt æquè obscura ac Hebraica. Syrus interpres vertit : ראתילדת ללוי במצרין h. e. *quæ nata est τῷ Levi in Ægypto.*

8. *Et dedit illi testamentum circumcisionis*, etc). Fœdus Deum inter et Abrahamum ejusque posteros initum, ut describitur Genes. Cap. XVII. 4—10, tale erat : tu Abrahame, et posteri tui, non idola, sed me coletis tamquam Deum vestrum, et ego vicissim faciam te excrescere in gentem numerosissimam, et dabo posteris vestris terram Chanaan in possessionem. — Tamquam signum fœderis istius cum Abrahamo ejusque posteris initi, Deus circumcisionem illi injunxit : *hoc est*, inquit, (ibid. 10. 11) *pactum meum, quod observabitis inter me et vos et semen tuum post te : circumcidetur ex vobis omne masculinum : et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me et vos*. Erat ergo circumcisio signum, quo significaretur initum esse fœdus illud, quod diximus, Deum inter et Abrahamum ejusque posteros; eoque signo fœderati protestarentur se colere unum verum Deum. Sed tamen circumcisio non tantummodo signum erat illius fœderis, sed et pars ejusdem; scilicet vi initi fœderis obstringebant se Abraham ejusque posteri ad profitendum unum verum Deum, et ad circumcisionem suæ carnis in signum ejus professionis externum. Atque hinc, ni fallor, ratio petenda est, ob quam circumcisio nunc *pactum* sive *fœdus* (ברית), nunc verò *signum fœderis* (אות ברית) nominetur. (Gen. XVII. 10. 11. 13. 14).

Promissio illa, de qua superioribus versiculis (5—7) sermo erat, facta fuit Abrahæ ante initum fœdus illud, de quo modo dicebamus. Hoc ergo fœdus Stephanus jam commemorare voluerit, dicendo : *et dedit illi testamentum circumcisionis;* in quibus verbis mihi videtur agnoscenda esse breviloquentia quædam, ut nempe *testamentum* sive *fœdus circumcisionis* (διαθηκην περιτομης) dictum sit pro *fœdus, cujus signum consistebat in circumcisione*. Stephanus autem dixerit DEDIT *Deus illi fœdus*, quia nempe Deus ejus fœderis *auctor exstiterat*. Nam *ad rem* quod attinet, idem hic esse putem *dedit ei fœdus*, ac *percussit*, *iniit cum eo fœdus*. Itaque Genitivum περιτομης pro Genitivo *Appositionis* habeo. Articulus abesse poterat a vocibus διαθηκην περιτομης; de quo vide Winerum § 18. 1.

et sic). Gr. και ουτως. Obscurum est, ut mihi quidem videtur, quid sibi velit Stephanus per illud και οὕτως. Forsitan mens ejus hæc est : et post initum illud fœdus, Deo præstante quod promiserat (confer Cap. XVII. 2—21), nempe filium ab Abrahamo ex Sara uxore sterili et nonagenaria genitum iri, *Abraham genuit Isaac*. Pergit Stephanus dicendo : *et circumcidit eum die octavo*, ut ei fuerat præceptum (ibid. ŷ. 12); *et Isaac* genuit *Jacobum*, *et Jacob* genuit duodecim filios suos, qui sunt nostræ gentis *Patriarchæ*, i. e. Israëliticarum *tribuum auctores*, illi a quibus Israëliticæ tribus duodecim *originem ducunt*. In composito hoc vocabulo πατριαρχης, vox πατρια significatione non differt a φυλη, quod de *tribu* dicitur.

Vulgata : *quæ nata est ei in Ægypto;* ergo consonantes ילדה legit non יָלְדָה sed יֻלְּדָה. Vulgatæ verba explicari possent in hunc sensum : *quæ nata erat ex stirpe Levi in Ægypto*.

9—10. Et Patriarchæ æmulantes, Joseph vendiderunt in Ægyptum. Et erat Deus cum eo : (ỹ. 10) et eripuit eum ex omnibus tribulationibus ejus : et dedit ei gratiam, et sapientiam in conspectu Pharaonis regis Ægypti, et constituit eum præpositum super Ægyptum, et super omnem domum suam.

Και οἱ πατριαρχαι ζηλωσαντες, τον Ιωσηφ απεδοντο εις Αιγυπτον· και ην ὁ Θεος μετ᾽ αυτου, (ỹ. 10) και εξειλετο (1) αυτον εκ πασων των θλιψεων αυτου, και εδωκεν αυτω χαριν και σοφιαν εναντιον Φαραω βασιλεως Αιγυπτου· και κατεστησεν αυτον ἡγουμενον επ᾽ Αιγυπτον και ὁλον τον οικον αὑτου.

9. *Et Patriarchæ*, etc.). Et Jacobi filii, qui hic per Prolepsin Patriarchæ vocantur, *æmulantes* (ζηλωσαντες Aor.) h. e. zelo invidioso concitati, (Cf. Gen. Cap. 39) Josephum *vendiderunt in Ægyptum* (απεδοντο εις Αιγυπτον) *abducendum*. « Αποδιδεσθαι Medium, inquit Valckenaer, (ad h. l.) apud Atticos usurpatur *vendendi* significatu, numquam Activum αποδιδοναι. Quævis autem verba, quibus inest *vendendi* significatus, non ab Atticis tantum, sed a quibusvis Græcis veteribus, accedente Præpositione εις, sic adhibita fuerunt, ut hic αποδεσθαι adhibetur Lucæ; ut, quum dicitur πωλειν οινον εις Ιταλιαν, *vinum vendere in Italiam deportandum*. » Prosequitur Stephanus paucis verbis historiam Josephi enarrando : *Et erat Deus cum eo*, etc.; hàc loquendi ratione Hebraicâ (Genes. XXXIX. 21 : ויהי יהוה את יוסף) significatur Deum adesse alicui protectorem, auxiliatorem.

10. *Et eripuit eum ex omnibus tribulationibus*, etc.). Legatur Geneseos caput quadragesimum primum. Εξειλατο Aor. 2. Med.; de grammatica hâc forma vide Winerum § 13. 1. a. — *Gratiam et sapientiam* (χαριν και σοφιαν) per Hendiaden dictum puta pro χαριν σοφιας, idque sic sumito, ut Genitivus σοφιας habeatur pro Genitivo *Subjecti*, et cogitetur *favor*, *quem sua Josepho præstitit sapientia;* ut adeò sensus sit : effecit Deus ut Joseph collatâ illi sapientiâ gratiosus esset apud Pharaonem. Si transpositis vocabulis scriptum esset σοφιαν και χαριν, Hendiaden nequaquam hic agnoscerem. *Et constituit eum*, scil. Pharao. De quâ *subita Subjecti variatione* vide Winerum § 63. 7. Ἡγουμενος *præfectus*, *gubernator*, ab ἡγεομαι, quod est ex classe Verborum, quæ vocantur *Deponentia Media*, de quibus videsis Winerum § 39. 7, et Kühnerum § 245.

---

(1) Var. lect. Pro εξειλετο legitur εξειλατο in ABCDE variisque Minusculis.

11—13. Venit autem fames in universam Ægyptum, et Chanaan, et tribulatio magna : et non inveniebant cibos patres nostri. (℣. 12) Cum audisset autem Jacob esse frumentum in Ægypto : misit patres nostros primum : (℣. 13) et in secundo cognitus est Joseph a fratribus suis, et manifestatum est Pharaoni genus ejus.

Ηλθε δε λιμος εφ' ὁλην την γην Αἰγυπτου και Χανααν, και θλιψις μεγαλη· και ουχ εὑρισκον χορτασματα οἱ πατερες ἡμων. (℣. 12) Ἀκουσας δε Ιακωβ οντα σιτα εν Αἰγυπτῳ, εξαπεστειλε τους πατερας ἡμων πρωτον· (℣. 13) και εν τῳ δευτερῳ ανεγνωρισθη Ἰωσηφ τοις αδελφοις αὐτου, και φανερον εγενετο τῳ Φαραω το γενος του Ἰωσηφ.

11. Εφ' ὁλην την γην, OVER *het gansche land* . Ex ciborum illa penuria oriebatur θλιψις μεγαλη, *gravis afflictio;* neque inveniebant, inquit, patres nostri quod ederent. Χορτασμα a Græcis fere non dicebatur (Vid. Valckenaer ad h. l.) nisi de *pabulo jumentorum*, et χορταζειν de *pascendo pecus pabulo*, sed in novo Testamento Græco χορταζειν sæpissime dicitur de *saturando hominem*, et χορτασμα hoc loco de *alimentis hominum* adhibitum est.

12—13. In verbis ακουσας οντα observanda est Syntaxis Verbi ακουειν cum Participio *Objecti*. Dici poterat etiam ακουσας ειναι σιτα, quemadmodum I Cor. XI. 18. dicitur : ακουω σχισματα εν ὑμιν ὑπαρχειν. Cf. Winerum § 46. *Misit patres nostros* (filios Jacobi) *primum*, Græce πρωτον, Adverbialiter : *pour la première fois;* και εν τῳ δευτερῳ, scil. χρονῳ, *et secundâ vice*, ut Angli *: at the second time;* sensus est : cumque altera vice essent in Ægypto, Joseph fratribus suis *se cognoscendum præbuit*, græcè ανεγνωρισθη, cui Aor. Pass. hic tribuenda videtur notio *reflexiva*. Cf. Win. § 39. 5, et § 40. 2. Quod si malles voci ανεγνωρισθη Passivam tribuere notionem, vertendum foret : *agnitus fuit a fratribus suis*, et sumendum dictum esse τοις αδελφοις αὐτου pro ὑπο των αδελφων αὐτου, quod fieri potest. Addit Stephanus : eoque tempore quæ esset Josephi familia (το γενος), Pharaoni innotuit; vide Genes. XLV. 16, sqq.

14—16. Mittens autem Ioseph accersivit Jacob patrem suum, et omnem cognationem suam in animabus septuaginta quinque. (℣. 15) Et de-

Ἀποστειλας δε Ἰωσηφ μετεκαλεσατο τον πατερα αὐτου Ἰακωβ, και πασαν την συγγενειαν αὐτου εν ἑβδομηκοντα πεντε ψυχαις. (℣. 15) Κατεβη δε (1)

(1) VAR. LECT. Pro δε est και in ACE variisque Minusculis.

scendit Jacob in Ægyptum, et defunctus est ipse, et patres nostri. (ỳ. 16) Et translati sunt in Sichem, et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti a filiis Hemor filii Sichem.

Ἰακωβ εις Αιγυπτον, και ετελευτησεν αυτος και οἱ πατερες ἡμων. (ỳ. 16) Και μετετεθησαν εις Συχεμ, και ετεθησαν εν τῳ μνηματι ὁ ωνησατο Αβρααμ τιμης αργυριου παρα των υἱων Εμμορ του Συχεμ.

14. Joseph autem, missis nuntiis (αποστειλας, scil. αγγελους) (1), nempe fratribus suis (Genes. XLV. 17. sqq.), accersivit in Ægyptum Jacobum patrem suum, totamque cognationem suam, septuaginta quinque personis (ψυχαις) constantem; gr. εν ἑβδομηκοντα πεντε ψυχαις, puta συνισταμενην, quamquam revera ellipticam hic esse orationem negare mallem quam affirmare; sed enim difficile dictu est, quæ notio hoc loco subjicienda sit Præpositioni εν.

In libro Geneseos (Cap. XLVI. 27) legimus : *omnes animæ domûs Jacob, quæ ingressæ sunt in Ægyptum, fuère septuaginta.* In versione autem Septuaginta-virali legimus fuisse *septuaginta quinque.* Nimirum recensitis a Mose (Gen. XLVI. 8—27) Jacobi posteris græci illi interpretes (ex I Paralip. VII) addiderunt quinque Josephi nepotes : Machir, Galaad, Sutalaam, Taam, et Edom; quo facto, in subducendâ (ỳ. 27) summâ pro *septuaginta* scribendum ipsis erat *septuaginta-quinque.* Quam recensendi rationem, utpote ex LXX virali versione cognitam, et vulgò receptam, nec falsam, Stephanus hoc loco secutus est.

Ut habeatur numerus personarum septuaginta, quæ secundum codicem Hebraicum dicuntur cum Jacobo INGRESSÆ *in Ægyptum*, computandi sunt etiam Joseph, qui jam dudum erat in Ægypto, et Josephi filii Manasses et Ephraïm, qui ibidem erant nati. Simili aliqua ratione, qua hi tres a Mose computati sunt inter ingressos in Ægyptum, etiam Josephi illi nepotes quinque inter eos computari posse putandum est. Ceterum, LXX Interpretes textum Hebraicum sequuntur Deuteron. x. 22, ibique habent : εν ἑβδομηκοντα ψυχαις κατεβησαν οἱ πατερες σου εις Αιγυπτον, h. e. *in septuaginta animabus descenderunt patres tui in Ægyptum.*

15—16. *Et descendit*, etc.). De usu quodam Verborum *adscendere* (עלה) et *descendere* (ירד) Hebræis peculiari, vide supra, pag. 53. *Et patres nostri*, scil. Patriarchæ, Jacobi filii; *et translati sunt;* h. e. corpora duodecim Patriarcharum ex Ægypto translata sunt in Sichem. Quod hic dicitur *translati sunt et positi*, non est hoc necessariò referendum *etiam* ad Jacobum, sed commodè referri potest ad *solos Jacobi*

(1) Videsis Lamberti Bos Ellipses Gr. edit. Schaefer. Lipsiæ 1808. p. 13.

filios. Horum ergo corpora hic a Stephano dicuntur ex Ægypto translata in Sichem, et posita sive sepulta in agro Sichemitico illo ab Hemoris filiis emto. Ex libro Josue (Cap. XXVI. 32) discimus Josephi ossa in agro illo Sichemitico sepulta fuisse; ceterorum vero undecim patriarcharum ossa ubinam condita fuerint, in libris veteris Testamenti non commemoratur, sed fuisse ea pariter Sichemi in eodem illo agro sepulta, a B. Stephano hic discimus. Refert quidem Flavius Josephus, Josephum ceterosque Jacobi filios in Hebron fuisse sepultos (1); sed in hoc consentientes non habet doctores Talmudicos (2); et testis nobis est S. Hieronymus, fuisse sua ætate Sichemi monstrata duodecim Patriarcharum sepulcra (3), quod memorat etiam Syncellus (4).

Sed hic Stephano objiciunt, quod scilicet emtionem, de quâ hic sermo est, Abrahamo tribuat, cum Jacobo esset adscribenda secundum narrationem libri Geneseos Cap. XXXIII. 19. 20, ubi legimus : *emitque* (Jacob) *partem agri, in qua fixerat tabernacula, a filiis Hemor patris Sichem, centum agnis. Et erecto ibi altari, invocavit super illud fortissimum Deum Israël.*

Verum emtio, quam Stephanus hic memorat, non est illa, de qua sermo est citato loco Geneseos, quod ex adjectis rei circumstantiis patet. Nam 1° Jacob ibi dicitur *emisse partem agri in qua fixit sua tentoria, et altare erexit;* Stephanus autem loquitur de *emto aliquo loco sepulcrali.* Porrò 2° in Genesi venditores sunt *filii Hemor, patris Sichem;* Stephanus autem venditores nominat *filios Hemor, filii Sichem* (5). Tandem 3° in Genesi emptionis pretium erant *agni centum* (6); illius autem emptio-

---

(1) Flav. Joseph. Antiqq. Jud. Lib. II. Cap. VIII. 2. « *Τελευτῶσι δ' αὐτου*, inquit, *και οι αδελφοι.... Και τουτων μεν τα σωματα κομισαντες μετα χρονον αυτων οι απογονοι και οι παιδες εθαψαν εν Χεβρωνι. h. e.* « Moriuntur vero et fratres ejus (Josephi)... Et illorum quidem corpora posteri eorum et filii post tempus aliquod deportantes, in Hebrone sepeliverunt. »

(2) Conferantur Wetstenius ad h. l., et Lightfoot in *Horis Hebraicis* ad h. l.

(3) S. Hieronymus (Ep. 86. apud Kuinoel) Paulam matrem eorum monumenta prope Sichemum vidisse testatur : « *Venit Sichemum*, inquit. *atque indè divertens vidit duodecim Patriarcharum sepulcra.* »

(4) Apud Wetstenium ad h. l. « *Τα οστα Ιωσηφ*, inquit, *εθαψαν εν Σικιμοις.... Φασι δε οτι και των λοιπων πατριαρχων. h. e.* « Ossa Josephi sepelierunt in Sichem;.... dicunt autem etiam reliquorum Patriarcharum ossa ibidem fuisse sepulta. »

(5) Græcè est : *παρα των υιων Εμμορ του Συχεμ*, quod per Ellipsin vocis *υιος* dictum est pro *παρα των υιων Εμμορ του υιου του Συχεμ*, ut est in Vulgata : *a filiis Hemor filii Sichem.* Ellipsis hæc frequentissima est. Qui dicunt admittendam hic esse ellipsin vocis *του πατρος*, ut vertendum sit : *a filiis Hemor patris Sichem*, hi rem affirmant quam nullo exemplo ex Græcitate sacra possunt probare. Dici autem nequit ex Genesi (XXXIII. 19) constare Hemorem fuisse patrem Sichemi, non vero ejusdem filium; nam hoc ipsum in quæstione hic versatur, an scilicet Stephanus loquatur de eo Hemore, de quo sermo est in citato loco Geneseos.

(6) Hebraicè est vox קְשִׂיטָה, quæ non eodem significatu ab antiquis accipitur. LXX Interpretes et

nis, quam Stephanus memorat, pretium fuit *summa quædam argenti*. Ex quibus conficitur Stephanum non voluisse memorare emptionem illam a Jacobo factam, adeòque nec Abrahæ adscripsisse rem, quæ tribuenda esset Jacobo.

Sed neque illa emtio hic a Stephano memoratur, quam ab Abrahamo factam fuisse refert Moses (Gen. XXIII. 16 — 20, et XLIX. 29. 30); patet hoc si rem, ut a Stephano narratur, conferas cum narratione Mosaica.

Itaque videtur dicendum, referri hic a Stephano emptionem aliquam, de qua in Scriptura veteris Testamenti mentio quidem non fit, sed quam ipse noverit traditione, ut pariter traditione noverit duodecim Patriarcharum ossa ex Ægypto translata fuisse in Sichem, ibique sepulta; nam etiam hæc res in Scripturis non memoratur. Ergo et *filii Hemor*, quos Stephanus memorat, dicendi sint filii Hemoris alterius ab eo, de quo sermo est in libro Geneseos Cap. XXXIII. 19.. 20.

17—18. Cum autem appropinquaret tempus promissionis, quam confessus erat Deus Abrahæ, crevit populus, et multiplicatus est in Ægypto, (ỳ. 18) quoadusque surrexit alius rex in Ægypto, qui non sciebat Joseph. (ỳ. 19) Hic circumveniens genus nostrum, afflixit patres nostros ut exponerent infantes suos ne vivificarentur.

Καθως δε ηγγιζεν ὁ χρονος της επαγγελιας ἡς ωμοσεν (1) ὁ Θεος τῳ Ἀβρααμ, ηυξησεν ὁ λαος και επληθυνθη εν Αιγυπτῳ, (ỳ. 18) αχρις οὗ ανεστη βασιλευς ἑτερος, (2) ὃς ουκ ηδει τον Ἰωσηφ. (ỳ. 19) Οὗτος κατασοφισαμενος το γενος ἡμων, εκακωσε τους πατερας ἡμων, του ποιειν εκθετα τα βρεφη αὑτων εις το μη ζωογονεισθαι.

noster vocem קשיטה hoc loco, quemadmodum et in duobus reliquis in quibus occurrit (Josue XXIV. 32, et Job. XLII. 11), reddiderunt per vocem *αμνος*, *agnus*, *ovis*. Cum his facit etiam Interpres Chaldæus ut notatum est a Kimchio dicente: (in suo Comment. in Genes. supra p. 119. citato, ad Cap. 33. ỳ. 19): ודעת אונקלס כבשות שתרגם חורפן ותרגם גם כן כבשות הצאן הרפן דעאן h. e. « Ex sententia Onkelosi מאה קשיטה sunt *oves*, nam vocem קשיטה reddit per חורפן (*oves*); et sic alibi כבשות הצאן (h. e. *oves gregis*) reddit per חורפן דעאן. Sed alii per vocem קשיטה indicari dicebant nummum quemdam argenteum. Docet hoc Rabbi Parchon Lexicographus Sæc. XII. Nam ad vocem קשיטה scribit: קשיטה י״א כבשה וי״א מעה כסף h. e. קשיטה quibusdam est agnus, aliis autem est nummus argenteus. Apud Arabes *nummus* ita nominabatur referente R. Akiba (apud Kimchium cit. loc.), qui dicit: כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין למעה קשיטה. h. e. « *Cum ad Arabes venissem audivi eos nummum vocare* קשיטה.

(1) Var. lect. Pro *ωμοσεν* est *ὡμολογησεν* in ABC et nonnullis Minusculis; atque hanc lectionem etiam Vulgata refert. (2) Post *ἑτερος* legitur *επ' Αιγυπτον* in ABC variisque Minusculis.

17. *Cum autem appropinquaret).* Particulam καθως *de tempore* dictam intellexerunt Interpretes, et noster, et auctor antiquæ versionis Italæ, et Syrus; eoque significatu καθως legitur etiam 2 Maccab. I. 31. Sunt qui καθως hic velint reddere *quemadmodum;* non probo; quia non legitur ουτως in Apodosi, et negari nequit καθως etiam de *tempore* dici, licet rarò. *Tempus promissionis*, Gr. ὁ χρονος της επαγγελιας, quod per breviloquentiam dictum est pro *tempus adimplendæ promissionis.* Respicitur promissio (ỳ. 6. 7) Abrahamo facta de posteris ejus post quadringentos annos educendis ex Ægypto in terram Chanaan; *quam* promissionem *Deus Abrahæ confessus erat*, Græcè ὡμολογησεν, h. e. *promiserat;* qua significatione ὁμολογειν occurrit Matth. XIV. 7, et apud Dionys. Halic. Lib. III (in Bielii Thes. ad h. v.) : Τυῤῥηνοι δε, inquit, συμμαχιαν αποστελειν ὡμολογησαν, *Tyrrheni autem se auxilia missuros esse polliciti sunt.*

crevit populus .... quoadusque surrexit alius rex, etc.). Confer Exod. I. 5. 8. Mens Stephani est dicere, eo demum tempore gentem Israëliticam maximè increvisse et multiplicatam fuisse, quando instabat divinitùs prædictum tempus in promissam terram abeundi; illudque populi incrementum continuasse (1) *ad id usque tempus* (αχρις οὗ), quo *surrexit alius rex in Ægypto*, hoc est, interprete Flavio Josepho (Antiqq. II. 9. 1 : της βασιλειας εις αλλον οικον μεταληλυθυιας), quo regnum Ægyptiacum ad aliam familiam devenit; *qui* ortus ex alia familia rex *non sciebat Joseph*, græcè ουκ ηδει, h. e. qui *non cognoscebat* Josephum ejusque in Ægyptum merita. Rex ille ἑτερος (*alienus*) quisnam fuerit, certò dici nequit. Secundum Marshami Canonem rex ille fuit *Tanitarum* primus, *Salatis* nomine. Vide Marshami *Canonem Chronicum*, ad Sæc. VIII. p. 107, in edit. Lipsiensi 1676.

19. *Hic circumveniens genus nostrum*, etc.). Verbum Deponens Medium κατασοφιζομαι τινα propriè notat *sapientem*, h. e. *callidum me præsto contra aliquem;* et mox *dolosè ago*, *malis artibus utor contra aliquem*. Occurrit etiam apud LXX. (Exod. I. 10), ubi respondet Hebraico נִתְחַכְּמָה; nec profanis incognitum fuit verbum hoc; exempla quædam collegit Wetstenius (ad h. l.). Notum est Infinitivum in Genitivo casu cum Articulo in Græcitate tam sacra quam profana usurpari ad *scopum* sive *finem actionis* indicandum. Vide Winerum § 45. 4. b. Verum eadem verbi Infiniti Syntaxis in utroque Testamento et in Græcitate serioris ævi adhibetur etiam ad *effectum aut consequentiam actionis* indicandum, ita ut Infinitivus resolvendus sit in Verbum Finitum per *adeo ut*, aut per Gerundium in *do*. Exempla sunto : Genes. XXXI. 20. XXXIV. 17. Exod. II. 18. VII. 14. VIII. 29. Josue XXIII. 13. Act.

---

(1) Exod. Cap. 1. 12 legitur : *quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur, et crescebant;* sed cum his non pugnat id quod hic dicitur a Stephano, quum is non affirmet cessasse illud Israeliticæ gentis incrementum, quo tempore hæc ab Ægyptiis cœpit opprimi.

III. 12. Ad hanc autem Syntaxin referendum esse putem quod hic dicitur του ποιειν εκθετα τα βρεφη αὐτων. Sequitur : Εις το μη ζωογονεισθαι, scil. τα βρεφη. Sensus est : *Hic malis artibus* (Vid. Exod. I. 10—17) *adversus gentem nostram usus* (κατασοφισαμενος), *vexavit majores nostros, adeo ut exponerent* (adigerentur exponere) *infantes suos* (αὐτων), *ita ut hi in vita non conservarentur.* De εις το ante Infinitivum valente *ita ut* vide Winerum § 43. 6.

20—22. Eodem tempore natus est Moyses et fuit gratus Deo, qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui. (ỳ. 21) Exposito autem illo, sustulit eum filia Pharaonis, et nutrivit eum sibi in filium. (ỳ. 22) Et eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorum, et erat potens in verbis, et in operibus suis.

'Εν ῳ̃ καιρῳ εγεννηθη Μωσης, και ην αστειος τῳ Θεῳ· ὁς ανετραφη μηνας τρεις εν τῳ οικῳ του πατρος αὐτου. (ỳ. 21) 'Εκτεθεντα δε αυτον (1) ανειλετο αυτον ἡ θυγατηρ Φαραω, και ανεθρεψατο αυτον ἑαυτῃ εις υἱον. (ỳ. 22) Και επαιδευθη Μωσης παση σοφιᾳ Αιγυπτιων· ην δε δυνατος εν λογοις και εργοις αὐτου.

20. *et fuit gratus Deo).* Græcè est και ην αστειος τῳ Θεῳ, h. e. *eratque puer formosissimus.* Pari modo urbs Ninive (Jonæ III. 11) dicitur עִיר גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים *Urbs magna Deo,* h. e. *Urbs amplissima.* Nimirum Hebræi ad indicandum esse aliquid in suo genere præstantissimum, nonnumquam hoc ita exprimunt ut dicant, aut rem esse talem *Deo* (τῳ Θεῳ, לאלהים) i. e. Deo judice, aut *coram Deo*, ut Genes. x. 9 Nemrod dicitur *robustus venator coram Domino* (גִּבּוֹר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה) i. e. robustissimus. Αστειος a Dativo vocis αστυ *urbs* derivatum primo quidem est *urbanus*, mox vero *formosus*, quo sensu vocabulum hoc legitur Judith XI. 23. Suidas : αστειος· ευπρεπης, χαριεις, καλος.

21. In εκτεθεντα δε αυτον ανειλετο αυτον alterum αυτον redundat : expositum infantem sustulit filia Pharaonis, eumque sibi educavit (educandum curavit) εις υἱον, h. e. *in eum finem ut* illi esset pro filio. Vid. Exod. II. 3—11.

22. Grandior factus Moses eruditus est, puta, curante filia Pharaonis, *omni sapientia Ægyptiorum*, Græcè παση σοφιᾳ, qui Dativus est *Instrumenti.* Ægyptiorum scientia potissimum erat astronomica, physica et medica. Hebræorum religionem et linguam et suæ gentis historiam Moses a piis genitoribus fuerit edoctus, quum Pharaonis filiæ traditus sit post demum quam adolevisset.

(1) VAR. LECT. In ABCD variisque Minusculis est in Genitivo Absoluto εκτεθεντος δε αυτου, quod legisse videtur etiam Interpres noster; sed auctor antiquæ Italæ certò legit εκτεθεντα δε αυτον, nam vertit : *Expositum autem eum — sustulit eum.*

et erat potens in verbis et in operibus suis). Stephanus adhuc loquitur de Mose versante in aula Pharaonis, ut ex contexta oratione colligitur. Itaque *potens in operibus suis* dici videtur, quòd adhibitus negotiis majoris momenti tam civilibus quam militaribus, fortem virum ubique se præstiterit. Neque enim est cur putemus Mosem, jam tum quum in aulâ Pharaonis versaretur, miracula patrasse. Refert Flavius Josephus (Antiqq. Lib. II. Cap. 10), Mosem bellicam expeditionem suscepisse adversus Æthiopes, congressumque cum iis, victoriam reportasse. — Quod autem Moses hic dicitur *potens in verbis*, id non pugnat cum Exod. IV. 10, ubi *impeditioris et tardioris linguæ* fuisse dicitur, quum hoc non impediat quominus aliquis vi et gravitate et copia dicendi plurimum valeat.

23—24. Cum autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor ejus ut visitaret fratres suos filios Israël. (ỷ. 24) Et cum vidisset quemdam injuriam patientem, vindicavit illum : et fecit ultionem ei, qui injuriam sustinebat, percusso Ægyptio.

Ὡς δε επληρουτο αυτῳ τεσσαρακονταετης χρονος, ανεϐη επι την καρδιαν αυτου επισκεψασθαι τους αδελφους αὐτου, τους υἱους Ἰσραηλ. (ỷ. 24) **Και** *ιδων τινα αδικουμενον, ημυνατο, και εποιησεν εκδικησιν τῳ καταπονουμενῳ, παταξας τον Αιγυπτιον.*

23. *Cum autem impleretur ei*, etc.). Vid. Exod. II. 11. Αυτῳ est Dativus *Commodi*. Verbum πληρουσθαι hic sumendum est eo significatu, quo supra (Cap. II. 1) ejusdem Compositum συμπληρουσθαι. Itaque sensus est : *quum adesset illi* (vitæ) *tempus quadraginta annorum; h. e.* quum natus esset annos quadraginta. Etiam hoc (vid. supra p. 130), quum nuspiam in Scripturis veteris Testamenti referatur, Stephanus majorum suorum traditione noverit. Locutio ανεϐη επι την καρδιαν αυτου refert Hebraicam עָלְתָה עַל־לִבִּי, quæ eodem sensu legitur Jerem. XXXII. 35. SENSUS est : *venit ei in mentem*, Deo cor ejus movente (vid. infra ad ỷ. 25), *ut*, relictâ aulâ Pharaonis, *prospiceret* (επισκεψασθαι), *opem ferret popularibus suis* (τους αδελφους αὐτου), *Israëlitis*. Quod hic breviter a Stephano dicitur, idem illud explicatius dictum esse putem ab Apostolo in Epistola ad Hebræos (Cap. XI. 24—26) his verbis : *Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem; majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi; aspiciebat enim in remunerationem.* Quibus verbis Apostolus innuit Mosem aulam Pharaonis consortiumque Ægyptiorum non ad breve tempus, sed in perpetuum reliquisse, ut deinceps inter populares suos vitam ageret.

Itaque non putem verbo επισκεψασθαι hoc loco subjiciendam esse notionem *visitandi*, quæ videatur connotare mentem Mosis fuisse, post visitatos populares suos, redire ad aulam Pharaonis. Existimo autem επισκεψασθαι reddendum hic esse *ut succurreret*, quo sensu verbum hoc occurrit, exempli gratia, Luc. I. 78. VII. 16, Jacob. I. 27, et in versione Septuaginta-virali Exod. IV. 31, et Ruth. I. 6. — Phavorinus : επισκεπτομαι· το προμηθευομαι και κηδομαι τινος.

24. *Et cum vidisset quemdam injuriam patientem*, etc.). Vid. Exod. II. 11. 12. Pro certo ponit Stephanus rem, quam hic memorat, auditoribus suis esse notam; quare omittit dicere illum αδικουμενον fuisse Israëlitam, et τον αδικουντα fuisse virum quemdam Ægyptium. Ægyptius ille *verberabat* (הִכָּה Exod. II. 11) Israëlitam; quam injuriam tamquam sibi illatam Moses *ultus est* (ημυνατο). Verbum Medium αμυνομαι hoc sensu interdum *absolutè* poni, exempla probant ab Henrico Stephano (in Thes. ad h. v.) allata. Εποιησεν εκδικησιν *vindicationem fecit* τῳ καταπονουμενῳ *fratri suo injuriam passo* (Dativus Commodi), *occidendo* (παταξας) *illum virum Ægyptium* (τον Αιγυπτιον). Verbum πατασσειν in Græcis Scripturis veteris et novi Testamenti plerumque quidem dicitur de *feriendo* et *cædendo*, sed et nonnumquam *de occidendo* i. e. *interficiendo*, ut 2 Paralip. XXXIII. 24, et Matth. XXVI. 31; ad quem modum Hebraicum הִכָּה et hoc et illo significatu occurrit.

25—28. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis : at illi non intellexerunt. (℣. 26) Sequenti verò die apparuit illis litigantibus : et reconciliabat eos in pace, dicens : Viri, fratres estis, ut quid nocetis alterutrum? (℣. 27) Qui autem injuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens : Quis te constituit principem, et judicem super nos? (℣. 28) numquid interficere me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Ægyptium?

Ενομιζε δε συνιεναι τους αδελφους αὐτου, ότι ὁ Θεος δια χειρος αυτου διδωσιν αυτοις σωτηριαν· οἱ δε ου συνηκαν. (℣. 26) Τη δε (1) επιουση ἡμερα ωφθη αυτοις μαχομενοις, και συνηλασεν (2) αυτους εις ειρηνην, ειπων· Ἄνδρες, αδελφοι εστε ὑμεις· ἱνα τι αδικειτε αλληλους; (℣. 27) Ὁ δε αδικων τον πλησιον, απωσατο αυτον ειπων· Τις σε κατεστησεν αρχοντα και δικαστην εφ' ἡμας; (℣. 28) Μη ανελειν με συ θελεις, ὃν τροπον ανειλες χθες τον Αιγυπτιον;

(1) Var. lect. Pro δε legitur τε in ACD multisque Minusculis. (2) Var. lect. Pro συνηλασεν *compulit* (a συνελαυνειν) legitur συνηλλασεν *reconciliabat* in BCD multisque Minusculis.

25. *Existimabat autem*, etc.). Ex præcedenti narratione (ỳỳ. 23 et 24), quemadmodum et ex verbis Exod. II. 11. colligimus, Hebræis jam innotuisse quis esset Moses, antequam Ægyptius ille ab eo occideretur. Appropinquabat autem tempus quo secundum Dei effatum (suprà ỳ. 6. 7.) gens Hebræorum e servitute esset liberanda; quæ quidem res neminem ex Israëlitis latuerit. Itaque Moses, edito illo facinore, *existimabat populares suos intelligere Deum, per ipsius ministerium* (δια χειρος αυτου = בְּיָדוֹ) *jam jam daturum* (διδωσι in Præsenti de eo, quod brevi futurum est) *illis esse salutem* (σωτηριαν), i. e. liberationem servitutis, qua opprimebantur, *sed illi hoc non intellexerunt*. Notat hic Estius : « Hinc ostenditur, inquit, Mosen non sine voluntate divina, sibi cognita, sumpsisse sibi potestatem vindicandi populum suum de oppressione Ægyptiorum. Nam quamvis id Hebræi non intelligerent, ipse tamen jam tum intelligebat; ideoque cædes Ægyptii licitè et cum potestate ab eo facta videtur (1). » Cum Estio facit Lorinus (in Act. Ap. ad h. l.), qui ad hunc versiculum hæc notat : « Verba hæc, inquit, dicuntur a Stephano propter sequentem historiam, in qua deprehenditur pervicacia, et ingratitudo Hebræorum adversus liberatorem suum, deputantium Ægyptii occisionem furibundo Mosis zelo, non amori erga gentem suam, et a Deo acceptæ auctoritati. » Præiverat S. Augustinus, qui hæc Stephani verba considerans ita scripserat (Quæst. sup. Exod. Quæst. 2) : « Videtur, inquit, per hoc testimonium Moses jam divinitùs admonitus, quod Scriptura eo loco (Exod. Cap. II) tacet, juste facinus illud audere potuisse. » Nec huic sententiæ obstat quod (Exod. Cap. II. 12) Moses illud facinus attentaturus dicitur *huc atquè illuc circumspexisse*, ut videret an sine teste rem patrare posset; nam, ut notat Frassenius (Disquisit. in Pentateuch. i. h. l.) « non erat hæc cura indicium operis malè facti, sed hominis prudenter agentis; cum enim videret tempus nondum esse opportunum ut fieret publica in Ægyptios Hebræorum tyrannos animadversio, quod licitè facerè potuit, cautè voluit; ne Ægyptii hoc factum audientes, crudelius in Hebræos sævirent, neve ipse periculum capitis incurreret. »

26. *Sequenti vero die*, etc.). Ωφθη αυτοις μαχομενοις pro ὑπο αυτων (scil. αδελφων) μαχομενων, ut supra Cap. II. 3 : *il fut vu par deux de ses frères, qui se battaient*. Confer Exod. Cap. II. 13. 14; rem, utpote notam, Stephanus non distinctius enarrat. Verba Latina : *et reconciliabat eos in pace* quid sibi velint, satis patet; sed Græca και συνηλασεν αυτους εις ειρηνην vertenda sunt : *et compellebat eos* (rationibus et persuasionibus) *ad pacem*, dicens : viri! fratres vos estis; *quare* (ινα τι) injuriam facitis alter alteri? (*Waarom mishandelt gy elkander?*) Locutio ινα τι dicitur per Ellipsin in constructione præsentis Temporis pro ινα τι γενηται, *quid ut fiat*, in con-

---

(1) Vid. Estium in loc. difficil. ad h. l.

structione Præteriti pro ἱνα τι γινοιτο, *quid ut fieret*. Cf. Hermannum ad Vigerum p. 849.

27—28. *Qui autem injuriam faciebat proximo*, etc.). Græcè: ὁ δε αδικων, *is autem qui popularem suum malè tractabat* (h. e. verberabat. Conf. Exod. II. 13), istius injuriæ illator, Mosem pacificatorem *a se repulit*, (απωσατο. Aor. I. Med. απωσαμην pro Atticorum απεωσαμην ab απωθεομαι, quod est ex απο et ωθεω, pello), *dicens: Quis te constituit*, etc.

29—32. Fugit autem Moses in verbo isto : et factus est advena in terra Madian, ubi generavit filios duos. (℣. 30) Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina angelus in igne flammæ rubi. (℣. 31) Moyses autem videns, admiratus est visum. Et accedente illo ut consideraret, facta est ad eum vox Domini, dicens : (℣. 32) Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. Tremefactus autem Moyses, non audebat considerare.

Ἔφυγε δε Μωσης εν τῳ λογῳ τουτῳ, και εγενετο παροικος εν γῃ Μαδιαμ, οὗ εγεννησεν υἱους δυο. (℣. 30) Και πληρωθεντων ετων τεσσαρακοντα, ωφθη αυτῳ εν τῃ ερημῳ του ορους Σινα αγγελος Κυριου (1) εν φλογι πυρος βατου (2). (℣. 31) Ὁ δε Μωσης ιδων, εθαυμασε το ὅραμα. Προσερχομενου δε αὐτου κατανοησαι, εγενετο φωνη Κυριου προς αυτον· (℣. 32) Εγω ὁ Θεος των πατερων σου, ὁ Θεος Αβρααμ, και ὁ Θεος Ισαακ, και ὁ Θεος Ιακωβ. Ἔντρομος δε γενομενος Μωσης ουκ ετολμα κατανοησαι.

29. *Fugit autem Moyses in verbo isto*, etc.). Græcè εν τῳ λογῳ τουτῳ, *propter hoc verbum* (*hanc rem*). Præpositio εν in hac locutione dicta est veluti *de fundamento, quo quid nititur*, atque hinc notionem habet *causæ ob quam quid fit*. Confer Nostratium : *op dit zeggen*, quando valet *om dit zeggen*. Sed fieri potest ut vox λογος hic dicta sit *de re* seu *facto*, ad imitationem Hebraicæ דָּבָר, quæ et *Verbum* et *Rem* notat. Neque enim Moses fugisse videtur propter istius Israelitæ incriminationem, sed quòd divulgata res etiam Regi innotuerat, atque ita venerat in vitæ discrimen. Cf. Exod. Cap. II. 14. 15. Itaque, relictâ Ægypto, factus est παροικος h. e. *inquilinus* in terra Madian. Παροικος propriè est *accola*, *in vicinia alicujus habitans*, sed mox, ut hic,

(1) Var. lect. Vox κυριου, non legitur in AC, neque in Verss. Antiqq. Copt. Sahid. et Vulgatâ.

(2) Var. lect. Pro εν φλογι πυρος βατου (*in flammâ ignis rubi*) legitur εν πυρι φλογος βατου (*in igne flammæ rubi*) in ACE multisque Minusculis, et in Verss. Syriaca et Vulgata.

inquilinus. Madian (מִדְיָן) regio quædam erat Arabiæ Petreæ. *Ubi generavit filios duos.* Cf. Exod. II. 15—23.

30. *Et expletis annis quadraginta).* Scil. ex quo tempore secesserat ex Ægypto. Mosen per quadraginta annorum spatium in Madian fuisse commoratum, Stephanus, ut alia, (vide supra ad ỹ. 16) traditione noverit. Ωφθη αυτῳ *visus est ab ipso*, pro ὑπ' αυτου, ut supra ỹ. 2. — *In deserto montis Sina*, h. e. in deserto, in quo situs est mons Sinai. In libro Exodi (Cap. III. 1) legimus apparitionem, quæ hic memoratur, Mosi obtigisse prope montem Horeb; ast nulla est in his repugnantia. Nam, quod Kuinoel hic notat, mons ille duplex cacumen habebat, quorum unum dicebatur *Horeb*, alterum *Sinai*. Et affert Petrum de la Valle P. 1. epist. 11 hæc scribentem : *duo sunt montes in uno loco, Horeb et Sinai, qui ambo nascuntur, ut ita dicam, radice unâ, et dividuntur postea jugis, quo altius adscenditur.* — Εν πυρι φλογος est *in igne flammante* rubi; nimirum Substantivum φλογος Adjectivi locum hic tenet, ut sæpè alibi. Vide Winerum § 34. 2. Et, quod attinet ad rem, quæ hic (ỹ. 30—35) narratur, confer Exod. III. 2—11. Is qui Mosi apparuisse dicitur, a Stephano hoc loco *Angelus*, vel αγγελος Κυριυ, mox vero (ỹ. seq.) *Dominus* (Κυριος) ab eo vocatur; pari modo in libro Exodi et מַלְאַךְ יְהוָה *Angelus Jehovæ*, et יְהוָה *Jehovah* idem appellatur; quod hic observasse sufficiat; rem explicabimus infrà ad ỹ. 38.

31. 32. *Moyses autem videns admiratus est visum*, etc.). *Videbat Moyses*, ut narratur Exod. III. 2, *quod rubus arderet, nec tamen combureretur.* Itaque rem oculis suis oblatam (το ὁραμα) mirabatur; cumque propius accederet ut distinctius perlustraret (κατανοησαι Infinitivus *Finis*, ut Matth. II. 2) quid hoc esset rei, *facta est ad eum vox Domini* (Φωνη Κυριου), *dicens : Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham*, etc. Ad hanc vocem *tremefactus* (εντρομος γενομενος) Moses, non audebat in visum *intueri* (κατανοησαι). — Verbum κατανοησαι dicitur non tantum de *mentis consideratione*, verùm etiam de *oculorum lustratione*, ut, v. g. Luc. XII. 24. 27. Exempla rei collegerunt Kuinoel (ad h. l.), et Boisius, in libello cui titulus : *Veteris Interpretis* (id est auctoris nostræ Vulgatæ) *cum Beza aliisque recentioribus collatio in quatuor Evangeliis, et Apostolorum actis; in quâ annon sæpius absque justa satis causa hi ab illo discesserint, disquiritur* (ad h. l.).

33—34. Dixit autem illi Dominus : Solve calceamentum pedum tuorum : locus enim in quo stas, terra sancta est. (ỹ. 34) Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et gemitum eorum audivi, et descendi liberare eos. Et nunc veni, et mittam te in Ægyptum.

Ειπε δε αυτῳ ὁ Κυριος· Λυσον το ὑποδημα των ποδων σου· ὁ γαρ τοπος εν ᾧ ἑστηκας, γη ἁγια εστιν. (ỹ. 34) Ἰδων ειδον την κακωσιν του λαου μου του εν Αιγυπτῳ, και του στεναγμου αυτων ηκουσα, και κατεβην εξελεσθαι αυτους· και νυν δευρο, αποστελῶ σε εις Αιγυπτον.

33. Præcipitur Mosi ut exuat *calceamentum*, gr. ὑποδημα *subligaculum*, quod est Singularis Collectivus; conferri potest Nostratium *schoeisel*). Finis hujus præcepti erat reverentia Deo exhibenda, ut sequitur : *locus enim in quo stas, terra sancta est;* quia nempe Dei præsentia tum sanctificabatur.

34. *Videns vidi*, etc.). Græcè ιδων ειδον, atque ita LXX reddiderant (Exod. III. 7) Hebraica רָאֹה רָאִיתִי; quæ Verbi Finiti cum Infinito Syntaxis hic eam emphasin habet, ut verba reddenda sint : *etiam atque etiam vidi*. Cf. Winerum § 46. 10. *Descendi liberare*, (εξελεσθαι Infinitiv. Aor. Med. ab εξαιρεω) i. e. *ut mihi liberem populum meum*. Est Infinitivus *Finis*, ut suprà ỳ. 31. — Verba και νυν δευρο, αποστελῶ σε respondent Hebraicis (Exod. III. 10) : וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ, quæ Latinè valent : *itaque age, mittam te*, etc.

35—36. Hunc Moysen, quem negaverunt, dicentes : Quis te constituit principem et judicem? hunc Deus principem et redemptorem misit, cum manu angeli, qui apparuit illi in rubo. (ỳ. 36) Hic eduxit illos faciens prodigia, et signa in terra Ægypti, et in rubro mari, et in deserto annis quadraginta.

Τουτον τον Μωυσην, ὀν ηρνησαντο, ειποντες· Τις σε κατεστησεν αρχοντα και δικαστην; τουτον ὁ Θεος αρχοντα και λυτρωτην απεστειλεν εν χειρι (1) αγγελου του οφθεντος αυτῳ εν τῃ βατῳ. (ỳ. 36) Οὑτος εξηγαγεν αυτους, ποιησας τερατα και σημεια εν γῃ Αιγυπτῳ, και εν ερυθρᾳ θαλασσῃ, και εν τῃ ερημῳ ετη τεσσαρακοντα.

35. *Hunc Moysen — hunc Deus — misit*, etc.). Emphaticam reddunt orationem (35-39) crebra Demonstrativi Pronominis repetitio, ejusdemque in fronte sententiarum positio. Sensus est : eumdem illum Mosem, *quem negaverunt* (ὀν ηρνησαντο), i. e. quem tunc (ỳ. 27) agnoscere nolebant patres vestri tamquam principem et judicem sibi constitutum, ipsum hunc Deus tamquam principem et liberatorem misit *per* (εν χειρι) Angelum, qui apparuit illi in rubo. — Locutio εν χειρι refert Hebraicam בְּיַד, *per manum*, h. e. *per*. Οφθεντος αυτῳ pro ὑπ' αυτῳ. Vid. supra ad

(1) Var. lect. Pro εν χειρι legitur συν χειρι in ACDE variisque Minusculis, et in Verss. Italâ, et Vulgatâ. Sed lectionem εν χειρι postulare videtur contexta oratio; cf. ỳ. 30. Itaque malim legere εν χειρι, eoque magis quòd lectio συν χειρι nullum præbere videtur sensum; neque enim, quod sciam, locutio συν χειρι valere potest *cum potestate*, vel *cum auxilio*.

ỷ. 26. — Dicit Stephanus, Numero usus Plurali, *quem negaverunt*, etc.; undè patet ea, quæ ab uno illo (ỷ. 27) dicebantur, dicta fuisse ex mente plurimorum.

Docente S. Chrysostomo, Angelus qui a Stephano hic dicitur *Mosi apparuisse in rubo*, non erat creatus quidam spiritus cœlestis, sed is qui ab Isaia (Cap. IX. 6) vocatur *magni consilii angelus* (1), sive *Dei filius* (2). Atque in hac sententia sunt etiam Irenæus (3) Basilius (4) Ambrosius (5), alii.

Et cum his sentire censendi sunt Patres orthodoxi illi, qui docuerunt Filium Dei esse eum, qui in vetere Testamento identidem Patribus in conspectum ac colloquium venit (6).

---

(1) *Ενταυθα δεικνυσιν, ὁτι ὁ οφθεις αυτῳ αγγελος ην ὁ μεγαλης βουλης αγγελος.* h. e. « *Hic ostendit* (scilicet, quum Angelus ille dicat : ego sum Deus patrum tuorum, etc.) *Angelum qui apparuit ei, fuisse magni consilii Angelum.* » S. Chrys. Hom. XVI. in Act. Ap. — *Μεγαλης βουλης αγγελος* vocatur Messias (l. c.) secundum Versionem Septuagintaviralem, quam S. Chrysostomus hic ob oculos habuit. In Hebraico autem pro *μεγαλης βουλης αγγελος* legitur יוֹעֵץ, quæ vox in Vulgata redditur *consiliarius*. Sed diserte *Angelus* vocatur Dei Verbum a Malachia (Cap. III. 1) : *Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator* (הָאָדוֹן), *quem vos quæritis, et Angelus testamenti* (מַלְאַךְ הַבְּרִית), *quem vos vultis.* Hic Angelus viam parans, sive præcursor, distinguitur a Dominatore (הָאָדוֹן), cui viam parat, quique idem *Angelus fœderis* (מַלְאַךְ הַבְּרִית) vocatur.

(2) *Τον υἱον του Θεου αγγελον καλει.* h. e. « *Filium Dei vocat Angelum.* » Ibid.

(3) Contr. Hær. Lib. IV. Cap. 26. « Ipse est (Dei filius), qui dicit Moysi : videns vidi vexationem populi mei, qui est in Ægypto, et descendi ut eruam eos. »

(4) *Ενθα και αγγελος και Θεος ὁ αυτος προσηγορευεται, ὁ μονογενης εστι δηλουμενος, εμφανιζων ἑαυτον κατα γενεαν τοις ανθρωποις, και το θελημα του Πατρος τοις ἁγιοις αυτου διαγγελλων· ὡστε και επι του Μωσεως, οντα, ἑαυτον ονομασας, ουκ αλλος τις παρα τον Θεον λογον, τον εν αρχῃ οντα προς τον Θεον νοηθειη.* h· e. « Ubicumque et Angelus et Deus idem appellatur, Unigenitus significatur, qui seipsum per generationes hominibus manifestum faciebat, et voluntatem Patris sanctis suis denuntiabat. Itaque et qui cum Mose colloquens (in rubo) eum se nominavit *qui est*, non alius quispiam intelligendus est, quam Deus Verbum, qui in principio erat apud Deum. » Basil. 2 contra Eunom.

(5) Lib. 1. de Fide Cap. 5. « Non Pater in rubo, non Pater in eremo, sed Filius Moysi locutus est. Denique de ipso Stephanus dixit : hic est qui fuit in ecclesia in eremo cum Angelo. Hic est ergo qui legem dedit, ipse qui locutus est Moysi dicens : Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob. »

(6) Petavius (de Trinit. Lib. VIII. Cap. 2) inter hos recenset Patres illos, qui ex Antiochena Synodo ad Paulum Samosatenum epistolam synodicam scripserunt; item Athanasium, utrumque Cyrillum, Hierosolymitanum et Alexandrinum, Hilarium, Papam Leonem magnum, alios.

S. Augustinus in hâc quæstione dubitanter loquitur, ut docet Calmet ad Exod. III. 2.

Ergo, quod quidem attinet ad eam apparitionem (1) quam Stephanus hic memorat, eos, quos modo citabamus Patres non paucos secuti ita sentimus, ut nobis videatur dicendum esse Mosi in rubo apparuisse non creatum aliquem Spiritum angelicum, sed ipsum Dei Filium, aspectabili aliqua specie indutum. Et verò hoc Moses ipse perspicuè nos docet; nam cum moriturus benediceret tribubus Israël, Josephi tribui apprecatus est *benedictionem illius, qui ei apparuerat in rubo*. Deuteron. XXXIII. 16.

Atque ita sentire videtur etiam Ecclesia; nam in Officio ecclesiastico quod tempore Adventûs recitandum præcipit, Dei Verbo has preces adhibet : « O Adonai, et dux domus Israël, qui Moysi in igne flammæ rubi apparuisti, et ei in Sina legem dedisti, veni ad redimendum nos in brachio extento. »

37. *Hic eduxit illos*, etc.). Scil. Israelitas ex Ægypto, *usque ad introitum terræ Canaan* (Deuteron. XXXII. 49-52); nam hæc ut mente suppleantur, series orationis postulat. Eò, inquit, eduxit illos *editis* (ποιησας) *portentis et signis prodigiosis* (h. e. varii generis miraculis) *in Ægypto* (Vid. Exod. cap. VII-XII), *in mari rubro* (Vid. Exod. Cap. XIV. Judith. Cap. V. Sap. Cap. XIX), *et in deserto* (Vid. Exod. Cap, XV. XVI. XVII) *per quadraginta annos*.

37—38. Hic est Moyses, qui dixit filiis Israël : Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tamquam me, ipsum audietis. (ỳ. 38) Hic est, qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, et cum patribus nostris : qui accepit verba vitæ dare nobis.

Οὗτος εστιν ὁ Μωυσης ὁ ειπων τοις υἱοις Ισραηλ· Προφητην ὑμιν αναστησει Κυριος ὁ Θεος ὑμων εκ των αδελφων ὑμων ὡς εμε (2). (ỳ. 38) Οὗτος εστιν ὁ γενομενος εν τῃ εκκλησιᾳ εν τῃ ερημῳ, μετα του αγγελου του λαλουντος αυτῳ εν τῳ ορει Σινα και των πατερων ἡμων, ὁς εδεξατο λογια ζωντα δουναι ἡμιν.

(1) Præsens quæstio latius patet quam ut integra hic a nobis tractari possit. Disputandum enim foret inter alia de eo, utrum sub antiquo fœdere promiscuè ac sine ullo discrimine personæ divinæ omnes aspectabili aliqua, vel sensibili specie semet aliquando conspiciendas præbuerint, an solâ exceptâ personâ Patris, reliquæ duæ, an vero sola persona Filii. Qua de re quid Patres senserint, doctè, pro more suo, exponit Petavius (de Trinit. Lib. VIII. Cap. 2). Ceterùm, ut Arianorum error vitetur, illud in hâc quæstione profitendum est, nempè Filium, et Spiritum sanctum, per se ac natura suâ non minus invisibiles esse, quam Patrem; quod vero ad externam speciem et extrinsecus circumfusam imaginem attinet, tam Patris personam, quam Filii et Spiritus sancti, sub illâ cerni et apparere posse. Hoc negabant præsules Ariani congregati in conciliabulo Sirmii habito biennio post illam Synodum, quam ibidem præsules orthodoxi habuerant. Cf. Petav. in Animadv. ad Epiphanium.

(2) Var. lect. Post ὡς εμε Codices, demtis A variisque Minusculis, exhibent verba *αυτου ακουσεσθε ipsum audietis*.

37. De hoc Mosis vaticinio, quod ad Jesum Messiam referendum est, vide quæ notavimus supra ad Cap. III. 22.

38. Sensus hujus commatis est : « Mosis hic, vir is est, qui *in concione illa* (εν τῃ εκκλησιᾳ) Israëlitarum *in deserto* Sinai (εν τῃ ερημῳ) promulgandæ Legis causâ advocata *versabatur* (ὁ γενομενος) *cum Angelo illo* (μετα του αγγελου), qui in monte Sinai ad ipsum loquebatur, et cum majoribus nostris, hoc est, qui mediatorem agebat inter Angelum illum legislatorem et majores nostros (Vid. Exod. xx. 18-21); hic is est, qui ab Angelo illo legislatore accepit præcepta divina, ut ea nobis traderet. »

Intelligitur hic εκκλησια (ecclesia) sive *convocatio* illa, Exodi capite XIX memorata, quâ gens Israëlitica in deserto ad radices montis Sinai congregata fuit. — Γινεσθαι μετα τινος est *versari cum aliquo*, ut infrà Cap. XIX. 20, et XX. 18; sed postulat subjecta materia ut ea phrasis hic sumatur de officio *mediatoris*. Λογια ζῶντα *verba* (præcepta) *viva*, per Metonymiam *causæ* pro *effectu*, dictum videtur pro *verba vitalia* seu *vivifica* (ζωοποιουντα), quo modo Joh. VI. 51 *panis vivus* (ὁ αρτος ὁ ζῶν) est *panis vivificus*. *Præcepta illa* autem intelligenda sunt esse *vivifica*, secundum illud effatum Dei (Levit. XVIII. 5) : *custodite leges meas atque judicia, quæ faciens homo,* VIVET *in eis;* de quo effato disputaturi sumus in interpretatione epistolæ ad Romanos, ad Cap. X. 5.

Angelum illum, qui ad Mosen hic locutus dicitur, ipsum Dei Filium fuisse docent Ambrosius (1) aliique (2); atque hæc sententia firmum habet in Scripturis fundamentum. Nam ipse Moses testatur (Exod. XIX et sqq.), Jehovam sibi in monte Sinai esse locutum. Et confirmatur ea sententia ex verbis Apostoli (ad Hebr. XII. 25) : *Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum, qui super terram loquebatur : multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus;* ubi is qui de *cœlis loquitur* est Jesus Christus, ut contexta oratio docet. Atqui is *qui de cœlis loquitur* ab Apostolo dicitur esse idem cum eo qui in legislatione Sinaitica *super terram loquebatur*. Cf. etiam I Cor. X. 9. Epist. Judæ ỷ. 5. Denique, hæc et Ecclesiæ videtur esse sententia, ut colligi potest ex liturgica illa precatione, quam suprà (p. 140) recitavimus.

Nec obstat quod *loquens ille* (ὁ λαλων) cum Mose in monte Sina hic a Stephano *Angelus* vocatur; nam hoc nomen in Scriptura sacra etiam Dei Filio tribuitur (3).

(1) Vide supra p. 139. — (2) S. Cyrillus Hierosolym. Catech. X. 4. Quibus jure addideris Patres illos, qui docuerunt Filium Dei esse eum, qui in vetere Testamento identidem Patribus in conspectum ac colloquium venit. Vide supra p. 139. Not. 6. Cui sententiæ non contradicit Apostolus, dum ad Hebræos scribens (Cap. I. 2) ait : *novissime, diebus istis locutus est nobis in Filio.* Nam Filium Dei intelligit *incarnatum;* per hunc autem, ut talem, Deus hominibus antea locutus non fuerat.

(3) Malach. III. 1. מַלְאַךְ הַבְּרִית Vulg. *Angelus testamenti*. Zachar. III. 1. מלאך יהוה *Angelus Jehovæ*, qui mox (ỷ. 2) *Jehova* vocatur. In Scriptura Hebraica is qui Mosi in rubo apparuit primùm quidem מלאך יהוה *Angelus Jehovæ*, deinceps vero nunc *Jehovah*, nunc *Elohim* vocatur.

39—41. Cui noluerunt obedire patres nostri : sed repulerunt, et aversi sunt cordibus suis in Ægyptum, (ỳ. 40) dicentes ad Aaron : Fac nobis deos, qui præcedant nos : Moyses enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid factum sit ei. (ỳ. 41) Et vitulum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt hostiam simulacro, et lætabantur in operibus manuum suarum.

Ὡ ουκ ηθελησαν ὑπηκοοι γενεσθαι οἱ πατερες ἡμων, αλλ᾽ απωσαντο, και εστραφησαν ταις καρδιαις αὑτων εις Αιγυπτον, (ỳ. 40) ειποντες τῳ Ααρων· Ποιησον ἡμιν θεους, οἱ προπορευσονται ἡμων· ὁ γαρ Μωυσης οὑτος ὁς εξηγαγεν ἡμας εκ γης Αιγυπτου, ουκ οιδαμεν τι γεγονεν αυτῳ. (ỳ. 41) Και εμοσχοποιησαν εν ταις ἡμεραις εκειναις, και ανηγαγον θυσιαν τῳ ειδωλῳ, και ευφραινοντο εν τοις εργοις των χειρων αὑτων.

39. *Cui noluerunt obedire*, etc.). Sensus : Quamquam tantus vir erat Moses, et de divina ejus missione patribus nostris ex editis ab eo miraculis evidentissime constabat, tamen noluerunt illi obsequi, *sed repulerunt eum* (*απωσαντο*. Vide suprà ad ỳ. 27), cum dicerent (Num. XIV. 4) : *constituamus nobis ducem, et revertamur in Ægyptum.* Cf. etiam Nehem. IX. 16. 17.

40. *Et aversi sunt cordibus suis in Ægyptum*, etc. Diversum a præcedente Israëlitarum crimen Stephanus hic memorat, crimen, inquam, idololatriæ, quod Exod. XXXII. 1-7, et Nehem. IX. 18 describitur. Ex quibus locis etiam patet Israëlitas eo tempore voluisse iter suum per desertum continuare, minimè vero tunc animo agitasse reditum in Ægyptum. Itaque Verba *εστραφησαν ταις καρδιαις αὑτων εις Αιγυπτον* non significant *desiderium redeundi in Ægyptum*, sed *reditum ad idololatriam*, quam exercuerant in Ægypto commorantes, ut conficitur ex Levit. XVII. 6. 7 (Vide Lorinum ad h. l.), et Ezech. XX. 7. 8. 24. XXIII. 8. — Aor. 2. Pass. *εστραφησαν* hic videtur obtinere vim Medii. Cf. Winer § 39. 5. - *Ταις καρδιαις* est Dativus *modi;* Belgicè diceres : *zy keerden zich met hunne harten naar Egypten.*

Dicentes ad Aaron : fac nobis deos, qui præcedant nos, etc.). h. e. qui sint nobis duces per desertum. Verba populi *ποιησον — γεγονεν αυτῳ* ut hic recitantur, ita leguntur in versione Septuaginta-virali (Exod. XXXII. 1). In Hebraico scriptum est in forma Pluralis Numeri אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ, quibus verbis respondent Græca : *θεους οἱ προπορευσονται ἡμων*. Attamen ex hac forma Pluralis non consequitur Israëlitas *plura* simulacra deorum ab Aarone postulasse. Nam hic unius tantum vituli simulacrum illis conflasse legitur Exod. XXXII. 4, idque pariter constat ex Nehem. IX. 18, et ex verbis Stephani, infra ỳ. 41. Itaque dicendum videtur, pro Singulari in Hebraico scriptum ibi esse Pluralem, quem vocant, *Majestaticum*

sicut de *uno* illo vitulo conflatili mox in Plurali dicitur : אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם Vulg. *hi sunt Dii tui, Israël, qui te eduxerunt de terrâ Ægypti.*

Moyses enim hic, etc.). His verbis impiæ postulationis ratio (γαρ) exponitur. Sensus est : *nam ad Mosen istum* (οὗτος per contemtum dicitur) *quod attinet, nescimus quid illi acciderit;* diu est, ex quo a nobis in montem secessit (cf. Exod. xxxii. 1); vivat-ne, an mortuus sit, ignoramus. — Explicatius disputare de hac Israëlitarum postulatione, non est hujus loci. Videsis Tostatum ad Exod. xxxii.

In præcedentium Verborum structura notandus est *Nominativus Absolutus*. Usitata Syntaxis requireret : τῳ γαρ Μωσει τουτῳ ουκ οιδαμεν τι γεγονεν. Exempla ejus Syntaxis passim occurrunt in libris tam sacris quam profanis. Cf. Winer § 28. 5, et Valckenaer ad h. l. Videsis etiam quæ nos de illa Syntaxi notavimus in nostræ *Chrestomathiæ Rabbinicæ et Chaldaicæ* Vol. 2 Part. 1. p. 5 et sq.

41. *Et vitulum fecerunt*, etc.). Nempe cogentes Aaronem (Exod. xxxii. 1-5) ut is vitulum ex auro conflatilem ipsis faceret. — Aureus hic vitulus repræsentabat Ægyptiorum Apim, qui bos erat vivus, sub cujus specie isti Osiridem colebant. Nec vivum tantum bovem hunc, sed et illius imaginem Ægyptii in templis colebant. Horum ergo cultum idololatricum Israëlitæ imitati sunt (1). — Ανηγαγον Aor. 2 ab αναγειν cum reduplicatione; vide supra ad Cap. v. 27. Verbum αναγειν in hâc locutione refert Hebræorum הֶעֱלָה in dictione הֶעֱלָה עוֹלוֹת *holocausta obtulit.* Τῳ ιδωλῳ non est Casus Verbi, sed *Dativus commodi*. Sensus est : sacrificium obtulerunt in honorem simulacri. *Et lætabantur* (ευφραινοντο sine Augmento) *in* (εν) *manûum suarum operibus*, h. e. de fabricato illo idolo. De usu Pluralis Numeri (εργοις) hoc loco vide Winerum § 27. 2. Præpositio εν dicta hic est de eo, *in quo* illa lætitia veluti *fundamento* suo nitebatur, ut Luc. x. 20. Quo verò *modo* lætati sint, dicitur Exod. xxxii. 6.

42—43. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire militiæ cœli, sicut scriptum est in Libro Prophetarum : Numquid victimas, et hostias obtulistis mihi annis quadraginta in

Εστρεψε δε ὁ Θεος και παρεδωκεν αυτους λατρευειν τῃ στρατιᾳ του ουρανου, καθως γεγραπται εν βιβλῳ των προφητων· Μη σφαγια και θυσιας προσηνεγκατε μοι ετη τεσσαρακοντα εν τῃ ερημῳ,

(1) De cultu Apidis videsis Calmetum ad Exod. xxxii. 4; Witsii Ægyptiaca Lib. ii. Cap. 2; Deylingii Dissert. *De fletu super Thammuz*, in *Observationum Sacrarum* Parte iii; Seldenum *De diis Syris* Syntagm. i. Cap. iv, et Beyeri *Additamenta* ad h. l. Seldeni.

deserto, domus Israel? (ỳ. 43) Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sidus Dei vestri Rempham, figuras, quas fecistis, adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem.

οικος Ισραηλ; (ỳ. 43) Και ανελαβετε την σκηνην του Μολοχ, και το αστρον του Θεου ὑμων Ῥεφαν, τους τυπους οὑς εποιησατε, προσκυνειν αυτοις· και μετοικιῶ ὑμας επεκεινα Βαβυλωνος.

42. *Convertit autem Deus*, etc.). Sensus est : Israëlitæ cum per idololatriæ crimen a Jehovah defecissent, ipse vicissim (δε), gratiæ suæ auxilium ab illis subtrahendo, (1) *se vertit* (εστρεψε), atque ita, in poenam præcedentis peccati, tradidit eos in astrolatriam. — Retinenda est Verbi παραδιδωμι solennis sua *tradendi* significatio. Scilicet subtractio illa gratiæ in poenam præcedentis peccati, revera quædam Dei *actio* est. « Deus non directè, inquit S. Thomas (in Ep. ad Rom. Cap. I. 24), sed *indirectè* tamen *tradit* homines in peccatum, in quantum justè subtrahit gratiam, per quam homines continebantur ne peccarent; sicut si aliquis alicujus substentaculum tolleret, diceretur facere casum ejus. Et per hunc modum, primum peccatum est causa sequentis peccati; sequens vero est poena prioris. » Causa peccati *negativa* Deus dici potest, *positiva* dici nequit. Prius Catholicorum doctrina est (2); posterius si dixeris, cum Calvino blasphemaveris (3). Sacra Scriptura sui ipsa hic interpres perspicue docet Deum, ubi dicitur *tradere* hominem in peccatum, ibi intelligi, ut dicebamus, Deum esse causam peccati non *positivam*, sed *negativam*. Nam si ad Romanos (Cap. I. 24) scribens Apostolus docet, DEUM Gentiles TRADIDISSE *in desideria cordis eorum, in immunditiam*, idem in sua ad Ephesios epistola (Cap. IV. 19) eosdem Gentiles dicit *semetipsos tradidisse impudicitiæ*. Et ad Lystrenses (Act. XIV. 15) verba faciens Paulus, *Deus*, inquit, *in præteritis generationibus* DIMISIT (ειασε) *omnes gentes ingredi vias suas*.

Dictum est εστρεψεν pro εστρεψεν ἑαυτον. Scilicet Verbum Activum στρεφειν adhibitum hic est in significatione *reflexivâ*, ut et infra Cap. XV. 16. Qua de re videsis Hoogeveenum ad Vigeri Cap. V. Sect. I. IX, et Winerum § 39. 1. Infinitivus λατρευειν

(1) Substractionem gratiæ quidem dicimus, sed non *absolutam*. Nemo enim hominum, quamdiu hanc vitam agit, penitùs gratiâ destituitur. Qua de re vide Perronium Tract. *de Gratiâ*. Part. 1. Cap. V. Prop. 3.

(2) Cf. S. August. contra Julian. V. 3. — De Nat. et Grat. Cap. 22. — Lib. I. Cap. 18 contra epist. 2 Pelagii. — S. Chrys. et Theodor. in Ep. ad Rom. ad Cap. I. 24. S. Thom. ad eumdem locum, et in Summæ suæ I. 2. q. 79. Art. 3, et q. 87. Art. 2. Andr. Vega, de Justificatione Lib. XIII., Cap. XII. Corn. a Lapid. in Ep. ad Rom. I. 24.

(3) Instit. Lib. II. Cap. IV. 3 dicit *Deum impiorum voluntates ad malum excitare, et conatus firmare*. Calvini blasphemias redarguit Stapletonius noster tum in suo opere *de Iustificatione* Lib. II. Cap. XII. sqq., tum etiam in suis *Antidotis Apostolicis* in Ep. ad Rom. ad Cap. I. 24.

cum Verbo Finito *παρεδωκεν αυτους* cohæret, ut Rom. I. 28 *ποιειν* cum præcedente *παρεδωκεν αυτους*. Pro *militia cœli* Græce est *ἡ στρατια του ουρανου* *exercitus cœli*, quod ex Hebræorum more loquendi (צְבָא הַשָּׁמַיִם) dicitur tum de *Angelorum agminibus*, ut 3 Reg. XXII. 19, et Luc. II. 13, tum etiam, ut hoc loco, et Isaiæ XXXIV. 4, de *sole*, *luna*, *et stellis*.

43. *Sicut scriptum est in libro prophetarum : numquid* , etc.). Ex testimonio Prophetæ Amos (Cap. V. 25-27) Stephanus jam probat, quod modo dixerat, nempè Israëlitas in deserto astrolatriæ scelere se obstrinxisse. Dicit in *libro prophetarum*, duodecim scilicet illorum, qui *minores* vulgò appellantur, et olim ab Hebræis *uno volumine* comprehendi solebant.

Verba Prophetæ ut hic in Stephani oratione allegantur (ỳ. 42—43), ita, nullâ varietate (1), leguntur in versione Septuaginta-virali ; Septuaginta autem ejus loci verba postrema legisse videntur alio ordine posita. Scilicet pro וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם, ut nunc in codicibus legitur, ipsi ea verba legisse videntur hoc ordine : וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם (2) וְאֵת כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם כִּיּוּן , צַלְמֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם. Atque eo ordine verba ab Amos conscripta fuisse, facile crediderim, quum ea, ut nunc in codicibus leguntur, non perspicuum præbeant intellectum. Nam quum כִּיּוּן sit nomen proprium (*Saturni*), ut mox dicemus, quem, quæso, sensum subjicias verbis כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם ?

Vocem כִּיּוּן (3) antiqui interpretes, Chaldæus (4), Syrus (5), et Græci, Aquila et Symmachus (6) in suis versionibus retinuère; ex quo conficitur vocabulum hoc ab illis

(1) Nisi quod Stephanus addit verba *προσκυνειν αυτοις*, et quod pro *βαβυλωνος* in Hebræo legitur *Δαμασκου*. — (2) סִכּוּת מַלְכְּכֶם, id est *tentorium regis vestri*, h. e. falsi Dei vestri. Vocem מֶלֶךְ de diis fictitiis dici, notum est. Vide Sophon I. 5. — LXX reddiderunt *την σκηνην του Μολοχ* *tentorium Moloch;* quia nempè suâ versione explicare voluerint, quisnam מֶלֶךְ *rex* sive *fictitius Deus* hic esset intelligendus. *Moloch* autem vocem Ægyptiacam esse, eâque planetam Martem fuisse appellatam, docet Kircherus (apud Beyerum in *Additamentis ad Joh. Seldeni de diis Syris syntagmata*. p. 255); cf. etiam Movers, *die Phönicier*. Bonn. 1841. T. I. p. 364-65.

(3) Vox כִּיּוּן, si sermo sit de ejusdem etymo, esse videtur origine Semitica, puta a Rad. כון.
(4) וְיַת כִּיוּן צַלְמֵיכוֹן. — (5) וכאון צלמכון. Syrus pro צלמיכם videtur legisse in Singulari צלמכם. — (6) Apud S. Hieron. ad h. l. Amos.

habitum fuisse pro nomine non appellativo sed proprio. Eo autem nomine appellatum fuisse fictitium deum illum, qui a Latinis Saturnus est vocatus, Aben Ezra docet (1). Nec verò deum fictitium alium quempiam per vocem Ῥεφάν Septuaginta intellexisse videntur; sed quum in Ægypto scriberent, adhibere voluerint notiorem ibi vocem Copticam *Rephan*, qua nempe voce Saturnus Copticè appellabatur (2).

Itaque, quod ex disputatis jam conficere licet, Amos citato loco Israëlitas arguit astrolatriæ. Verum, age, quid dicat propheta, accuratius explicemus.

Numquid victimas et hostias obtulistis mihi, etc.). Græcè: μὴ σφάγια, κ. τ. λ. Particula μὴ *interrogat*, si *negativa* esse debet responsio. Vide Winer § 61. 3. b. Itaque sensus est: non obtulistis mihi, Israëlitæ, sacrificia (σφάγια καὶ θυσίας) per quadraginta annos in deserto, sed (ỳ. 43) idola vestra coluistis. — Sermo hyperbolicus est (3); neque enim omninò defuère sacrificia Deo in deserto oblata. Vide Exod. xxiv. 5. Num. Cap. vii. ix. 4. Levit. ix. — Sacrificia ex Dei præcepto offerenda (4), offerre neglexerant, sed e contra idola coluerant, ut sequitur.

Et suscepistis, etc.). Græcè καὶ ἀνελάβετε, κ. τ. λ. Vocula καὶ, cui Hebraicè hic respondet Particula ו, hoc loco notat *sed*, quæ frequens est illius Particulæ significatio. — Pro ἀνελάβετε Hebraicè est וּנְשָׂאתֶם, quod non tantum de publico et solemni gestatu, sed et de alio quocumque usurpatur. Puta Israëlitas secum in deserto clanculum (5) circumduxisse tuguriola, quæ Molochi imagunculam continerent et fabrefactam stellulam, in cujus forma Saturnum colerent. Fuerint hæc idololatriæ instrumenta minuscula, qualia erant sacella illa Dianæ argentea (Act. xix. 24), aut Labanis icunculæ, (Gen. xxxi. 34), quas Rachel facile abscondere potuit subter stramenta cameli, cui insidebat. — *Figuras quas fecistis*, græcè τοὺς τύπους, quod est Appositio ad præcedentia τὸ ἄστρον — Ῥεφάν. — Vox τύπος de *simulacris* deorum frequenter ponitur; apud Philonem (*de opificio mundi*), notante Kuinoel (a. h. l.), τύποι et εἴδωλα promiscuè dicuntur. Προσκυνεῖν αὐτοῖς h. e. ut eas (figuras, τύπους) tamquam Deos *adoraretis*; προσκυνεῖν est Infinitivus *scopi*, ut supra p. 18.

Et transferam vos trans Babylonem). Sensus: ideo *migrare vos faciam*, etc.

---

(1) Ad h. l. מולת כיון ידועה בלשון ישמעאל גם פרס כי היא כיואן והוא שבתי h. e. *Vox* כיון, *nota est in lingua Ismaëlitarum et Persarum; nam* כיון *est* (planeta) — *ipsorum* כיואן, *qua voce Saturnus appellatur*. Quod dicit Aben Ezra confirmatur a Grammatico Arabe, quem citat Bochartus in Hierozoico T. i. p. 864 (apud Movers, *die Phönicier* T. i. p. 290).

(2) Vide Movers l. c. p. 289. — (3) Lyranus (apud Lorinum ad h. l.) *ideò negari* ait *fuisse oblatas victimas aut hostias, quia valdè paucæ fuerant*. — (4) Jeremiæ vii. 22 non negatur præceptum a Deo datum fuisse de offerendis ibi sacrificiis. Vide Sanctium ad h. l. — (5) Cf. Calmet ad Amos v. 26.

Prædicitur futura captivitas. — Quam hæc Amosi verba a Stephano adducta sint tantùm ad probandam Israëlitarum idololatriam in deserto, nihil hic opus est de eo loco Prophetæ plura dicere.

Trans Babylonem) επεκεινα (= επ' εκεινα μερη) της Βαβυλωνος, *ad illas ulteriores partes Babylonis;* sed in Amos (l. c.) scriptum est *trans Damascum;* nec tamen putandus est S. Stephanus hic errasse; sed, ut notat S. Hieronymus (ad h. l.), magis sensum Prophetæ, quam ejus verba attendit. « Nam, quæ Christophori Castri observatio est (ad h. l.), eâdem captivitate, qua ducti sunt Israëlitæ trans Damascum in Assyrios, collocati sunt trans Babylonem in civitatibus Mediæ, et Persiæ versus aquilonem. Nam IV. Reg. XVII. 6 dictum est : *et transtulit Israël in Assyrios, posuitque eos in Hala, et in Habor, juxta fluvium Gozam in civitatibus Medorum.* Et Tobias cum captivos contribules inviseret (Tob. I), *venit in Rages civitatem Medorum.* Quin et inde in Persidem, et alias remotiores regiones traducti sunt, ut ait Josephus Lib. IX. Antiqq. Cap. ult., et ultra Euphratem dispersi, infinita hominum millia, ut idem ait Lib. XI. Cap. 5, quod cum factum animadverteret Stephanus, dixit *trans Babylonem.* »

44—47. Tabernaculum testimonii fuit cum patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen, ut faceret illud secundum formam, quam viderat. (ỳ. 45) Quod et induxerunt, suscipientes patres nostri cum Jesu in possessionem Gentium, quas expulit Deus a facie patrum nostrorum, usque in diebus David, (ỳ. 47) qui invenit gratiam ante Deum, et petiit ut inveniret tabernaculum Deo Jacob. (ỳ. 47) Salomon autem ædificavit illi domum.

Ἡ σκηνη του μαρτυριου ἠν εν (1) τοις πατρασιν ἡμων εν τῃ ερημῳ, καθως διεταξατο (2) ὁ λαλων τῳ Μωυσῃ ποιησαι αυτην κατα τον τυπον ὁν ἑωρακει. (ỳ. 45) Ἡν και εισηγαγον διαδεξαμενοι οἱ πατερες ἡμων μετα Ιησου εν τῃ κατασχεσει των εθνων, ὡν εξωσεν ὁ Θεος απο προσωπου των πατερων ἡμων, ἑως των ἡμερων Δαβιδ, (ỳ. 46) ὁς εὑρε χαριν ενωπιον του Θεου, και ῃτησατο εὑρειν σκηνωμα τῳ Θεῳ Ιακωβ. (ỳ. 47) Σολομων δε ῳκοδομησεν αυτῳ οικον.

Duo, ut vidimus supra (ad Cap. VI. 13. 14), erant accusationis capita; hactenus Stephanus responderat ad prius; ad posterius respondere jam pergit, nullâ factâ tran-

(1) VAR. LECT. Non legitur εν ante τοις in ABCDH variisque Minusculis, nec in antiqua Italâ.

(2) VAR. LECT. Voces *illis Deus*, quas Vulgata hic exhibet, codices Græci fere nulli agnoscunt, ut nec versiones antiquæ Itala et Syriaca. Glossema redolent.

sitione, nisi qua forte sit in illa antithesi, qua idololatrico illi tentorio (σκηνη ℣. 43) opponitur *tabernaculum testimonii*. Itaque Stephanus *de Templo* dicturus, rem repetit ab origine, hoc est, a Tabernaculo, quod fuit Templi exemplar, ita ut Tabernaculum recte dici possit fuisse portatile Templum (1).

44. *Tabernaculum testimonii*, etc.). Græcè ἡ σκηνη του μαρτυριου, cui denominationi respondet Hebraica אֹהֶל הָעֵדוּת sive מִשְׁכַּן הָעֵדוּת. Tabernaculum variis nominibus appellabatur. Illius, quod Stephanus hic adhibuit, causam explicat Suidas : Μαρτυριου σκηνη, inquit, ὡς εχουσα τας πλακας του νομου· τον γαρ νομον εντολας εκαλουν, και μαρτυρια, και δικαιωματα. Græci textûs sensus est : *Tabernaculum testimonii erat inter* (2) *majores nostros in deserto*, vel, si Græca legas, demptâ Præpositione εν ante τοις : *Tabernaculum testimonii habebant majores nostri in deserto tale, sicut præceperat; ille qui cum Mose loquebatur, ut id faceret secundum exemplar quod viderat*. Atque hunc sensum etiam verba Vulgatæ admittunt. — Itaque forma Tabernaculi non ab homine excogitata fuit, sed ab ipso Deo delineata. « *Inspice*, inquiebat Deus, *et fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est.* Vide Exod. xxv. 8-40; Ep. ad Hebr. viii. 5. Scilicet Deus, cum Mosi præciperet rem faciendam, simul ejus aut mentis aut corporis oculis objecerit rei faciendæ imaginem.

45. *Quod et induxerunt*, etc.). Sensus est : quod Tabernaculum quum majores nostri a proävis *accepissent* (διαδεξαμενοι), *duce Josue* (μετα Ιησου), *intulerunt* (εισηγαγον) in *possessionem gentium* (3) (εν τῃ κατασχεσει των εθνων), *quas* (ὧν pro ἅ per Attractionem) Deus indè *expulit* (εξωσεν Aor. ab εξωθω), advenientibus patribus nostris; perduravitque mobile illud ædificium usque ad tempora Davidis. —

Διαδεξαμενοι scil. αυτην (σκηνην), quod Demonstrativum abesse poterat ob præcedens Relativum ἣν. Verbum διαδεχομαι si cum Accusativo rei jungitur, de iis usurpatur, qui successione accipiunt aliquid ab aliis. Notionem vocis ita definit Suidas (apud Schleusnerum in Lexic. a. h. v.) : διαδεχομαι το δια πολλων ερχομενον αφ' ἑτερου εις ἑτερον επ' εμε δεχομαι. — Vox κατασχεσις a LXX adhibetur pro Hebraicis אֲחֻזָּה *possessio*, et מוֹרָשָׁה, נַחֲלָה *hæreditas*; eoque sensu in præsenti etiam loco vox κατασχεσις sumenda est. Jungenda est autem cum voce εισηγαγον, quod Verbum *motûs* constructum est cum Præpositione εν, quia mens loquentis unà cum *motu in locum* concepit *quietem in loco* :

(1) Hinc Sap. xi. 8 Templum vocatur μιμημα σκηνης ἁγιας. — (2) Tabernaculum in deserto ita struebatur, ut in medio duodecim tribûum collocaretur, idque ita ut ad quamlibet mundi plagam dispositæ essent tribus tres. Vide Num. cap. II. — (3) h. e. in terram promissam, adhuc a gentibus Cananiticis possessam sive occupatam.

q. d. Tabernaculum *intulerunt* et deposuerunt *in terrâ Canaan* (1). Ab εισηγαγον εν τῃ κατασχεσει των εθνων pendent hujus commatis postrema verba : ἑως των ἡμερων Δαβιδ. In qua Syntaxi notanda est Brachylogia; sensus est : *tabernaculum intulerunt* et deposuerunt *in terrâ Canaan*, ibique remansit *usque ad tempora Davidis*, quando pro Tabernaculo ædificatum fuit templum. — *Tempora Davidis* intelligenda sunt omne vitæ ejus tempus. Scilicet ἑως, docente Tittmanno (de Synonymis in N. T. p. 33-38, et 167) finem sive terminum indicat, sed comprehendit hunc ipsum terminum; et in hoc differt ab αχρι.

46. *Qui invenit gratiam*, etc.). Est hæc Hebraica locutio מָצָא חֵן, quæ usurpatur de eo, qui *alteri acceptus, carus, dilectus est*. Talis Deo (ενωπιον (לִפְנֵי) *in conspectu Dei*) erat David, qui e toto Israële ab eo in regem fuit electus. *Exaltavi*, inquit, *electum de plebe mea, inveni David servum meum ; oleo sancto meo unxi eum*. Psalm. 88. ỳ. 20. 21.

et petiit ut inveniret, etc.). Sensus est : et petivit ut sibi concederetur parare templum Deo, quem coluit Jacob. — Petitio hæc intelligenda est, ut videtur, in rei faciendæ *desiderio* et *voto*, quæ S. Scriptura de Davide (2 Reg. vii. 2, Psalm. cxxxi. 2-5) commemorat. Verba ευρειν σκηνωμα τῳ Θεῳ Ιακωβ referunt illud citati Psalmi : עַד־אֶמְצָא מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקוֹב, quæ LXX reddidêre : ἑως οὑ ευρω σκηνωμα τῳ Θεῳ Ιακωβ. Verbum מָצָא (*invenire*) hic tantumdem valet ac Nostratium *bekomen*, si dicam : *een woonhuis te bekomen voor God* (Θεῳ Dativ. Commodi).

Petitioni Davidis Deus non accessit, sed voluit ut ab ejus filio Salomone templum sibi ædificaretur, ut sequitur : Salomo *autem* (δε) ædificavit illi domum. Cf. 2 Reg. vii. 2-14. I Paralip. xxviii. 2-7.

48—50. Sed non excelsus in manufactis habitat, sicut Propheta dicit: (ỳ. 49) Cœlum mihi sedes est : terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ est? (ỳ. 50) Nonne manus mea fecit hæc omnia?

Ἀλλ' ουχ ὁ ὑψιστος εν χειροποιητοις ναοις (2) κατοικει, καθως ὁ προφητης λεγει· (ỳ. 49) ὁ ουρανος μοι θρονος, ἡ δε γη ὑποποδιον των ποδων μου. Ποιον οικον οικοδομησετε μοι, λεγει Κυριος; η τις τοπος της καταπαυσεως μου; (ỳ. 50) ουχι ἡ χειρ μου εποιησε ταυτα παντα;

(1) Simili modo explicaveris illud Lucæ xxiii. 42 : ὁταν ελθῃς εν τῃ βασιλειᾳ σου h. e. *quando perveneris* et fueris *in regno tuo*. Aelianus sic dixit (apud Winer § 54. 4. a) : κατηλθε Πλατων εν Σικελιᾳ *venit Plato* et mansit *in Siciliâ*. Sic pariter Hebræi Verba *motûs* construunt cum ב Præpositione.

(2) Var. lect. Vox ναοις in ABCDE et nunnullis Minusculis non legitur; abest pariter a plerisque antiquis versionibus. Glossema esse videtur præcedentis vocis χειροποιητοις.

48. *Sed non excelsus*, etc.). Græcè ὁ ὑψιστος (עֶלְיוֹן) *Altissimus*, ut nos dicimus *de Allerhoogste*. At non Altissimus, inquit, in manufactis habitat tamquam indigens habitationis loco. — Hunc sensum indicant tum sequens probatio (49-50), tum etiam locus parallelus Act. XVII. 24. 25. Voluerit, opinor, Stephanus hoc effato notare superstitiosam, nescio quam, popularium suorum de Templo persuasionem, unaque insinuare fieri posse ut Deus illud destrui patiatur. — Vox χειροποιητοις in neutro genere posita est : *in dingen die met handen gemaakt zyn*.

49.—50. *Cœlum mihi* etc.). Fit præcedentis effati probatio ducta ex Isaiæ cap. LXVI. 1. 2, ubi Deus in hanc sententiam loquitur : *cœlum* inquit, *est thronus meus, terra autem scabellum pedum meorum* (h. e. immensus sum, et nihil non impleo); *mihi ergo quamnam domum ædificare poteritis, aut quem locum parare, ubi sedes sit mea? Templo vestro minimè indigeo; cœlum, terram, maria, universa quæ cernitis, ego creavi.* — Locus Isaiæ a Stephano recitatur non verbotenus, sed ad sensum. Οικοδομησετε *ædificare poteritis*. Scilicet formâ Futuri interdum significatur id *quod possit fieri*. Vide Winer § 41. 6. Voces μοι et μου (in οικοδομησετε μοι, et καταπαυσεως μου) Emphasin habent.

Citatis a Stephano verbis quomodo Hæretici abutantur, et quomodo illis occurrendum sit, docet Stapletonius noster in suo *Promptuario catholico* (in Dominicam IX post Pentecosten), ad illa Christi verba : *Domus mea, domus orationis vocabitur.*

51—53. Dura cervice, et incircumcisis cordibus, et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri, ita et vos. (ỷ. 52) Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos, qui prænunciabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores, et homicidæ fuistis : (ỷ. 53) qui accepistis legem in dispositione angelorum, et non custodistis.

Σκληροτραχηλοι και απεριτμητοι τῃ καρδιᾳ και τοις ωσιν, ὑμεις αει τῳ Πνευματι τῳ ἁγιῳ αντιπιπτετε, ὡς οἱ πατερες ὑμων και ὑμεις. (ỷ. 52) Τινα των προφητων ουκ εδιωξαν οἱ πατερες ὑμων; και απεκτειναν τους προκαταγγειλαντας περι της ελευσεως του δικαιου, οὑ νυν ὑμεις προδοται και φονεις γεγενησθε· (ỷ. 53) οἵτινες ελαβετε τον νομον εις διαταγας αγγελων, και ουκ εφυλαξατε.

51. Verisimile mihi videtur, quod, Theophylactum (1) et Oecumenium secuti, Salmeron (2) alii et Interpretes existimarunt, nempe Stephanum, quòd ex murmure et

(1) Τινος ἑνεκεν μεχρι τουτου πραως δημηγορησας, ενταυθα τραχεως τῳ λογῳ κεχρηται; ὁτι ἑωρα αυτους μη προσεχοντας τοις λεγομενοις. Theophyl. ad h. l. Eadem habet Oecumenius ad h l. — (2) Tract. XXV in Act. Ap.

gestibus auditorum videret eos, quippe irâ et odio contra se accensos, animum minime advertere ad ea quæ dicebantur, ideò hic abrupisse filum susceptæ defensionis, missoque placidiore sermone, ad eosdem severè corripiendos transiisse.

Dura cervice, etc.). Græcè unâ voce σκληροτράχηλοι, ut apud Nostrates *hardnekkigen!* tales qui jugum obedientiæ ferre detrectant. — Metaphora ducta est a jumentis refractariis et jugi impatientibus. *Incircumcisis cordibus et auribus;* Græce *incircumcisi corde et auribus*, τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶ, qui sunt Dativi *Relationis*. Vide Winerum § 31. 3. Circumcisio signum erat *etiam* commonitorium, quo nempe circumcisi monerentur ut vitia ex animis suis veluti evellerent, Deoque aures præberent apertas, obsequiosas. *Circumcidite*, ad Israëlitas dicebat Moses (Deuter. x. 16), *præputium cordis vestri, et cervicem vestram ne induretis amplius.* — Aures *incircumcisæ* in Scripturis dicuntur esse eorum, qui aures suas veluti obturando Deum monentem audire recusant: *Cui loquar? et quem contestabor ut audiat? ecce incircumcisæ aures eorum, et audire non possunt: ecce verbum Domini factum est eis in opprobrium, et non suscipient illud.* Jerem. vi. 10.

Itaque Stephanus auditores suos hic traducit tamquam homines animo depravatos atque in Deum contumaces.

Vos semper Spiritui sancto resistitis). Catholicæ Ecclesiæ doctrina est, (1) in præsenti naturæ lapsæ statu identidem fieri ut homo interiori Dei gratiæ resistat, aut, quod eòdem recidit, admittendam esse aliquam Dei gratiam merè ac verè sufficientem. Atque hoc S. Scripturæ passim prædicant, ut v. g. Isaiæ v. 4. Jerem. vii. 13. Matth. xxiii. 37. Facit etiam præsens locus ad hanc doctrinam stabiliendam, ut notat Stapletonius, cujus verba hic afferre operæ pretium fuerit.

Nempe ad illud effatum Stephani hæc notaverat Calvinus: « *Resistere Spiritui dicuntur, qui in Prophetis loquentem contumaciter rejiciunt. Neque enim de arcanis revelationibus hic agitur, quas Deus cuique intus inspirat, sed de externo ministerio; quod diligenter notandum est.* » Ad quæ Stapletonius noster (2): « Diligenter, inquit, hoc notari vult Calvinus, ut catholicam doctrinam eludat, quam Concilium Tridentinum (Sess. vi. cap. 5) his verbis expressit: *tangente Deo cor hominis per Spiritus sancti illuminationem, inspirationem illam homo abjicere potest.* Hæc igitur arcana revelatio, quam Deus cuique inspirat, abjici ab homine potest, et de ea loqui Stephanum clarius est, quam ut probari necesse sit. Ait enim: *Spiritui sancto resistitis.* Opus autem Spiritûs sancti proprium est intus commonere, sive mediante prædicatione ecclesiastica, sive absque illa. Sanè in solo externo ministerio nisi Spiritus sanctus cor tangat, Spiritus sanctus in ipso audiente nihil operatur: ubi autem nihil operatur, ei nec resistitur, nec obeditur. Qui-

(1) Constat id v. g. ex Trident. Sess. vi. Cap. 5, et Can. iv., et ex damnatâ hâc Jansenii propositione: *Interiori gratiæ in statu naturæ lapsæ numquam resistitur.* — (2) Antidota Apostolica in Act. Ap. ad h. l.

cumque igitur Spiritui sancto resistit, non Prophetis tantum, aut prædicationibus, sed operationi alicui ipsius Spiritûs sancti resistit. Deinde hæc resistentia, de qua hic Stephanus loquitur, ex cordis duritie oriebatur. *Dura*, inquit, *cervice*, *incircumcisis cordibus et auribus*. Atqui cordis durities circa ea propriè versatur, quibus cor movetur, tangitur, afficitur. Tales sunt inspirationes internæ : quæ in materia salutis, et cultûs divini non nisi a divino Spiritu promanant. Qui sine ullo motu divino Prophetam contemnit, non resistit proprie et directè Spiritui sancto, utpote qui nihil eum movebat, sed resistit personæ quam audit, aut rationibus fortasse quas adfert, quorum neutrum Spiritus sanctus est. Nec hoc loco Prophetarum, sed ipsius Dei causam agit Stephanus, cui Judæos semper restitisse affirmat; *sicut*, inquit, *Patres vestri*. Quorum resistentiam describens David ait : *hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra*, *sicut in deserto*, etc. Deinde, si resistere Spiritui sancto est tantum resistere ministerio externo, ergo et obedire, vel credere Spiritui sancto erit tantum credere, vel obedire hominibus et externæ prædicationi. Contrariorum enim eadem est ratio. Hoc autem modo, nec qui credit ex fide credet, sed ex humana aliqua persuasione; nec qui resistit, ex perfidia et infidelitate illa positiva, quam vocant, resistet, sed vel aliquo vitio morali, veluti pertinacia quadam; vel certe sine ullo mortali ac novo peccato; quia non tenetur sub novo peccato id credere, ad quod credendum præsidium gratiæ non habet, sine quo credere non potest. Sicut enim nemo peccat, id est, nemo novum peccatum committit in eo faciendo, quod vitare non potest; sic etiam nemo peccat, aut novum peccatum committit in eo omittendo, quod præstare non potest. Resistit igitur Spiritui sancto, qui ejus internis motibus resistit; sicut credit Spiritui sancto, qui ejus divinis motibus obsequitur, suumque assensum præbet. Quis enim dubitat resistere Deo esse ab eo dissentire, sicuti obtemperare Deo est ei consentire? Verum quidem est, eos omnes qui resistunt Prophetis, resistere Deo, quatenus Dei personam Prophetæ sustinent; sed hæc est resistentia adversus Deum non nisi materialis, et ex indirecto, vel ex consequenti. Nec talis resistentia ex duritia cordis semper nascitur, sed ex multis aliis causis nasci potest; ex animi stupiditate, ex negligentia, ex fastu quodam et contemptu. Quæ autem resistentia ex duritia cordis nascitur, necessario aliquem motum internum ab extrinseco in corde factum præsupponit, qui motus in hoc genere rerum, quas Dei Prophetæ loquuntur, non nisi a Deo esse potest. Sic resistentia Spiritui sancto, habet pro objecto ipsos internos motus Spiritûs sancti. » Hæc Stapletonius. Quæ cum rectè disputata sint, ex eodem illo Stephani effato etiam hoc conficere licebit, scilicet obduratos et obcæcatos non ita gratiæ auxilio destitui, ut non possint, si velint, a peccatis resipiscere. Cf. Perronii Tract. de Gratiâ, Part. 1. Cap. v. Proposit. 3.

Sensit Stephanus conciones Christi, Apostolorum, et suas, ad Jerosolymitanos habitas, tum etiam crebra miracula patrata ad confirmandam doctrinam, quam prædicabant,

externum, inquam, omne hoc ministerium non fuisse sine Spiritûs sancti gratia intùs operante in animis eorum, ad quorum salutem ministerium illud præbebatur. Hoc ergo sensu vir sanctus popularibus suis exprobrat quod *Spiritui sancto resistunt semper* (ἀει), puta, ad Christi primùm, deinde et ad Apostolorum conciones et miracula. Et addit : *sicut patres vestri*, *ita et vos*, q. d. agitis vos prorsus ex more majorum vestrorum. In Græco hic est : ὡς οἱ πατερες ὑμων και ὑμεις, ubi, quemadmodum et Matth. VI. 20. Joh. VI. 57. X. 15. XIII. 33, και valet οὑτως. Quare Interpres noster scitè vertit *ita et*.

52. *Quem prophetarum*, etc.). Hic confirmat quod modò dixerat de ipsis eorumque majoribus. Sensus est : Prophetas omnes aut ferè omnes a Deo ad se missos olim persecuti sunt Patres vestri; *quin imo* (και, ut Joh. v. 25) occiderunt multos eorum qui prænunciabant adventum *Justi* (του δικαιου), quem vos nunc Pilato Præsidi Romano prodidistis, et per eum occidistis.

Quod Stephanus hic dicit, nempe antiquos Prophetas a popularibus suis malè tractatos fuisse, id potissimum ex traditione noverit. Cf. S. Hieron. Lib. XV. in Isaiam, et in Matthæi Cap. 26. — Prophetarum officium non erat tantum in prædicendo, sed etiam in docendo, exhortando, corripiendo. Nec quòd adventum Messiæ prædicebant Prophetæ, sed quòd crimina Israëlitarum corripiebant, popularium suorum persecutionibus obnoxii fuerunt. — Jesum Nazarenum Stephanus vocat τον δικαιον, h. e. justum *per excellentiam*, quem isti tamen tamquam malefactorem occiderant. Simul innuit *Justum* illum esse Messiam a Prophetis prædictum.

53. *Qui accepistis legem*). Pro *qui* Græcè est οἱτινες, quod mihi videtur hic eam habere vim, ac si Stephanus Germanicè dixisset : MENSCHEN, DIE IHR *das Gesetz empfienget*, etc. — Ελαβετε τον νομον non est Latine reddendum *recepistis*, aut *admisistis Legem* (τον νομον, scil. *Mosaicam*), sed *accepistis Legem*, quo sensu aliis verbis tu diceres : *data vobis est Lex*.

in dispositione angelorum). Græcè εις διαταγας αγγελων, quæ verba difficilem habent intellectum. Ut mihi quidem videtur, reddenda sint : *præsentibus angelorum agminibus;* Belgicè : *voor* (εις) *engelenscharen* (διαταγας αγγελων). Verbum διατασσειν usurpatur in re militari de *ordinando agmine;* vide 1. Maccab. VI. 35, et 2 Maccab. XII. 20. Ab hoc Verbo derivata vox διαταξις legitur de *composito agmine;* vide Judith. I. 4; eâque voce Symmachus et Theodotion (apud Schleusnerum in Thes. in libr. V. T. ad h. v.) reddiderunt 2 Reg. XXIII. 4 vocabulum Hebraicum צבא *exercitus*. Jam verò conjicio vocem διαταγη, quæ itidem derivata est a διατασσειν, in usu loquendi pariter adhibitam fuisse ad denotandam *instructam aciem* aut *compositum agmen* (1).

(1) Valckenaer (ad h. l.) scribit : « διαταγαι *turmæ* sunt *militares;* sed rem nullo probat exemplo. Exempla ego diu quæsivi frustrà.

Ad Præpositionem εις quod attinet, tribuo illi hic notionem Præpositionis *apud* vel *coram*, quam notionem εις hic illic obtinet; ut v. g. infra Cap. XXII. 5, et 2 Cor. VIII. 24 : εις προσωπον των εκκλησιων.

et non custodistis). Itaque Stephanus popularibus suis hic exprobrat transgressionem Legis, solemniter, coram magnâ Angelorum frequentiâ a Deo promulgatæ. Legem autem eam intelligit, quæ Decalogo continetur; nam solummodo hæc, audiente populo, a Deo proclamata fuit. Vide Exod. XX. 1-23. Deuteron. IV. 10-15, et V. 1-32. Sed non universè legem Decalogi Stephanus hic respicit; verum eatenùs tantum, quatenus prohibet homicidium; vult enim christicidium illis exprobrare, ut series orationis (ỳ. 52. 53. υμεις.... φονεις γεγενησθε, οιτινες ελαβετε. κ. τ. λ.) indicat. Locus parallelus est hic sermo Christi ad Judæos (Joh. VII. 19. 20) : *nonne Moyses dedit vobis legem* (τον νομον)? *et nemo ex vobis facit legem. Quid me quæritis interficere?*

Legem Decalogi non ministerio angelorum tamquam præconum, sed ab ipso Deo, audiente populo, promulgatam fuisse, probant S. Scripturæ loca, quæ paulo ante citavimus : Exod. XX. 1-23. Deuteron. IV. 10-15, et V. 1-32 (1). Hanc autem promulgationem, *præsentibus angelorum agminibus*, factam fuisse sacra historia non obscure tradidit his verbis (Deuteron. XXXIII. 2) : *Dominus de Sinai venit, et de Seir ortus est : apparuit de monte Pharan*, ET CUM EO (2) SANCTORUM MILLIA. IN DEXTERA

---

(1) Moses in his locis disertè narrat *Jehovam descendisse* in montem Sinai (Exod. XIX. 18. 20), *Jehovam eò venisse* (Exod. XX. 20), *Jehovam ibi* ad Israëlitas *esse locutum* (Exod. XX. 1-22. Deuteron. IV. 12. 13. V. 22), *vocem Jehovæ* ab Israëlitis ibi fuisse *auditam* (Deuteron. IV. 12. 15. V. 23). Quæ cum ita sint, stare non posse mihi videtur sententia eorum, qui existimant Mosen voluisse dicere in legislatione Sinaitica adfuisse tantùm creatum aliquem spiritum, qui Jehovæ personam gereret, non vero ipsum Jehovam. Ad quam sententiam firmandam non afferunt nisi illud Augustinianum : *quando verba judicis præco pronuntiat, non scribitur in gestis, ille præco dixit, sed, ille judex.* At enimverò si cujus regis *legatus* in aliquam regni urbem *veniat*, quis historiographus adventum hujus narraturus scripserit, *regem* ipsum eò *venisse?*

Ad sanctorum Patrum effata de Theophaniis quæ supra (pag. 139) recitavi, liceat hic addere unum et alterum, quæ ibi omiseram. S. Aug. de Civitate Dei Lib. X. Cap. XV. « *In quibus* (angelis), ait, *persona ipsius Dei, non quidem per suam substantiam, quæ semper corruptibilibus oculis invisibilis permanet, sed certis indiciis per subjectam creatori creaturam visibiliter apparebat, et syllabatim per transitorias temporum morulas humanæ linguæ vocibus loquebatur.* S. Hieronymus in Ep. ad Galat. ad Cap. III. 19. « *In omni vetere Testamento*, inquit, *ubi Angelus primum visus refertur, et postea quasi Deus loquens inducitur,... in illo* (Angelo) *Mediator loquitur.... Nec mirum si Deus loquatur* IN *Angelis, quum etiam* PER *Angelos, qui in hominibus sunt, loquatur Deus in Prophetis, dicente Zacharia* (Cap. II. 3) *: et ait Angelus qui loquebatur in me.* — Ad hunc locum S. Hieronymi notat operum ejus editor Vallarsius : *Vulgatissima*, inquit, *hæc apud veteres sententia erat, Filium ab exordiis mundi sub Angeli specie hominibus se spectabilem præbuisse.*

(2) In Scriptura Hebraica legitur ita : יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ

EJUS IGNEA LEX (1). Quæ verba sine dubio ad legislationem Sinaïticam referenda sunt. Atqui vocibus *Sanctorum millia* (2) significari *Angelos*, certum est. Vulgatæ hujus loci versioni consonat Samaritana, quæ sic se habet : יהוה מסיני אתא ודנע מן גבלה לון ולבלב מטור פראן ועמה מן רבואת קדשה מימינה נור אורה לון quæ ad verbum reddita sic sonant : *Jehova a Sinai venit, et ortus est a Gabla* (3) *ipsis, et resplenduit a monte Pharan, et cum eo e myriadibus sanctitatis* (Sanctis, i. e. sanctorum *Angelorum*); *a dextera ejus ignis legis ipsis*. Consonat etiam paraphrasis Onkelosi Chaldaica : יי מסיני איתגלי וזיהור יקריה משעיר אתחזי לנא אתגלי בגבורתיה על טורא דפארן ועמיה רבבת קדישין כתב ימיניה מגו אשתא אוריתא יהב לנא. h. e. Jehova a Sinai se revelavit, et splendor gloriæ ejus apparuit nobis a Seir; revelavit se in fortitudine sua super montem Pharan, et cum eo myriades sanctorum ; scripturam dexteræ ejus de medio ignis legem dedit nobis.

מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קוֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ, quæ verbotenus latinè reddita sic sonant : Jehova a Sinai venit, et ortus est a Seir ipsis, illuxit a monte Pharan, et venit a myriadibus sanctitatis ; a dextera ejus ignis legis ipsis. — Hinc patet S. Hieronymum in suo Codice Hebraico litteras consonantes ואתה legisse וְאִתֹּה *et cum eo*, aut pro ואתה legisse ואתו (וְאִתּוֹ) *et cum eo*. Existimo autem legendum esse non וְאָתָה *et venit*, sed cum Hieronymo וְאִתֹּה aut וְאִתּוֹ *et cum eo*, quia sic lectum fuit ab ipso, et ita quoque legitur in textu Samaritano (ואתו), et in Versionibus Samaritanâ (ועמה), Chaldaicâ (ועמיה), et Syriacâ (ועמה). Utrum nec-ne Hieronymus pro מימיני legerit בימיני, et רבבת pro מרבבת; item legerit-ne nec-ne bis repetitum illud למו, hæc ad præsentem quæstionem nihil attinet inquirere. Ita pariter nihil opus hic est disputare de versione hujus loci Septuaginta-Virali; quæ sic legitur: *Κυριος εκ Σινα ἡκει, και επεφανεν εκ Σηειρ, και κατεσπευσεν εξ ορους Φαραν συν μυριασι Καδης, εκ δεξιων αυτου αγγελοι μετ' αυτου.*

(1) Refertur hoc ad id quod Deuteron. IV. 12 legimus, nempe Jehovam, cum Decalogum promulgaret, locutum fuisse ad Israëlitas *de medio ignis*.

(2) In textu Hebraico est hic רִבְבֹת קוֹדֶשׁ h. e *myriades sanctitatis*, ubi substantivum קוֹדֶשׁ (*sanctitas*) Adjectivi locum tenet : Itaque רִבְבֹת קוֹדֶשׁ sunt *myriades sanctæ*. Hâc autem locutione quin *myriades angelorum* denotentur nemo dubitaverit, qui quidem noverit *angelos* ab Hebræis קְדוֹשִׁים i. e. *Sanctos* vocari, ut v. g. Psalm. 88. (Hebr. 89) ℣. 8. Cf. etiam Ep. S. Judæ ℣. 14.

(3) Sic *Seir* vocatur etiam in Targum Hierosolymitano. Cf. Winer Biblisches Realwörterbuch ad voc. *Seir*.

Accuratiorem horum Deuteronomii verborum interpretationem alio loco dabimus. Nimirum ad quæstionem, quam hic agimus, satis erat ostendisse sacram Scripturam non obscurè docere angelos præsentes fuisse legislationi Sinaiticæ. In eum quoque sensum recitata verba Deuteronomii interpretati sunt antiqui (1).

S. Chrysostomum secutus (2), ad Angelorum in legislatione Sinaitica præsentiam pariter refero hæc verba Pauli (ad Hebr. Cap. II. 9) : *si enim qui per Angelos* (δι' αγγελων) *dictus est sermo* (ὁ λογος), ut et hæc (ad Galat. III. 19) : *lex ordinata per Angelos* (διαταγεις δι' αγγελων). Scilicet Præpositioni δια in his locis eam notionem tribuo, ut logicè valeat *in præsentia* angelorum, angelis ministris *præsentibus*, aut *inter* angelos. Istiusmodi vim Præpositio δια obtinet in hoc Ep. (3) ad Timoth. Cap. II. 2 : *quæ audisti a me per multos testes*, græcè δια πολλων μαρτυρων, h. e. multis aliis, dum te docerem, *præsentibus*, adeòque *coram* multis testibus, *inter* multos testes (4).

---

(1) B. Theodoretus, Quæst. 44 in Exodum. — S. Ephrem Syrus in Deuteronom. ad h. l. hæc habet:

עמה רבותא דקדישא . הנו דמלאכא מן ימינה ומן סמלה כד יהב לן נמוסא h. e. *Et eum eo myriades sanctorum, hoc est* (myriades) *Angelorum a dextris ejus et a sinistris, quando legem nobis dedit.* — Rashi in Deuteron. ad verba מרבבת קדש hæc notat : ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בו״ שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו h. e. « *Et cum eo pars myriadum sanctorum Angelorum : non omnes, nec plerique, nec ad morem cujuspiam hominis, qui, quo die uxorem ducit, ostentat omnem splendorem divitiarum suarum et gloriæ suæ.* Voces אש דת idem intelligit dictas de Lege, *ut quæ data est Israëlitis e medio igne* (שנתנה להם מתוך האש).

Aben Ezra in Deuteron. ad verba מרבבת קדש notat הם המלאכים h. e. *isti sunt Angeli.* Idem ad voces אש דת למו scribit : התורה, שנתנה באש וברק h. e. intelligitur *Lex, quæ data fuit inter ignem et fulgura.*

(2) S. Chrysostomus Hom. 3. in Ep. ad Hebræos (ad Cap. II. 9) sententiam suam aperit de tribus illis (Act. VII. 53, Hebr. II. 9, et Gal. III. 19) sacræ Scripturæ locis, in quibus sermo est de Angelorum in legislatione Sinaiticâ ministerio. *Παρησαν*, inquit, *αγγελοι, του Θεου διαταττομενου....* Et mox : *παρησαν οι αγγελοι τοτε οι το εθνος εμπεπιστευμενοι, και αυτοι τας σαλπιγγας εποιουν, και τα ἑτερα, το πυρ, τον γνοφον.* h. e. « *Præsentes aderant angeli, dum Deus Legem ferret.... Aderant tunc angeli, quibus Gens fuerat concredita; atque hi tubis canebant, et cetera edebant, ignem, caliginem.* »

(3) Ita jam Theodoretus voces δια πολλων μαρτυρων interpretatus est : Ἁπερ ηκουσας μου, inquit, πολλους διδασκοντος, τουτο γαρ εφη δια πολλων μαρτυρων, ταυτα διατελει κηρυττων. h. e. « *Quæ me multos docentem audivisti, nam hoc sibi vult per illud δια πολλων μαρτυρων, hæc perpetuò prædica.* »

(4) Quæ in Ep. ad Hebræos (Cap. II. 2) tacitò instituitur comparatio, ea non est, meâ quidem sen-

54—55. Audientes autem hæc dissecabantur cordibus suis, et stridebant dentibus in eum. (ỳ. 55) Cum autem esset plenus Spiritu sancto, intendens in cœlum, vidit gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei. Et ait : Ecce video cœlos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei.

Ακουοντες δε ταυτα διεπριοντο ταις καρδιαις αὐτων, και εβρυχον τους οδοντάς επ' αυτον. (ỳ. 55) Ὑπαρχων δε πληρης Πνευματος ἁγιου, ατενισας εις τον ουρανον ειδε δοξαν Θεου, και Ἰησουν ἑστωτα εκ δεξιων του Θεου. (ỳ. 56) Και ειπεν· ιδου θεωρῶ τους ουρανους ανεωγμενους, και τον υἱον του ανθρωπου εκ δεξιων ἑστωτα του Θεου.

54. *Audientes autem hæc).* Puta illa, quæ ỳ. 51-54 illis exprobrabat. Non scribitur in Aor. ακουσαντες, sed in Præsénti ακουοντες. Itaque sensus est : interea *dum* hæc (ταυτα) sibi exprobrari *audiebant* (ακουοντες), vehementi irâ veluti *disrumpebantur* (διεπριοντο. Vide suprà ad v. 53), et furentium more dentibus *contra* (επι) eum stridebant. « Βρυχειν, inquit Valckenaer (ad h. l.), significabat *dentes collidere, dentibusque collisis stridorem emittere.* Hinc transfertur ad *iram* significandam, vel *indignationem*, aut *dolorem exquisitissimum.* »

55. *Quum autem esset plenus Spiritu sancto*, etc.). Sensus : Stephanus autem, plenus ut erat Spiritu sancto, quo confortabatur (1), sanguinariâ istorum

---

tentiâ, inter *promulgatores*, sed inter *res promulgatas.* Atque hoc etiam S. Chrysostomus sensisse mihi videtur. Nam ad verba : *quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem*, hæc notat : *δια τουτο*, inquit, *εδηλωσεν, ότι ου πολλη τις ην εκεινη ή σωτηρια. Καλως δε και το, τηλικαυτης, προστεθηκεν· ου γαρ εκ πολεμων, φησιν, ήμας διασωσει νυν, ουδε την γην και τα εν τη γη αγαθα παρεξει, αλλα θανατου καταλυσις εσται, αλλα διαβολου απωλεια, αλλ' ουρανων βασιλεια, αλλα ζωη αιωνιος. Ταυτα γαρ παντα εν συντομῳ ενεφηνεν ειπων· τηλικαυτης αμελησαντες σωτηριας. Ειτα και το αξιοπιστον επαγει· ήτις αρχην λαβουσα λαλεισθαι δια του Κυριου, τουτεστι, περι αυτης της πηγης εσχε την αρχην. Ουκ ανθρωπος αυτην διεπορθμευσεν εις την γην, ου κτιστη δυναμις, αλλ' αυτος ὁ μονογενης. h. e.* « Per hoc significavit illam non magnam fuisse salutem. Pulcrè etiam addidit *tantam.* Non enim, inquit, nos nunc servabit a bellis, neque præbebit terram, et bona quæ sunt in terra; sed mortis erit deletio, sed diaboli interitus, sed regnum cœlorum, sed vita æterna. Hæc enim omnia compendio ostendit, dicens : *si tantam neglexerimus salutem.* Deinde subjunxit id quod rem fide dignam efficit : *quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum.* Hoc est, ab ipso fonte accepit initium. Non homo eam traduxit in terram, non creata potestas, sed ipse Unigenitus. »

(1) Aliter hic interpretatur S. Cyrillus Hierosolymitanus (Catheches. XVII. Cap. 12) : Ειδε, inquit, *τον υἱον του ανθρωπου ἱστωτα εκ δεξιων του Θεου· ειδεν δε, ουκ εξ οικειας δυναμεως, αλλ'*

rabie nihil commotus, placidè cœlum versus oculos tendebat precaturus. Quod cum faceret, mox cœlum illi aperiebatur, viditque gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei. Nec hoc tacuit apud impios suos judices. Ecce, inquit, video cœlos apertos, etc.

plenus Spiritu sancto). Beatum Stephanum Lucas suprà (Cap. VI. 8) prædicaverat virum plenum omnigenâ Dei gratiâ, et maxime illâ, quæ sita est in præcipuâ quâdam Christiani pectoris fortitudine. Atqui ad hujus rei memoriam lectoris animum hic revocare velle mihi videtur, scribendo : *quum autem esset plenus Spiritu sancto.*

intendens in cœlum). Ατενισας scil. οφθαλμους, *oculos.* De quâ ellipticâ locutione vide quæ scripsimus suprà ad Cap. I. 10. Duo quæ hic leguntur Participia ὑπαρχων et ατενισας quo modo pendeant a verbo Finito ειδε, ex hac periphrasi collegeris : *existens autem plenus Spiritu sancto tendebat oculos in cœlum, tendensque oculos in cœlum vidit*, etc.

vidit). Stephanus dum videbat, quæ vidit, ea se videre affirmabat, ergo sensûum usum tum habebat; neque enim est cur putemus id quod ad præsentes dicit *ecce video*, hoc ad *mentalem* quamdam visionem esse referendum. Quod præter eum nemo alius ea vidit, quæ vidit ipse, hoc quidem non obstat quominus putemus corporalem fuisse eam Stephani visionem. Idem Paulo accidit (Act. IX. 7), ut nempe solus videret visionem corporeis suis oculis oblatam, sociis intineris, quos secum habebat, nihil quidquam videntibus. Simile quid de se testatur quoque Daniel (Cap. X. 7): *Vidi*, inquit, *ego Daniel solus visionem; porro viri, qui erant mecum, non viderunt.*

vidit gloriam Dei et Jesum stantem a dextris Dei). Græcè δοξαν Θεου, quod refert Hebraicam locutionem כְּבוֹד יְהֹוָה. Sciendum autem est hoc nomine כבוד יהוה (*majestas Jehovæ*) passim in Scripturis ipsum etiam designari Jehovam, ubi igneo splendore circumfusus hominibus apparere dignatur. Vide Exod. XVI. 7. 9. 10. XXIV. 16. 17. Levit. IX. 4. 6. 23. Ezech. XLIII. 2. Itaque sentio Stephanum corporeis suis oculis vidisse in cœlo, sive aëreo, sive empyreo, sub aspectabili quadam formâ (1), igneoque splendore circumfusam Personam Dei Patris, et ad ejus dexteram Jesum stantem, immortali suo corpore indutum (2). *Stantem* videt Jesum Stephanus, atque ita se conspiciendum Jesus illi præbet. « Ut suam illi declaret opitulationem, inquit Occumenius (3),

---

ὡς ἡ θεια γραφη φησιν· ὑπαρχων δε πληρης Πνευματος ἁγιου, ατενισας εις τον ουρανον, ειδε δοξαν Θεου, και Ιησουν ἑστωτα εκ δεξιων του Θεου. h. e. *Vidit Filium hominis stantem ad dexteram Dei. Vidit non suâ virtute, sed ut inquit Scriptura divina : quum autem esset plenus Spiritu sancto, suspiciens in cœlum vidit, etc.*

(1) Puta sic ut Danieli (Cap. VIII. 9), sub forma senis. — (2) Corn. a Lapide ad h. l. « Stephanus, inquit, vidit Jesum stantem juxta gloriam Dei, id est, juxta Deum Patrem. — (3) Oecumen. ad h. l. « Ἱνα δειξῃ την αντιληψιν την εις αυτον, και πολλην τῃ αθλητῃ την προθυμιαν παρασχῃ το του βοηθουντος επιδεικνυται σχημα.

et magnam suo athletæ tribuat alacritatem, auxiliantis habitus ostenditur. » Et S. Gregorius (Hom. xix. in Festum adscensionis) : « *Sedere*, inquit, *judicantis est, stare vero pugnantis, vel adjuvantis. Stephanus stantem vidit, quem adjutorem habuit.* »

Et ait : Ecce video cœlos apertos et filium hominis, etc.). Modò Stephanus popularibus suis Christicidium exprobraverat; jam imperterritus Jesum Nazarenum illis prædicat et a morte excitatum, et gloriosa immortalitate fruentem.

cœlos apertos). *Cœlos* hìc aliqui intelligunt cœlum *aëreum*, in quo nubes, imbres, ventique coguntur; quod cœlum distinguitur a cœlo *stellato* (Marc. xiii. 25), et a *tertio* illo *cœlo* (ὁ τριτος ουρανος), sive *empyreo*, quod est *Beatorum sedes*, quòque raptum se fuisse scribit Apostolus 2 Cor. xii. 2. Aëreum autem illud cœlum ideò dici *apertum fuisse* (ανεωγμενον) iidem existimant, quòd *videretur* scindi et quasi aperiri, quando divinæ istius lucis claritas (δοξα Θεου) promicabat, aëre, ut ad fulgura, veluti hiascente.

Sed fortasse cœli hìc intelligendi sunt *cœlum empyreum* sive *sedes Beatorum*. Ita sentit Cornelius a lapide (ad h. l.) « Dico, inquit, cœlos hic dici ei fuisse non scissos, sed apertos, id est, patentes; quia nimirum oculus ejus per Dei concursum supernaturalem elevatus, cœlos omnes *quasi* patentes penetravit, et porrectus fuit usque ad cœlum empyreum, ut in eo clarè perspiceret Dei gloriam, et Jesum a dextris Dei. » Canit Ecclesia : *Stephanus vidit cœlos apertos, vidit et introivit.*

filium hominis). Sic Messias vocatur propter assumptam naturam humanam. Videtur Stephanus respexisse illud Daniëlis Cap. vii. 13. 14 : *et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit; et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum : et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient : potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur; et regnum ejus, quod non corrumpetur.*

56—58. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum. (℣. 57) Et ejicientes eum extra civitatem lapidabant : et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus.

57. Κραξαντες δε φωνη μεγαλη συνεσχον τα ωτα αὐτων, και ὡρμησαν ὁμοθυμαδον επ' αυτον. (℣. 58) Και εκβαλοντες εξω της πολεως, ελιθοβολουν. Και οἱ μαρτυρες απεθεντο τα ἱματια αὐτων παρα τους ποδας νεανιου καλουμενου Σαυλου. (℣. 59)

(1) S. Chrys. Hom. xviii. in Act. ad h. l. « *Επειδη ειπων περι του θανατου μονον, περι αναστασεως ουδεν διελεχθη, και τουτο λοιπον ευκαιρως προστιθησι το δογμα.*

(ỷ. 58) Et lapidabant Stephanum invocantem, et dicentem : Domine Jesu suscipe spiritum meum.

Και ελιθοβολουν τον Στεφανον, επικαλουμενον και λεγοντα· Κυριε Ἰησου, δεξαι το πνευμα μου.

56. *Exclamantes autem voce magna*, etc.). Ad ea quæ Stephanus de Jesu dicebat, isti quasi ad horrendam quamdam blasphemiam magna voce exclamant, puta, Stephanum blasphemasse, esseque lapidandum (cf. Matth. xxvi. 65), simulque aures obturant (συνεσχον) suas, videlicet ne porrò audirent blasphemantem ; factoque impetu unà omnes (ὁμοθυμαδον) in sanctissimum virum irruunt.

57. *Et ejicientes eum extra civitatem lapidabant*, etc.). Gr. εκβαλοντες... ελιθοβολουν, h. e. *ejectum... lapidabant*. Ex præscripto legis Mosaicæ capitale supplicium erat duplex : gladius, et lapidatio. Hæc peragenda erat extra castra, deinceps vero extra urbes. Vide Levit. xxiv. 23. Numer. xv. 35. Deuteron. xxn. 24. Et hactenùs quidem legis Mosaicæ memores erant isti. Statutum pariter erat, ut in hoc supplicio infligendo primi essent testes. Deuteron. xvii. 7. (1) Qui ut ad rem peragendam essent expeditiores, hoc loco dicuntur vestes suas (superiores) *deposuisse* (απεθεντο τα ἱματια αὐτων), *apud* (παρα τους ποδας) adolescentem (νεανιου), cui nomen erat Saulus. Is homicidii hujus sceleri consentiebat, ut ipse de se testatur (Act. xxii. 20) : *cum funderetur sanguis Stephani testis tui*, inquit, *ego adstabam*, *et consentiebam*, *et custodiebam vestimenta interficientium illum*.

« Dicuntur, notante Kuinoel ad h. l., νεανιαι, νεοι, νεανισκοι etiam ii, qui ad ætatem virilem pervenerunt, viri, qui adhuc sunt florentibus annis. Davides, certamen cum Goliatho ingressurus, a Fl. Josepho (Antiqq. vii. 9. 2.) vocatur νεανισκος, cum esset ferè triginta annos natus. Dio Cassius (Lib. 36) Cæsarem, cum ferè esset quadraginta annos natus, dicit νεον. Sic et Cicero (Philipp. 2. 21) Antonium, qui trigesimum annum attigerat, *adolescentem* nominat.... Phavorinus : νεανισκος απ' ετων εικοσιτριων ἑως ετων τριακοντατεσσαρων, η τεσσαρακοντα ἑνος. »

58. *Et lapidabant Stephanum*). Jam supra (ỷ. 57) dictum fuerat *lapidabant Stephanum* ; nec tamen oratio tautologica est; sed ibi *nominatur* supplicium, quod *quo modo* Stephano intulerint, deinde *describitur*. Itaque mallem a vocibus : *et testes deposuerunt*, novam inchoare sententiam.

invocantem et dicentem). Cum ventum esset ad lapidationem, *sibi* Stephanus *in-*

(1) Modus hujus supplicii infligendi describitur in Mishnâ Tract. *Sanhedrin*. *Perek* 6. Qui locus recitatus est in *Chrestomathia mea Rabbinica et Chaldaicâ*. Tom. i. P. 1. p. 286. sqq.

vocabat (ἐπικαλούμενον Particip. Med.) scil. *Dominum Jesum*, ut series orationis docet. « Patet hinc, inquit Estius, (in loc. diffic. ad h. l.) quam malè, imò impiè quidam olim senserint, solum Patrem esse a nobis invocandum per Filium, non autem ipsum Filium; nam hic clarè testatur Lucas Stephanum *invocantem* dixisse : *Domine Jesu* etc. »

Domine Jesu). Gr. Κυριε Ιησου, ubi Ιησου est in in Vocativo, ut Marc. 1. 24 et Apoc. XXII. 20. cf. Winer § 10. 1. Eum Stephanus invocat, quem modo gloriosum viderat, aut adhuc videbat, ut sentire videtur Ecclesia, quæ sic canit : *cum saxorum crepitantium turbine quateretur, inter aethereos aulæ cœlestis sinus divina ei claritas fulsit.*

suscipe spiritum meum). h. e. admitte ad te spiritum meum; sive, ut verbis Augustini utar, *suscipe spiritum meum in requie sempiterna, apud te ponas in requie suavitatis et pacis; fecisti me victorem, recipe me in triumphum; dic spiritui meo : intra in gaudium Domini tui.*

59. Positis autem genibus, clamavit voce magna, dicens : Domine ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino. Saulus autem erat consentiens neci ejus.

60. Θεις δε τα γονατα εκραξε φωνῃ μεγαλῃ· Κυριε, μη στησῃς αυτοις την ἁμαρτιαν ταυτην. Και τουτο ειπων εκοιμηθη (1).

CAP. VIII. ỷ. 1. Σαυλος δε ἠν συνευδοκων τῃ αναιρεσει αυτου.

60. *Positis autem genibus*, etc). Gr. θεις (Particip. Aor. 2) δε τα γονατα εκραξε, *cum posuisset genua* in terrâ, *exclamavit* voce magnâ : Domine! etc. Quod dicit B. Martyr, *ne statuas illis hoc peccatum*, id quidem, ad rem quod attinet, non differt ab illa Christi exspirantis voce (Luc. XXIII. 34) : *Pater! dimitte illis*. Nimirum verbum ἱστημι Græcis etiam dicebatur de *appendendo;* itaque ut Nostrates dicerent REKEN *hun deze zonde niet toe,* ita simili quâdam metaphorâ hoc loco dictum est : *ne* APPENDAS *illis* (Dativ. incommodi) *hoc peccatum*, h. e. *dimitte illis!* Quibus verbis vir sanctus orat, ut per sceleris sui agnitionem ac detestationem illis contingat ejusdem remissio justæque vindictæ condonatio. Exclamat hic Ven. Beda : « Mira, inquit, beati Martyris virtus, qui sic zelo fervebat, ut iis a quibus tenebatur, palam suæ perfidiæ culpas exprobraret; sic dilectione ardebat, ut in morte quoque, pro iis a quibus occidebatur, oraret. » Hanc illis culpam remitte! ita magno affectu Beatus Martyr

(1) VAR. LECT. Illud *in Domino*, quod Vulgata hic exhibet, videtur esse glossema; nam ut in nullo fere codice legitur, ita pariter abest ab antiquis versionibus, Italâ, Syriacâ, cet.

clamabat; eaque eminentissimæ caritatis vox, extrema erat morientis; nam post hanc in Domino *obdormivit;* Græcè ἐκοιμήθη, quod Gallicè rectè reddideris : *il s'endormit.* Est enim ἐκοιμήθη Aor. 1. Pass. cum notione Media. Cf. Winer § 39. 5. Scilicet scriptoribus sacris κοιμᾶσθαι metaphoricè dicitur de *moriendo*, quia nempè mors non tam mors est, quam potius quidam veluti somnus, ex quo evigilandum est ad immortalitatem. Atque hinc Christiani sepulcreta nostra rectissimè et suavissimè *coemeteria* (κοιμητήρια) h. e. *dormitoria* appellavimus.

Extrema Stephani verba professionem continent divinitatis Jesu Christi, quum ei B. Martyr animam suam commendet, eidemque pro interfectoribus suis preces adhibeat.

De peragendâ lapidatione Mishna (loc. supra cit.) inter alia hæc docet : « Quando (*reus*) aberat quatuor cubitis a loco lapidationis, vestibus eum spoliabant.... Locus lapidationis altus erat geminam staturam (*hominis*). Ex testibus unus reum inde detrudebat, *ita ut* in lumbos *caderet* .... Si (*ex hoc casu*) mortuus esset, poenam suam luerat; si vero non (*mortuus esset inde*), alter testium sustulebat lapidem (*in quem reus projectus fuerat*) (1), eumque in pectus ejus dabat. Si per hunc (*lapidem*), moreretur, poenam suam luerat, sin verò, lapidatio ejus fiebat a toto Israële (*ab universis Israëlitis præsentibus*) (2). Ex Lucæ narratione intelligimus lapidando Stephano præsentes fuisse *testes*, perque hos peractum fuisse supplicium, quod ex *depositis vestibus* colligitur. Quod si jam quæratur quandonam Stephanus dixerit, quæ ab eo dicta esse Lucas narrat, et quando genua posuerit, ego res hoc ordine ibi gestas esse existimo. Cum jam ventum esset ad locum supplicii, et testium unus Stephanum ab ea altitudine in submissum lapidem projiceret, tum beatus ille vir exclamaverit : *Domine Jesu suscipe Spiritum meum.* Projectus autem cum adhuc viveret, satisque haberet virium ut paululum erigere se posset, tum genua posuerit, tumque emiserit eximiæ illam caritatis vocem : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum.* Hanc vocem exceperit sublati lapidis jaculatio in pectus, quam testium alter fecerit; ad cujus ictum beatus martyr exspiraverit.

---

(1) Lapidandum primùm statim ab eminenti loco in submissum lapidem projectum fuisse ex Mishna colligimus (השני נוטל את האבן); idem etiam docemur a Maimonide, qui ad hunc Mishnæ locum notat : Lapidatio aut impulsio fit e loco alto, ut ille cadat in petram, vel petra cadat in illum. » — Hinc forte elucidandus est locus Lucæ xx. 18 : *Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur; super quem autem ceciderit, comminuet illum.*

(2) היה רחוק מבית הסקילה ארבע אמות, מפשיטין אותו את בגדיו.... בית הסקילה היה גבוה שתי קומות. אחד מן העדים דוחפו על מתניו,... ואם מת, יצא; ואם לאו, השני נוטל את האבן ונותנה על לבו. אם מית בה, יצא, ואם לאו, רגימתו בכל ישראל.

Atque ita isti homicidium illud perpatraverint. In quo ne forma quidem legalis fuit servata; nullum enim præcesserat damnatorium judicium; et, quamquam Judæis in re religiosâ relictum erat jus damnandi capitis, eorum tamen sententia a Procuratore Romano confirmanda erat, et verò etiam exsequenda (1). Itaque tumultuariè et seditiosè scelus illud peractum est.

Superest, ut videamus quodnam fuerit Stephani in dicendo propositum. S. Augustinus (Serm. 93 *de Diversis*) rem ita explicat: « Exposuit, inquit, illis ab initio legem Dei, ab Abraham usque ad Moysem, usque ad datam legem, usque ad introitum in terram promissionis, ut *commendaret*, quia non erat verum testimonium, unde illi calumniam commovebant. Deinde de Moyse dedit eis magnam similitudinem ad Christum. » Sentit igitur sanctus doctor Stephanum *indirecto* quodam modo suam facere voluisse apologiam. Et verissima est hæc Augustini ea de re sententia. Nam ut duo erant quæ Stephano objiciebantur, quod nempè *non cessaret impiè loqui de lege Mosaica*, *et de Templo*, ita, bipartitâ oratione, primùm quidem de Mosaica legislatione (2-43), deinde verò (44. sqq.) de Templo multa honorificè prædicat; quâ in re sita est indirecta illa, quam dicebam, falsæ accusationis refutatio. Sed non in refutando impactam calumniam tantùm stetisse mihi videtur Stephani in dicendo propositum; puto verò eum præterea voluisse auditores suos revocare a superstitioso illo cultu, quo Jerosolymitanum templum prosequebantur, et imprimis eos inducere ad agnoscendum in Jesu Nazareno promissum Messiam, quem Moses similem sui futurum prædixerat. Hinc tacitò eos monet, caveant ne imitentur exemplum majorum suorum, qui Mosem divinum legatum a se repulerant. Orationem suam Stephanus, ut supra dixi, ad finem perducere non potuit, adeoque conclusione caret. Quare difficile sit docere, eundo per singula, quem in finem dictum sit unumquodque. —

(1) Jus gladii Judæis ademptum fuerat quadraginta annis ante secundi templi excidium. Loca Talmudica, ex quibus hoc probatur, citantur a Buxtorfio in suo Lexico Chaldaico, Talmudico et Rabbinico, pag. 514. Videsis etiam Relandum (Antiquit. sacr. P. II. Cap. VII. § XI). Idipsum fassi sunt Judæi, quum dicerent (Joan. XVIII. 31): *nobis non licet interficere quemquam*. Quod ad eos dixit Pilatus (Joan. XIX. 6): *accipite eum vos et crucifigite*, id quidem per ironiam dictum fuit. Vide Luc. Brug. ad h. l.

CAPUT OCTAVUM.

ARGUMENTUM. *Mox a Stephani morte, veluti signo dato, gravissima oboritur adversus Christianos Jerosolymitanos persecutio, Saulo imprimis eos vexante. Quo fit ut Christiani, exceptis tamen Apostolis, dispergantur, alius aliò, per varias Judææ et Samariæ regiones* (1-3). *Sed vergit ea res in incrementum Christianæ religionis, ut quæ nunc etiam extra Jerusalem prædicari cœpit* (4). *Sic ex dispersis unus, Philippus diaconus, in civitate Samariæ Evangelium prædicat, editisque miraculis ad divinitus comprobandam annunciatæ doctrinæ veritatem, Samaritanos ad Jesu Christi religionem convertit. His baptizatis deinde Petrus et Joannes per impositionem manuùm Spiritum sanctum conferunt* (5-17). *Quam potestatem ab illis mercari vult ex novellis illis Christianis aliquis, Simon nomine, qui antea artem magicam Samariæ exercuerat* (17-19). *Quem Petrus vehementer corripit, et ad poenitentiam adhortatur* (20-24). *Redeunt Jerosolymas Petrus et Joannes, eòque pergentes passim per regiones Samariæ Jesum Christum prædicant* (25). *Philippus verò ab angelo jubeter inire viam, quæ Gazam ducit; in quo itinere, divinitus admonitus viatorem convenit Æthiopem, reginæ Candacis ministrum, religione Judæum; quem ad fidem Christi convertit, et baptizat* (26-38). *Quo facto Philippus subito in Azotum abripitur ex oculis baptizati, qui lætus iter suum perficit* (39-40).

1—3. Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Jerosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Judææ, et Samariæ præter apostolos. (ỹ. 2) Curaverunt autem Stephanum viri timorati, et fecerunt planctum magnum super eum. (ỹ. 3) Saulus autem devastabat Ecclesiam per domos intrans, et trahens viros, ac mulieres, tradebat in custodiam.

Ἐγενετο δε εν εκεινη τη ἡμερα διωγμος μεγας επι την εκκλησιαν την εν Ἱεροσολυμοις · παντες δε (1) διεσπαρησαν κατα τας χωρας της Ἰουδαιας και Σαμαρειας, πλην των αποστολων. (ỹ. 2) Συνεκομισαν δε τον Στεφανον ανδρες ευλαβεις, και εποιησαντο κοπετον μεγαν επ᾽ αυτῳ. (ỹ. 3) Σαυλος δε ελυμαινετο την εκκλησιαν, κατα τους οικους εισπορευομενος, συρων τε ανδρας και γυναικας, παρεδιδου εις φυλακην.

(1) VAR. LECT. Pro δε est τε in CDE, multisque Minusculis.

Facta est autem in illa die, etc.). Locutio εν εκειναις ταις ἡμεραις, ut et Hebraica בימים ההם, valet *eo tempore, per idem tempus:* sed dictio εν εκεινῃ τῃ ἡμερᾳ tempus notat accuratius, ut hic, ubi valet : *statim a lapidato Stephano*. Επι την εκκλησιαν vertendum erat non *in ecclesia*, sed *in ecclesiam :* Belgicè : *er ontstond eene groote vervolging tegen de kerk van Jerusalem.* Non solum Stephanum in prima illa Ecclesiæ persecutione, sed et alios præterea ob Christi causam tunc neci traditos fuisse, certissimum est ex Pauli testimonio (Act. xxvi. 10); a quo etiam discimus (ibid.), assessores Synedrii illius persecutionis exstitisse auctores.

et omnes dispersi sunt, etc.). Erat prima illa persecutio sane quam gravis, ut colligi potest ex iis quæ infra ỳ. 3 et Cap. xxvi. 10. 11 de eadem dicuntur. Itaque Christiani Jerosolymitani *plerique* (παντες vid. suprà p. 20), ut fuga sibi consulerent, relictâ urbe, alius aliò, in varias Judææ et Samariæ regiones secesserunt; imo eorum nonnulli etiam ulterius deinceps sese disseminarunt, ut infrà (Cap. xi. 19) refert Lucas : *et illi quidem*, inquit, *qui dispersi fuerant a tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicen, et Cyprum, et Antiochiam.* Sed cessit ea res in magnum doctrinæ evangelicæ incrementum, quum dispersi illi Judæo-Christiani popularibus suis Jesum Messiam passim annunciarent. (Cf. infra ỳ. 4).

præter Apostolos). Apostoli tamen non cesserunt huic tempestati. — Ministris Evangelii in persecutione licita fuga est, quam non prohibeat caritas. Existimo autem Apostolos ideo tunc constantes Jerosolymis manere voluisse, ut nempè curam gererent eorum fidelium qui Jerosolymis adhuc delitescerent aut identidem eò redirent, tum etiam, quod Oecumenius hic notat (1), ut omnibus præberent exemplum constantiæ. — De fugâ in persecutione late disserit Maldonatus ad Matth. x. 23.

Curaverunt autem Stephanum viri timorati, etc.). Quæ hoc versiculo de sepultura Stephani leguntur, ea ponenda esse dicerem ante versiculum præcedentem, adeòque turbatum hic videri versiculorum ordinem. Verum conjecturæ huic locus esse nequit, cum Codices, nullo excepto, omnes, omnesque pariter versiones antiquæ versiculos primum et secundum constanter eo ordine exhibeant, quo hic leguntur. Ita-

(1) Ὁρα, inquit, πως ὁ Θεος τας επιβουλας των εχθρων εις χρηστον αγει τελος. Διασπαρεντες γαρ πολυ πλειους εσαγηνευσαν η πριν διωχθηναι. Οἱ δε Αποστολοι ου διεσπαρησαν, αλλ' ησαν εν Ιεροσολυμοις. Ενθα γαρ πλειων ὁ πολεμος, εκει παρατατεσθαι τους πρωταγωνιστας εδει, και προκεισθαι τοις αλλοις ανδρειας και θαρσους ὑποδειγμα. h. e. » Vide quomodo Deus inimicorum adversus Christum insidias ad bonum finem deducat. Dispersi namque multo plures irretiebant evangelica sagena quam ante persecutionem. Apostoli vero non sunt dispersi, sed Jerosolymis erant. Ubi enim potissima erat oppugnatio, ibi primos ac præcipuos milites in acie stare oportebat, ceterisque proponi in exemplum fortitudinis et audaciæ.

que putem ea, quæ secundo hoc et tertio versiculo dicuntur, habenda esse pro Parenthesi, quam inducat Particula δε. Similem Parenthesin visi nobis sumus observasse etiam suprà Cap. IV. 33, et Cap. V. 14. — *Viri timorati*, Græcè ανδρες ευλαβεις, intelliguntur non Christiani, quos aliter Lucas designasset (cf. Cap. II. 5. VI. 1. 3), sed Judæi religiosiores, tales inquam, qui non, ut Saulus, comprobabant Stephani cædem, et honorare volebant viri innocentiam.

Curaverunt). Grecè συνεκομισαν, *comportarunt*, h. e. *sepulturæ tradiderunt*. « Græcis *fruges congerere in horrea* συγκομιζειν propriè dicebatur. Inde translatum fuit ad significationem *sepeliendi*, quia *sepulturâ* quod terrenum erat in homine velut *in horreum suum condebatur* » Valckenaer ad h. l.

et fecerunt super eum planctum magnum). Græcè κοπετον (a κοπτειν *ferire*) μεγαν, per quem significatur *luctus*, qui pectus tundendo indicatur. Hesychius: κοπετος· κομμος, θρηνος μετα ψοφου χειρων. — Επι αυτῳ. Vulg. *super eum*; mallem *super eo*. — Notat ad hunc locum Grotius: « Majorem ei Deus, inquit, honorem habuit, cum post ad ipsius, ut Martyrum primi, reliquias, plurimos morbos sanari voluit; quâ de re si quis dubitet, legat Augustinum de Civitate Dei 22. 8, ubi conspicua reperiet ejus quod dico documenta. Quare nec mirum si eas reliquias pii convenienter honoraverint... Ab hoc experimento ad aliorum quoque Martyrum reliquias concurri cœpit pari successu. »

*Saulus autem (*Hierosolymitanam*) Ecclesiam devastabat*, etc.). Gr. ελυμαινετο, quod dicebatur imprimis *de feris arva vastantibus*. Ita Saul tamquam sæva quædam bellua vineam Domini devastabat. Hoc autem *quo modo* præstaret, dicitur in sequentibus: scilicet obambulans *per domos* (κατα τους οικους), sicubi esse Christianos sciebat aut certe suspicabatur, eò irrumpebat (εισπορευομενος); et quos invenisset, viros pariter ac mulieres, vi inde extractos (συρων) pertrahebat in carcerem. Cf. etiam Act. IX. 21. XXVI. 10. Gal. I. 13. Saulus hæc ut faceret, a Synedrio auctoritatem impetraverat, ut dictum est infra Cap. XXVI. 10.

4—5. Igitur qui dispersi erant pertransibant, evangelizantes verbum Dei. (ỹ. 4) Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum.	Οἱ μεν ουν διασπαρεντες διηλθον ευαγγελιζομενοι τον λογον (1). (ỹ. 5) Φιλιππος δε κατελθων εις πολιν της Σαμαρειας, εκηρυσσεν αυτοις τον Χριστον.

(1) Var. lect. Quod post τον λογον in Vulgata additur *Dei*, id quidem in nullo fere codice Græco legitur. Etiam alibi ὁ λογος absolutè dicitur de *verbo Dei*, ut Matth. XIII. 20. 21. 22.

4. ***Igitur).*** Particula ουν hoc loco post Parenthesin (ỳ. 2. 3) orationis filum (*omnes dispersi sunt.* ỳ. 1), tamquam novo dato principio, *resumit.* De ουν abruptum orationis filum resumente vide Hoogeveen p. 509. Sensus est : hi igitur qui persecutionis causa per varias Judææ et Samariæ regiones fuerant dissipati, regiones illas *peragrabant* (διηλθον), et suo quique modo, publice, privatim, popularibus suis evangelium prædicabant : advenisse promissum Messiam, hunc esse Jesum Nazarenum, qui Jerosolymis in crucem actus, tertia post mortem die a mortuis resurrexerat, cet.

5. *Philippus autem*, etc.). De Philippo uno ex profugis illis evangelizantibus instituitur narratio, ad quam *transitur* per Particulam δε, quæ hic valet Nostratium *nu.* Sermo autem est de Philippo diacono; nam si hic fuisset Philippus Apostolus, imposuisset et manus baptizatis. Cf. infra ỳ. 14. — Philippus diaconus *cum descendisset* (κατελθων) in urbem Samariam (εις πολιν. Articulus abesse poterat. Vid. Winer § 18. 2), illius urbis incolis Christum prædicabat. — Intelligendam hic esse Samariam *civitatem*, non vero Samariam *regionem*, id quidem satis certo colligitur ex ỳ. 14; nam contexta oratio non patitur ut ibi ἡ Σαμαρεια ad universam Samariticam regionem referatur.

6—8. Intendebant autem turbæ his, quæ a Philippo dicebantur unanimiter audientes, et videntes signa quæ faciebat. (ỳ. 7) Multi enim eorum, qui habebant spiritus immundos, clamantes voce magna exibant. (ỳ. 8) Multi autem paralytici, et claudi curati sunt.

Προσειχον τε (1) *οἱ οχλοι τοις λεγομενοις ὑπο του Φιλιππου ὁμοθυμαδον, εν τῳ ακουειν αυτους και βλεπειν τα σημεια ἁ εποιει.* (ỳ. 7) Πολλων (2) *γαρ των εχοντων πνευματα ακαθαρτα, βοωντα φωνῃ μεγαλῃ εξηρχετο· πολλοι δε παραλελυμενοι και χωλοι εθεραπευθησαν.*

6. ***Intendebant autem turbæ his***, etc.). Græcè προσειχον scil. τον νουν, h. e. ***adhibebant*** Samaritani ***unanimiter*** (ὁμοθυμαδον) aures animosque iis, quæ a Philippo

(1) Var. lect. Pro τε est δε in ABCD variisque Minusculis, item in Verss. antiqq. Ital. Syr. Copt. Vulg. — (2) Var. lect. Pro πολλων legitur πολλοι in ABCE variisque Minusculis, et in Verss. Ital., Vulg., et Syriacâ. Sed πολλων est in DH, item apud S. Chrys. Oecumen. et Theophylact. Si legeretur εξηρχετο εξ αυτων suspicio nasci posset verba πολλοι — ακαθαρτα sumenda esse tamquam posita in Nominativo absoluto. Sed εξ αυτων nuspiam legitur; nec Syrus ita legisse censendus est, etsi græca verterit נפקן הוי מנהון *egredientes erant ex ipsis:* nam potuit addere מנהון, ut exprimeret disertius vim verbi compositi εξηρχετο. Germana Lucæ scriptura mihi videtur esse πολλων. Forsitan librarius primas tantum hujus commatis voces attendens, mendum in voce πολλων suspicatus est; aut, cum statim sequatur πολλοι, errante oculo, pro πολλων scripserit πολλοι.

de Christo dicebantur. Cur Stephano attentos se præberent auditores causa erat, quia audiebant de patratis ab eo miraculis, quin et ipsi suis oculis videbant miracula ab eodem patrari. — Præpositio εν hic intelligitur, ut suprà Cap. vii. 29. Vulgatæ interpretatio recte se habet, modo colon ponatur post vocem *unanimiter*.

7. *Multi enim eorum — exibant).* Interpres noster legit non πολλων, sed πολλοι. Existimo autem legendum esse πολλων. Itaque Græca sic reddo : *a multis enim eorum qui habebant spiritus immundos, hi voce magna clamantes exibant.* Et vero non *homines*, sed ab hominibus *dœmonia* exibant. Genitivus πολλων est regimen Verbi εξηρχετο, ut Matth. x. 14 : εξερχομενοι της οικιας η της πολεως εκεινης. In priore parte sententiæ vox πνευματα est *objectum* orationis, in posteriore verò (βοωντα κ. τ. λ.) fit ejusdem *subjectum*.

8. *Multi autem paralytici).* πολλοι δε *multi et*, nam δε hic valet και, ut 2 Cor. vi. 14. Vide Winer § 57. 4. b. — « Qui in Evangelio Matthæi, et Marci, semper dicuntur παραλυτικοι, hos aliquoties Lucas vocavit παραλελυμενους, quod propriè notat *male resolutos*. Παραλυειν est *male solvere*. *Nervos male laxatos*, sic ut officio suo amplius fungi nequeant, παραλυσιν vocant Medici; illam nervorum relaxationem, quæ *dextræ* accidit *corporis parti* sic eximiè dixit Hippocrates. » Valck. ad h. l. — Notandum est, etiam hic, ut supra Cap. v. 16, ita mentionem fieri de dæmoniacis, ut hi ab aliis infirmis disertè distinguantur.

9—11. Factum est ergo gaudium magnum in illa civitate. Vir autem quidam nomine Simon, qui ante fuerat in civitate magus, seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum : (ỳ. 10) cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes : Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna. (ỳ. 11) Attendebant autem eum : propter quod multo tempore magiis suis dementasset eos.

Και εγενετο χαρα μεγαλη εν τη πολει εκεινη. (ỳ. 9) Ἀνηρ δε τις, ονοματι Σιμων, προυπηρχεν εν τη πολει μαγευων και εξιστων το εθνος της Σαμαρειας, λεγων ειναι τινα ἑαυτον μεγαν· (ỳ. 10) Ὠ προσειχον παντες απο μικρου ἕως μεγαλου λεγοντες· Οὗτος εστιν ἡ δυναμις του Θεου (1) ἡ μεγαλη. (ỳ. 11) Προσειχον δε αυτῳ δια το ἱκανῳ χρονῳ ταις μαγειαις εξεστακεναι αυτους.

9. *Factum est ergo gaudium*, etc.) Ob varias illas sanationes ingens quoddam gaudium ortum est (εγενετο) in illa civitate.

(1) Var. lect. Pro ἡ μεγαλη legitur ἡ καλουμενη μεγαλη in ABCDE variisque Minusculis; item in antiquis verss. Ital. Syriac. Copt. Æthiop. et Vulg. Itaque arbitror vocem καλουμενη ad contextum pertinere.

Vir autem quidam, etc. Manet hic in Vulgata oratio imperfecta, ut legenti constabit. Græca vertenda sunt ita : *vir autem quidam, nomine Simon, in ea civitate, prius* quam Philippus eò veniret, *artem magicam exercebat* (προϋπῆρχε μαγεύων), *et mente emovebat*, h. e. dementabat (προϋπῆρχε ἐξιστῶν) *Samariæ populum*, *magnum quempiam se esse dicens*. Vox προϋπῆρχε cum Participio μαγεύων *unam* sententiam effert hanc : *prius erat magicam artem exercens*. Sequens Participium ἐξιστῶν eàdem ratione jungitur cum Verbo Finito προϋπῆρχεν : *prius erat dementans*. Eadem Syntaxis occurrit in his Lucæ xxiii. 12 : προϋπῆρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες πρὸς ἑαυτούς, quæ Vulgata rectè reddidit : *nam antea inimici erant ad invicem*. « Nomen Μάγος Persicum *sapientem* notat... Sed quum passim callidi veteratores se in Græciam conferrent, qui se *Magos* venditabant, accidit ut apud Græcos Μάγος sæpè significaret *Præstigiatorem*, æque ac γόης... Hinc μαγεύειν hoc loco significat, ut apud Græcos, *præstigiis et malis artibus homines decipere*. » Valck. ad h. l.

10. *cui auscultabant omnes*, etc.). Locutio προσέχειν τινὶ, scil. τὸν νοῦν, *adhibere animum* (attentum) *alicui*, usurpatur etiam pro *cujuspiam dictis assensum aut fidem præbere*, ut infrà Cap. xvi. 14. collato 15. Tit. i. 14. collato 13. — Siracid. xxiii. 37. et 1 Maccab. vii. 11. Exempla ex scriptoribus Græcis profanis collegit Kuinoel ad h. l. — Postulat autem contexta hujus loci oratio (ỳ. 11), ut posteriorem hanc *fidem præbendi* notionem locutioni προσέχειν τινὶ in præsenti loco subjiciamus. Itaque vertimus : *cui fidem præbebant* omnes *a minimo usque ad maximum* (jong en oud), *dicentes* de eo : *hic est virtus Dei*, *quæ vocatur magna*; ex quo patet quantopere Simon Samaritanos dementasset. Quid verò Samaritani intellexerint illam *virtutem Dei*, *quæ vocatur magna*, mihi videtur nondum liquere.

11. *Attendebant* (προσεῖχον) *autem eum propterquod*, etc.). Græcè διὰ τὸ ἐξεστακέναι, h. e. *propterea quod dementaverat*. Causa exponitur cur Samaritani Simoni magnum quempiam se venditanti fidem adhibuissent. Causa erat, quia *diuturno tempore* (ἱκανῷ χρόνῳ) *præstigiis suis* (ταῖς μαγείαις) illos dementaverat, h. e. sanæ mentis lumine veluti privaverat. Præstigiæ quæ hic dicuntur tales quædam fuerint, quales indicat Clemens Romanus, qui (Lib. 2 Recognitionum) Simonem de magicis suis operibus sic loquentem inducit : « Possum facere ut volentibus me comprehendere non appaream; et rursus volens videri, palam sim; si fugere velim, montes perforem et saxa quasi lutum pertranseam; si me de monte excelso præcipitem, tamquam subvectus ad terras illæsus deferar. Vinctus memetipsum solvam, eos verò qui vincula injecerint, vinctos reddam; in carcere colligatus, claustra sponte patefieri faciam; statuas animatas reddam, ita ut putentur ab his qui vident homines esse; novas arbores subito oriri faciam, et repentina virgulta producam; in ignem memetipsum injiciens, non ardeam. Vultum meum commuto, ut non agnoscar; sed et duas facies habere me, possum hominibus ostendere. Ovis aut capra efficiar; pueris parvis barbam pro-

ducam; in aerem volando invehar; aurum plurimum ostendam, etc. — « Sine peccato proprio, ut hic notat Salmeron, Deus neminem seduci permittit; Dei enim est nemini nocere, et simplicibus, ne seducantur, succurrere. » De re magica, et de discrimine quod intercedit inter vera et falsa miracula, multa lectu digna habentur in Summa S. Thomæ 1. P. q. 114. Art. 4. — 2. 2. q. 178. Art. 1. ad 2, et Art. 2.

12—13. Cum vero credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri, ac mulieres. (ỳ. 13) Tunc Simon et ipse credidit : et cum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa, et virtutes maximas fieri, stupens admirabatur.

Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φιλίππῳ εὐαγγελιζομένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ (1) τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. (ỳ. 13) Ὁ δὲ Σίμων (2) καὶ αὐτὸς ἐπίστευσε, καὶ βαπτισθεὶς ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φιλίππῳ· θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα, ἐξίστατο.

12. *Quum vero credidissent Philippo*, etc.). Græcè ὅτε δὲ ἐπίστευσαν, quæ malim reddere : *quum autem credidissent*; nam, ut mihi quidem videtur, *resumitur* hic per Particulam δὲ narratio quam interruperat Parenthesis de Simone : *vir autem* ... *dementasset eos*. Particula δὲ sic adhibita est etiam Matth. III. 4, et Luc. IV. 1. Cf. Winer § 57. 4. b. Supra (ỳ. 6) Lucas narraverat Samaritanos Philippo evangelizanti attentos sese præbuisse auditores. Hic (ỳ. 12) jam innuit eos porrò etiam his quæ Philippus docebat credidisse, Christique fidem professos baptismum suscepisse.

Evangelizanti de regno Dei, etc.). Græcè τα περι της βασιλειας του Θεȣ και του ονοματος I. X., h. e. *ea quæ spectant regnum Dei et personam Jesu Christi*. Ονομα de *persona*, ut suprà p. 12. 73. 100. *Regnum* autem *Dei* intelligitur œconomia novæ Legis. Cf. Maldon. ad Matth. XI. 13. De dictione *regnum Dei* vide infrà ad Cap. XXVIII. 31.

---

(1) VAR. LECT. Pro *in nomine*, quod Vulgata hic exhibet, in Græcis codicibus, paucissimis exceptis, constanter legitur : *et de nomine* (και (περι) του ονοματος). Ita quoque legitur in antiqua Itala : *cum vero crediderunt Philippo prædicanti evangelium de regno Dei, et de nomine Jesu Christi, baptizabantur viri et mulieres*. Atque ita pariter legerunt S. Chrysostomus (Hom. XVIII. in Act. Ap.), Oecumenius (ad h. l.), et Theophylactus. Syrus facit cum Vulgata : בשמה דמרן ישוע משיחא עמדין הוו גברא ונשא h. e. *in nomine Domini nostri Jesu Christi baptizati sunt viri ac mulieres*. Græcorum codicum lectionem arbitror germanam referre Lucæ scripturam.

(2) VAR. LECT. Pro ὁ δε Σιμων diceres Interpretem nostrum legisse τοτε ὁ Σιμων, sed quum ita in nullo prorsus codice aut antiqua Versione legatur, vocula illa *tunc* aut Interpreti, aut glossatori cuipiam tribuenda est.

13. *Tunc Simon et ipse credidit).* Græcè est : *Simon autem etiam ipse credidit.* Verè-ne Simon crediderit, an vero externâ tantum specie fidem Christi professus sit, adhuc disputatur (1). Et potest, ut mihi videtur, de hoc disputari. Neque enim in Lucæ narratione dictum quidquam est, quod te *cogat* ut, alterâ rejectâ sententiâ, alteram amplectaris. Quod dicit Stapleton, falli non posse Scripturam quæ dixit Simonem *credidisse*, id quidem ad præsentem controversiam dirimendam non satis valet. « Scriptura enim, ut Cornelius hic observat, sæpe loquitur more hominum; iis enim se accommodat; homines autem judicant et loquuntur de rebus et personis prout exterius apparent; interiora enim et arcana cordis perspicere nequeunt. Sic ergo Simon hic dicitur credidisse, quia exterius profitebatur se credere, esto id fingeret, et revera interius in corde non crederet. »

et cum baptizatus esset adhærebat Philippo). Græcè ην προσκαρτερων τῳ Φιλιππῳ, h. e. *ab ejus latere non discedebat.* De locutione προσκαρτερειν τινι vide supra pag. 11; et de Syntaxi Participii cum Verbo Substantivo pag. 99. Speraverit præstigiator ex illa familiaritate contingere sibi posse facultatem miracula patrandi, qualia patrabat Philippus.

Videns etiam signa — admirabatur). Sensus est : quumque cerneret (θεωρουντι) magna varii generis miracula (δυναμεις και σημεια μεγαλα), quæ a Philippo edebantur (γινομενα), obstupefactus est; græcè εξιστατο, de quo Verbo vide suprà ad Cap. II. 7.

14—17. Cum autem audissent Apostoli, qui erant Jerosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum, et Joannem. (℣. 15) Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum sanctum : (℣. 16) Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. (℣. 17) Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum.

Ακουσαντες δε οἱ εν Ἱεροσολυμοις αποστολοι ὁτι δεδεκται ἡ Σαμαρεια τον λογον του Θεου, απεστειλαν προς αυτους τον Πετρον και Ιωαννην. (℣. 15) Οἵτινες καταβαντες προσηυξαντο περι αυτων, ὅπως λαβωσι Πνευμα ἅγιον. (℣. 16). Ουπω γαρ ην επ' ουδενι αυτων επιπεπτωκος, μονον δε βεβαπτισμενοι υπηρχον εις το ονομα του Κυριου Ἰησου. (℣. 17) Τοτε επετιθουν τας χειρας επ' αυτους, και ελαμβανον Πνευμα ἅγιον.

(1) Vide Salmeronem Tract. XXVI in Act. Ap. — Stapletonem in Antidotis Apostolicis ad h. l. Lorinum, Corn. a lapide, Calmet (ad h. l.), al.

14. *Quum autem audissent*, etc.). Cum apostoli, qui ut dictum est (ỳ. 1), Jerosolymis commorati erant, accepissent Samariam amplexam esse fidem Christianam, eò miserunt Petrum et Joannem, nempe ut hi baptizatis Samaritanis Confirmationis Sacramentum conferrent, quod non poterat Philippus Diaconus. Bene Cajetanus : « Mittunt, inquit, non imperio, sed fraterna charitate ac impulsione; ut multi fratres mittunt quandoque majorem, et capitulares mittunt Episcopum quandoque ad Papam vel Cæsarem. » Sic Antiochena ecclesia misit Paulum et Barnabam. Act. xv. 2. De voce δεδεκται, quæ sub forma Præteriti passivi *activè* significat, vide Winer § 39. 7 et § 40. 3.

15. *Qui cum venissent oraverunt pro ipsis*, etc.). Gr. καταβαντες, *cum descendissent*. Vide suprà pag. 83. *Oraverunt pro ipsis*, Græcè περι αυτων. Præpositio περι ad sensum quod attinet tantumdem hic valet ac ὑπερ. In eumdem sensum περι legitur etiam in Ep. ad Hebræos Cap. xiii. 18. Cf. Winer § 51. e. — Apostoli Petrus et Joannes Deum ante precati ut baptizatis a Philippo conferretur Spiritus sanctus, deinde manus illis imponebant; eisque ita Spiritus sanctus fuit collatus; ut dicitur ỳ. 17 : *tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum.*

16. *Nondum enim in quemquam illorum venerat*, etc.). Græcè ην επιπεπτωκως *erat illapsus*; sed, inquit, μονον βεβαπτισμενοι ὑπηρχον *tantummodo baptizati existebant* (ils étaient à l'état d'hommes seulement baptisés) *in nomine Domini Jesu*; Græcè εις το ονομα του Κυριου Ιησου, *in nomen Domini Jesu*, h. e. *in professionem* (ter belijdenis) nominis Domini Jesu, sive Christi religionis. In eumdem sensum Præpositio εις adhibita legitur I Cor. i. 13, ubi Apostolus negat Corinthios baptizatos fuisse εις το ονομα Παυλου, *in nomen Pauli*. Scilicet non *Pauliani* erant, sed *Christiani*, quia baptizati fuerant non εις το ονομα Παυλου, sed εις το ονομα Κυριου Ιησου Χριστου. Confer etiam quæ leguntur infrà Cap. xix. 3-6. Videtur illud εις το ονομα referre Hebræorum לשם (in nomen), verbi gratia in hoc Talmudico וכותי לא ימול ישראל מפני שמל לשם הר גריזים h. e. *Samaritanus non debet circumcidere Israëlitas, quia circumcidit in nomen montis Garizim*, h. e. quia is circumcidit addicendo circumcisum cultui, qui in monte Garizim instituitur. Simili sensu de circumcisione a Gentili peracta Rashi (apud Edzardum) (1) dicit : אין מילתו לשם עבודה זרה *circumcisio ipsius* (Gentilis) *non fit in nomen idoli*, h. e. gentilis circumcidendo quempiam non addicit eum cultui idololatrico. Idem ait (apud eumdem) (2) כותי מל לשם דמות יונה שמצאו בראש הר גריזים ועובדין לה עבודה כדאמ׳ בהכל שוחטין ומלי׳ את בניהם לשם יונה זו. h. e. *Samaritani circumcidunt in nomen*

(1) Tractatus Talmudicus *Avoda Sara, sive de Idololatria*. Caput secundum. pag. 280. — (2) Ibid.

imaginis columbæ, quam invenerunt in summitate montis Garizim, eique persolvunt cultum (1), *quemadmodum dicitur in* הכל שוחטין (2) : *et circumcidunt filios suos in nomen columbæ hujus.*

Ex præsenti Actuûm Apostolorum loco ortam esse puto sententiam eorum, qui dicerent in primitiva Ecclesia baptismum subinde ita collatum fuisse, ut in *formâ* administrandi hujus Sacramenti solius tantum Christi mentio fieret. Quam sententiam multum abest ut probem. Existimo autem fuisse in primæva illa ecclesia usitatum, ad distinguendum baptisma Joannis, quo plures initiati adhuc erant (Vid. infra Cap. xix. 1-6), a baptismate Christi, ut passim diceretur *baptizari εις το ονομα Κυριου Ιησου* (בשמיה דמרן ישוע). In qua sententia video fuisse etiam auctores Catechismi Romani, qui dicitur *ad Parochos*. « Quod si etiam, inquiunt (3), aliquando tempus fuisse dicendum est, cum Apostoli in nomine tantum Domini Jesu Christi baptizarent, id quidem Spiritûs sancti afflatu eos fecisse, exploratum nobis esse debet; ut initio nascentis Ecclesiæ, Jesu Christi nomine prædicatio illustrior fieret, divinaque et immensa ejus potestas magis celebraretur. Deinde verò rem penitus introspicientes facile intelligemus, nullam earum partium in ea forma desiderari, quæ ab ipso Salvatore præscriptæ sunt. Qui enim Jesum Christum dicit, simul etiam Patris personam, quo unctus est, significat. Quamquam dubium fortasse videri potest, an hujusmodi formâ Apostoli aliquem baptizaverint, si Ambrosii, et Basilii, sanctissimorum et gravissimorum Patrum auctoritatem sequi volumus, qui ita baptismum *in nomine Jesu Christi* (εις το ονομα I. X) interpretati sunt, ut dixerint iis verbis significari Baptismum, non qui a Joanne, sed qui a Christo Domino traditus esset, tametsi a communi et usitata formâ, quæ distincta trium personarum nomina continet, Apostoli non discederent. » De præcepto *docendi et baptizandi omnes gentes in nomine* (εις το ονομα) *Patris, et Filii et Spiritûs sancti* dicturi sumus ad Matth. xxviii. 19.

17. *Tunc imponebant manus*, etc.). *Tunc*, i. e. post preces Deo adhibitas *imponebant*, επετιθουν. Quæ forma *Imperfecti* hic usurpatur de *repetito* actu impositionis; nempe erga multos baptizatos hæc peragenda erat. Cf. Winer § 41. 3. b. — *Et accipiebant Spiritum sanctum*, h. e. gratiæ sanctificantis augmentum *ad robur*; quæ gratia in Sacramento Confirmationis confertur; quamque, in primitiva quidem Ecclesia, visibile aliquod Spiritûs sancti charisma ferè comitabatur. Lege infrà Cap. xix. 6, et quæ notavimus supra ad Cap. ii. 4. Atqui etiam hic, Samaritanis inquam, unà cum illa gratia etiam visibile aliquod Spiritus sancti donum collatum fuisse, id qui-

(1) Negant hoc Samaritani. Vide *Samaritanischer Briefwechsel* in Repertorium für Biblische und Morgenländische Litteratur. Neunter Theil. pag. 19. — (2) His vocibus initialibus indicatur Cap. I. Talmudici tractatûs qui חולין i. e. *profana* inscribitur. — (3) Part. 2. Cap. ii, § 15.

Petrus autem dixit ad eum : 20—23. Pecunia tua tecum sit in perditionem : quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. (ỳ. 21) Non est tibi pars; neque sors in sermone isto. cor enim tuum non est rectum coram Deo. (ỳ. 22) Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua : et roga Deum, si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. (ỳ. 23) In felle enim amaritudinis, et obligatione iniquitatis video te esse.

Πετρος δε ειπε προς αυτον· Το αργυριον σου συν σοι ειη εις απωλειαν, ὁτι την δωρεαν του Θεου ενομισας δια χρηματων κτασθαι. (ỳ. 21) Ουκ εστι σοι μερις ουδε κληρος εν τῳ λογῳ τουτῳ· ἡ γαρ καρδια σου ουκ εστιν ευθεια ενωπιον του Θεου. (ỳ. 22) Μετανοησον ουν απο της κακιας σου ταυτης, και δεηθητι του Θεου, ει αρα αφεθησεται σοι ἡ επινοια της καρδιας σου. (ỳ. 23) Εις γαρ χολην πικριας και συνδεσμον αδικιας ὁρω σε οντα.

20. ***Pecunia tua tecum sit in perditionem***, etc.). Sensus est : pecunia tua pereat, et tu cum illà, quippe qui id quod donum Dei est (την δωρεαν), i. e. potestatem conferendi Spiritum sanctum per impositionem manuum, per nummos putasti (ενομισας) et voluisti tibi acquirere (κτασθαι. Vid. suprà p. 14). « Maledixit hic Petrus Simoni, inquit Cornelius (ad h. l.), ex zelo justitiæ, non vindictæ, ad ceterorum exemplum et terrorem. Ex charitate ergo id fecit et studio religionis, ut primi Christiani discerent, quantum esset Simonis et Simoniæ flagitium; quasi diceret : pereas et damneris, o sacrilege, cum tuis nummis sacrilegis! Justam enim in scelus profert sententiam, eique debitam poenam irrogat; subaudi : nisi poenitentiam agas, teque emendes. Unde paulò post (ỳ. 22) ad illam eum hortatur dicens : *pœnitentiam itaque age.* Magis ergo minando, quam feriendo id dixit; quasi diceret : dignus es qui pereas morte præsenti et æterna; comminor tibi, et ex parte Dei denuntio, te periturum iturumque in gehennam, nisi ab hoc crimine resipiscas.... Porrò maledixit Petrus non tantum Simoni, sed et ejus pecuniæ; non quâ pecunia est; sic enim est Dei creatura, et consequenter res bona; sed quatenus pretium erat Simoniæ, et sceleris materia. Sic enim pecunia hæc erat impia et sacrilega, dignaque perire, æquè ac impius et sacrilegus ejus nundinator. Undè S. Hieronymus in Cap. 3. Micheæ : *oblatam*, inquit, *pecuniam cum offerente damnavit.* » Cf. S. Th. 2. 2. q. 78. Art. 1 et 2.

21. *Non est tibi pars, neque sors*, etc.). Sensus est : nulla tibi pars est hac in re; i. e. indignus es cui conferatur potestas hæc imponendi manus super baptizatos, nam non est revera rectum animi tui propositum; superbià duceris et avaritià ! —

Vox λογος hic notat *rem*, idque ex usu loquendi Hebræorum, quibus דָּבָר, quod

proprie significat *verbum*, etiam dicitur de *re*. Vocabula μερις et κληρος (*pars* et *sors*) synonyma sunt respondentque vocibus Hebraicis חלק et גּוֹרָל, quæ Isaiæ LVII, 6 in simili sententia pariter conjuncta leguntur. De locutione ενωπιον του Θεου, quæ refert Hebraicam לִפְנֵי יְהוָֹה, vide supra pag. 77.

22—23. *Poenitentiam itaque age... si forte*, etc.). Græcè ει αρα, quod *dubitantis* est. Dubitatio autem spectat hic benignitatem Dei, quatenus hæc veluti effectus quidam pendet a Simonis pœnitentia, tamquam a causa quadam; quæ an poneretur Petrus dubitabat. Itaque dubitabat non utrum Deus condonaturus esset Simoni verè poenitenti, sed utrum Simon veram acturus esset poenitentiam. Nam video, inquit, te esse hominem scelestissimum. Animus Simonis qualiter comparatus esset, Petrus, Deo revelante (Cf. Cap. V. 3), perspexerit, ideòque fuerit veritus ut veram Simon poenitentiam ageret. Sed cum, talis esset Simon, hunc tamen ad poenitentiam adhortatur Petrus. Ergo ne gravissimo quidem peccatori spes veniæ præcisa est.

Μετανοειν επι τινι de *poenitendo* dicitur 2 Cor. XII. 21, eademque locutio eodem sensu occurrit etiam apud scriptores Græcos profanos. Vide H. Stephani Thes. ad h. v. Sed μετανοειν απο, vel εκ τινος, ut est Apoc. IX. 20, Hebræorum refert loquendi rationem, quà nempe de *poenitendo* dicunt שׁוב מן, ut v. g. in hoc Zachariæ I. 4. שׁוּבוּ־נָא מַעַלְלֵיכֶם הָרָעִים, quæ Vulgata reddit : *convertimini de cogitationibus vestris pessimis*. — Quæ hic dicitur *malitia* (της κακιας σου ταυτης), illa intelligitur pravitas, quam ỷ. 20 Petrus Simoni exprobraverat. Μετανοησον *poeniteat te* hujus facti, et Deum tanti sceleris veniam *precare* gr. δεηθητι, quod est ex classe verborum Deponentium Passivorum. Vide Winer § 39. 7; de usu Aoristorum (μετανοησον et δεηθητι) in hac oratione § 44. 5; et de Indicativo Futuri αφεθησεται post ει αρα § 42. — Επινοια vox media est, diciturque tam in bonam partem, quam in malam.

in felle... et obligatione... video te esse). Græce εις χολην... και συνδεσμον ὁρω σε οντα. Præpositio εις hic jungitur verbo *quietis*, οντα. Scilicet unà hic cogitatur *motus* quidam, qualis est animi in pejus ruentis. Vide Winer § 54. 4. b. *Fel amaritudinis* dictum est pro *fel amarum*, idque ad morem Hebræorum, qui ob penuriam, qua laborant, Adjectivorum nominum, horum loco Substantiva adhibere solent. Pro χολη πικριας apud LXX occurrit (Deuteron. XXIX. 17) χολη και πικρια, cui respondet Hebraicum (1) ראש ולענה, quod ibi, ut in Ep. ad Hebræos Cap. XII, 15 locutio

(1) Vox ראשׁ de *papavere* dicitur a *capitibus*; confer Nostratium *mankop*; deinde ראשׁ de quovis veneno adhibetur. לַעֲנָה de *absinthio* dicitur tamquam *herba noxia*.

ῥιζα πικριας tropicè dicitur de *pravitate animi*, puta peccatorum veneno infecti. Vox συνδεσμος (Vulg. *obligatio*) significat *ligamentum*, et mox vinculum. Genitivus αδικιας est Genitivus *subjecti* : sua cum iniquitas quasi quibusdam vinculis constrictum tenet; — tantum abest ab integri et probi hominis libertate! Sensus est : video pervenisse te ad magnam pravitatem, et animum habere peccatorum vinculis undique colligatum.

24. Respondens autem Simon, dixit : Precamini vos pro me ad Dominum, ut nihil veniat super me horum, quæ dixistis.

Ἀποκριθεις δε ὁ Σιμων ειπε· Δεηθητε ὑμεις ὑπερ εμου προς τον Κυριον, ὁπως μηδεν επελθῃ επ' εμε ὧν ειρηκατε.

24. *Respondens autem Simon*, etc.). Αποκριθεις Aor. Pass. pro Aoristo Med. Cf. Winer § 40. 2; et de usu istius verbi, vide quæ notavimus suprà pag. 56 et 91. *Nihil eorum quæ dixistis*, gr. ὧν ειρηκατε per *Attractionem*, pro μηδεν εκεινων ἁ ειρηκατε. Intelliguntur autem ea quæ Petrus Simoni comminatus fuerat. Hæc verò quænam fuerint, Lucas non expressit. Et probabile est etiam Joannem comminatum fuisse Simoni, quum is utrumque adloquatur : *quæ dixistis*, inquit. Emphasin habet Pronomen ὑμεις junctum Imperativo δεηθητε. Verbum δεομαι aliàs construi solet cum Genitivo; quare putem δεηθητε προς τον Θεον hic *prægnanter* esse dictum pro δεηθητε ευχομενοι προς τον Θεον. Cf. 2 Cor. XIII. 7. Simon quin territus verè sibi timuerit, non videtur esse ambigendum; sed eum itidem verè pravitatis suæ pœnituisse, credibile non est, quum, referente S. Irenæo (Lib. I. Cap. 20. 23) post discessum Apostolorum multos Samaritanos seduxerit, et a fide Christi averterit.

25. Et illi quidem testificati, et locuti verbum Domini, redibant Jerosolymam, et multis regionibus Samaritanorum evangelizabant.

Οἱ μεν ουν διαμαρτυραμενοι και λαλησαντες τον λογον του Κυριου, ὑπεστρεψαν εις Ἱερουσαλημ, πολλας τε κωμας των Σαμαρειτων ευηγγελισαντο.

25. *Et illi quidem*, etc.). Οἱ μεν ουν ... (℣. 26) ... Αγγελος δε. Particularum μεν et δε usus hic μεταβατικος est, quo, ubi ab una ad aliam orationis vel historiæ partem transitur, το μεν claudit præcedentia, et το δε inchoat sequentia (1). — Articulus οἱ locum tenet Pronominis. Vide Win. § 20. 1. 2. Ουν est hic *pergentis* in narrando.

(1) Vide Hoogevenium. p. 342.

Narrat autem Lucas Petrum et Joannem, postquam Christianorum animis Evangelicam doctrinam *frequenter inculcassent* (διαμαρτυραμενοι και λαλησαντες), Hierosolymam fuisse reversos, eòque iter habentes, obiter in multis vicis Samariticæ regionis Evangelium prædicasse. Λαλησαντες emphaseos causâ jungitur voci διαμαρτυραμενοι (Dep. Med. Particip. Aor.), quæ hic significatione ab alterâ non differt (vid. suprà p. 47). Verbo medio Ευαγγελιζεσθαι, quod alias ferè construitur cum Dativo, hic jungitur Accusativus, ut et Luc. III. 18. Act. VIII. 40. XIV. 21. XVI. 10, et I Petr. I. 12.

26—28. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum, dicens : Surge, et vade contra meridianum ad viam, quæ descendit ab Jerusalem in Gazam : hæc est deserta. (ỹ. 27) Et surgens abiit. Et ecce vir Æthiops eunuchus, potens Candacis Reginæ Æthiopum, qui erat super omnes gazas ejus : venerat adorare in Jerusalem : (ỹ. 28) Et revertebatur sedens super currum suum, legensque Isaiam prophetam.

Αγγελος δε Κυριου ελαλησε προς Φιλιππον λεγων· Αναστηθι και πορευου κατα μεσημβριαν, επι την ὁδον την καταβαινουσαν απο Ἱερουσαλημ εις Γαζαν· αὑτη εστιν ερημος. (ỹ. 27) Και αναστας επορευθη· και ιδου ανηρ Αιθιοψ, ευνουχος, δυναστης Κανδακης της βασιλισσης Αιθιοπων, ὁς ην επι πασης της γαζης αυτης, ὁς εληλυθει προσκυνησων εις Ἱερουσαλημ. (ỹ. 28) Ην τε ὑποστρεφων, και καθημενος επι του ἁρματος αὑτου, ανεγινωσκε τον προφητην Ἡσαΐαν.

26. *Angelus autem Domini locutus est ad Philippum*, etc.). Angelus Philippum, ut videtur, *vigilantem* allocutus est; puta voce sensibili in assumpto corpore. Et vero si *dormienti* Philippo illa angeli apparitio contigisset, Scriptura verbo id significasset. Cf. Matth. I. 20. II. 12. 13. 19. 22. Act. Ap. X. 3. Αναστηθι *surge* præmittur voci πορευου (*vade*) ex noto illo Hebraismo, quo verbis quibus inest notio *aggrediendi* aliquid, præmittitur simile verbum. Sic 2 Regum VIII. 1 legere est : קוּמִי וּלְכִי *surgito et ito*. Ergo ex αναστηθι (*surge*) confici nequit factam fuisse illam vocem ad *dormientem* Philippum.

Vade contra meridianum). Puta, solem ; i. e. *versus meridiem;* επι την ὁδον, valet Gallicum *sur la route*. Sensus est : ingredere viam, qua Jerosolymis descenditur Gazam. Sed in Græco ipsa via dicitur *descendere*, καταβαινειν. Cf. pag. 53. *Gaza* (עַזָּה), Philistæorum quondam urbs, sita erat versus fines terræ Israëliticæ australes. Eversa fuit ab Alexandro Jannæó (Fl. Joseph. Antiqq. XIII. 13) circa annum 96 ante Christum natum, sed aliquot annis post a Gabinio instaurata. (Fl. Joseph. Antiqq. XIV. 5); via quæ hic dicitur καταβαινουσα απο Ἱερουσαλημ εις Γαζαν,

vulgò creditur per Hebronem fuisse ducta. Quod additur *αυτη εστιν ερημος* (Vulg. *hæc est deserta*), id quidem habeo pro historica quadam parenthesi Lucæ tribuenda. Videntur autem hæc verba referenda esse non ad remotius *την οδον*, sed ad vicinius *Γαζαν*. Scilicet paulò ante obsidionem Hierosolymorum Gaza denuò devastata fuerat (1); qua ex clade nondum surrexerit, quo tempore scribebat Lucas. Hic ergo parenthesi illâ historicâ (*αυτη εστιν ερημος*) obiter notare voluerit Gazam illam, de qua sermo erat, suo tempore fuisse devastatam, nec habitatam.

27. *Et surgens abiit, et ecce*, etc.). Hebræus scripsisset : ... ויקם וילך והנה. Vide supra ad ỳ. 26. Vocem *ιδου* sequente Nominativo absque Verbo Finito ellipticè dictam puta pro *ecce adest*, aut *aderat*, prout contexta oratio postulat. Cf. Matth. III. 17. Luc. XIX. 20. XXII. 38. 47, et 2 Cor. VI. 2. —

vir Æthiops, eunuchus, potens Candacis, etc.). Græca vox *eunuchus* (*ευνουχος*) ab *ευνη cubile* et *εχω* (2) derivata propriè dicitur de eo qui cubile curat vel custodit, qui cubiculo præfectus est, *cubicularius* est. Quod officium quum ab eviratis præstari soleret, *ευνουχος* denotabat etiam spadonem sive *eviratum*, eoque sensu hæc vox occurrit apud Matthæum Cap. XIX. 12. « Evirati autem, quod ad h. l. notat Kuinoel, cum in oriente variis, etiam gravissimis muneribus præficerentur, et esse solerent intimæ admissionis ministri, regum consiliarii, hinc factum est ut vox *ευνουχος* etiam denotaret *ministrum aulicum*, eumdemque *eviratum*, et latiori significatu sumta *ministrum aulicum*, non eviratum. Sic Putiphar, qui tamen uxorem habebat, Genes. XXXVII. 36 a Septuaginta vocatur *σπαδων Φαραω*, et Genes. XXXIV. 1. *ευνουχος Φαραω*, ubi Chaldæus habet רבא דפרעה *dynasta Pharaonis*, non autem גוזא, quo Chaldæi alias de tali utuntur. » Æthiops ille hic dicitur *δυναστης Κανδακης* h. e. *magistratus Candacis reginæ*, sive *minister primarius*. Quare, ne idem bis dicatur, vox *ευνουχος* hoc loco dicta videtur non de *ministro aulico*, sed *de spadone*; qui tamen non putandus sit Candacis *cubicularius*, quum mox dicatur fuisse ejusdem *thesaurarius* (*ος ην επι πασης της γαζης αυτης*). Judæus-ne an gentilis fuerit disputatur. Certè potuit fuisse gentilis, non tamen idololatra, sed unius veri Dei cultor; ut erat gentilis ille centurio, nomine Cornelius (infrà Cap. x), aut quales erant gentiles illi, de quibus sermo est Joh. XII. 20. Cui sententiæ non obstat quod dicit

(1) Flav. Joseph. de B. J. Lib. II. Cap. XVIII. 1. *Αντισχε δε ουδε Σεβαστη ταις ορμαις αυτων, ουδε Ασκαλων· αλλ' επι ταυταις πυρποληθεισαις, Ανθηδονα και Γαζαν κατεσκαπτον.* h. e. « Eorum incursibus (scil. Judæorum) neque Sebaste resistebat, neque Ascalon; sed cum eas flammis vastassent, Anthedona et Gazam funditùs everterunt. »

(2) Verbum *εχω* in istiusmodi vocibus compositis potestatem habet verborum *φυλαττειν, επιμελεισθαι, κηδεσθαι.* Vide Fischeri *Prolusiones de vitiis lexicorum Novi Testamenti*. Prolus. 21. IV.

Baronius, scilicet hoc tempore nondum fuisse Gentibus apertum ingressum in Ecclesiam, sed demum post visionem illam, quæ B. Petro contigit, quamque Lucas refert infra Cap. x. Nam ad hoc responderi potest cum Lintrensi, « licuisse jam inde a Christi resurrectione annunciare Evangelium, etiam Gentibus, juxta mandatum Domini Matth. xxviii, et Marci xvi. Sed quia idem Dominus Salvator volebat initium doctrinæ de Christo, quæ Evangelium dicitur, fieri Jerosolymis, deinde per reliquam Judæam et per Samariam, ut patet ex Lucæ Cap. ult. et Act. 1, idcirco hoc tempore, quo acciderunt quæ hic narrantur, Apostoli nondum Gentilibus Evangelium communicaverant, multo minus eos in Ecclesiam receperant, an diutius eos Judæis solis vacare vellet Deus incerti, usque dum B. Petro illa visio fuit exhibita, de qua Cap. x. At Philippus Diaconus istum Dynastam Æthiopem docuit fidem Christi et baptizavit, non exspectato Apostolorum mandato, ut neque tenebatur exspectare: quoniam ab Angelo Domini et a Spiritu sancto peculiare ejus rei mandatum acceperat. » Æthiopia quæ hic dicitur, intelligenda est Æthiopia superior, quæ Meroë vocabatur. Κανδάκη autem nomen erat ea ætate omnibus Æthiopum reginis commune, ut docet Plinius Hist. Nat. vi. 35. Cf. Rosenmuller *Bibl. Alterthumskunde* Vol. iii. p. 346. sqq. 358. sq. — Pecuniam regiam Persæ *gazam* vocabant; sed Persica ea vox lapsu temporis in Græciam, atque hinc in Latium transiit. In locutione ὃς ἦν ἐπὶ nulla est vocis τεταγμένος aut similis Ellipsis. Vide Bernhardy pag. 247.

Venerat adorare in Jerusalem). Græcè est : ὃς ἐληλύθει *qui venerat.* Vocem ὃς interpres noster non legit. Sensus patet : et ecce aderat ibi obvius Philippo Æthiops quidam, eunuchus, Reginæ Candacis minister primarius, omni ejus gazæ præpositus, qui Jerosolymas venerat adoraturus, indeque jam domum revertebatur (ἦν ὑποστρέφων *hy was op zyne terugreis*) in curru suo vectus, occupatusque in legendo librum Isaiæ Prophetæ. — Προσκυνεῖν et Hebraicum השתחוה in libris sacris tum universe dicitur de *colendo* et *venerando Deum*, tum nonnunquam speciatim de eâ adoratione, quæ cum oblato sacrificio conjuncta est. Cf. Genes. xxii. 5. Ev. S. Joh. Cap. iv. 20, et Lucam Brugensem ad h. l. (1) Atque eo sensu vox προσκυνεῖν hoc loco sumenda videtur. Poterant autem illa sacrificia, quæ Holocausta vocantur, non alia, in templo Jerosolymitano etiam a Gentilibus offerri, Videsis Brugensem in Ev. S. Joh. ad Cap. xii. 20, et Seldenum *de jure naturæ et Gentium juxta disciplinam Ebræorum* Lib. 3. Cap. 4 et 7.

---

(1) Rectè Maldonatus ad h. l. « Quod autem, inquit, dicit mulier *adoraverunt*, eam intelligit *adorationem*, quæ cum sacrificiis, ceterisque publicis ac solemnibus ceremoniis conjuncta erat. Nam Deum orare ... et Samaritanis, et Judæis, ubique licebat ; ... offerre autem sacrificia ... extra Jerosolymitanum templum non licebat, sic Deo jubente Deuter. xiv. 23. 24, et xxvi. 2. Eum enim locum Deus elegerat, ut ibi nomen suum invocaretur, ut Scriptura loqui solet. 1 Paralip. xvii. 12 et xxii. 6, et 2 Paralip. vi. 6.

29—31. Dixit autem Spiritus Philippo : Accede, et adjunge te ad currum istum. (ỹ. 30) Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Isaïam prophetam, et dixit : Putas-ne intelligis quæ legis? (ỹ. 31) Qui ait : Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? Rogavitque Philippum ut ascenderet, et sederet secum.

Ειπε δε το Πνευμα τω Φιλιππω· Προσελθε, και κολληθητι τῳ ἁρματι τουτῳ. (ỹ. 30) Προσδραμων δε ὁ Φιλιππος ηκουσεν αυτου αναγινωσκοντος τον προφητην Ἡσαΐαν, και ειπεν· Αρα γε γινωσκεις ἁ αναγινωσκεις; (ỹ. 31) Ὁ δε ειπε· Πως γαρ αν δυναιμην, εαν μη τις ὁδηγηση με; παρεκαλεσε τε τον Φιλιππον αναβαντα καθισαι συν αυτῳ.

29. *Dixit Spiritus Philippo).* Sentit Salmeron *Spiritum* (το πνευμα) qui hic dicitur, eumdem esse cum eo qui supra (ỹ. 26) vocatus erat *Angelus Domini.* In qua sententia fuisse etiam S. Cyrillum Hierosolymitanum docet Lorinus (ad h. l.); verum errat; nam Cyrillus (Catech. xvi. vi) voces το πνευμα hoc loco ad Spiritum sanctum refert. Si eumdem illum angelum hic indicare voluisset sacer noster historiographus, scripsisset, ut mihi videtur, ειπε δε ὁ αγγελος. Quid enim causæ sit cur, quem modo angelum vocaverat, nunc Spiritum nominaret. Itaque sentio intelligendum hic esse Spiritum sanctum, qui per internam inspirationem aut mentale verbum, ut infra Cap. xiii. 2, et xvi. 6. 7 Philippum jussit ut accederet, seque ad Eunuchi currum adjungeret.

30. *Accurrens autem).* Græcè προσδραμων, *quum accessisset* tam prope ut audire posset legentem, ex iis quæ Æthiops legebat (ỹ. 32) mox intellexit librum Isaiæ Prophetæ ab ipso evolvi. Cui Philippus : αρα γε γινωσκεις, inquit, ἁ αναγινωσκεις, h. e. *intelligis-ne quæ legis?* Qua interrogatione Philippus innuebat obscuriora nec ita plana esse quæ Æthiops legebat, unàque se illi interpretem offerebat. In locutione αρα γε γινωσκεις ἁ αναγινωσκεις elegans quædam est Paranomasia, qualis est etiam 2 Cor. iii. 2. — Particula ἆρα (*num*) in prosa oratione ibi ferè usurpatur, ubi responsiò exspectatur negans id, de quo erat interrogatum. Vide Winerum § 61. 2, et Hermannum ad Vigerum pag. 823. Particula γε hic ferè valet Nostratium *wel*, si dicam : *begrijpt ge wel wat ge leest?*

31. Ingenuè fatetur Æthiops se minime posse assequi sensum eorum, quæ legebat, nisi doctior quis hunc illi declaret. Quare Philippum rogat, hic ut velit se illi præstare doctorem. — Notat ad hunc locum Hugo Grotius : « Non putabat, inquit, tam perspicuam ubique esse Scripturam et expositum omnibus habere sensum, ut nunc faciunt non sellularii tantum, sed et feminæ : qui rectius facerent, si duce sibi opus esse agnoscerent. » Particula γαρ in locutione πως γαρ αν δυναιμην infert *causam* subintellectæ negationis ad quæsitum Philippi; q. d. *intelligis-ne quæ legis? Non*

intelligo; nam (γαρ) *quomodo hæc intelligere possim* (αν δυναιμην), *nisi quis* etc. Cf. Luc. XXIII. 22. Job. VII. 41.

32—33. Locus autem Scripturæ, quam legebat, erat hic : Tamquam ovis ad occisionem ductus est : et sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum. (ỳ. 33) In humilitate judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit, quoniam tolletur de terra vita ejus?

Ἡ δε περιοχη της γραφης ἡν ανεγινωσκεν, ην αυτη· Ὡς προβατον επι σφαγην ηχθη, και ὡς αμνος εναντιον του κειροντος αυτον αφωνος, οὑτως ουκ ανοιγει το στομα αὑτου. (ỳ. 33) Εν τη ταπεινωσει αυτου ἡ κρισις αυτου ηρθη· την δε γενεαν αυτου τις διηγησεται ὅτι αιρεται απο της γης ἡ ζωη αυτου.

32. *Locus autem Scripturæ quam legebat*, etc.). Græca verterem : *locus autem Scripturæ*, *quem legebat*. Vox περιοχη sæpius quidem occurrit eo sensu ut valeat idem ac ὑποθεσις, quod de *argumento* alicujus libri dicitur; sed et *de loco* aliquo scriptoris nonnumquam dictam fuisse vocem περιοχη, non videtur posse negari. Cf. Henr. Steph. in Thes. ad h. v. et Valckenaer ad h. l. Legebat autem Æthiops Isaiæ Cap. LIII. 7. 8. Quâ verò linguâ hanc scripturam legerit, certò dici nequit. Isaiæ locus ut hic Græcè a Luca recitatur, ita planè legitur in versione septuaginta-virali. Sermo autem ibi est, Philippo ipso interprete, de eo quem Propheta vocat *servum Dei* (עבד יהוה), i. e. de Messia venturo. et quidem de morte quam hic innocens perpessurus esset pro redimendo humano genere.

Tamquam ovis — os suum). Hebraica Isaiæ verba sunt : כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גוֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח־פִּיו, quæ liberius reddita ita sonant : *sicut ovis ad jugulationem ducitur nullam vocem edens, et sicut agna, dum tonditur, tacet, ita ille os suum non aperit.* לִפְנֵי גוֹזְזֶיהָ est *coram tondentibus eam;* quem Pluralem LXX scitè per Singularem (του κειροντος αυτον) reddiderunt. Scilicet Pluralis hoc loco, quemadmodum et Genes. XXI. 7, inservit non ad indicandam *pluralitatem* tonsorum, sed ad significandum in universum hoc *genus* hominum. Particula ו in Protasi וְלֹא וגו׳ post כ in Protasi כַּשֶּׂה וגו׳, vim habet *comparativam* (1). Par-

(1) S. Hieronymus, ut mihi videtur, non omninò rectè hunc locum reddidit; nam ita Hebraica vertit : *sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* — Vox *obmutescet* non *Messiam* sed *agnum* spectat.

ticula ו post כ hoc sensu occurrit etiam Proverb. x. 23. 26 et Isaiæ viii. 23. *Subjectum* verbi יִפְתַּח est Messias, sive ille עֶבֶד יְהוָה (*servus Dei*), de quo Propheta vaticinatur; nam si præcedens רָחֵל esset Subjectum verbi יִפְתַּח, quum רָחֵל sit Feminini Generis, scribendum fuisset וְלֹא תִפְתַּח פִּיהָ: Vox נֶאֱלָמָה est 3 Pers. Fem. Sing. præt. formæ *Niktal*, et propter *Atnach* scribitur נֶאֱלָמָה pro נֶאֶלְמָה. Notio formæ *Niktal* hic reflexiva est (*elle se tait*) (1). Prædicatum, quod exprimitur per vocem נֶאֱלָמָה, Grammaticè quidem ad רָחֵל (agna), sed vi parallelismi etiam ad שֶׂה referendum est.

sine voce). Græcè ἀφωνος, puta ἐστι, *est*. Videntur LXX vocem נאלמה habuisse pro Participio Fem. *Niktal*. — Pro *aperuit* in Græco est in Præsenti ἀνοιγει *aperit*.

33. *In humilitate ... vita ejus*). Est hic Isaiæ Capitis LIII versiculus octavus; sed non integer recitatus hic est. Forsitan Philippus legentem interrupit antequam versiculum absolvisset. Hebraicè integer sic legitur : מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ מִי יְשׂוֹחֵחַ כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים מִפֶּשַׁע עַמִּי נֶגַע לָמוֹ: h. e. *Per* (3) *oppressionem* (4) *et judicium* (i. e. *per oppressorium judicium*, per

---

(1) Quam falsò hoc Isaiæ vaticinium interpretati sint Judæi et nonnulli exegetæ recentioros, non est hujus loci enarrare.

(2) Præteritum נֶאֱלָמָה, et pariter formas *Jiktolicas* יוּבָל et יִפְתַּח reddidi per verba Temporis Præsentis; quod cur fecerim, dicère longum sit, nec hujus loci est.

(3) Præpositio מִן ter in hoc versiculo dicta est de *causâ unde*, i. e. *per quam* aliquid fit, ut Genes. ix. 11. מִמֵּי הַמַּבּוּל *per aquas* (ex aquis) *diluvii*. Latini sic adhibent Præpositionem *ex*. Sic Cicero dixit (*Font*. 8) *inimicum esse alicui ex civilibus studiis, atque obtrectatione domestica*.

(4) Verbum עָצַר Chaldaicè (vid. Genes. xl. 11, et Judic. vi. 38), Syriace (Judic. vi. 30), et Arabicè (Sur. xii. 36) dicitur *de premendo*; atque hæc mihi videtur *primaria* ejus verbi notio; *secundariam* vero dicerem esse in *coercendo*, *continendo*; et posteriori hoc sensu verbum עָצַר in Scriptura Hebraica frequenter legitur; sed non occurrit ibi, quod sciam, in notione *premendi*. Videtur tamen hæc *premendi vel opprimendi* notio subjicienda esse Substantivæ voci עֹצֶר, quæ hic, et iterum Psalm. cvii (Vulg. cvi). ỳ. 39 occurrit. In posteriori hoc loco LXX vocem עֹצֶר reddiderunt per θλιψις, per quam vocem

(1) Hendiadijn) *raptus est* ad supplicium (2); *sed ad coævos ejus quod attinet* (3) *quis est qui secum reputet quod e terra viventium excidebatur* (e vivis tollebatur) *ob peccatum populi mei* (4), *percussus pro ipsis* (5). Atque hoc modo præsentem locum sane quam difficilem intelligendum esse putem.

Vulgatæ nostræ auctor S. Hieronymus illum Isaiæ locum sic reddidit : *De augustia, et de judicio sublatus est : generationem ejus quis enarrabit? quia abscissus est de terra viventium propter scelus populi mei percussi eum.* Ex quibus patet S. Hieronymum Hebraica non aliter legisse, quam nunc in Codicibus leguntur; nam quod dicit *percussi eum*, per hæc verba liberius reddere voluerit voces Hebraicas נֶגַע לָמוֹ, vocem autem לָמוֹ sumpsit non pro לָהֶם *ipsis*, sed pro לוֹ *ipsi*, quod fieri potest. Vide Dissertationem meam suprà citatam; pag. 89.

Quod verò attinet ad Græcam hujus loci versionem, verba εν τη ταπεινωσει αυτου ή κρισις αυτου ηρθη indicant Græcum Interpretem (6) Hebraica legisse ita :

---

alibi (1 Reg. xxii. 27; Ps. lxv. 10; Ezechielis Cap. xviii. 18) reddunt vocabula Hebraica לַחַץ *oppressio* et עֹשֶׁק *oppressio*. — (1) Ideo putem Hendiadijn hic esse agnoscendam, quia vox מִשְׁפָּט *judicium* per se non distinctè exprimit *quale* judicium sit intelligendum, æquum-ne an iniquum. Similis Hendiadijs est in hoc Jerem. xxii. 3 : עֲשׂוּ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה *facite judicium et justitiam* h. e. judicium justum.

(2) Puta לֻקָּח ellipticè dictum esse pro לֻקָּח לַמָּוֶת, ut plenè legitur Prov. xxi. 11 : הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת *Eripe eos qui rapiuntur ad mortem.*

(3) De locutione וְאֶת־דּוֹרוֹ quam reddimus : *sed ad coævos ejus quod attinet*, vide quæ scripsimus in libello nostro cui titulus : *Dissertatio Theologica, quâ sententiam vulgo receptam, esse Sacræ Scripturæ multiplicem interdum sensum litteralem, nullo fundamento satis firmo niti demonstrare conatur* J. Th. Beelen. Lovanii 1845, pag. 86-90.

(4) i. e. *ob peccata nostra* מֵעֲוֹנֹתֵינוּ ... מִפְּשָׁעֵינוּ, ut dictum fuerat versiculo quinto præcedenti.

(5) Hebraice est נֶגַע לָמוֹ, quod ad litteram valet : *percussio ipsis*, i. e. *pro ipsis*; nam לָמוֹ mihi est Dativus *commodi*. Sed putem abstracti vocem *percussio* (נֶגַע) dictam esse pro voce concreti נָגוּעַ *percussus*, quæ ipsa vox ab Isaia adhibita fuerat versiculo quarto præcedente, ubi Messias vocatur נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים, *afflictus, percussus a Deo.*

(6) Etsi Græca Bibliorum versio integrà vulgò vocari solet versio septuaginta-viralis, tamen ea deno-

מעצרו משפטו לקח; scilicet eâ ætate sacer contextus sine punctis vocalibus scribebatur, atque etiam ita, ut passim continuâ serie sine intermedio spatio voces conscriberentur. Jam fac accidisse ut culpâ librarii ex duabus *Mem* vocis וממשפט altera omissa fuerit in exemplari quo usus est Interpres Græcus, tum hic legerit continuâ serie hoc modo : מעצרומשפט, quæ intellexerit ita dividenda esse ut pronunciaverit מעצרו משפט. Pone verò etiam, jam tum factum fuisse, quod deinceps factum est, ut nempè ad explendum vacuum lineæ spatium (1) appicta fuerit nota cujuspiam litteræ, v. g. *Wav*, quam (2) interpres ille habuisset pro Affixo vocis משפט; hoc si ponas, certe modum indicaveris quo fieri potuerit, ut Græcus interpres verterit *ἡ κρισις αυτου*. Sed enimverò fatendum est parum verisimile videri, ea omnia accidisse, quæ posuimus. Quidquid sit, nolim dicere Græca *εν τη ταπεινωσει αυτου ἡ κρισις αυτου ηρθη* omninò respuere sensum, quem Hebraicis מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח subjecimus; nam reddi forte possent : *in* (3) *oppressione* (4) *ejus sententia ejus* (condemnatoria) *extorta fuit* (5). — Reliqua pars Alexandrinæ versionis hujus versiculi sic legitur : *την δε γενεαν αυτου τις διηγησεται, ὅτι αιρεται απο της γης ἡ ζωη αυτου.*

---

minatio strictiori sensu non nisi ad Pentateuchum pertinet; nam in confesso est non eosdem fuisse Pentateuchi, et reliquorum sacrorum librorum interpretes. — Belga doctissimus, Pater Smitius, de versione illa Alexandrina eruditè scripsit in variis suis Prolegomenis, ubi et professus est (Prolegom. Pentateuchi 173. p. 94) se *cellularum seu domuncularum historiam, mirabilem illum interpretum consensum, et, qui inde consequitur, peculiarem Divini numinis afflatum, cum S. Hieromnymo omninò reprobare.* Respiciebat Smitius S. Hieronymi Prologum in Genesin, ubi hic inter alia hæc scribit : « *Et nescio, inquit, quis primus auctor Septuagenta cellulas Alexandriæ mendacio suo exstruxerit, quibus divisi (interpretes) eadem scriptitarent, quum Aristæus ejusdem Ptolemæi ὑπερασπιστης, et multo post tempore Josephus, nihil tale retulerint, sed in una basilica congregatos, contulisse scribant, non prophetasse. Aliud est enim vatem, aliud esse interpretem; ibi Spiritus ventura prædicit; hic eruditio et verborum copia, ea quæ intelligit, transfert. Nisi forte putandus est Tullius Aeconomicum Xenophontis, et Platonis Protagoram, et Demosthenis pro Ctesiphonte afflatus rhetorico Spiritu transtulisse.* »

(1) In Scriptura Hebraica initium lineæ semper ducitur ab integra voce; nuspiam vero vocem dividunt Hebræi, ut partem ejus unam linea una, alteram altera habeat.

(2) Puta in ejus exemplari voces hoc modo fuisse exhibitas :

ו מעצרומשפט . . . .

לקח . . . .

(3) Legerit בעצר pro מעצר, ut I Sam. (I Reg.) vi. 20 pro לעמד *stare* habet *διελθειν*, adeòque legit לעבר.

(4) *Ταπεινωσις* dici potuit de oppressione quam quis patitur; sic dicitur (Deuter. xxvi. 7) de oppressione Israëlitarum in Ægypto : *και ειδε την ταπεινωσιν ἡμων και τον μοχθον.* Cf. etiam Psalm. ix. 15.

(5) *Αιρεω* de *rapiendo*, inclusa notione violentiæ, dicitur v. g. Luc. xi. 22.

απο των ανομιων του λαου μου ηχθη εις θανατον. Quæ verba Græca dici possunt referre sensum contextûs Hebraici, si illa hoc modo reddere volueris : *quod autem attinet ad coætaneos ipsius* (*την δε γενεαν αυτου*) (1), *quis eorum dicturus est : tollitur de terra vita ejus, ad mortem ductus est ob iniquitates populi mei* (2).

34—35. Respondens autem eunuchus Philippo, dixit : Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo? (ỳ. 35) Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens a Scriptura ista, evangelizavit illi Jesum.	Ἀποκριθεις δε ὁ ευνουχος τῳ Φιλιππῳ ειπε· Δεομαι σου, περι τινος ὁ προφητης λεγει τουτο; περι ἑαυτου, η περι ἑτερου τινος; (ỳ. 35) Ἀνοιξας δε ὁ Φιλιππος το σ7ομα αὐτου, και αρξαμενος απο της γραφης ταυτης, ευηγγελισατο αυτῳ τον Ιησουν.

34. *Respondens autem*, etc.). Cum in curru Æthiopi adsedisset Philippus, hunc ille sic affari *cœpit* (*αποκριθεις.* Vide supra ad ỳ. 24) : obsecro te, inquiebat, de quonam Isaias hoc (*sicut ovis*, etc.) dicit? de se ipso, an verò de alio quopiam? — Scilicet traditione constat (3) Isaiam prophetam sub Manasse crudeliter necatum interiisse. Hoc autem noverit etiam Æthiops ille; quare Philippum rogat an forte illo loco (*sicut ovis*, etc.) Isaias de se suaque morte loquatur.

35. *Aperiens autem*, etc.). Ab illo Isaiæ effato exorsus (*απο της γραφης ταυτης αρξαμενος*) Philippus, Æthiopem docuerit sermonem ibi esse non de propheta ipso, sed de Messia; et quæ de illo ibi fuerant prædicta, ea ad amussim in Jesu Nazareno fuisse adimpleta; quibus addiderit quæ præterea Æthiops edocendus erat de Jesu persona et doctrina. « Formulæ *ανοιξαι το στομα αὐτου* (Matth. v. 2), *επαραι την φωνην αὐτου*, (Act. II. 14), *επαραι τους οφθαλμους αὐτου* (Joh. IV. 35), *εκτειναι την χειρα* (Matth. VIII. 3), verbis *tangendi*, et *videndi*, et *loquendi*, quemadmodum et verba *πορευθηναι* (Matth. II. 8), *ελθειν* (Matth. XIV. 33), *απελθειν* (Matth. XIII. 46), *ὑπαγειν* (Matth. XIII. 44) *προσελθειν* (Matth. XV. 12), *αναστηναι* (Marc. VII. 24), *λαβειν* (Matth. XIII. 33) verbis et formulis actionem quamdam corporis et animi declarantibus addita, vi omni carent, neque adeò indicant magnitudinem cupiditatis studiique eorum, qui *loqui*, *cernere*, *tangere*, *agere*, aliquid dicuntur, ut grex Lexicographorum imperitus clamat. » Hæc Fischerus in *Prolusionibus de vitiis Lexicorum novi Testamenti* : Prolus. IX. p. 223. sq.

---

(1) Accusativus est *absolutus*, qualis occurrit etiam Ecclesiastici. Cap. XL. 2. Cf. Hoogeveenium ad Vigeri Cap. III. Sect. I. IX. a fine. De notione, quæ hoc loco subjicienda sit vocabulo *γενεα*, disputavimus in Dissertatione suprà (p. 184) citata, pag. 86—88. — (2) Græcus hoc loco Hebraica liberius transtulit. — (3) Testimonia antiquorum non pauca, quæ ad hanc rem faciunt, collegit Wetstenius ad Cap. XI. ỳ. 37 epistolæ ad Hebræos.

36—38. Et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam : et ait Eunuchus : Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? (ỹ. 37) Dixit autem Philippus : Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait : Credo, Filium Dei esse Jesum Christum. (ỹ. 38) Et jussit stare currum : et descenderunt uterque in aquam, Philippus, et Eunuchus, et baptizavit eum.

Ὡς δε επορευοντο κατα την ὁδον, ηλθον επι τι ὑδωρ· και φησιν ὁ ευνουχος· Ἰδου ὑδωρ· τι κωλυει με βαπτισθηναι; (ỹ. 37) Ειπε (1) *δε ὁ Φιλιππος·* Ει *πισΊευεις εξ ὁλης της καρδιας, εξεσΊιν.* Απο*κριθεις δε ειπε·* Πισΐευω *τον υἱον του* Θεου *ειναι τον* Ἰησουν Χριστον. (ỹ. 38) Και *εκελευσε σΊηναι το ἁρμα· και κατεβησαν αμφοτεροι εις το ὑδωρ, ὁ, τε Φιλιππος και ὁ ευνουχος· και εβαπτισεν αυτον.*

36. *Et dum irent*, etc.). Gr. *επορευοντο* in Formâ mediâ (*comme ils s'acheminaient*) *κατα την ὁδον langs den weg*, venerunt *επι τι ὑδωρ ad quamdam aquam*, puta scaturientem e fonticulo quodam ; de quo vide Euseb. *de locis Hebraicis*, ad vocem *Βεδσωρ*. *En adest aqua* (*ιδου ὑδωρ*. Vide supra ad ỹ. 27), inquit, quid obstat quo minus hâc aquæ opportunitate utar ad recipiendum baptismum? — Patet hinc Eunuchum a Philippo tum de aliis, tum etiam de necessitate baptismi fuisse institutum. Quem cum a Philippo peteret, unà implicitè profitebatur fidem plenam se habere iis quæ ab illo fuerat edoctus.

37. *Si credis ex toto corde licet*). i. e. si integro corde, nec ficta fide credis ea, quæ a me edoctus es, nihil obstat quominus statim baptizeris. — Respondet Æthiops : credo, inquit, Jesu Christi divinitatem, cumque esse Filium Dei profiteor. — Notat ad hunc locum Cornelius a Lapide : « Multa alia, inquit, credenda sunt, ut quis dignè suscipiat baptismum, ut mysterium S. Trinitatis, Ecclesia Catholica, remissio peccatorum, resurrectio carnis, et cetera, quæ Symbolo Apostolico continentur. Quare dubium non est ea evangelizasse Philippum, et credita esse ab

---

(1) VAR. LECT. Versiculus 37 integer abest a Codd. ABCGH, multisque Minusculis. Nec legitur in versionibus antiquis Copt. Sahid. Æthiop. ; nec lectus fuit a S. Chrysostomo et Theophylacto. Integer vero legitur, etsi cum quadam varietate lectionis, in Cod. E (Cod. D hac parte mutilus est ; et Cod. F non nisi pauca quædam sacri contextûs fragmenta continet), et in Minusculis non paucis, quos recenset Scholzius. Legitur item in versionibus antiquis Itala, Syriaca (cum asterisco), Vulgata, Armenica, Slavonica, et Arabica, quæ edita est in Waltonii Bibliis polyglottis. Porrò versiculum hunc in suis codicibus legerunt SS. Irenæus, Cyprianus et Pacianus, quorum verba citat Sabatierius (ad h. l.). Legerunt pariter Oecumenius et V. Beda (vid. Sabat. ad h. l.). Quare nolim habere versiculum illum pro interpolato; præsertim quum speciem glossematis cujuspiam nullatenus referat. Talia enim sunt quæ hoc commate dicuntur, ut dramaticè referant actum ab Eunucho et Philippo positum. Atqui ejus modi non sunt, quæ cognoscuntur glossemata.

Eunucho. Præcipuum ergo articulum de Christi divinitate dumtaxat hic nominat Lucas, et sub eo ceteros intelligit; quia is unus toti orbi erat novus et penè incredibilis; cum ergo ubique præ ceteris prædicabant et inculcabant Apostoli. Similiter non est dubium Philippum exegisse, et Eunuchum exhibuisse signa doloris et contritionis de peccatis admissis. Hic enim dolor requiritur ante baptismum, ut quis sit capax remissionis eorumdem et justificationis. » Cf. S. Aug, Lib. 1, *de Fide et operibus Cap.* 8 et 9.

38. *Descenderunt uterque in aquam).* Ex his colligi posse videtur Eunuchum *per immersionem*, ut ajunt, baptismum suscepisse. Ceterùm, modus conferendi baptismum res est meræ disciplinæ, adeòque variationi subjecta. Videsis erudite hac de re tractantem Perrone, in suis Prælect. Theolog. Vol. vi. *de Baptismo*, Cap. 1. Proposit. 2; item doctissimi Binterimii *Denkwurdigkeiten*, I Band, I Theil. p. 105 sqq.

39—40. Cum autem ascendissent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, et amplius non vidit eum Eunuchus. Ibat autem per viam suam gaudens. (ỳ. 40) Philippus autem inventus est in Azoto, et pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis, donec veniret Cæsaream.

῾Οτε δε ανεβησαν εκ του ὑδατος, πνευμα Κυριου ἡρπασε τον Φιλιππον, και ουκ ειδεν αυτον ουκετι ὁ ευνουχος· επορευετο γαρ την ὁδον αὐτου χαιρων. (ỳ. 40) Φιλιππος δε εὑρεθη εις Αζωτον· και διερχομενος ευηγγελιζετο τας πολεις πασας, ἑως του ελθειν αυτον εις Καισαρειαν.

39. *Spiritus Domini rapuit Philippum).* Intelligimus Philippum nullâ suâ, sed Spiritus sancti operâ e loco ubi erat et ex oculis Æthiopis abreptum fuisse in Azotum: Modum, quo id factum sit, Lucas distinctè non refert. Græca επορευετο γαρ Interpres noster reddidit: *ibat autem.* Ego verò an Particula γαρ uspiam eam notionem habeat, vehementer dubito. Winerus (1) præcipit voculam γαρ hoc loco reddendam esse per *enim;* vult autem *causam* hic dari *cur* Philippum Æthiops amplius non vi-

(1) Ait (§ 57. pag. 533. edit. 5): « *Act.* viii. 39 *enthalten die Worte* επορευετο γαρ *offenbar die Ursache, warum der Kämmerer den Philippus nicht mehr sah.* In eamdem sententiam scribit Meyer (Kommentar über das N. T. ad h. l.): *Gleich nach der Taufe eilte Philippus unwillkürhlich, vom heil. Geiste getrieben, ohne Weiteres von seinen Täufling hinweg. Aber von einem unsichtbaren Entführtwerden (etwa durch die Luft) enthält der Text nichts; denn das* ουκ ειδεν αυτον ουκετι ὁ ευνουχος *wird sehr bestimmt dadurch begründet* (επορ. γαρ) *dass der Eunuch seine Reise fortsetzte, also nicht dem hinwegeilenden Lehrer nachfuhr, welcher deshalb aus seinem Gesichte verschwand.*

deret. Atqui falsum hoc est; nam contexta oratio docet Philippum ideò non amplius visum fuisse ab Æthiope, quia Philippus abreptus fuerat ex oculis Æthiopis, non vero quia Æthiops, relicto Philippo, cœptum iter pergebat. Ut mihi videtur, Particula γαρ hic valet (γοῦν) *igitur*; vide supra ad Cap. IV. 34. Itaque sensus sit : *Æthiops amplius non vidit Philippum; continuabat igitur iter suum.* Επορευετο (vid. supra, p. 187) την ὁδον. Isocrates sic dixit : μακραν ὁδον πορευεσθαι. De Accusativo hoc loco videsis Kühner § 554.

40. *Philippus autem inventus est*, etc.). Gr. εὑρεθη *werd bevonden te zyn*; nisi forte dicendum sit Aor. Pass. hic habere notionem Medii (Cf. Winer § 39. 5. § 40. 2]; tum verò vertendum foret : *hy bevond zich*. De præpositione εις vide quæ notavimus in Ep. ad Philipp. ad Cap. II. ỳ. 11. pag. 68. Αζωτος (אַשְׁדּוֹד Jos. XIII. 3) a Gaza distabat 34 milliariis. Vide *Relandi Palestinam*; pag. 706. sqq. Indè, ex Azoto, inquam, Philippus more humano perrexit Cæsaream Palæstinæ, interea temporis Joppæ, et in ceteris civitatibus omnibus quas transibat (διερχομενος), Evangelium prædicando, donec veniret Cæsaream Palæstinæ, quo in loco domicilium suum habuisse videtur (Act. XXI. 8).

CAPUT NONUM.

ARGUMENTUM. *Non satis habet Saulus Jerosolymis vexasse Christianos, sed etiam alibi in eos sævire statuit. Itaque petitis a summo Judæorum Pontifice epistolis delegatoriis, Damascum pergit, Christianos ibi commorantes persecuturus* (1-2). *Sed quum jam non procul abesset ab ea civitate, ad Jesu illi apparentis vocem ferox homo dejicitur, et derepente, mirabiliter in eo operante divina gratia, ex sævissimo persecutore Christi, discipulus fit Christi*(3-7). *Illo jubente Saulus ingreditur Damascum, ubi ad eum divinitùs mittitur Ananias, a quo baptizatur* (7-19). *Et qui Damascum iverat Christum persecuturus, Damasci Christo initiatus, Damasci palam ac libere mox Christum prædicat Judæis* (19-23). *Sed quum ibi deinceps populares sui increduli consilium iniissent ut eum per insidias interficerent, ille, Damasco aufugiens, manus eorum evadit* (23-26). *Jerosolymas deinde profectus, primum quidem suspectus ibi habetur a cœtu Christianorum; sed quum Barnabas Apostolis exposuisset quæ in Saulo gesta erant, mox familiariter cum Fratribus versatur* (26-29). *Interea in Urbe cum Judæis Hellenistis de nova religione disputat; sed hi invicto disputatori necem machinantur; quare a fratribus deducitur Cæsaream, hinc Tarsum profecturus* (29-30). *Describitur*

porrò lætus Ecclesiæ in Judæa, Galilæa et Samaria status (31). *Petrus eo tempore varias regiones peragrando, novellos Christianorum cœtus pastor vigil invisit; qua occasione Lyddæ paralyticum quemdam, Aeneam nomine, sanitati restituit; et in vicina urbe Joppa Tabitham a morte ad vitam revocat; ex quibus miraculis res Christiana Lyddæ, Joppæ, et per Saronæ campos, magnum capit incrementum* (32-42). *Petrus Joppæ hospitio exceptus apud opificem quemdam coriarium, nomine Simonem, aliquamdiu ibi commoratur* (43).

1—2. Saulus autem adhuc spirans minarum, et cædis in discipulos Domini, accessit ad principem Sacerdotum, (ỳ. 2) et petiit ab eo epistolas in Damascum ad synagogas: ut si quos invenisset hujus viæ viros, ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem.

Ὁ δε Σαυλος ετι εμπνεων απειλης και φονου εις τους μαθητας του Κυριου, προσελθων τῳ αρχιερει, (ỳ. 2) ῃτησατο παρ' αυτου επιστολας εις Δαμασκον προς τας συναγωγας, ὅπως εαν τινας εὕρῃ τὴς ὁδου οντας ανδρας, τε και γυναικας, δεδεμενους αγαγῃ εις Ἱερουσαλημ.

1. *Saulus autem adhuc spirans minarum*, etc.). Transitur (δε) ad historiam conversionis Sauli. Quamquam Jesu discipuli Jerosolymis gravissima quæque perpessi fuerant, flagella, inquam, carceres, mortem denique ipsam, (Cf. Cap. VIII. 1. XXII. 4. 5. XXVI. 9-12), operam ad hoc præstante imprimis Saulo; tamen vel sic nondum exsaturatum erat odium ejus in Christianos; sed *adhuc* (ετι) ex ferociente suo pectore minas cædemque adversus (εις) eos anhelabat. — Græcum εμπνεω nunc de *inspirando*, nunc de *adspirando* dicitur. Est etiam ubi Compositum hoc εμπνεω accipitur pro Simplici πνεω (vide Henr. Steph. in Thes. ad h. v.), quod et in præsenti loco factum esse putem. Itaque εμπνεων mihi valet *spirans*, h. e. *anhelans*, quo sensu Cicero dixit (Cat. 2. 1) : *Catilina anhelans scelus;* et alibi (Auct. ad Her. 4. 55) : *anhelans ex imo pectore crudelitatem*. Eodem modo Græci verbum πνεω passim cum Accusativo construunt. Sic Theocritus dixit : φονον πνεοντες, et Euripides : θυμον εκπνεων (apud Win. § 30. 9). Sed in istiusmodi oratione πνεω etiam construitur cum Genitivo, quem *genitivum materiæ* vocant Grammãtici. Vide Kühner § 527. Sic Aristophanes dixit (Equit. 435) : κακιας και συκοφαντιας πνει. Alia exempla legere est apud Wetstenium (ad h. l.). Belgicè hic dicerem : *Saulus nu, nog immer bedreiging ademend en moord, ging tot den Hoogepriester, en* etc. — Duo Participia εμπνεων et προσελθων ponuntur hic asyndeticè; de qua Syntaxi Græcis sat frequenti, videsis Winerum. § 46.

3, et Kühnerum § 676. Participium προσελθὼν pendet hic ab ᾐτήσατο tamquam effectus a sua causa : *quia* etiamnum anhelabat cædem, *ideò* Pontificem adiit, et petiit, etc.

2. *Et petiit ab eo epistolas in Damascum ad synagogas*, etc.). Gallicè diceres : *des lettres pour Damas* (εἰς Δαμασκὸν) *aux chefs des Synagogues* (πρὸς τὰς συναγωγὰς) *de cet endroit*. Intellige epistolas a summo Pontifice eodemque præside Synedrii (1), totius hujus collegii nomine datas ad præfectos Synagogarum Damascenarum; ex quibus litteris constaret Saulum a toto Synedrio Damascum fuisse ablegatum, atque illius auctoritate et jussu ibi esse acturum; cui adeò præfecti Synagogarum, sicubi res id postularet, opem ferre deberent. Cf. Act. XXII. 5. XXVI. 12. Summo Judæorum pontificatu eo tempore fungebatur aut Cajaphas, aut hujus in eo munere successor Jonathan; nam sumimus conversionem Pauli incidisse in annum trigesimum sextum post Christum natum (2). « *Damascus* Hebraicè דַּמֶּשֶׂק, civitas antiquissima (Genes. XIV. 15. XV. 12), et celeberrima (3), sita erat in planitie amœnissima et fertilissima inter Libanum et Antilibanum, in ea Syriæ parte, quæ in libris sacris Syria Damascena (אֲרַם דַּמֶּשֶׂק), a Strabone (Lib. XVI. p. 1095) Cœlesyria (Κοιλησυρία *Syria cava*) appellatur.

ut si quos invenisset, etc.). Litteras illas delegatorias Saulus petiverat *in eum finem ut si* (ὅπως ἐὰν) quos deprehendisset *esse hujus sectæ* (τῆς ὁδοῦ ὄντας), sive viros sive mulieres, in hos manus injicere posset, vinctosque deducere Jerosolymas, ibi tamquam patriæ religionis desertores et hostes a Synedrio judicandos et supplicio afficiendos. — Vox ὁδὸς (*via*) Metaphorice hic dicitur de via quam quis in re religiosâ inivit, hoc est, de religione quam quis amplexus est, cujusque instituta sequitur. Ὁδὸς de *Religione Christiana* sic iterum dicitur infrà Cap. XIX. 9. XXII. 4; item in libro Judith Cap. V. 8. Hebræi hoc sensu usurpabant vocem דֶּרֶךְ *via*, imo licet, meâ quidem sententiâ, Hebraismum agnoscere in usu hujus vocabuli, quamquam vox ὁδὸς apud recentiores Græcos etiam de *secta* dicta fuit. Sic Lucianus scripsit (apud Kuinoel ad h. l.) : ἁπάσης ὁδοῦ πεπειραμένος ἐν φιλοσοφίᾳ *omnes philosophorum sectas expertus*. Articulus in τῆς ὁδοῦ non est Demonstrativi Pronominis loco positus, verum *definitè notat viam*, quæ unicè objiceretur animo Theophili, ad quem scribit

(1) Vide Ackermanni Archæolog. § 238. — (2) Cf. Hug. Einleitung in die Schriften des N. T. Edit. IV. p. 278. — Flav. Joseph. Antiqq. XVIII. 4. — (3) « Hæc urbs, regibus nunc suis usa, nunc Davidis, nunc Jeroboami Secundi, nunc Assyriorum, Babyloniorum, Persarum, Seleucidarum, Romanorum imperio subjecta, Pauli vero tempore ab Areta, rege Arabiæ eodemque socero Herodis Antipæ expugnata, tantam habuisse dicitur Judæorum multitudinem, ut Josephus (B. J. II. 35), Nerone imperante, a Damascenis Judæorum decem millia, collecta forte in thermis publicis, trucidata esse narrat. » Wahl in Clavi N. T. ad h. v.

Lucas. Locutio ειναι τινος ὁδου refert Nostratium loquendi modum, quando dicunt : *ik ben van dat gevoelen;* aut Gallorum, v. g. in hoc : *ceux qui sont de la Religion prétendue réformée.* « Scilicet verbum ειναι cum Genitivo, ut notat Hoogeveenius (ad Vig. Cap. v. Sect. vi. xii), generaliter fere notat possessionem vel propriam vel metaphoricam; et cui servimus, gratias debemus, adhæremus, cujus verbis adducimur, vel partes sequimur, *illius* esse dicimur. »

Patet ex iis quæ hoc versiculo dicuntur, etiam Synogogas extra Judæam positas Jerosolymitani Synedrii jurisdictioni fuisse subjectas. Et noverit Synedrium Aretam regem, cui tunc temporis parebat Damascus (2 Cor. xi. 32), (1) non prohibiturum quominus Saulus, quæ in mandatis haberet, exsequi posset. Aretas ille filiam suam Herodi Antipæ matrimonio junxerat; ex quo nonnulli conjecerunt hunc Aretam fuisse Judæorum proselytum. De jure damnandi capitis in re religiosa Judæis sub imperio Romanorum relicto, diximus suprà p. 163. — Credibile est Christianos Damascenos ex eorum fuisse numero, qui Jerosolymis, die Pentecostæ ad Petri concionem commoti, suscepto baptismo Christo fuerant initiati. Vide supra Cap. ii. 9-11 et 41.

3—4. Et cum iter faceret, contigit ut appropinquaret Damasco : et subito circumfulsit eum lux de cœlo. (ỳ. 4) Et cadens in terram audivit vocem dicentem sibi : Saule, Saule, quid me persequeris?

Εν δε τῳ πορευεσθαι εγενετο αυτον εγγιζειν τη Δαμασκῳ· και εξαιφνης περιηστραψεν αυτον φως απο του ουρανου. (ỳ. 4) Και πεσων επι την γην ηκουσε φωνην λεγουσαν αυτῳ· Σαουλ, Σαουλ, τι με διωκεις;

3. *Contigit ut appropinquaret Damasco).* Gr. Εγενετο αυτον εγγιζειν τη Δαμασκῳ. Damascus ab Jerusalem distabat itinere quinque dierum. Εγενετο dicitur *impersonaliter*, ut a Latinis *accidit ut.* Et construitur εγενετο cum Infinitivo et Accusativo, ut Marc. ii. 23. Luc. iii. 21, et in hoc libro frequenter, v. g. infrà ỳ. 32. In præsenti loco εγενετο ferè sensu caret. Pro εγγιζειν τινι τοπῳ ut dicitur hic, alibi (Matth. xxi. 1. Marc. xi. 1) occurrit εγγιζειν εις τινα τοπον. — De conversione Sauli, quæ hic narratur, sermo iterum est infra Cap. xxii. 4-22, et Cap. xxvi. 9-20, quæ loca hic conferenda sunt. Saulum itineris sui in Damascum comites habuisse, adeòque plures adfuisse testes eorum quæ illi prope Damascum acciderunt, ex serie narrationis constat. Vide infra ỳ. 7. 8, et Cap. xxii. 9. 11. xxvi. 13. 14. Acciderunt autem quæ hic narrantur circa tempus meridianum. Vide Cap. xxii. 6, et xxvi. 13.

(1) Quo jure et quo tempore Damascus ditionis Arabicæ facta fuerit, disquirit Cellarius in Dissertatione *De amœnitatibus historicis et geographicis ex itineribus S. Pauli Apostoli collectis.* Legitur in Thesauro Ugolini, Tom. vii. p. 1183.

et subito circumfulsit eum lux de cœlo). Derepente (*ἐξαίφνης ex improviso*) in plena meridie illum lux *cœlitus* (puta ex superiore aëre) *delapsa* (*ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ*) circumfulsit, Græcè *περιήστραψε*. Pro Verbo *περιαστράπτειν* est infrà Cap. xxvi. 13, Verbum *περιλάμπειν*. Utrumque valet Nostratium *omstralen*. Erat autem illa lux *copiosa*, *ingens*, *ἱκανὸς* (Cap. xxii. 6), tantaque *ut splendorem solis superaret* (Cap. xxvi. 13); nec ea unum Saulum, sed et comites ejus simul circumfulgebat (ibid.). Putamus autem lucem hanc non esse aliam intelligendam, quam eam quæ irradiabat a glorioso corpore Christi, qui se corporaliter præsentem tunc conspiciendum Saulo præbebat (1). Neque enim dubitandum est, quin Christus corporaliter ad terram descenderit, ut se Saulo ostenderet; hoc enim, ut videbimus, tota series narrationis disertissimè docet; imo Paulus ob id quod sibi Damascum eunti accidit, resurrectionis Christi testem se appellat in priore ad Corinthios (Cap. ix. 1, et xv. 8). Rectissime S. Thomas (Sum. 3. p. Q. 57. Act. vi, ad 3) » : *Et ne quis credat*, inquit, *hoc* (scil. quod Saulo in via Damascena contigit) *factum fuisse*, *non Christo ibi corporaliter præsente*, *sed aliqualiter apparente*, *contrarium apparet per hoc quod ipse Apostolus dicit* 1ª *ad Corinth.* xv *ad confirmandam resurrectionis fidem :* Novissime (2) omnium tamquam abortivo visus est et mihi. *Quæ quidem visio veritatem resurrectionis non probaret*, *nisi verum Christi corpus visum fuisset ab eo.*

4. *Et cadens in terram)* Græcè *καὶ πεσών*, h. e. *et collapsus in terram;* haud dubiè ob ingentem illam lucem terrore perculsus, indeque viribus destitutus. Nec verò Saulus tantùm, sed et comites ejus universi ad fulgurantem eam lucem humi prostrati sunt, ut ipse Saulus narrat (infrà Cap. xxvi. 14). Nec pugnat cum hoc, quod infrà (ў. 7 hujus capitis) de Sauli comitibus dicitur *εἱστήκεισαν ἐνεοί*, *stabant stupefacti;* nam profectò potuerunt prolapsi mox in pedes resurrexisse. Quamquam dubitari forsitan potest an in hâc locutione : *εἱστήκεισαν ἐνεοί*, Verbum *εἱστήκεισαν* eam vim habeat ut necessariò connotet *statum erectum* attonitorum. Certè Nostrates ubi dicunt *zy stonden verbaasd*, nihil attendunt utrum attoniti stantes sint nec-ne.

audivit vocem dicentem sibi). Series narrationis indicat Saulum Jesu ad se loquentis prius vocem audivisse quam speciem vidisse. Nempe fulgurantis istius luminis ictu veluti percussus, clausis jacuerit oculis, quos ad vocem Jesu illum alloquentis jam ad se rediens aperuerit, apertosque in loquentem direxerit. Tum ergo loquentem ad se Jesum oculis suis adspexit, ut ipse de se testatur; nam (I Cor. xv. 8) se annumerat inter illos qui corporeis suis oculis Jesum Christum redivivum viderant :

(1) Cf. Corn. a Lap. ad h. l., et S. Thom. Sum. 3. p. q. 45. Art. 1. 2. 3. q. 54. Art. 1. 3.

(2) Verba hæc Apostoli referri nequeunt, nec ad visionem illam, quæ illi oblata fuit Jerosolymis in Templo oranti (Act. xxii. 17), nec ad eam, de qua sermo est in 2 ad Corinth. xii 2-4. Cf. Estium ad 1 Corinth. xv. 8.

Novissime autem omnium, inquit, *tamquam abortivo visus est et mihi* (ὤφθη κἀμοί); et alibi (ibid. Cap. IX. 1) exclamat : *Nonne*, inquit, *Christum Jesum Dominum nostrum vidi?* Ad hæc, ipse narrat (infrà Cap. XXII. 14) Ananiam ita sibi dixisse : *Deus patrum nostrorum præordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres justum, et audires vocem ex ore ejus.* Atqui noluit profectò Paulus referre alterius aliquod de se dictum, quod falsum esse sciret. Denique Barnabas, qui ex ipso Sauli ore didicerit quæ illi contigerant, Apostolis narravit, ut refert Lucas (Cap. IX. 27), *quomodo Saulus in via vidisset Dominum.* Tandem quod Lucas de Sauli comitibus dicit (ỷ. 7), eos nempe *vocem quidem audivisse*, *neminem autem vidisse*, hunc profectò sensum habet, ut significetur Jesum a Paulo quidem fuisse conspectum, a ceteris verò non item. Nec est cur quis hic objiciat fieri non posse ut, si Saulus Jesum viderit, eumdem pariter non viderint Sauli comites. Nam, quod supra (ad Cap. VII. 55) jam observavimus, testatur Daniel (Cap. X. 7) simile quid sibi accidisse : *Vidi,* inquit, *ego Daniel solus visionem; porrò viri, qui erant mecum, non viderunt.*

Sed dicat quis : si Saulus reapse oculis suis corporeis Jesum vidit dum hic ad eum loquebatur, qui fit ut statim post illum sermonem Saulus dicatur *suos aperuisse* (1) *oculos;* nam si tum demum eos aperuit, clausis oculis huc usque fuerat; quod si hoc, nec potuit *vidisse* Jesum. Deinceps autem non vidit, quum *postquam aperuisset oculos* dicatur fuisse cæcus; ergo omninò non vidit.

Ad hæc respondemus : Verba (ỷ. 8) ἀνεῳγμένων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐδένα (οὐδὲν) ἔβλεπε non esse reddenda : *cumque aperuisset oculos suos, neminem* (nihil) *vidit;* sic enim Græcè scribendum fuisset : ἀνοίξας δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. Verum sensus est : *quamquam aperti et non clausi erant ejus oculi, tamen neminem (nihil) videbat.* Ergo tantum abest ut Saulus hic dicatur clausis jacuisse oculis dum eum Jesus adloquebatur, ut potius contrarium affirmetur. Itaque apertos in Jesum oculos suos direxit Saulus dum duravit illud eum inter et Jesum colloquium. Factum autem est ut, quem primùm statim viderat, mox amplius non videret, caligantibus nempe ejus oculis ob vehementiam illius lucis quæ a glorioso Jesu corpore irradiabat (2). Atque ita rem accidisse Saulus ipse sat perspicue nos docet; nam qui de se dixerat se Jesum vidisse, idem affirmat (Cap. XXII. 10. 11.) se sub finem colloquii ob *fulgorem illius lucis* amplius non potuisse videre, et opus habuisse aliquo, qui se ad manum deduceret

---

(1) Ita Meyer (Kommentar über das N. T) ad verba Cap. IX. 8 : ἀνεῳγμένων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν· ad que verba notat hæc: « *Also,* inquit, *hatte Saulus mit* verschlossenen *Augen seit der Erscheinung des Lichtglanzes* (ỷ. 4) *auf der Erde gelegen; — ein Beweis das keine* äussere *Erscheinung der Person Jesu statt gefunden hatte.* »

(2) S. Chrys. Hom. XIX in Act. Ap. : Πάσχει δὲ καὶ τὰς ὄψεις διότι ἡ ὑπερβολὴ τοῦ φωτὸς πλήττειν εἴωθε. h. e. « *Laborat autem oculis, quia nimia lux lædere solet.* »

Damascum. Sauli comites, ut non audierunt vocem Jesu loquentis (Cap. xxii. 9), ita nec viderunt loquentem (Cap. ix. 7), adeòque nec durante illo colloquio perculsi fuère eorum oculi ingenti illa luce, quæ a glorioso Jesu corpore continuò irradiabat; illorum oculis, inquam, ea lux visibilis fuit tantummodò primo statim momento apparitionis; quando nempè unà cum Saulo ad istius lucis fulgorem humi prostrati sunt. Atque hinc intelligitur causa cur illicò exsurgere potuerint (infrà ỳ. 7), nec læsis oculis, ut Saulus, ab illa visione recesserint (1).

audivit vocem dicentem sibi; Saule, quid me persequeris)? Ex Cap. xxvi. 14 discimus Jesum allocutum fuisse Saulum *linguâ Hebraicâ*, τῃ Εβραιδι διαλεκτῳ, puta dialecto Aramaica Palæstinensi, quæ in libris sacris Novi Testamenti passim (Ev. S. Joh. v. 2. xix. 13. 17. Act. xxi. 40. xxii. 2) lingua Hebraica vocatur; eaque loquendi ratio observatur etiam in Talmude, et in scriptis Flavii Josephi. Hebræa autem tunc vocabatur dialectus illa Aramaica, quia nempe hæc Hebræorum tunc proprius erat sermo (2). — *Quid* (τι == ινα τι, *Cur*), *me persequeris!* q. d., in quo læsi te ut

(1) Meyer, ut suprà (vid. p. 194) jam diximus, negat Jesum Saulo corporaliter apparuisse, aut ab eo visum fuisse. Ut autem habeatur specimen aliquod recentissimæ apud Protestantes exegeseos, juvabit hic referre quem sensum idem Meyerus subjicere velit narrationi S. Lucæ de Sauli conversione. « *Die Bekehrung des Saulus*, inquit (ad Cap. ix. 3), *erscheint bei genauer Beachtung der drei in den Hauptmomenten (!) harmonischen Relationen* (Cap. ix. xxii. xxvi) *als bewirkt durch eine das höhere Selbstbewusstsein (?) des Mannes geschehene Manifestation des erhöheten Jesus, welche geistige (!) Manifestation äusserlich von der ausserordentlichen Erscheinung eines himmlischen Lichtglanzes verherrlicht und in ihrem überwaltigenden Eindrucke sinnlich unterstützt wurde ... Das licht von Himmel, welches heller als die Sonne* (xxvi. 13) *ihn plötzlich umstrahlte, war kein blitz...... sondern eine ausserordentliche Lichtglorie, welche, als äusseres σημειον des dem Geiste (!) des Saulus zur Anschauing kommenden Jesus, aus der himmlischen Welt, dem Sitze des verklärten Jesus-Geistes (!), herniederflos. Diese δοξα kündigt sich sogleich dem Bewusstsein des Saulus als das an, was sie ist, als zeichen himmlischer Erscheinung. Er fällt erschrocken nieder, als einer, welcher von einer Theophanie oder Angelophanie umfangen ist. Ietz ergeht nun die Manifestation an seinen innern Menschen (!); sein geistiges (!) Ohr, berühet von der Einwirkung der erhöheten Jesus, vernimmt die bestimmte rede: Saul, Saul, was verfolgst du mich? und zugleich ist die Anwesenheit einer höhere Persönlichkeit (?) seinem Geistigen Auge (!) anschaulich,... während sein körperliches von jenem ausserordentlichen Lichtglanze geblendet (!) ist. Er fragt: wer bist du, Herr? und nun vernimmt er im geistigen sinne (!) des höheres Bewusstseins (?) wieder: iich bin Jesus, u. s. w.* — »

(2) De Rossi linguam tunc temporis in Palæstina usitatam, vocat chaldaicam aut syro-chaldaicam. Quæ denomiuatio recta-ne sit nec-ne, hic inquirere non vacat. Ceterum facit cum nobis. « *Ora*, inquit, *per qual altra ragione viene dà sagri scrittori della nuova Alleanza col titulo di ebraica chiamata la lingua caldea o siro-caldea, se non se perchè era la lingua propria allora e famigliare degli Ebrei? Questa è la ragione che ne assegna il Walton, e la sola che io veggu potersi assegnare verosimilmente.* » Vide ejus *Dissertazioni della lingua propria di Cristo e degli Ebrei nazionali della Palestina da' tempi de' Maccabei; del Dottore Giambernardo de Rossi*. Parma 1762. p. 127.

sic me persequaris? « Caput pro membris clamabat, ait S. Augustinus (in Ps. 40), et membra in se transfigurabat. » Et S. Bernardus (Serm. de conversione S. Pauli, apud Corn. a Lapide) : « Quid me persequeris? inquit. An non persequebatur Christum, qui Christi membra trucidabat in terris? An verò persecuti sunt Christum, qui sacratissimum illud corpus crucis affixère patibulo; et non persequebatur eum, qui adversus corpus ejus, quod est Ecclesia, odio furebat iniquo?

5—7. Qui dixit : Quis es Domine? Et ille : Ego sum Jesus, quem tu persequeris. durum est tibi contra stimulum calcitrare. (ỷ. 6) Et tremens, ac stupens dixit : Domine, quid me vis facere? (ỷ. 7) Et Dominus ad eum : Surge, et ingredere civitatem, et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere.

Ειπε δε· Τις ει, κυριε; ὁ δε Κυριος ειπεν· Εγω ειμι Ιησους ὀν συ διωκεις. Σκληρον (1) σοι προς κεντρα λακτιζειν. (ỷ. 6) Τρεμων τε και θαμβων ειπε· Κυριε, τι με θελεις ποιησαι; και ὁ Κυριος προς αυτον· Ἀλλα αναστηθι και εισελθε εις την πολιν, και λαληθησεται σοι τι σε δει ποειν.

5. *Qui dixit : Quis es Domine)?* Saulus ubi vocem audivit dicentem sibi : *Quid me persequeris*, subitaneâ illa luce perstrictus, non statim satis discernit, quem videt. Itaque ignorans quis sit is, qui eum alloquitur, timidus sciscitatur : *Quis es*, inquit, *Domine*. Quod dicit *Domine*, non est hoc urbanitatis vox, sed cujusdam reverentiæ, quam præsens terror ab eo expresserit.

Et ille. Ego sum Jesus, quem tu persequeris). Jam dixerat illi Jesus : *Quid me persequeris?* Quæ verba erant exprobrantis. Respondens vero Paulo sciscitanti quis esset qui eum alloquebatur, denuò Jesus illi crimen suum exprobrat responso suo *Ego sum Jesus* adjiciendo : *quem tu persequeris*. Nam, ut mihi quidem videtur, illorum verborum sensus hic est : *Ego sum Jesus Nazarenus, is, inquam, quem tu persequeris*.

Durum est tibi contra stimulum calcitrare). Verba sunt minantis. « *Minatur his verbis medicus*, inquit S. Ambrosius (ap. Lor. ad h. l.), *sed ut corrigat; terret, ast ut curet* » Ceterum est in hac oratione proverbialis locutio apud Hebræos, Græcos, et Latinos usurpata de iis, qui contra eos reluctantur, quos vincere nequeunt, atque ita

(1) De varia hujus loci lectione vide infrà ad Cap. xxvi. 14.

sibi ipsis magis nocent. Oratio autem metaphorica est, ducta nempe a bobus, qui cum a bubulco acuto stimulo excitantur ut citius gradiantur, si recalcitrare velint, altius punguntur. Rem docet Scholiastes ad verba Pindari (Pyth. II. 173) : Ποτι κεντρον δε τοι λακτιζεμεν, τελεθει ολισθηρος οιμος, h. e. *Contra stimulum verò calcitrare est lubrica via;* ad quæ verba hæc notat : Ἡ δε τροπη, inquit, απο των βοῶν· των γαρ οἱ ατακτοι κατα την γεωργιαν κεντριζομενοι ὑπο του αρουντος, λακτιζουσι το κεντρον και μαλλον πληττονται. i. e. *Metaphora ducta est a bobus, quorum qui segniores sunt in arando, ab aratore stimulati contra stimulum calcitrant, atque ita adhuc magis punguntur.* Itaque sensum verborum *durum tibi*, etc. statuimus hunc : *nocivum tibi est* (nocet tibi) *Saule, tua hæc contumacia!* Putamus enim, id quod verba *contra stimulum calcitrare* metaphoricè etiam innuunt, Sauli animum, antequam Jesus illi appareret, jam crebris interioris gratiæ divinæ motibus excitatum fuisse ut a proposito desisteret; quibus tamen motibus ille minimè obtemperaverit, sed contrà restiterit. Atque hoc sibi velle videtur etiam Salmeronius (Tract. XXIX in Act. Ap.), ubi proverbialem illam locutionem ad Saulum applicans hæc scribit : « *Scilicet Paulus,* inquit, *et ipse interna inspiratione jam stimulabatur, ut quem Jesus cœpisset intus urgere antequam faceret vim tantam; ille vero calcitrabat et contradicebat, et porrò ibat executurus, quod susceperat. Quare addita est et exterior vis, sed quæ minimè libertati officeret* »

6. *Et tremens ac stupens*, etc.). Ad vocem illam et majestatem Jesu præsentis et minantis, Saulus, præ metu deficiente illi vitali calore, *tremebat,* et simul *stupebat* cum viventem videret, quem a mortuis resurrexisse credere nolebat. Sic ergo corpore animoque comparatus, divinâ gratiâ tum per externam illam apparitionem, tum per internos motus animo ipsius allatos eum *excitante*, Saulus ad obsequium Christi divinâ gratiâ *adjutus* liberè (2) convertitur; et qui modo Christum persequebatur, nunc sese illi submittens exclamat : *Domine! quid me vis facere?* Quæ verba sunt hominis sponte ac liberè alteri se obedientem præstantis. Atque ita reapse Sauli animum tunc comparatum fuisse cum se Christo submitteret, Saulus ipse disertè testatus est, quando coram Agrippa causam suam agens (Cap. XXVI), exponensque quæ sibi in via Damascena accidissent, profitetur *se non fuisse inobedientem* (απειθης) *cœlesti visioni;* quo ipso significat se liberè hoc fecisse, nec sibi defuisse negandæ obe-

---

(1) Eruditè de hac locutione agit Andreas Schottus in libro quem inscripsit : *Adagialia Sacra Novi Testamenti Græco-Latina.* Antverpiæ 1629. p. 96, sq. Videsis etiam Grotium ad Act. XXVI. 14.

(2) S. Chrys. Hom. IV. De laudibus S. Pauli; in Ed. Montfauc. T. 2. p. 492. Συ δε ακουων ταυτα, μη αναγκαστην την κλησιν ειναι νομιζε· ουδε γαρ αναγκαζει ὁ Θεος, αλλ' αφιησι κυριους ειναι προαιρεσεων και μετα την κλησιν· h. e. « *Tu vero hæc audiens noli vocationem istam necessitatem putare. Non enim Deus homines cogit vocando, sed post vocationem quoque permittit eos propriarum esse dominos voluntatum.* » Cf. etiam Hom. *De mutatione nominum* III. Ibid. p. 127. sq.

dientiæ potestatem. Itaque falsò Calvinus : *Saulus*, inquit, *qui sponte ruebat contra Christum, nunc* INVITUS *ad obsequium* COGITUR. Præclarè Stapletonius noster in suis *Antidotis Apostolicis* (ad h. l.) Calvinum docet gratiæ Dei et liberi arbitrii coöperationem. « Verum quidem est, inquit, in hac admirabili unius Pauli conversione efficacissimam apparere Dei gratiam, et quamdam violentiam adhibitam fuisse ut converteretur.... Sed hæc violentia Pauli liberam electionem et liberum pulsanti gratiæ assensum nulla ex parte læsit... Tota illa vox Christi foris audita, et tota interna divini Spiritûs pariter loquentis inspiratio atque persuasio, nihil aliud erat quam excitans et præveniens gratia, solius Dei ejusque ineffabilis misericordiæ opus... Hæc operatur sine nobis ut velimus, non autem operatur sine nobis ipsum velle, sive eum volumus. Quod his verbis docet Augustinus (De Gratia et libero arbitrio Cap. 17) : *Deus ut velimus operatur incipiens, qui volentibus coöperatur perficiens... Ut ergo velimus, sine nobis operatur*, (hæc est præveniens et excitans gratia, ipsaque vocatio tam externa quam interna); *cum autem volumus, et sic volumus ut faciamus, nobiscum coöperatur : tamen sine illo operante ut velimus, vel coöperante cum volumus, ad bona pietatis opera nihil valemus.* Vide S. Augustinum sic ponere operantem, prævenientem, et vocantem Dei gratiam, ut non tollat, sed pariter disertissimè ponat gratiam nobiscum coöperantem. Non ergo Papistæ (ut garrit hoc loco Calvinus) nos (*homines*) coöperari divinæ gratiæ fingunt, sed maximus divinæ gratiæ prædicator Augustinus nos divinæ gratiæ coöperari manifestissimè docet. Quare hæc Pauli de cœlo vocatio, erat gratia operans sine Paulo ut vellet in Christum credere eique obedire, non eum persequi. Sed vox illa Pauli jam credentis et volentis, qua dixit *Domine, quid me vis facere*, erat vox gratiæ Dei coöperantis Paulo, et vox Pauli coöperantis gratiæ Dei; nec sola operantis gratiæ (1), nec sola Pauli vox (2).... Gratia præveniens, quæ non nisi a futuro effectu efficax gratia est (nam gratia adjuvans sive coöperans, a qua Calvinus semper abhorret, est in ipsa actûs productione, sive in ipso conversionis aut alterius cujusque boni operis actu), non tantum natura, sed et tempore interdum hominis coöperationem seu conversionem prævenit. Unde sequitur, a præveniente gratia, quantumcumque efficaci, humanam voluntatem non determinari, sed liberam relinqui. Quidquid enim voluntatem formaliter determinat, sive in malum, sive in bonum, non potest esse ipso actu voluntatis prius, nisi prioritate naturæ; inquantum videlicet a tali principio ille actus procedit. Nam actus voluntatis etiam in primo instanti, in quo producitur, sicuti duplex habet principium a quo fit, Dei gratiam et propriam voluntatem, ita a neutro prius quam ab altero, sed ab utroque simul in eodem instanti naturæ producitur. Hoc nempe est quod sapienter D. Bernardus scripsit (Lib. de gratia et lib. arbitr.) : *Quod a sola gratia* (præveniente) *cœptum est, pariter ab utroque* (gratia et libero ar-

(1) Ut voluit Calvinus. — (2) Ut voluit Pelagius.

bitrio) *perficitur, ut mixtim non sigillatim, simul non vicissim, per singulos profectus operentur, non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere individuo peragant : totum quidem hoc, et totum illa; sed ut totum in illo, sic totum ex illa.* Hæc ille. Talis erat Pauli conversio. A sola gratia cœpta est, pariter ab utroque perfecta est. Sola gratia intonuit de cœlo : *Saule quid me persequeris.* Gratia non sola, sed cum Paulo respondit : *Domine, quid me vis facere.* Nec invitus, sed liberrimè volens ita respondit. » Hæc Stapletonius.

7. *Et Dominus ad eum : surge et ingredere*, etc.). Saulus hactenus humi prostratus jacuerat, ut patet ex ỳ. seq. et ex Cap. XXVI. 16, ubi illi dicitur : *Exurge et sta super pedes tuos.* Jam demum in pedes se erigit, jubente Jesu, a quo etiam jubetur ingredi Damascum, auditurus ibi quid eum facere oporteret. Ex Cap. XXVI. 16. sqq., ubi ipse Saulus narrat quæ sibi in via Damascena accidissent, constat Jesum ad illa verba : *surge et ingredere civitatem*, etiam hæc addidisse : *Ad hoc apparui tibi, ut constituam te ministrum, et testem eorum, quæ vidisti, et eorum, quibus apparebo tibi, eripiens te de populo, et gentibus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et de potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter sanctos per fidem, quæ est in me.* Quibus verbis Saulus de sua ad Apostolatum electione edocetur. — Vide infrà ad Cap. XXVI. 16. sqq.

7—9. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes. (ỳ. 8) Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damascum. (ỳ. 9) Et erat ibi tribus diebus non videns, et non manducavit, neque bibit.

Οἱ δε ανδρες οἱ συνοδευοντες αυτῳ εἱστηκεισαν ενεοι, ακουοντες μεν της φωνης, μηδενα δε θεωρουντες. (ỳ. 8) Ἠγερθη δε ὁ Σαυλος απο της γης· ανεῳγμενων δε των οφθαλμων αὐτου, ουδενα εβλεπεν. Χειραγωγουντες δε αυτον εισηγαγον εις Δαμασκον. (ỳ. 9) Και ην ἡμερας τρεις μη βλεπων· και ουκ εφαγεν ουδε επιεν.

Viri autem illi qui comitabantur cum eo, etc.). Græcè *οἱ συνοδευοντες αυτῳ* h. e. *qui cum eo iter faciebant*, stabant (vid. suprà ad ỳ. 4. p. 193, et 195) attoniti, græcè *ενεοι*, quod usurpatur de iis, *qui attoniti obmutescunt.* Cf. Valck. ad h. l. Græco *ενεος* respondet Nostratium *sprakeloos, verstomd.* Causa cur Sauli comites jam in pedes erecti stupenti lingua ibi adstarent, dicitur in his sequentibus : *audientes quidem vocem* (*της φωνης*), *neminem autem videntes.* Quæ Participia resolvenda sunt

in verba Finita per *quippe qui*. Igitur causa stuporis erat, quia audiebant vocem Pauli cum aliquo colloquentis, cum tamen viderent neminem quicum colloqueretur. Atque ita S. Chrysostomus hæc verba intellexit (1) Et vero infrà (Act. XXII. 9) Paulus diserte affirmat, itineris sui comites *lumen quidem vidisse*, *non verò audivisse vocem ejus*, *qui cum eo loquebatur*. Quare quod hic dicitur *audientes quidem vocem*, nequit hoc profectò ad vocem Jesu referri; superest ergo ut ad vocem Pauli referatur; quasi scriptum hic esset ακουοντες μεν της φωνης αυτου. Hoc vero αυτου supplere hic licebit ex illo αυτῳ, quod præcessit. Unum addo, scilicet me in libris θεοπνευστοις, qualis est liber Actûum Apostolorum, nullam agnoscere contradictionem, quæ quidem ab ipsorum auctoribus profecta sit. Sed, quod ad præsentem quæstionem attinet, non putem facile fieri posse ut vel profanus quispiam historiographus in libello parvæ molis, et quidem in referendo insigni aliquo facto, rem unam eamdemque aliter atque aliter narret, sibique adeò contradicat.

8. *Surrexit autem Saulus*, etc.). Gr. ηγερθη in Aor. Pass. cum notione *reflexivâ*, ut ἁγνισθητι infrà Cap. XXI. 24. Cf. Matthiä § 496. 3. Saulus quum oculos haberet apertos, tamen nihil videbat; ast (δε) comites ejus *manu illum ducentes* χειραγωγουντες αυτον) in urbem introduxerunt. Confer hic quæ suprà notavimus ad ỳ. 4.

9. *Et erat ibi tribus diebus non videns*, etc.). Commorabatur Damasci in domo Judæ cujusdam (ỳ. 11); duravit autem ejus cæcitas donec Ananias miraculosè eam curavit (ỳ. 17. 18), scilicet ad triduum. Eo temporis spatio Saulus ab omni cibo et potu abstinuit. Et facile credimus Chrysostomo affirmanti (2), Saulum tres illos dies in ferventissima precatione exegisse. Creditur etiam hoc triduo ab ipso Christo edoctus fuisse Evangelicam doctrinam; quâ de re ad Galatas (Cap. I. 12) scribens, *neque enim*, inquit, *ab homine accepi illud* (Evangelium) *neque didici*, *sed per revelationem Jesu Christi* (3). De Particulis μη et ουκ in hoc Versiculo videsis Winerum § 59. p. 565. ed. 5.

---

(1) Hom. XIX in Act. Ap. « Oἱ δε συνοντες αυτῳ, inquit, την φωνην μεν του Παυλου ηκουσαν, ουδενα δε εθεωρουν, προς ὁν απεκρινατο ... τον δε Παυλον ὁρωντες αποκρινομενον, εθαυμαζον. h. e. « *Qui autem cum illo erant, vocem quidem Pauli audierunt, neminem autem viderunt, ad quem responderet ... Paulum autem videntes respondentem, mirabantur*. Eodem modo et Ammonius (in *Caten. Græca in Act. Ap. recentissimè primùm edita ab J. A. Cramer, Oxoni. Græcè tantum p.* 151) locum illum intellexit: Και την φωνην του Παυλου, inquit, ηκουσαν οἱ συνοντες αυτῳ, ουδενα δε εθεωρουν προς ὁν απεκρινατο. h. e. « *Vocemque Pauli audiebant qui cum eo erant, neminem vero videbant quicum loqueretur* ». Atque hanc interpretatiooem etiam Didymo placuisse video in Catena Gr. supra cit. p. 153.

(2) Hom. XIX in Act Ap.: Κατεγινωσκεν, inquit, ἑαυτου επι τοις γινομενοις, εξωμολογειτο, ηυχετο, παρεκαλει τον Θεον. h. e. « *Sua gesta damnabat, confitebatur, orabat, rogabat Deum.* »

(3) S. Chrys. Hom. XX in Act.: Τι δηποτε, inquit, ουδενα των κορυφαιων αποστολων ουτε

10—12. Erat autem quidam discipulus Damasci nomine Ananias: et dixit ad illum in visu Dominus: Anania. At ille ait: Ecce ego, Domine. (ỹ. 11) Et Dominus ad eum: Surge, et vade in vicum, qui vocatur rectus: et quære in domo Judæ Saulum nomine Tarsensem: ecce enim orat. (ỹ. 12) (Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem, et imponentem sibi manus ut visum recipiat.)

Ην δε τις μαθητης εν Δαμασκῳ ονοματι Ανανιας, και ειπε προς αυτον ὁ Κυριος εν ὁραματι· Ανανια· Ὁ δε ειπεν· Ἰδου εγω, Κυριε. (ỹ. 11) Ὁ δε Κυριος προς αυτον· Ἀναστας πορευθητι επι την ῥυμην την καλουμενην Ευθειαν, και ζητησον εν οικιᾳ Ἰουδα Σαυλον ονοματι, Ταρσεα· ιδου γαρ προσευχεται. (ỹ. 12) Και ειδεν εν ὁραματι (1) ανδρα ονοματι Ἀνανιαν εισελθοντα, και επιθεντα αυτῳ χειρα, ὅπως αναβλεψῃ.

10. *Erat autem Damasci quidam discipulus*, etc.). i. e. *Christianus* aliquis, nomine Ananias (חֲנַנְיָה). Is dicitur infrà (Cap. XXII. ỹ. 12) *vir secundum legem testimonium habens ab omnibus cohabitantibus Judæis.* Quibus verbis Ananias ille describitur tamquam vir cui Judæi Damasceni universi testimonium præberent vitæ inculpatæ. Ex iisdem verbis etiam colligimus Ananiam ex Judæo factum fuisse Christianum. Ceterùm non improbabilis quorumdam conjectura est, Ananiam illum fuisse sacerdotem, qui Damascenorum Christianorum curam gereret (2).

et dixit ad illum Dominus (Jesus) *in visu*, etc.). Gr. *εν ὁραματι*, de quo vide quæ dicimus infrà ad Cap. X. 3. — *Ecce ego* refert Hebraicum הִנֵּנִי, nisi quod in hoc Pronomen in *Accusativo* cogitandum est. Sensus est: *præsto sum*, paratus ad peragenda quæ jubere tibi placuerit.

11. *In vicum, qui vocatur rectus).* Gr. *επι την ῥυμην* (plateam) *την κα-*

εκαλεσεν, ουτε απεστειλε προς την του Παυλου κατηχησιν; ὁτι ουκ εχρην δι' ανθρωπων εναγεσθαι, αλλα δι' αυτου του Χριστου, επει και οὑτος (Ananias) *εδιδαξεν μεν αυτον ουδεν, εβαπτισε δε μονον. « Cur neminem ex coryphæis apostolis vocavit vel misit ad Pauli institutionem? Quia non oportebat illum per homines, sed per ipsum Christum institui. Nam hic* (Ananias) *nihil ipsum docuit, sed tantum baptizavit.*

(1) VAR. LECT. Voces *εν ὁραματι* leguntur in Codd. EGH, et in Codd. BC leguntur post *ανδρα*. Pariter leguntur in Verss. Ital. et Syr. Voces illas legerunt etiam S. Chrysostomus, ut patet ex ejus commentario (Hom. XX. in Act.), item Beda (ap. Sabatier), Oecumenius, et Theophylactus. Tischendorfius eas voces pro glossemate habuisse videtur, nec in contextum recepit; quod mihi non probatur.

(2) Videsis Baron. ad an. Chr. 36. § 1. Lorin. ad h. l.

λουμενην Ευθειαν, *quæ* a viæ rectitudine vulgo dicitur *platea recta* (de regte straat); *et quære*, græcè ζητησον, quod hic valet Nostratium : en VRAAG *in het huis van Judas* NAAR *den zich noemenden Saulus.* Σαυλον ονοματι, *quemdam nomine Saulum*, patriâ Tarsensem (Ταρσεα). Cf. Act. xxii. 3.

Ecce enim orat), Non latebat Ananiam (Vid. infrà ℣. 13. 14) quis esset Saulus ille Tarsensis, et quam sævus Christianorum persecutor. Quam ob rem (γαρ), ne videlicet timeret Ananias Saulum adire, mandato suo Jesus addit : *ecce orat.* Quæ verba ob rei circumstantias cum habent sensum, ac si Jesus dixisset : non est idem ille Saulus qui quondam; precibus nunc vacat, non persequendis Christianis. — Quem tamen horum verborum sensum Ananias non statim advertit (℣. 13. 14), quippe timore præoccupatus ob recentem rumorem (℣. 14) de Saulo persecutore a Synedrio Damascum ablegato. Adhuc enim ignorabat Ananias quid Saulo in via Damascena accidisset.

12. *Et vidit virum Ananiam nomine*, etc.). Quæ hoc versiculo leguntur, habenda sunt pro parenthesi historica, in quâ Lucas narrat, quo tempore Dominus loquebatur ad Ananiam, eodem tempore Saulum εν ὁραματι fieri vidisse quod paulo post futurum erat, vidisse, inquam, ad se introeuntem quemdam nomine Ananiam, sibique manus imponentem, quo oculorum usum reciperet. Et factum hoc est in eum finem, ut certior fieret Saulus Ananiam a Jesu ad se esse missum, secundum id quod Jesus illi dixerat : *ingredere civitatem, et ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* — Quod Lucas non scripserit : *et vidit* SAULUS *virum*, id quidem difficultatem non habet, quum quodnam esset Subjectum hujus orationis in hâc serie narrationis nemo ambigere posset. Et verò, si ea quæ hic leguntur essent verba Domini ad Ananiam, oratio, opinor, sic conformata fuisset : *et vidit* TE *introeuntem*, etc. — Bene hic monet Stapleton « Illustre, inquit, hoc exemplum est visionum, quibus sanctos et electos suos Deus aut consolatur, aut docet, aut etiam salubriter terret, earum rerum species et similitudines illis exhibens seu vigilantibus seu dormientibus, quæ aut eodem tempore fieri præcipiuntur atque ordinantur, certissimèque futuræ sunt, ut in hac visione; vel etiam de facto fiunt, qualia memorat S. Augustinus.... Quæ omnia ut increduli hæretici et nomine tenùs Christiani aut irrident aut contemnunt; sic ex hac visione, qua Paulo id veluti factum aut potius fieri ostenditur, quod ut fieret eodem temporis momento Deus ordinaverat, eorum incredulitas facile refellitur; nisi fortè quod semel Deum fecisse Scriptura commemorat, id a Deo postea identidem fieri nequeat, aut factum esse ex gravissimorum virorum testimoniis credi non debeat (1). »

(1) Staplet. *in Antidotis Apostolicis*, ad h. l.

13—16. Respondit autem Ananias : Domine, audivi a multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis in Jerusalem : (ỳ. 14) et hic habet potestatem a principibus sacerdotum alligandi omnes, qui invocant nomen tuum. (ỳ. 15) Dixit autem ad eum Dominus : Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israël. (ỳ. 15) Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.

'Απεκριθη δε ὁ 'Ανανιας· Κυριε, ακηκοα απο πολλων περι του ανδρος τουτου, ὅσα κακα εποιησε τοις ἁγιοις σου εν 'Ιερουσαλημ. (ỳ. 14) Και ὧδε εχει εξουσιαν παρα των αρχιερεων, δησαι παντας τους επικαλουμενους το ονομα σου. (ỳ. 15) Ειπε δε προς αυτον ὁ Κυριος· Πορευου, ὁτι σκευος εκλογης μοι εστιν οὗτος, του βασTασαι το ονομα μου ενωπιον εθνων και βασιλεων, υἱων τε 'Ισραηλ. (ỳ, 16) 'Εγω γαρ ὑποδειξω αυτῳ ὅσα δει αυτον ὑπερ του ονοματος μου παθειν.

13. *Domine, audivi a multis*, etc.). Gr. *απο πολλων* scil. *ανθρωπων*. Græci veteres dicebant *εκ πολλων*, *παρα πολλων*, vel *πολλων*, suppressâ Præpositione. » Valck. ad h. l. — Pronum est judicare Ananiam de Jerosolymitana illa persecutione certiorem redditum fuisse aut publicâ rei famâ, aut vel ab aliquo Christiano, qui Jerosolymis expulsus Damascum se recepisset. *Sanctis suis*, h. e. iis, qui nomen tuum professi, tibi dicati, sacrati sunt.

Et hic, etc.). *ὧδε hic*, i. e. *in hac civitate*. Sensus est : et venit huc, acceptâ a Synedrio potestate conjiciendi in vincula (*δησαι*) quotquot *invocant* (*επικαλουμενοι* Med.) nomen tuum, h. e. qui te Dei Filium et promissum Messiam esse profitentur, et ut talem colunt et adorant. — Dicitur *αρχιερεις* per Synecdochen pro Synedrio *toto*. Certò quidem dici nequit quonam modo Ananias edoctus fuerit de concilio, quo Saulus Damascum fuisset profectus; probabilis tamen conjectura est, rem a Sauli comitibus Damasci divulgatam fuisse, atque ita ad Ananiæ quoque aures pervenisse.

15. *Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet*, etc.). Repetit Jesus mandatum suum de adeundo Saulo; et ut ab Ananiæ animo omnem metum adeundi Sauli propellat, eumdem edocet, acerrimum illum Christianorum persecutorem, deinceps fore eximium Evangelii prædicatorem, et eum, qui tanta adhuc mala Christianis intulerat, hunc ipsum hujus nominis causâ gravissima quæque esse perpessurum. *Vas electionis* (*σκευος εκλογης*) i. e. *vas* (instrumentum) *selectum*. *Σκευος vas* (Hebr. כְּלִי) Hebræis dicebatur etiam *de homine* ad hoc vel illud agendum idoneo. Genitivus *εκλογης* (*electionis*) est Genitivus *qualitatis*, qui ex Hebraismo Adjectivi nominis locum tenet (*een uitgelezen werktuig*). Per Infinitivum Nominascentem

του βαστασαι (*ad portandum*) indicatur *finis in quem* adhibendum esset illud *vas electionis*. Vide suprà ad Cap. vii. 19. Hic autem finis erat *portare nomen J. C. coram gentibus, et regibus, et filiis Israël;* hoc est, imagine remotâ, Jesum Christum Messiam prædicare cujusvis generis hominibus.

16. *Ego enim ostendam illi*, etc.). Nexus orationis, ut mihi videtur, hic est : vir iste mihi est ad nominis mei propagationem instrumentum selectum; nam permulta mei causâ perpessurus est. — Itaque videtur Saulus *ideò* dici instrumentum *selectum*, i. e. eximium, *quia permulta* pro Christiani nominis propagatione constanter esset perpessurus. *Ostendam illi* valet hic : *experientiâ eum edocebo, experiri faciam.*

17—18. Et abiit Ananias, et introivit in domum : et imponens ei manus, dixit : Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via, qua veniebas, ut videas, et implearis Spiritu sancto. (ŷ. 18) Et confestim ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamæ, et visum recepit : et surgens baptizatus est.

'Απηλθε δε 'Ανανιας και εισηλθεν εις την οικιαν· και επιθεις επ' αυτον τας χειρας, ειπε· Σαουλ αδελφε, ὁ Κυριος απεσταλκε με, 'Ιησους, ὁ οφθεις σοι εν τῃ ὁδῳ ᾗ ηρχου, ὅπως αναβλεψῃς, και πλησθῃς Πνευματος ἁγιου. (ŷ. 18) Και ευθεως απεπεσον απο των οφθαλμων αυτου ὡσει λεπιδες, ανεβλεψε τε παραχρημα (1) και αναστας εβαπτισθη.

17. *Et abiit Ananias ... et imponens ei manus dixit : Saule frater*, etc.). Ex iis, quæ hoc versiculo de Anania narrantur, colligitur plura illi a Jesu dicta fuisse quam ŷ. 11-16 sunt a Luca commemorata. Cf. etiam Cap. xxii. 14-17. Εις την οικιαν (*in het huis*) scil. Judæ. ŷ. 11. « Quod imponens Paulo manus Ananias dixit : *ut videas et implearis Spiritu sancto*, ex eo non sequitur, Paulum ex impositione manûum Ananiæ Spiritu sancto repletum fuisse. Sane ex illa impositione manuûm Paulum visum recepisse, aperte statim Lucas commemorat; quod Spiritu sancto repletus fuerit, non commemorat. Baptizatum illum statim fuisse, Lucas scribit, et in eo Spiritum sanctum recepisse Paulum, dubitari non debet. Illa ergo verba, *ut videas, et implearis Spiritu sancto*, hunc sensum commodissimè habent : ut per manuûm impositionem videas, et baptizatus Spiritum sanctum accipias. Sic impositio manûum visum restituit, baptismus Spiritum sanctum contulit. » Staplet. in Antid. Apost. ad h. l. — Ex Cap. xxii. 16 constat rerum gestarum ordinem hunc fuisse, ut

(1) Var. lect. Vox παραχρημα non legitur in AB nec in multis Minusculis. Abest pariter ab antiquis versionibus Syriacâ, Copt. Sahid. Armen. Slavon. Forsitan glossema est.

Ananias per impositionem manùum primùm visum Saulo restituerit, deinde vero eum fuerit adhortatus ad baptismum recipiendum. Impositio autem manùum, quæ hic commemoratur, ejusmodi est, de quâ Salvator dixerat (Marc. XVI. 18): *Super ægros manus imponent, et benè habebunt.* Credibile est, Paulum unà cum effectu Baptismi accepisse etiam Spiritûs sancti gratiam illam quæ confertur per Sacramentum Confirmationis; quemadmodum etiam reliqui Apostoli die Pentecostes sine visibili Sacramento immediatè a Deo hanc gratiam acceperant.

18. *Et confestim ceciderunt*, etc.). Gr. απεπεσον, h. e. *deciderunt* ab oculis ejus *ὡσει λεπιδες ceu squamulæ quædam.* Tegumenta quæ visum Paulo obfuscaverant similes erant squamulis, quibus piscium aut serpentum corpora obteguntur. Fuit hæc curatio, ut patet, *instantanea* ad solam manùum impositionem; adeòque ambigendum non est, quin pro miraculosa habenda sit. Saulus quum visum recepisset, *surrexit* e loco ubi cæcus adhuc *sederat*, ut jam Ananiæ ministerio baptismum reciperet. Nulla hic mentio præviæ institutionis in doctrina Christiana. Nempè Paulus *non ab homine accepit Evangelium neque didicit, sed per revelationem Jesu Christi* (Galat. Cap. 1. 12); et jam tum acceperat et didicerat. Vide supra ad ℣. 9.

19—20. Et cum accepisset cibum, confortatus est. Fuit autem cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot. (℣. 20) Et continuo in synagogis prædicabat Jesum, quoniam hic est Filius Dei.

Και λαβων τροφην ενισχυσεν. Ἐγενετο δε ὁ Σαυλος μετα των εν Δαμασκῳ μαθητων ἡμερας τινας· (℣. 20) και ευθεως εν ταις συναγωγαις εκηρυσσε τον Χριστον (1), ὅτι οὗτος εστιν ὁ υἱος του Θεου.

19—20. *Et cum accepisset cibum, confortatus est*, etc.). Græcè ενισχυσε h. e. debilitatas inediâ *vires recuperavit.* Verbum ενισχυω alibi (Luc. XXII. 43) *transitivè* significat, hic verò *intransitivè.* — Saulus postquam per aliquot dies conversatus esset cum Christianis Damascenis, protinus (ευθεως) ibi cœpit Judæis in ipsis eorum Synagogis prædicare Jesum Nazarenum, *quod (ὁτι) is esset Filius Dei*, h. e asseverando hunc esse Filium Dei.

Constat ex Ep. ad Galatas Cap. I. ℣. 17. 18, Paulum post conversionem suam se ex Damasco contulisse in Arabiam, atque inde Damascum fuisse reversum. De hoc

(1) VAR. LECT. Pro Χριστον legitur Ιησουν in Codd. ABCE variisque Minusculis, ut et in antiqq. Verss. Ital. Syr. Copt. Æthiop. Vulg. Armen. et Slavon. Ad hæc, postulat contexta oratio (℣. 21 et 22) ut ℣. 20 scribatur Ιησους. Itaque non ambigo quin lectio Ιησους alteri præferenda sit.

verò Pauli in Arabiam itinere Lucas silet (1). Nec aliunde scitur quem in finem Paulus tum in Arabiam secesserit, aut quamdiu ibi fuerit commoratus. Ponerem iter illud in Arabiam inter ea quæ Lucas refert ℣. 21 et quæ ℣. 22; in qua sententia esse video etiam Windischmannum (2).

21—22. Stupebant autem omnes, qui audiebant, et dicebant : Nonne hic est, qui expugnabat in Jerusalem eos, qui invocabant nomen istud : et huc ad hoc venit ut vinctos illos duceret ad principes sacerdotum? (℣. 22) Saulus autem multo magis convalescebat, et confundebat Judæos, qui habitabant Damasci, affirmans quoniam hic est Christus.

Ἐξισταντο δε παντες οἱ ακουοντες, και ελεγον· Ουχ οὗτος εστιν ὁ πορθησας εν Ἱερουσαλημ τους επικαλουμενους το ονομα τουτο; και ὧδε εις τουτο εληλυθει, ἵνα δεδεμενους αυτους αγαγῃ επι τους αρχιερεις. (℣. 22) Σαυλος δε μαλλον ενεδυναμουτο, και συνεχεε (3) τους Ἰουδαιους τους κατοικουντας εν Δαμασκῳ, συμβιβαζων ὅτι οὗτος εστιν ὁ Χριστος.

21. *Stupebant autem omnes qui* (eum dicentem) *audiebant*). Græce ἐξισταντο (vid. suprà ad II. ℣. 7) *extra se rapiebantur*. Causa stuporis erat, quia videbant Saulum ex acerrimo Evangelii persecutore subitò mutatum esse in ardentissimum ejusdem prædicatorem et propugnatorem. Latebat eos quid Saulo in via Damascena accidisset. Causa hæc stuporis exprimitur in sequentibus :

et dicebant : nonne hic est, qui expugnabat, etc.). Græcè ὁ πορθησας. Verbum

---

(1) « Idcirco autem Lucas, inquit Ven. Beda (ad Act. IX. 26), Arabiam prætermittere videtur quòd ibi (Saulus) minimè prædicaverit, juxta quod ipse in sequentibus (Cap. XXVI) Agrippæ Regi loquens, ait : *quia Damasci primum, et Hierosolymis, et in omni regione Judææ, et gentibus prædicabam.* »

(2) « *Da von apostolischer Thätigkeit Pauli in Arabien sich nirgends eine Spur findet, so müssen wir voraussetzen, das diese Reise für Privatzwecke, höchst wahrscheinlich zum Behufe geistlicher Einsamkeit als vorbereitung zum thätigen Leben unternommen wurde, woher sich dann das Stillschweigen des Lukas erklärt, der nur den Apostolat Pauli in kurzen Umrissen schildern wollte. Dennoch möchte Act.* IX, 22 *die Stelle zu erkennen sein, wo diese Reise einzuschieben ist; denn es trennt Lukas hier das erste Auftreten des Apostels, von dem er* ℣. 20 *spricht, von seiner weiteren Wirksamkeit zu Damaskus durch eine allgemeine Bemerkung* ℣. 21 *über den Eindruck, welchen Paulus hervorbrachte, was Lukas gewöhnlich zu thun pflegt, wo er über längere Perioden mit Schnelligkeit hinweggeht; ohnediesz sind die* ἡμεραι ἱκαναι (℣. 23) *immer bei ihm Bezeichnung einer verhältniszmässig langen Zeit.* » Erklärung des Briefes an die Galater. Von D^r. Fr. Windischmann. Mainz, 1843. Pag. 28.

(3) VAR. LECT. Pro συνεχεε legitur συνεχυνε in ABCGH et plerisque Minusculis; itaque ambigendum non est quin lectio συνεχυνε præferenda sit lectioni συνεχεε.

πορθεω propriè dicitur de *vastando* agros, aut *expugnando* urbes. Hic verò quum de hominibus agatur, *πορθεω* eo sensu sumendum est ut notet *perdere, trucidare*, quasi *evertere vitâ;* quo sensu et Sophocles (apud Henr. Steph. ad h. v.) dixit : *κεινος γαρ επερσεν ανθρωπους.* — *Τους επικαλουμενους* (vid. suprà ad ỳ. 13.) *το ονομα τουτο*, scil. *του Ιησου* (ỳ. 20).

et huc ad hoc venit, etc.). Quia oratio incœpta a Participio *πορθησας* continuatur per verbum Finitum *εληλυθει*, ideo non putem hanc partem pariter *interrogative* esse sumendam; putem verò per *exclamationem* dici : *et huc* (Damascum) *venerat* (*εληλυθει* plusq. perf.) *in eum finem* (*εις τουτο*), *ut*, quos hic Christianos deprehendisset, *vinctos adduceret ad Synedrium!* Dicitur *επι τους αρχιερεις* per Synecdochen de *toto* Synedrio. — De Synedrio videsis quæ notavimus suprà p. 69. 103. 116.

Saulus autem (*δε*) *multo magis convalescebat).* Particula *δε* hic est narrationem *continuantis*, ut si Belgicè diceres : *Saulus nu* etc. — Pro *multo* (1) *magis convalescebat* Græcè est *μαλλον ενεδυναμουτο magis invalescebat*, quod ob contextam orationem (*et confundebat*, etc.) videtur significare *animos sumebat continuò majores*, fiebat continuò animosior, puta, in prædicando Evangelio.

et confundebat Judæos, etc.). Gr. *συνεχυνε confundebat*, efficiebat ut animo essent confusi. *Modus quo* id efficeret, exprimitur in sequentibus : *συμβιβαζων κ. τ. λ.* h. e. *coagmentatione* argumentorum, puta locorum sacræ Scripturæ *probans* quod (*ὁτι*) ille Jesus Nazarenus esset Christus (*ὁ Χριστος de Christus*), h. e. promissus ille Messias. Ergo argumentis suis adversarios eò redigebat, ut nihil haberent quod contradicerent, atque ita, obturato eorum ore, animo starent *confusi.* — « *Συμβιβαζειν* propriè significat *compingere, aptâ commissurâ coagmentare.* Primitivum est *βαω, firmiter nitor*, unde *βαζω, βιβαζω facio, ut quis firmiter nitatur et hæreat; ξυλα συμβιβαζειν* propriè dicitur *Faber*, qui ligna decorticata *aptis inter se commissuris compingit.* Atque hoc quidem proprium est et corporeum. Quidquid præterea huic verbo tribuitur significationum, id omne est figuratum et secundarium, ut quum significat *conciliare amicitiam.....* Ubi ad doctrinam transfertur, tum notat in sua amplitudine : *locis rebusve inter se comparatis,* atque *hinc eductis argumentis legitima conclusione inter se nexis evincere et demonstrare.* » Valck. ad h. l.

23—25. Cum autem implerentur dies multi, consilium fecerunt in unum Judæi ut eum interficerent.

Ὡς δε επληρουντο ἡμεραι ἱκαναι, συνεβουλευσαντο οἱ Ἰουδαιοι ανελειν αυτον. (ỳ. 24) Ἐγνωσθη δε τω Σαυλῳ ἡ επι-

(1) Illud *multo* tribuendum videtur interpreti, quum in nullo codice legatur *πολλῳ μαλλον*, neque ulla versio antiqua eam lectionem exhibeat.

(ŷ. 24) Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem et portas die ac nocte, ut eum interficerent. (ŷ. 25) Accipientes autem eum discipuli nocte, per murum dimiserunt eum, submittentes, in sporta.

βουλη αυτων. Παρετηρουν τε (1) τας πυλας ἡμερας τε και νυκτος, ὅπως αυτον ανελωσι. (ŷ. 25) Λαβοντες δε αυτον οἱ μαθηται νυκτος, καθηκαν δια του τειχους, χαλασαντες εν σπυριδι.

23. *Cum autem implerentur*). Gr. επληρουντο, quod eum sensum habet ac si dicas; *cum autem præterlapsi essent dies multi*, h. e. post dies multos. Verbum πληρουσθαι de *completo aliquo temporis spatio* in Græcitate sacra sic adhibetur secundum rationem loquendi Hebræorum, qui eodem sensu suum מָלֵא intransitivè usurpabant; v. g. Genes. L. 3. — Ἡμεραι ικαναι, *dies multi*, qui hic dicuntur, computandi sunt inde a Sauli reditu ex Arabia in Damascum.

Consilium fecerunt in unum) Hac phrasi Interpres noster exprimere voluerit vim Compositi συνεβουλευσαντο. Dicere potuisset *concilium inierunt* ut eum interficerent. Ανελειν est *Infinitivus epexegeticus* laxo modo hic cum Verbo Finito cohærens. De quo videsis Winerum §. 45. 3.

24. *Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum*). Græcè ἡ επιβουλη, qua voce, ut mihi videtur, non hic notatur *occulta et dolosa exspectatio ad aliquem aggrediendum*, sed *consilium adversus quempiam initum*. Verba εγνωσθη — αυτων parenthesis sunt.

Custodiebant autem et portas, etc.). Lego cum nostro Interprete δε και (Vid. var. lect.); græca autem verterem: *custodiebant* (asservabant) *verò etiam portas* Damasci die nocteque, ne quà elaberetur, et ut, data opportunitate, interficere eum possent. In 2ª ad Corinthios (Cap. XI. 32) portarum illa custodia tribuitur ethnarchæ (2) regis Aretæ. Ex quo colligi potest, *ethnarchæ* illius *auctoritate* rem *præstitam* fuisse

(1) Pro παρετηρουν τε legitur παρετηρουντο δε και in ABCEFG, quæ lectio alteri auctoritate præstat. Scil. cum Forma Medii παρετηρουντο rarò occurrat, librarius mendum suspicatus existimaverit pro παρετηρουντο, divisâ voce, esse legendum παρετηρουν τε, et Particulas δε και jam tamquam otiosas neglexerit.

(2) Εθναρχης (Vulg. *præpositus gentis*) intelligitur hoc loco is, qui Damasci præfecturam exsequebatur nomine regis Aretæ. Cf. Heijnii Dissert. 2. *De Ethnarcha Aretæ Arabum regis Paulo Apostolo insidiante.*

a Judæis. Ille verò Judæorum argento forte corruptus, in proposito scelere conniverit; si tamen veram noverit causam cur isti vellent tam sollicitè custodire portas Damasci.

25. *Accipientes autem eum*, etc.). Græce λαβοντες δε αυτον, quæ reddere mallem : *sed sumpserunt eum* discipuli (Christiani) noctu, et *per murum* (δια του τειχους) *demiserunt*, *deorsum eum mittendo* (χαλασαντες) funibus ex alto *in sporta* (εν σπυριδι) impositum. — Vox λαμβανειν in hâc oratione omni vi caret. Vide quæ supra (p. 186) notata sunt de significatione hujus et similium vocum, ubi adduntur Verbis actionem quamdam corporis aut animi declarantibus. Quod hic dicitur δια τειχους *per murum*, non est *langs den muur*, sed *door den muur*, scilicet *per* aliquam muri aperturam, aut *per* fenestram domûs alicujus muro innixæ. Vide 2 Cor. XI. 33. Pro voce σπυρις, quæ hoc loco legitur, est 2 Cor. XI. 33 vox σαργανη. Græcis autem σπυρις et σαργανη dicebantur sportæ majores, quibus pisces aut panes ferebantur.

26—27. Cum autem venisset in Jerusalem, tentabat se jungere discipulis, et omnes timebant eum, non credentes quod esset discipulus. (℣. 27) Barnabas autem apprehensum illum duxit ad Apostolos : et narravit illis quomodo in via vidisset Dominum, et quia locutus est ei, et quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Jesu.

Παραγενομενος δε ὁ Σαυλος εις Ἱερουσαλημ επειρᾶτο κολλᾶσθαι τοις μαθηταις· και παντες εφοβουντο αυτον, μη πιστευοντες ὁτι εστι μαθητης. (℣. 27) Βαρναβας δε επιλαβομενος αυτον, ηγαγε προς τους αποστολους, και διηγησατο αυτοις πως εν τῃ ὁδῳ ειδε τον Κυριον, και ὅτι ελαλησεν αυτῳ, και πως εν Δαμασκῳ επαρῥησιασατο εν τῳ ονοματι του Ιησου.

26. *Cum autem venisset in Jerosolymam*, etc.). Damasco elapsus Saulus Jerosolymas profectus est; atque iter hoc instituit triennio post conversionem suam, ut colligitur ex iis, quæ scripsit ad Galatas Cap. I. 15—24. — (1). Quum autem venisset (παραγενομενος Aor.) Jerosolymas, *tentavit* (επειρᾶτο Imperf. in Forma *Media*

(1) Rectè Windischmannus ad verba (Gal. I. 18) : *deinde* (επειτα) *post annos tres*, hæc notat : « *Den Ausganspunkt*, inquit, *des* επειτα *und der drei Jahre setzt Rückert in den Augenblick, wo Paulus aus Arabien nach Damaskus zurückkehrte. Gewisz sehr unpassend : denn es kam dem Apostel hier gar nicht darauf an, nützlose chronologische Bestimmungen, wie diese wäre, sondern solche zu geben, die zu seinem Zwecke, d. h. zum Nachweis, dasz er nach seiner Bekehrung keinen menschlichen Unterricht empfangen habe, dienlich waren. Die Bekehrung also schwebt ihm als Ausgangspunkt seiner Zeitangaben vor, was besonders unten* (cap. II. 1) *festzuhalten ist.* » Erklärung des Briefes an die Galater. Mainz. 1843. p. 29.

ut xxvi. 21) sese discipulis (h. e. Christianis) *adjungere* (κολλασθαι conglutinari); sensus est : tentabat familiariter conversari cum Christianis Jerosolymitanis.

et omnes timebant eum, etc.). *Et* (και hic non valet *sed*) *omnes* (Christiani Jerosolymitani) metuebant eum, *quippe qui non credebant* illi (μη πιστευοντες) quod esset discipulus, h. e. Christianus, ut illi. — Hinc colligitur notitiam satis certam de Sauli conversione tum nondum ad Christianos Jerosolymitanos pervenisse; cujus rei causam assignare difficile sit in tantâ narrationis brevitate.

27. *Barnabas autem apprehensum illum duxit*, etc.). επιλαβομενος (Aor. Med.) αυτον ηγαγε, h. e. *suscepit* (benevole excepit) *illum et duxit*. Hoc sensu επιλαμβανομαι occurrit apud Siracid. iv. 12 : ἡ σοφια υἱους ἑαυτῃ ανυψωσε, και επιλαμβανεται των ζητουντων αυτην. Sensus est : Ceteri cum suspectum habebant, minimèque recipiebant, Barnabas *autem* (δε) quum eum *suscepisset* (επιλαβομενος) adduxit ad Apostolos; h. e. ad Petrum et Jacobum, qui tunc temporis soli Jerosolymis commorabantur, ut conficitur ex verbis Apostoli ad Galatas (Cap. i. 18. 19) (1). S. Chrysostomus conjicit Barnabam Damasci edoctum fuisse de iis, quæ Saulo acciderant (2). Barnabas hic ille est, de quo mentio fit suprà Cap. iv. 36. 37, et iterum infra Cap. xiii.

et narravit). Barnabas Apostolis narravit quæ Saulo in via Damascena accidissent, *et quomodo* (και πως) ex persecutore Christi mutatus in discipulum Christi intrepide et magna loquendi libertate in ipsa urbe Damasci Jesum Christum prædicasset. Επαρρησιασατο (Depon. Med. Denominativum a παρρησια) valet *magna fiduciâ et libertate loquendi usus est* (εν) *in* (profitendo, prædicando) *nomine Domini*. Interpres noster vocem επαρρησιασατο reddidit per *fiducialiter egit*. Præposisitio εν hic abhibetur veluti de materia, *in quâ* illa παρρησια patefiebat.

---

(1) En ejus verba : *Deinde post annos tres veni Jerosolymam videre Petrum*, (ἱστορησαι Πετρον, om Petrus te leeren kennen), *et mansi apud eum diebus quindecim : alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini*. Ex quo loco patet Saulum Jerosolymas adiisse videndi Petri causa, « *non discendi studio*, ut ad h. l. notat S. Hieronymus, *ut qui et ipse eumdem prædicationis haberet auctorem, sed honoris priori Apostolo deferendi*. »

(2) Εικος αυτον γαρ, inquit, και εν Δαμασκῳ ακηκοεναι τα κατ' αυτον. « *Verisimile enim est illum* (Barnabam) *Damasci audivisse quæ illi* (Saulo) *acciderant*. »

28—30. Et erat cum illis intrans, et exiens in Jerusalem, et fiducialiter agens in nomine Domini. (ỹ. 29) Loquebatur quoque Gentibus, et disputabat cum Græcis : illi autem quærebant occidere eum. (ỹ. 30) Quod cum cognovissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, et dimiserunt Tarsum.

Και ἦν μετ' αυτων εισπορευευομενος (1) εις (2) Ἰερουσαλημ, και παῤῥησιαζομενος εν τῳ ονοματι του Κυριου Ἰησου. (ỹ. 29) Ἐλαλει τε (3) και συνεζητει προς τους Ἑλληνιστας· οἱ δε επεχειρουν αυτον ανελειν. (ỹ. 30) Ἐπιγνοντες δε οἱ αδελφοι κατηγαγον αυτον εις Καισαρειαν, και εξαπεσῖειλαν αυτον εις Ταρσον.

28. *Et erat cum illis intrans et exiens in Jerusalem*, etc.). Notanda est hic Verbi Finiti Syntaxis cum Participio, qua syntaxi actus qui hic describitur, nempe *intrare et exire cum aliquo*, designatur ut frequenter repetitus, ac veluti continuus. Phrasis autem *intrare et exire cum aliquo* refert loquutionem Hebraicam בוא וצאת *ingredi et egredi*, quâ, inter alia, significatur *familiariter versari cum aliquo*. Itaque Saulus hic dicitur per aliquod temporis spatium (*per quindecim dies;* Vide Galat. i. 18) Jerosolymis familiariter versatus fuisse cum Petro et Jacobo (*μετ' αυτων*), et haud dubiè etiam cum reliquis, qui ibi essent, Christianis.

Obiter hic adnoto, ea quæ modo legebamus minimè pugnare cum iis, quæ Apostolus scripsit ad Galat. Cap. i. 22. 23, quum ibi sermo sit non de ecclesiâ Jerosolymitanâ, sed de reliquis *per Judæam* ecclesiis.

et fiducialiter agens in nomine Domini). Ut fecerat Damasci, ita et Jerosolymis liberè et intrepidè Jesum Christum prædicabat. De locutione *παῤῥησιαζεσθαι εν τινι* diximus supra ad ỹ. 27.

29. *Loquebatur quoque*, etc.). Saulus per idem tempus *loquebatur atque dis-*

(1) Var. lect. Post. *εισπορευομενος* legitur *και εκπορευομενος* in Codd. ABC (D hâc parte mutilus est) E, et in verss. antiquis Ital. Syr. Æthiop. et Vulg. Etiam S. Chrys. legit illud *και εκπορευομενος*. Itaque arbitror hanc esse germanam Lucæ scripturam.

(2) Var. lect. Pro *εις* legitur *εν* in Codice H. Præpositionem *εν* hoc loco legit etiam interpres Syrus. Auctor Italæ utram Præpositionem legerit, discerni nequit. S. Chrysostomus legit *εν*. Contexta hujus loci oratio postulat *εν*, quod ex interpretatione patebit.

(3) In Vulgata hic additur vox *Gentibus*, sed eam vocem nullus codex græcus agnoscit, nullaque versio antiqua, si Æthiopicam excipias. Nec legitur in compluribus antiquis Latinis exemplaribus, ut notat Calmet (ad. h. l.) S. Hieron. lib. 1. in ep. ad Galat. (apud Sabatier) habet : *loquebatur quoque et disputabat*. Videtur mihi vox *gentibus* glossema esse vocis *Græcis*.

putabat (ελαλει τε και συνεζητει) de re Christiana *cum Hellenistis* (Ἑλληνιστας). Saulus Jesum prædicabat non tantùm *Hebræis*, quod ex superiore Versiculo colligitur, sed etiam *Hellenistis*, ipse Hellenista. — Hellenistæ quinam vocarentur, diximus supra ad Cap. vi. 1. *Isti* (Hellenistæ) *verò* (οἱ δε Articulus pro Pronomine. Vid. Win. § 20. 1) *conabantur* (επεχειρουν) *eum tollere* (ανελειν) *de medio*, quum alia argumenta deessent, quibus invictum disputatorem ad silentium redigerent. In quo faciebant pro more suo, ut vidimus ex historia S. Stephani.

30. *Quod cum cognovissent fratres*, etc.). Cum impium illud Hellenistarum consilium Christianis Jerosolymitanis (οἱ αδελφοι) innotuisset, hi, ne quid Saulo accideret quod nolebant, Cæsaream illum *deduxerunt* (κατηγαγον), atque inde *ablegarunt* (εξαπεστειλαν) Tarsum. — Cæsaream hic intelligo non *Cæsaream Philippi*, quæ et Paneas vocabatur, sed Cæsaream illam, quæ Latinis Cæsarea Palæstinæ dicebatur, ut ab aliis urbibus Cæsareæ nomen gerentibus distingueretur. Sita hæc erat ad mare mediterraneum. Vetus nomen huic urbi fuit *turris Stratonis* (Στρατωνος πυργος. Flav. Joseph. Antiqq. xiii. 19). Confer Relandi *Palæstinam* p. 670. sqq. Ex Cæsarea Saulus terrestri itinere, ut ex Galat. i. 21 colligi potest, per Syriam transeundo venit in Ciliciam. In hac Asiæ minoris provincia erat Tarsus, Sauli urbs natalis. Ex iis quæ infra (Cap. xxii. 17, sqq.) de se narrat Saulus, conficitur eum non tantum hortatu Christianorum, sed et divino jussu tunc temporis Jerosolymas reliquisse.

31. Ecclesia quidem per totam Judæam, et Galilæam, et Samariam habebat pacem, et ædificabatur ambulans in timore Domini, et consolatione sancti Spiritus replebatur.	Αἱ μεν ουν εκκλησιαι (1) καθ᾽ ὁλης της Ἰουδαιας και Γαλιλαιας και Σαμαρειας ειχον ειρηνην, οικοδομουμεναι και πορευομεναι τῳ φοβῳ του Κυριου, και τῃ παρακλησει του ἁγιου Πνευματος επληθυνοντο.

31. *Ecclesia quidem*). Græcè Ἡ μεν ουν εκκλησια, ubi Particula ουν non est *concludentis*, sed *pergentis* in narrando, ut si Belgicè dicas : *de kerk nu*. Particularum autem μεν et δε (ỳ. 32) usus hic μεταβατικος est. De quo usu vide quæ dixi-

(1) Var. lect. Pro Plurali αἱ μεν ουν εκκλησιαι ειχον — οικοδομουμεναι και πορευομεναι — επληθυνοντο, legitur in Singulari ἡ μεν ουν εκκλησια ειχεν — οικοδομουμενη και πορευομενη — επληθυνετο in Codd. ABC multisque Minusculis; item in verss. antiqq. Syr. Æth. Armen. et Vulg.; sic quoque legerunt Dionys. Alexandr. Chrys. Theophyl. et Oecumenius. — Et mihi quidem videtur hæc lectio alteri esse præferenda, quamquam Lucas alibi in simili sermone numerum Pluralem adhibet. Vide Act. xv. 41. xvi. 5.

mus supra ad Cap. VIII. 25. Erat autem Ecclesia, inquit Lucas, eo tempore Jerosolymis libera a persecutione; per reliquam etiam Judæam, ut et per totam Galilæam et Samariam optatâ tranquillitate fruebatur (ειχεν ειρηνην), intereaque, crescente in dies numero fidelium, vivis hisce lapidibus Ecclesia veluti ædificium quoddam in molem continuò majorem *exstruebatur* (οικοδομουμενη), *vitamque* fideles *agebant* (πορευομενη) *piam ac religiosam* (τῳ φοβῳ του Κυριου), et Spiritus sancti consolatione *replebantur* (επληθυνετο). Verbo πληθυνω, quod alias de *multiplicando* dicitur, Interpres noster subjecit notionem *implendi;* quo sensu etiam S. Chrysostomus hanc vocem hic sumpsisse videtur : Παρεκαλει; inquit, (Hom. XXI. ad h. l.) αυτους το Πνευμα και δια των θαυματων και δια των εργων· και χωρις δε τουτων, και καθ' ἑαυτον ἑκαστον. h. e. « *Consolabatur illos Spiritus sanctus, et per miracula et per opera; et præterea unumquemque per se;* » puta eorum mentem spirituali quâdam lætitiâ perfundendo.

Verba *implendi* in Græcitate Novi Testamenti constructa leguntur nunc cum *Genitivo rei*, nunc cum *Dativo rei*, ut v. g. Rom. I. 29. 2 Cor. VII. 4. — Dativus τῳ φοβῳ in locutione πορευεσθαι τῳ φοβῳ sumendus est tamquam dictus *de loco in quo* quis graditur, ut τῳ φοβῳ valeat *in timore Domini* . Eodem sensu infrà (Cap. XIV. 16) dicitur πορευεσθαι ταις ὁδοις, et in Ep. S. Judæ ℣. 11 : τῃ ὁδῳ του Καιν επορευθησαν. Ceterùm Hebraismus est in usu Verbi πορευεσθαι, si adhibetur de ratione vivendi. Sic Psalmo 86 (Vulg. 85) ℣. 11 legimus : הורני יהוה דרכך אהלך באמתך h. e. *Doce me, Jehova, viam tuam, ambulem in veritate tua.* Vulgata : *Deduc me, Domine, in via tua, et ingrediar in veritate tua.* — Locutio ὁ φοβος του Κυριου refert Hebraicam יראת יהוה, et Nostratium *Godvreezendheid. Ædificari* (οικοδομεισθαι) Metaphoricè dicitur de *incremento* tum *interno* sive spirituali, puta *pietatis* (I Cor. X. 23. XIV. 4. 17, et I Thess. V. 11), tum *externo*, quod est, v. g. in augescente numero fidelium, ut in præsenti loco; eoque sensu οικοδομειν legitur (apud LXX) Jerem. XXIV. 6. — XXXVIII (Hebr. XXXI) 4. — XL (Hebr. XXXIII) 7.

32—35. Factum est autem, ut Petrus dum pertransiret universos, deveniret ad sanctos, qui habitabant Lyddæ. (℣. 33) Invenit autem ibi hominem quemdam, nomine Æneam, ab annis octo jacentem in grabato, qui erat paralyticus. (℣. 34) Et ait illi Petrus : Ænea, sanat te Dominus Jesus Christus : surge, et sterne tibi. Et continuò surrexit. (℣. 35)

Ἐγενετο δε Πετρον, διερχομενον δια παντων, κατελθειν και προς τους ἁγιους τους κατοικουντας Λυδδαν. (℣. 33) Εὑρε δε εκει ανθρωπον τινα Αινεαν ονοματι, εξ ετων οκτω κατακειμενον επι κραββατω, ὁς ην παραλελυμενος. (℣. 34) Και ειπεν αυτω ὁ Πετρος· Αινεα, ιαται σε Ιησους ὁ Χριστος· αναστηθι, και στρωσον σεαυτω. Και ευθεως ανεστη. (℣. 35) Και ειδον αυτον παντες οἱ κατοικουντες Λυδ-

Et viderunt eum omnes, qui habitabant Lyddæ, et Saronæ : qui conversi sunt ad Dominum.	δαν και τον Σαρωνᾶν, οἵτινες επεστρεψαν επι τον Κυριον.

32. *Factum est autem, ut Petrus dum pertransiret universos, deveniret*, etc.). Græcè : εγενετο δε (Vide supra ad ỳ. 31) διερχομενον .... κατελθειν, de quâ Syntaxi vide supra ad Cap. IV. 5. Locutio Διερχεσθαι δια παντων scil. *ἁγιων transire per omnes sanctos* conferri potest cum hac Latina Senecæ (Benef. VI. 16) : *medicus ægrotos perambulat*, h. e. visit huc illuc discurrendo. Itaque sensus est : accidit autem, dum Petrus, tanquam supremus Pastor (1), singulos suos greges per totam Palæstinam dispersos, nunc hunc nunc illum inviseret, ut perveniret *etiam ad* (και προς) *sanctos* (τους ἁγιους) i. e. ad Christianos, qui habitabant Lyddæ. — Lyddæ (לוד 2 Chron. VIII. 12) Palæstinæ vicus erat, sed qui amplitudine sua et incolarum multitudine urbem æquaret, quare et κωμοπολις dicitur Marc. I. 38. Sita erat Lydda prope Joppam, haud procul a mari mediterraneo. Apud scriptores medii ævi vocatur etiam *Diospolis*. Vide Relandi *Palæstinam* p. 877, et Wineri *Biblisches Realwörterbuch*, ad h. v.

33. *Invenit autem ibi hominem quemdam*, etc.). Non putem hominem hunc fuisse e numero Christianorum Lyddensium, quum Lucas eum non vocet *discipulum*, ut mox (ỳ. 36) Tabitham vocat *discipulam quamdam*. Gentilem illum fuisse, aut Judæum Hellenistam probabile est, quum Æneas (Αινεας) nomen Græcum sit. — Ονοματι est in Dativo *Relationis*, ut vocant Grammatici. Æneas ille *ab* (εκ) octo jam annis decumbebat in grabato, quum paralyticus esset. De voce παραλελυμενος videsis quæ notantur supra ad Cap. VIII. 8.

34. *Et ait illi .... sanat te Dominus*, etc.). *Sanat* ut Græcè ιαται, in Indicativo. Bene Cornelius : « Assertio Petri, inquit, tacitam continet invocationem Christi, cujus virtute sanatus est Æneas. » Addit Petrus : statim surgito, *et tute ipse tibi sternito lectum* (στρωσον σεαυτῳ scil. κραββατον, nam locutio elliptica est). Hactenus alii ipsi straverant. De eo quod interest inter Imperativum Præsentis et Aoristi, videsis Win. § 44. 5.

35. *Et viderunt eum omnes*, etc.). Pro τον Σαρωνᾶν alii Codices habent τον Σαρωνα. — *Saron* (שרון) appellabatur omnis regio campestris circa Joppen Lyddamque. Interpres noster quum vertat *Lyddæ et Saronæ*, Saronem habuisse videtur pro oppido aliquo Lyddæ vicino. In quo fortasse non erravit. Vide Wineri *Biblisches Real-*

(1) S. Chrysostomus (Hom. XXI ad h. l.) : Καθαπερ τις στρατηγος, inquit, περιῃει, τας ταξεις επισκοπῶν, h. e. « *Veluti dux quidam exercitûs circuibat, agmina lustrans.* »

wörterbuch, ad vocem *Saron*, et Rosenmulleri Bibl. Alterthumsk. Vol. II. P. 1. p. 150. coll. P. II. p. 333. Paralyticus ille vulgò notus fuisse videtur Lyddensibus et Saronitici agri incolis. Hoc certè innuit Lucas, dum dicit, incolas Lyddæ et Saronis, quum vidissent paralyticum illum ad invocationem nominis Jesu subito restitutum fuisse sanitati, eo miraculo commotos, religionem Christianam fuisse amplexos.

36—39. In Joppe autem fuit quædam discipula, nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas. Hæc erat plena operibus bonis, et eleemosynis, quas faciebat. (℣. 37) Factum est autem in diebus illis, ut infirmata moreretur. Quam cum lavissent, posuerunt eam in cœnaculo. (℣. 38) Cum autem prope esset Lydda ad Joppen, discipuli audientes quia Petrus esset in ea, miserunt duos viros ad eum, rogantes: Ne pigriteris venire usque ad nos.

Εν Ιοππη δε τις ην μαθητρια ονοματι Ταβιθα, ἡ διερμηνευομενη λεγεται Δορκας. Αὑτη ην πληρης αγαθων εργων και ελεημοσυνων, ὧν εποιει. (℣. 37) Ἐγενετο δε εν ταις ἡμεραις εκειναις ασθενησασαν αυτην αποθανειν· λουσαντες δε αυτην εθηκαν εν ὑπερῳῳ. (℣. 38) Ἐγγυς δε ουσης Λυδδης τη Ἰοππη, οἱ μαθηται ακουσαντες ὃτι Πετρος εστιν εν αυτη, απεστειλαν δυο ανδρας προς αυτον, παρακαλουντες μη οκνησαι διελθειν ἕως αυτων (1).

36. *In Joppe autem*, etc.). Præcedenti miraculo veluti *opponitur* (δε) aliud miraculum, ut magis stupendum. *Joppe* (יָפוֹ Jonæ I. 3) urbs ad mare mediterraneum sita, non procul aberat a Lydda. — Erat ibi discipula quædam (τις μαθητρια) h. e. mulier Christiana quædam, nomine *Tabitha*, *quæ interpretata dicitur Dorcas*, h. e. quæ mulier, si Aramaicum ejus nomen (טביתא) *Tabitha* Græcè reddere velis, Græcè dicitur Δορκας. Quibus vocabulis denotatur venustum illud animal, quod historiæ naturalis scriptores *Capram Gazellam* vocare solent. Erat autem hæc mulier cum præstandis bonis operibus tota dedita eisque veluti *referta* (πληρης), *tum præcipue* (και) ob erogatas continuò (εποιει Imperf. Vide supra) eleëmosynas de pauperibus benè merita. — De και hoc loco vide quæ notata sunt ad Cap. VI. 8. Dicitur ὧν εποιει *per Attractionem*.

37. *Factum est autem in diebus illis*, etc.). Accidit autem eo tempore (εν ταις ἡμεραις εκειναις. Vide Cap. VIII. 1), quo Petrus apud Lyddenses morabatur, ut

(1) Var. lect. In Codd. ABCE oratio est directa: μη οκνησης διελθειν ἑως ἡμων, ut in Vulgatâ.

Tabitha illa *infirmitate aliqua correpta* (ασθενησασαν) moreretur. De Syntaxi εγενετο αυτην αποθανειν vide supra ad ỷ. 3. — *Quam cum lavissent*. Mos lavandi corpora defunctorum priusquam humo conderentur, communis erat apud antiquos. Videsis Lorinum ad h. l.; et Doughtæi *analecta sacra*. Part. poster. p. 77. sqq. *Posuerunt in cœnaculo*, εν ὑπερῳῳ, de quo vide supra ad Cap. I. 13.

38. ... *disciputi audientes quia Petrus*, etc.). Cum Christiani Joppenses *audivissent* (ακουσαντες) *quod* (ὅτι) Petrus esset eo tempore apud vicinos Lyddenses, duos viros ad illum *ablegarunt*, *rogantes* (απεστειλαν παρακαλουντες) *ne cunctaretur* (μη οκνησαι), h. e. ut vellet sine mora venire ad ipsos. — Legati non videntur indicasse Petro causam petitionis.

39—41. Exurgens autem Petrus venit cum illis. Et cum advenisset, duxerunt illum in cœnaculum : et circumsteterunt illum omnes viduæ flentes, et ostendentes ei tunicas, et vestes, quas faciebat illis Dorcas. (ỷ. 40) Ejectis autem omnibus foras : Petrus ponens genua oravit : et conversus ad corpus, dixit : Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos : et viso Petro, resedit. (ỷ. 41) Dans autem illi manum, erexit eam. Et cum vocasset sanctos, et viduas, assignavit eam vivam.

Αναστας δε Πετρος συνηλθεν αυτοις· ὃν παραγενομενον ανηγαγον εις το ὑπερῳον· και παρεστησαν αυτῳ πασαι αἱ χηραι κλαιουσαι, και επιδεικνυμεναι χιτωνας και ἱματια ὁσα εποιει μετ' αυτων ουσα ἡ Δορκας· (ỷ. 40) Ἐκβαλων δε εξω παντας ὁ Πετρος, θεις τα γονατα προσηυξατο· και επιστρεψας προς το σωμα, ειπε· Ταβιθα, αναστηθι. Ἡ δε ηνοιξε τους οφθαλμους αὑτης· και ιδουσα τον Πετρον, ανεκαθισε. (ỷ. 41) Δους δε αυτῃ χειρα, ανεστησεν αυτην. Φωνησας δε τους ἁγιους και τας χηρας, παρεστησεν αυτην ζωσαν.

39. *Exsurgens autem Petrus*, etc.). Petrus autem nihil cunctatus *surrexit*, (αναστας), profectusque est cum illis. — De Verbo αναστηναι in hac oratione vide supra ad Cap. VIII. 35. Græca ὃν παραγενομενον ανηγαγον reddi possent hoc modo : *quem*, *quum advenisset*, *duxerunt* in cœnaculum illud (εις το ὑπερῳον), ubi defuncta jacebat. Hic dum ad Tabithæ cadaver adstaret Petrus, circumstabant illum *pauperes istius loci viduæ omnes* (πασαι αι χηραι), plorantes et ostendentes illi tunicas aliasque vestes (χιτωνας και ιματια), quas illis, *dum inter eas viveret* (μετ' αυτων ουσα), conficiebat pia Dorcas. — Erat hæc profectò eloquentissima, quamquam nullis verbis facta, supplicatio. — Quid ergo Petrus?

40. *Ejectis autem omnibus*, etc.). Cum e cœnaculo præsentes omnes secedere jussisset, ne oraturus turbaretur, flexis genibus aliquamdiu oravit. Tum ad inanime

Tabithæ corpus conversus dixit : Tabitha, surge! Ad quam vocem illa statim quasi e somno excitata, oculos suos aperuit, et Petrum *intuitus* (ιδουσα), seque erigens in lecto *resedit* (ανεκαθισε)

41. *Dans autem illi manum*, etc.). *Porrectâ* autem (δους) Tabithæ manu suâ Petrus illam e lecto, in quo resederat, surgere fecit (ανεστησε). Cumque in cœnaculum revocasset *sanctos* (τους ἁγιους) h. e. eos qui forte ibi aderant fideles, et pauperes illas viduas (και τας χηρας), Tabitham omnibus *exhibuit viventem* (παρεστησεν ζῶσαν). « Sensit Petrus, inquit S. Cyprianus (Lib. De opere et eleëmos. p. 478), impetrari posse, quod sic petebatur, nec defuturum Christi auxilium viduis deprecantibus, quando esset in viduis ipse vestitus. Cum itaque genibus nixus orasset, viduarum ac pauperum idoneus advocatus, legatasque sibi preces ad Dominum pertulisset, conversus ad corpus, quod in tabula jam lotum jacebat : Tabitha, inquit, exsurge in nomine Jesu Christi. Nec defuit Petro quo minus statim ferret auxilium qui in Evangelio dari dixerat, quidquid fuisset ejus nomine postulatum. Mors itaque suspenditur, et spiritus redditur, et mirantibus ac stupentibus cunctis ad hanc mundi denuò lucem redivivum corpus animatur. Tantum potuerunt misericordiæ merita, tantum opera justa valuerunt. Quæ laborantibus viduis largita fuerat subsidia vivendi, meruit ad vitam, viduarum petitione revocari. »

42—43. Notum autem factum est per universam Joppen : et crediderunt multi in Domino. (℣. 43) Factum est autem ut dies multos moraretur in Joppe, apud Simonem quemdam coriarium.

Γνωστον δε εγενετο καθ' ὅλης της Ιοππης· και πολλοι επιστευσαν επι τον Κυριον. (℣. 43) Εγενετο δε ἡμερας ἱκανας μειναι αυτον εν Ιοππῃ παρα τινι Σιμωνι, βυρσει.

42—43. *Notum autem factum est*, etc.). Græca γνωστον κ. τ. λ. Belgice valent : *en het werd bekend*. Innotuit quod acciderat per universam civitatem Joppen; factumque est (και), ut stupendo hoc miraculo commoti, ex Joppensibus multi Christianam religionem amplecterentur. Quâ occasione Petrus per multos dies Joppæ commoratus est; quod novellis illis Christianis non parum profuerit. De Syntaxi εγενετο — μειναι αυτον vide supra ad Cap. IX. 3.

CAPUT DECIMUM.

ARGUMENTUM. *Ethnicus quidam, nomine Cornelius, veri Dei cultor pius et probus, inter orandum angelum videt ad se introëuntem, a quo jubetur Cæsaream arcessere Petrum Joppæ morantem, ut ab illo discat quid sibi faciendum sit* (1-7). *Mittit statim Cornelius viros, qui Petrum arcessant* (7-8). *Hi quo tempore Cæsaream jam appropinquant, Petrus sacris precibus vacat; et dum orat, animus ejus subitò a sensibus alienatur* (9-10). *Dumque in ea mentis exstasi constitutus est, animo ejus divinitùs informatur species veluti ingentis cujusdam linteaminis e cœlo in terram demissi, et continentis cujusvis generis animalia, immunda mundis admixta; simulque videtur sibi audire vocem dicentis: surge, Petre, macta, et vescere! Petro verò neganti se comesturum esse quidquam quod Lege tamquam immundum vetaretur, eadem vox respondet: tu ne judices immunda, quæ Deus declaravit esse munda* (11-17). *Ad se reversus Petrus dum expendit quid illa visio significet, jam adstant ad ostium domûs legati Cornelii. Prius autem quam illi nuncietur advenisse viros qui quærerent ipsum, ille divinitus rem edocetur, simulque jubetur ut ne dubitet proficisci cum illis; quod et facit* (17-24). *Postridie quam se in iter dederat, Cæsaream pervenit, et venerabunde a Cornelio exceptus, illi aperit cur Judæus non dubitasset hominem adire Gentilem; nempe divinitus se edoctum fuisse, neminem hominum deinceps pro immundo esse habendum* (24-29). *Cornelius autem a Petro rogatus quam ab causam illum accersivisset, hic enarrat quæ sibi accidissent, seque, secundum divinum mandatum, a Petro esse edocendum quid se facere oporteret* (29-34). *Officio huic satisfacturus, Petrus Cornelio ceterisque qui ibi aderant Jesum Christum prædicat* (34-43). *Petro autem adhuc loquente, Spiritus sanctus illabitur in Cornelium ejusque domesticos, qui porrò omnes baptizantur.* (44-48).

1—2. Vir autem quidam erat in Cæsarea, nomine Cornelius, Centurio cohortis, quæ dicitur Italica, (ỳ. 2) religiosus, ac timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, et deprecans Deum semper :

Ἀνηρ δε τις ην (1) εν Καισαρεια ὀνοματι Κορνηλιος, ἑκατονταρχης εκ σπειρης της καλουμενης Ἰταλικης, (ỳ. 2) ευσεβης και φοβουμενος τον Θεον συν παντι τῳ οικῳ αὐτου, ποιων τε ελεημοσυνας πολλας τῳ λαῳ, και δεομενος του Θεου διαπαντος.

(1) VAR. LECT. Vox ην non legitur in ABCE multisque Minusculis; nec sane videtur esse legenda; nam si Lucas scripsisset ην, scripsisset, opinor, etiam οὗτος ειδεν, Versiculo tertio.

1. *Vir autem quidam erat in Cæsarea*, etc.). Intelligitur Cæsarea Palestinæ; nam Cæsarea Philippi longius aberat, quam ut inde unius diei itinere (Cf. ℣. 9) Joppen perveniri potuisset. — Pro *centurio cohortis* Græce est ἑκατονταρχης εκ σπειρης *centurio ex cohorte*. Ἑκατονταρχης est *præfectus centum* (militum); jam quum cohors Romana fere constaret mille militibus, plures ergo centuriones habuerit cohors Italica; fuerit ergo Cornelius *unus ex centurionibus cohortis Italicæ*. — Vocabatur autem cohors hæc Ιταλικη, quia in ea merebant milites in Italia nati, non vero indigenæ, ut in aliis Romanis cohortibus tunc temporis in Syria et Palæstina consedentibus. Cf. Schwarzii Dissertat. *De cohorte Italica et Augusta*.

2. *Religiosus ac timens Deum*, etc.). Ethnicus sive Gentilis erat Cornelius, ut certo colligitur ex iis quæ dicuntur infrà ℣. 28. 34, et Cap. XI. 1. 3. 18. Itaque erat Cornelius ex numero eorum, qui infrà (Cap. XVII. 4) dicuntur σεβομενοι Ἑλληνες, quosque Talmudici vocabant חסידי האומות *pios inter gentiles*. Erat Cornelius pius veri Dei cultor (ευσεβης), et φοβουμενος τον Θεον (*een godvreezend man*), h. e. et talis qui Deum offendere metueret. Et qualis erat ipse, tales erant quoque domestici ejus universi (*zyne huisgenooten*). Idem frequenter stipem erogabat pauperibus Judæis (τῳ λαῳ), et assidue (διαπαντος = δια παντος χρονου) Deum precabatur. — Communis SS. Patrum sententia est Cornelium *in statu justificationis* jam tum fuisse, cum illi Angelus appareret (1).

Si quæratur quid Cornelius in assidua illa precatione a Deo potissimùm petiverit, respondeo : ut Deus illum in recta salutis via capessenda dirigeret. Hoc certe colligi posse mihi videtur ex contextâ oratione ℣. 4—5, et 31—32. Et vero facile intelligimus fieri potuisse, ut Cornelius ethnicus ambigeret utram Religionem profiteretur, an antiquam illam Mosaicam, an vero recentem Christianam, cum videret utriusque Religionis homines unius veri Dei esse cultores.

---

(1) Quæstio hæc majoris amplitudinis est, quam ut hoc loco a nobis tractari possit. Si cui placeret dissertationem eâ de re conscribere, auctores nonnullos consulendos hic illi indico! Legat *Concilium Arausicanum* II. Can. XXV; Andream Vegam, *De Justificatione* Lib. V. Cap. 13, et Lib. VI. Cap. 19. 20. 21; Franciscum Suarez *De divinâ Gratiâ* Lib. 1. Cap. IV. n° 8 et sqq., et *De triplici virtute Theologicâ*, *Tractatus de Fide*, P. 2. Disput. XII. Sect. IV. n° 23; Alfonsum Salmeronem, Tractat. XXXI in Act. Ap. *De Cornelio centurione*. Thomam Stapleton in *Antidotis Apostolicis* ad Act. Ap. Cap. X. 4; Cornelium a Lapide (ad h. l.), Joannem Lorinum (ad. h. l.), Augustinum Calmetum (ad h. l.); atque hi alios plures auctores indicant, qui eam rem tractarunt.

3—6. Is vidit in visu manifeste, quasi hora diei nona, angelum Dei introeuntem ad se, et dicentem sibi, Corneli. (℣. 4) At illi intuens eum, timore correptus, dixit : Quid est, Domine? Dixit autem illi : Orationes tuæ, et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei. (℣. 5) Et nunc mitte viros in Joppen, et accersi Simonem quemdam, qui cognominatur Petrus : (℣. 6) hic hospitatur apud Simonem quemdam coriarium, cujus est domus juxta mare : hic dicet tibi quid te oporteat facere.

Ειδεν εν ὁραματι φανερως, ὡσει ὡραν εννατην της ἡμερας, αγγελον του Θεου εισελθοντα προς αυτον, και ειποντα αυτῳ· Κορνηλιε. (℣. 4) Ὁ δε ατενισας αυτῳ και εμφοβος γενομενος, ειπε· Τι εσ7ι, Κυριε; Ειπε δε αυτῳ· Αἱ προσευχαι σου και αἱ ελεημοσυναι σου ανεβησαν εις μνημοσυνον ενωπιον του Θεου. (℣. 5) Και νυν πεμψον εις Ἰοππην ανδρας, και μεταπεμψαι Σιμωνα τινα, ὁς επικαλειται Πετρος. (℣. 6) Οὑτος ξενιζεται παρα τινι Σιμωνι, βυρσει, ᾡ εσ7ιν οικια παρα θαλασσαν· οὑτος (1) λαλησει σοι, τι σε δει ποιειν.

3. *Is vidit in visu manifestè).* Græcè : Ειδον εν ὁραματι φανερως. Si ℣. 1 non legeris ην, Subjectum Verbi ειδεν tibi est ανηρ, et quæ huic attributa *apponuntur*. — Extraordinarius modus, quo homo divinitùs aliquid edoceri potest, aut externus est, aut internus; nam id fieri potest, vel 1°, per apparentis Dei sive angeli *verba* humanâ voce facta ad vigilantem et sensibus suis utentem, aut etiam *per rem* aliquam oculis ejusdem corporeis divinitus oblatam; vel 2°, per divinam illam ενεργειαν, qua Deus humano animo quas vult *notiones* aut *rerum imagines* intus informat; quod quidem accidere potest aut dormientibus, aut vigilantibus, atque his vel constitutis in exstasi sive alienatione mentis a sensibus, vel non inhibito exteriorum sensûum usu (2). Ad posteriorem modum pertinet visio illa, quæ infra (℣. 10-17) Petro obtigisse dicitur; ad priorem vero referendum est ὁραμα Cornelii, quod hic enarratur; et vero tum ex serie narrationis, maxime ex ℣. 30, tum etiam ex eo quod Cornelius dicitur

(1) Var. lect. Verba οὑτος — ποιειν non leguntur in Codd. ABCEGH, nec in versionibus antiquis. Calmetus hæc verba pro glossemate habet.

(2) De præsenti quæstione agunt S. Thom. 2. 2. Q. 173, 174 et 175; Cornelius a Lapide in *Canonibus in* xii *minores Prophetas*, Can. 19. 20. 21; Christophorus Castrus in sua *Isagoga ad Prophetas, de Vaticinio. Libri* iv. Vide Lib. 3. Cap. vi. vii et viii. Isagoges hæc præmissa est ejusdem commentario in Prophetas minores. — Inter acatholicos de re tractarunt Witsius, in *Miscellaneis sacris; de Prophetis et Prophetia,* Lib. 1. Cap. 2, sqq. — Auctores hi alios nonnullos indicant qui de hac quæstione fusiori calamo scripserunt.

vidisse φανερῶς, certò constat Cornelium vigilantem et exterioribus sensibus utentem vidisse corporeis suis oculis ad se introeuntem angelum, qui in assumpto corpore speciem referebat viri candida veste induti. Cf. ỳ. **30**. — Verba ἐν ὁράματι valent IN *viso illi oblato*. Præpositio ἐν refertur ad *statum in quo* quis versatur, ut si Gallicè hic diceres : DANS UNE VISION *qu'il eût*, IL VIT *clairement*, etc. Quod vero attinet ad visionem illam, quam habuit Ananias (supra Cap. IX. 10), etiam hanc ad priorem illum modum pertinere arbitror. Vide suprà ad Cap. VIII. 26 (1). Quod autem de Saulo ibidem (ỳ. 12) dicitur : *et vidit virum Ananiam nomine* etc., id quidem non dubito quin ad posteriorem modum sit referendum.

Apparuit autem Cornelio ille Angelus *quasi hora diei nona* (ὡσεὶ ὥραν ἐννάτην τῆς ἡμέρας) h. e. circa tertiam pomeridianam (Vide supra ad Cap. III. 1), quo tempore Cornelius domi suæ precibus vacabat, ut dicitur infra ỳ. 30. —

4. *at ille intuens eum*, etc.). Ingressus Angelus Cornelium nomine compellat : Corneli, inquit. Is vero angelum *intuitus* (ἀτενίσας. Vid. supra ad Cap. **1. 10**), et, ut fit, metu quodam correptus, respondit : *quid me vis*, *Domine*? Sic appellat angelum ut quempiam sibi ignotum; nisi forte dicendum sit, sic appellasse ut quempiam homine majorem. Si non primo statim momento, mox tamen animadvertisse videtur Cornelius angelum esse, qui sibi appareret, ut conficitur ex ỳ. **8.** coll. **22.**

Dixit autem illi : orationes tuæ, etc.). Sic autem tum ad Cornelium fatus est Angelus : precationes tuæ, inquiebat, et eleëmosynæ tuæ adscenderunt ad cœlum, ita ut essent ibi tamquam memoriale quoddam tui (εἰς μνημόσυνον) coram Deo (ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ); h. e. fecerunt ut Deus tui recordaretur. — His autem verbis angelus Cornelio significabat exauditas esse ipsius preces, et digno præmio renumeratum iri ipsius eleëmosynas (Cf. ỳ. 31). Quare pergit dicendo : *Itaque* ostendetur tibi via ad fidem et salutem : mitte viros aliquot ad civitatem Joppen, ac per eos arcesse Simonem quemdam, etc.

5. *Et nunc mitte viros in Joppen*, etc.). Græcè καὶ νῦν, quod respondet Hebraico וְעַתָּה, ubi dictio est *concludentis* valetque *itaque*, ut Genes. XXVII. 8. — *Arcessi* in Imperativo scribit Interpres noster ab *arcessere*. Bene Cornelius ad h. l. « Voluit Deus, inquit, arcessiri Petrum, non Johannem vel alium quempiam, quia decebat, ut Petrus tamquam caput Ecclesiæ, sicut primus omnium post Christum prædicaverat Judæis (Act. II et III), ita primus prædicaret et Gentibus, puta Cornelio ejusque familiæ. Ipse enim, ut totius ecclesiæ pastor, debebat in eam, quasi in unum ovile Christi, congregare tam Gentes quam Judæos, ut utrique eum quasi communem

(1) De ratione componendi quæ dicta sunt Cap. III. 21 cum illis Christi apparitionibus, quæ porrò memorantur, videsis Corn. a Lapide ad Cap. III. 21, et Suarezium in 3 p. q. 58.

patrem agnoscerent, colerent, obedirent et sequerentur; in eoque utrique, licet inter se diversi, imo adversi, unirentur. »

6. *Hic hospitatur*, etc.). Gr. ξενιζεται (Passiv.) *hospitio is exceptus est* apud Simonem quemdam, arte coriarium. « Βυρσευς, quod Kuinoel notat (ad h. l.), Atticis dicebatur βυρσοδεψης, quod derivatur a βυρσα *pellis* et δεψειν *mollire*, *subigere*. Erat ergo βυρσευς *coriarius*, qui animalium cæsorum pelles subigendo molliendoque ad multiplicem in domestica re, militari, ac navali usum præparare solebat. Apud veteres coriarii extra urbes prope flumina, ob mortua animalia, etiam ob fœtidos odores, et ob frequentem aquæ usum in pellium præparatione, officinas et domos suas habebant. »

7—8. Et cum discessisset angelus, qui loquebatur illi, vocavit duos domesticos suos, et militem metuentem Dominum ex his, qui illi parebant (ỹ. 8). Quibus cum narrasset omnia, misit illos in Joppen.

Ὡς δε απηλθεν ὁ αγγελος ὁ λαλων τῳ Κορνηλιῳ (1), φωνησας δυο των οικετων αὐτου, και στρατιωτην ευσεβη των προσκαρτερουντων αυτῳ, (ỹ. 8) και εξηγησαμενος αυτοις ἁπαντα, απεστειλεν αυτους εις την Ἰοππην.

7—8. *Et cum discessisset angelus qui loquebatur illi*, etc.). Gr. ὁ λαλων, quod hic est Participium Imperfecti, ut supra p. 92. — Angelus an post illud colloquium subitò evanuerit, an verò sensim ac visibiliter discesserit, ex voce απηλθεν decerni nequit. Si prius illud acciderit, vel inde potuit intelligere Cornelius, angelum fuisse qui illi apparuisset. — Cornelius nihil cunctatus *statim* (vide ỹ. 33) Joppen misit *e domesticis suis duos* (δυο των οικετων αὐτου), simulque militem quemdam religiosum, unum ex iis qui ministerii causa *assiduo illi aderant* (των προσκαρτερουντων αυτῳ. Vide suprà ad Cap. 1. 14. Hisce viris ante narraverat quæcumque (ἁπαντα) sibi accidissent.

9—12. Postera autem die iter illis facientibus, et appropinquantibus civitati, ascendit Petrus in superiora ut oraret circa horam sextam.

Τῃ δε επαυριον, ὁδοιπορουντων εκεινων και τῃ πολει εγγιζοντων, ανεβη Πετρος επι το δωμα προσευξασθαι περι ὡραν ἑκτην. (ỹ. 10) Εγενετο δε προσπεινος,

(1) Var. lect. Pro τῳ Κορνηλιῳ habent αυτῳ Codd. ABCE, varii Minusculi, et versiones antiquæ pleræque.

(ỳ. 10) Et cum esuriret, voluit gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus : (ỳ. 11) et vidit cœlum apertum, et descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis submitti de cœlo in terram, (ỳ. 12) in quo erant omnia quadrupedia, et serpentia terræ, et volatilia cœli.

και ηθελε γευσασθαι· παρασκευαζοντων δε εκεινων, επεπεσεν επ' αυτον εκστασις, (ỳ. 11) και θεωρει τον ουρανον ανεωγμενον, και καταβαινον επ' αυτον (1) σκευος τι ὡς οθονην μεγαλην, τεσσαρσιν αρχαις δεδεμενον, και (2) καθιεμενον επι της γης, (ỳ. 12) εν ᾧ ὑπηρχε παντα τα τετραποδα της γης, και τα θηρια (3), και τα ἑρπετα, και τα πετεινα του ουρανου.

9. *Postera autem die*, etc.). Sequenti die, circa meridiem, cum tres illi viri jam non procul a Joppe abessent, Petrus orandi causa *adscenderat* (ανεβη) *in superiora*, græcè επι το δωμα, *in tectum*, sive solarium. Orientalibus plana erant domùum tecta.

10. *Et cum esuriret voluit gustare*). Cum Petrus, illa die, ut videtur, adhuc jejunus, *magnam inciperet sentire famem* (εγενετο προσπεινος), cibum sumere volebat; græcè γευσασθαι (Aor. Med.), quod Verbum etiam *absolutè* adhibebatur. Sic Flavius Josephus (Antiqq. Lib. vi. Cap. xiv. 3) de Saulo Rege scripsit : μολις δε ἑαυτου γενομενον, συνηναγκασεν ἡ γυνη γευσασθαι, h. e. *cum vero vix ad se rediisset, Pythonissa coëgit eum ut cibum caperet*. Conferri potest Gallorum *goûter*.

Parantibus autem illis, etc.). Interea autem temporis dum *illi* (εκεινων), nempe ii apud quos commorabatur, ad Petri petitionem *cibum pararent* (παρασκευαζοντων scil. δειπνον), *cecidit super eum mentis excessus*; græcè επεπεσεν επ' αυτον, quâ loquendi ratione significatur eum subitò et divinitùs in illo statu mentis fuisse constitutum. Εκστασις, ab εξιστημι *de statu dejicio*, si *nominis* etymon spectes, notat *dimotionem e loco vel statu in quo quis vel quid est*. Si sermo sit *de re*, εκστασις quæ hic dicitur, intelligitur status is, in quo homo supernaturaliter a suo corpore quasi alienatur, et rapitur ad contemplationem rerum intelligibilium aut imaginum, quæ tum divinitus animo ejus induuntur aut informantur.

---

(1) Var. lect. Voces επ' αυτον non leguntur in Codd. ABCE, variisque Minusculis et antiquis versionibus. — (2) Var. lect. Voces δεδεμενον και non leguntur in Codd. ABCE, nec in versionibus antiquis, Itala, Copt. Æthiop. et Vulgata. Glossema redolent. — (3) Var. lect. Voces και τα θηρια non leguntur in Codd. ABC (in E leguntur post ἑρπετα) variisque Minusculis, et versionibus antiquis. Sumpta videntur ex Cap. xi. 6.

11—12. *Et vidit cœlum apertum*, etc.). In ea exstasi constitutus, animo videt (θεωρει) cœlum magno hiatu veluti apertum, indeque *conceptaculum quoddam* (σκευος τι Vide supra ad Cap. IX. 15), *velut linteum magnum*, (ὡς οθονην μεγαλην) quatuor extremitatibus supernè alligatum, demitti in terram. Conceptaculum hoc speciem referebat ingentis cujusdam linteaminis. Erantque in eodem contenta *omnia genera* (παντα τα cum Articulo) quadrupedum, reptilium, et volatilium, adeòque animalia munda immundis admixta. — Inter animalia quæ munda quæ immunda censerentur, docetur Levit. XI, et Deuteron. XIV. — Ad Levit. XI videsis Lorinum, qui in *argumento* præmisso ejus commentario in hoc caput, etiam agit de ratione impositi Judæis præcepti de abstinendo ab immundorum animalium esu. S. Justinus (Quæst. 89 ad Orthodoxos) censet in illo linteamine exhibita fuisse immunda tantum animalia, non verò etiam munda; sed nobiscum faciunt S. Hieronymus (in Cap. 38 Ezechielis), et Origenes (Hom. 2. in Cap. 2. Genes. (apud Corn. a Lapide ad Act. x. 12); atque hunc intellectum postulat appositus voci παντα Articulus (παντα τα τετραποδα, κ. τ. λ.).

13—16. Et facta est vox ad eum: Surge Petre, occide, et manduca. (ỳ. 14) Ait autem Petrus: Absit Domine, quia nunquam manducavi omne commune, et immundum. (ỳ. 15) Et vox iterum secundo ad eum: Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris. (ỳ. 16) Hoc autem factum est per ter: et statim receptum est vas in cœlum.

Και εγενετο φωνη προς αυτον· Αναστας Πετρε, θυσον και φαγε. (ỳ. 13) Ὁ δε Πετρος ειπε· Μηδαμως, Κυριε· ὁτι ουδεποτε εφαγον παν κοινον η ακαθαρτον. (ỳ. 15) Και φωνη παλιν εκ δευτερου προς αυτον· Ἁ ὁ Θεος εκαθαρισε, συ μη κοινου. (ỳ. 16) Τουτο δε εγενετο επι τρις· και παλιν (1) ανεληφθη το σκευος εις τον ουρανον.

13—14. *Et facta est vox ad eum*, etc.). Vocem hic intellige *mentalem*; scilicet *videbatur sibi* Petrus audire vocem ad se dicentis: *surge Petre, macta et vescere* nullo facto animalium discrimine! Ad quam invitationem Petrus *sibi videbatur* respondere: absit, Domine (2), ut hoc faciam! *quia* (ὁτι) discrimen ciborum adhuc religiosè servavi, et nihil umquam, quod immundum esset, comedi.

Commune (κοινον) et *immundum* (ακαθαρτον) voces sunt hac in re æquipollentes.

---

(1) VAR. LECT. Pro παλιν legitur ευθυς in Codd. ABCE, variisque Minusculis, et versionibus antiquis, Copt. Æthiop. ac Vulgatâ. Videtur Librarius pro ευθυς hoc loco substituisse vocem παλιν, quæ infrà Cap. XI. 10 in repetita hujus visionis narratione occurrit.

(2) Sic ad se loquentem compellabat, tamquam ignotum.

Nempe ea quæ Hebræis interdicta erant tamquam immunda, hæc illi vocabant *communia*, proptereàquod eorum usus esset communis ceteris gentibus, præter se. Locutio ουδεποτε — παν Hebraica est, non Græca, quamquam Græcæ sunt voces.

15. *Et vox iterum secundo*, etc.). In phrasi παλιν εκ δευτερου scil. χρονου Pleonasmus est, qui occurrit etiam apud profanos scriptores. Sic Plutarchus (vide Wolfium in *Curis* ad h. l.) dixit : και παλιν εκ δευτερου πεμφθεις.

Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris). Græcè in Plurali : *quæ* (ἁ) Deus jam esse munda declaravit (εκαθαρισε), hæc tu, homo, ne porrò *reputes immunda esse* (κοινου ex κοινος a κοινοω). Κοινόειν *commune facere*, h. e. *immundum* (vid. suprà) *facere* dicitur hic is, qui *rem reputat esse talem*. Et similiter *purificare* quæpiam hic dicitur, qui *pura* sive *munda* illa esse declarat. — Notat ad hunc locum Valckenarius : « Hac occasione, inquit, observetur sermonis elegantia, quâ *facere* quid dicuntur, qui *factum* vel *narrant*, vel *putant*. Ex exemplis res melius intelligetur quam ex copiosa explicatione. *Horat*. Sat. 10. 36 : *Turgidus Alpinus* jugulat *dum Memnona*. — *Thom. Mag*. Γεννᾷ, inquit, ὁ Πλατων τον ουρανον, *generat* Plato *mundum*, i. e. γεννητον λεγει, *statuit aliquando esse creatum*, quia Philosophis antiquioribus mundus fuerat visus quibusdam ab æterno esse. Ista loquendi ratio latè patet. Philosophi qui statuebant omnia esse in fluxu perpetuo, *Platoni* aliquoties sunt οι ρεοντες. Qui animam *statuebant* non morituram cum corpore, dicebantur οι απαθανατιζοντες. cet. »

16. *Hoc autem factum est per ter*, etc.). Pro επι τρις scribere potuisset τρις. Itaque abundat in illa locutione Præpositio, ut in Gallico : *jusqu'a trois fois*, aut in Nostratium : *tot drie maal toe*. Sensus est : ter repetitum fuit illud imaginarium inter vocem illam et Petrum colloquium, quo finito, Petrus sibi videbatur videre mox sustolli in cœlum receptaculum illud unà cum animalibus, quæ continebat. — Puta illud ideò fuisse ter repetitum, quo altius Petri animo res informaretur.

17—20. Et dum intra se hæsitaret Petrus quidnam esset visio, quam vidisset : ecce viri, qui missi erant a Cornelio, inquirentes domum Simonis, astiterunt ad januam. (ỷ. 18)

Ὡς δε εν ἑαυτῳ διηπορει ὁ Πετρος τι αν ειη το ὁραμα ὁ ειδε, και ιδου, οἱ ανδρες οἱ απεσταλμενοι απο του Κορνηλιου, διερωτησαντες και μαθοντες (1) την οικιαν Σιμωνος, επεστησαν επι τον πυλωνα. (ỷ. 18)

(1) Var. lect. Voces και μαθοντες auctoritatem habent fere nullam. Glossema videntur librarii, qui putaverit post διερωτησαντες addendum fuisse legatos Cornelii non frustrà rogitasse, *sed etiam didicisse* (και μαθοντες) ubinam sita esset domus Simonis.

Et cum vocassent, interrogabant, si Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hospitium. (ỹ. 19) Petro autem cogitante de visione, dixit Spiritus ei : Ecce viri tres quærunt te. (ỹ. 20) Surge itaque, descende, et vade cum eis nihil dubitans : quia ego misi illos.

Και φωνησαντες επυνθανοντο ει Σιμων ὁ επικαλουμενος Πετρος ενθαδε ξενιζεται. (ỹ. 19) Του δε Πετρου διενθυμουμενου περι του ὁραματος, ειπεν αυτῳ το Πνευμα· Ιδου, ανδρες τρεις ζητουσι σε· (ỹ. 20) αλλα αναστας καταβηθι, και πορευου συν αυτοις, μηδεν διακρινομενος· διοτι εγω απεσταλκα αυτους.

17. *Et dum intra se hæsitaret*, etc.). Dum Petrus, finitâ exstasi, ad se reversus, *dubius hæreret in statuendo apud animum suum* (εν ἑαυτῳ διηπορει. Vid. p. 27) quid sibi vellet, aut cujus tandem rei signum esset *visum illud quod vidisset* (το ὁραμα ὁ ειδε), ecce, viri illi, quos Cornelius ablegaverat, *percontati de domo Simonis* (διερωτησαντες την οικιαν Σιμωνος), ad ostium coriarii adstabant. — Græca Syntaxis : ὡς διηπορει — και ιδου, anacoluthica est, ut supra Cap. I. 10. — Poterat anceps hærere Petrus, utrum hac visione indicaretur abolitam esse legem de discrimine ciborum observando, an vero aliud quid ibi lateret.

18. *Et cum vocassent*, etc.). Græcè και φωνησαντες (*ayant crié, hola!*) *Cum inclamassent*, interrogarunt eum, qui inclamantibus responderat, an illic esset hospitio exceptus aliquis Simon, cognomento Petrus.

19—20. *Petro autem cogitante de visione*, etc.). Interea Petrus adhuc *multum secum cogitabat de illa visione* (διενθυμουμενου περι), quid ea sibi vellet. Prius autem quam illi a domesticis Simonis nunciatum esset, adesse viros qui ipsum quærerent, *Spiritus* (sanctus) (το Πνευμα) internâ locutione *dixit illi : ecce viri tres quærunt te*, ζητουσι σε (vragen naar u); *verum age* (αλλ' αναστας. Vide supra ad VIII. 35) *descende* de solario ad viros illos, et proficiscere cum illis, *nulla ratione hæsitans* (μηδεν διακρινομενος. v. g. quod Judæi non sunt illi, ad quos arcesseris); *quia ipse ego misi illos*, me auctore missi sunt ad te. — Ex postremis hisce verbis patet quod supra dicitur το πνευμα, id *de Spiritu sancto* esse sumendum. Paulatim Petrus edocebatur quid sibi vellet oblata illi visio.

De αυτῳ post Genitivum Πετρου διενθυμουμενου, videsis Winerum § 20. 11. Anm. Vocula αλλα non est reddenda *itaque*, *igitur*, ut nonnullis visum est. De notione Particulæ αλλα in istiusmodi orationis conformatione, vide Klotz ad Devarium. Vol. 2. p. 5. sqq. — Vox μηδεν (διακρινομενος) est in *accusativo objecti patientis*. Videsis quæ in hanc rem notavimus in Ep. ad Philippenses, ad Cap. IV. 6.

21—23. Descendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego sum, quem quæritis: quæ causa est, propter quam venistis? (ȳ. 22) Qui dixerunt: Cornelius Centurio, vir justus, et timens Deum, et testimonium-habens ab universa gente Judæorum, responsum accepit ab angelo sancto accersire te in domum suam, et audire verba abs te. (ȳ. 23) Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens profectus est cum illis: et quidam ex fratribus ab Joppe comitati sunt eum.

Καταβας δε Πετρος προς τους ανδρας τους απεσταλμενους απο του Κορνηλιου (1), ειπεν προς αυτους· Ιδου, εγω ειμι ὁν ζητειτε· τις ἡ αιτια δι' ἡν παρεστε; (ȳ. 22) Οἱ δε ειπον· Κορνηλιος ἑκατονταρχης, ανηρ δικαιος και φοβουμενος τον Θεον, μαρτυρουμενος τε ὑπο οχλου (2) του εθνους των Ιουδαιων, εχρηματισθη ὑπο αγγελου ἁγιου μεταπεμψασθαι σε εις τον οικον αὐτου, και ακουσαι ῥηματα παρα σου. (ȳ. 23) Εισκαλεσαμενος ουν αυτους εξενισε. Τῃ δε επαυριον ὁ Πετρος εξηλθε συν αυτοις, και τινες των αδελφων των απο της Ιοππης συνηλθον αυτῳ.

21—22. *Descendens autem Petrus*, etc.). Cum Petrus e solario, ubi oraverat, *descendisset*, venissetque *ad viros illos* (καταβας προς τους ανδρας), dixit illis: ecce ego sum ille, quem quæritis; qua de causa hic *adestis* (παρεστε)? Responderunt illi: Cornelius centurio, *vir probus et timoratus* (δικαιος και φοβουμενος τον Θεον), *quique commendatur testimonio* (μαρτυρουμενος τε. Vide suprà ad VI. 3) Judæorum omnium inter quos commoratur; is ab uno e sanctis angelis *divinitùs admonitus fuit* (εχρηματισθη) (4) ut te arcesseret domum suam, et audiret quæpiam (ρηματα) a te.

---

(1) Var. lect. Verba τους απεσταλμενους απο του Κορνηλιου non leguntur in Codd. ABCDE, ut nec in plerisque Versionibus antiquis. Glossema esse plane videntur. —

(2) Var. lect. Pro ὑπο οχλου του εθνους legendum est ὑπο ὁλου του εθνους. Suspicor in Complutensi editione pro ὁλου mendosè impressum fuisse οχλου. Certe lectio οχλου hactenus inter Variantes non comparet.

(3) Var. lect. Interpres noster non legit vocem ὁ Πετρος, sed ante εξηλθε legit αναστας. Legit ergo sic: Τῃ δε επαυριον αναστας εξηλθε, pro qua lectione stat major et melior pars Græcorum Codicum et antiquarum versionum.

(4) Eodem sensu, quo hic εχρηματισθη dicitur, occurrit Matth. II. 12. χρηματισθεντες, et in Ep. ad Hebræos (Cap. VIII. 5) κεχρηματισται. Ad hanc vocem Valckenarius notat sequentia: « Usus iste Verbi passivus, inquit, valde insolens est. Activo sensu *Deus* quocumque modo *hominem* hujus illiusve rei *admonens* dicitur χρηματιζειν (Ep. ad Hebr. XII. 25). Illud neminem latebit, esse hoc a Dativo

Ex iis, quæ legati Cornelii retulerant, atque etiam ex divino de proficiscendo cum hisce viris mandato, Petrus jam facile intellexit quid tandem significaret ὁραμα, quod illi fuerat oblatum; nempè non esse diutius abstinendum a conversatione cum Gentilibus, atque deinceps etiam his, non secus ac Judæis, evangelium esse prædicandum. *Invitavit* (εισκαλεσαμενος) *ergo* (ουν) Petrus viros illos gentiles ut ad se ingrederentur, eosque *excepit hospitio* (εξενισε). Sequenti autem die *surgens profectus est* (αναστας εξηλθε. Vide supra ad IX. 39) cum illis. Comites itineris erant *Christiani Joppenses* (τινες των αδελφων των απο της Ιοππης) *sex* (Vid. Cap. XI. 12), origine *Judæi* (infra ℣. 45). Testes hi esse poterant locupletissimi eorum quæ in domo Cornelii gererentur.

24—27. Altera autem die introivit Cæsaream. Cornelius vero expectabat illos, convocatis cognatis suis, et necessariis amicis. (℣. 25) Et factum est cum introisset Petrus, obvius venit ei Cornelius, et procidens ad pedes ejus adoravit. (℣. 26) Petrus vero elevavit eum, dicens : Surge, et ego ipse homo sum. (℣. 27) Et loquens cum illo intravit, et invenit multos, qui convenerant :

Και τη επαυριον εισηλθον εις την Καισαρειαν. Ὁ δε Κορνηλιος ην προσδοκων αυτους, συγκαλεσαμενος τους συγγενεις αυτου και τους αναγκαιους φιλους. (℣. 25) Ὡς δε εγενετο ελθειν (1) τον Πετρον, συναντησας αυτῳ ὁ Κορνηλιος, πεσων επι τους ποδας, προσεκυνησεν. (℣. 26) Ὁ δε Πετρος ηγειρεν αυτον, λεγων· Αναστηθι· καγω αυτος ανθρωπος ειμι. (℣. 27) Και συνομιλων αυτῳ, εισηλθε, και εὑρισκει συνεληλυθοτας πολλους.

24. *Altera autem die*, etc.). *Postridie* (τῃ επαυριον, scil. ἡμερᾳ) ejus diei quo se in iter dederat (℣. 23), adeoque quarto die post ὁραμα Cornelio oblatum (cf. 30),

vocis χρημα. Sed exigat quis omnes hujus vocabuli significatus, nullum inveniet, a quo oriri potuerit vis ista Verbi χρηματιζειν. Nusquam in libris veterum χρημα significat *monitum divinum*, vel *oraculum*, neque a Grammaticis ista vocis potestas fuit annotata. Quid itaque? *Oraculum* vulgo Græcè dicitur χρησμος. Attendenti mox patebit, id ipsum antiquitùs significare potuisse χρημα, quippe ortum ab ejusdem Verbi Præterito passivo diversimode pronunciato κεχρημα et κεχρησμαι : illinc χρημα, hinc χρησμος. *Oraculo hominem admonens Deus* χρᾳν dicebatur. Vulgò et eximiè χρημα *rem* notabat *utilem*. Ab hac virtute χρηματιζειν apud Græcos significabat *res utiles tractare*, et Medium χρηματιζεσθαι *pecunias corradendo suis commodis inservire*. Hac potestate adhibuerunt Historicorum veterum optimi Thucydides, Theopompus (apud Athenæum), et Xenophon. »

(1) Var. lect. Pro ελθειν Codices fere omnes habent εισελθειν, quod et a contexta oratione postulatur. Si Lucas scripsit cum Articulo του εισελθειν, ut secundum Codices scripsisse videtur, insolens id est, quum in simili constructione, quam frequentat, nuspiam alibi, quod sciam, Articulum adhibeat.

Petrus cum suis comitibus Cæsaream intravit. Et Cornelius quidem *in ea erat exspectatione* (ην προσδοκων), ut certò speraret domesticos suos unà cum Petro eo die esse reversuros. Itaque ad hunc diem *ad se convocaverat* (συγκαλεσαμενος) cognatos suos *et amicos intimos* (τους αναγκαιους φιλους. Vid. Kypkium ad h. l.). Nimirum cupiebat Cornelius non suæ suorumque et domesticorum tantùm, sed et illorum saluti per adventum Petri consulere.

25. *Et factum est cum introisset Petrus*, etc.). Græcè : ὡς δε εγενετο ελθειν τον Πετρον, h. e. *ut autem factum est, introire Petrum*, i. e. accidit autem, cum Petrus ingrederetur exteriorem partem sive vestibulum domûs Cornelii (cf. ỳ. 27), ut hic illi obviam veniret, ac *prolapsus ad pedes ejus* (πεσων επι τους ποδας) eumdem *adoraret* (προσεκυνησεν), h. e. adhiberet adversus eum, tamquam Dei ad se legatum, eximiam quamdam et profundissimam reverentiam.

26—27. *Petrus verò elevavit eum*, etc.). Petri modestia recusabat singularem illum honorem a Cornelio sibi præstitum. Itaque centurionem erexit, dicens : *surge, ipse etiam ego* (καγω αυτος) *homo sum*, non secus ac tu. Et jam familiariter cum Cornelio colloquens, ingressus est interiorem partem domûs (vide supra ỳ. 25), ubi reperit multos, qui illic convenerant (συνεληλυθοτας). Cf. ỳ. 24.

28—29. dixitque ad illos : Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo conjungi, aut accedere ad alienigenam : sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum dicere hominem. (ỳ. 29) Propter quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo ergo, quam ob causam accersistis me?

Εφη τε προς αυτους· Υμεις επιστασθε ὡς αθεμιτον εστιν ανδρι Ιουδαιῳ κολλασθαι η προσερχεσθαι αλλοφυλῳ· και εμοι ὁ Θεος εδειξε, μηδενα κοινον η ακαθαρτον λεγειν ανθρωπον. (ỳ. 29) Διο και αναντιῤῥητως ηλθον μεταπεμφθεις. Πυνθανομαι ουν, τινι λογῳ μετεπεμψασθε με;

28—29. *Dixitque ad illos, vos scitis*, etc.). *Vos* (qui inter Judæos habitatis adeòque experientià rem satis estis edocti) *scitis*, *ut nefas sit* (ὡς αθεμιτον εστιν) Judæo *familiariter agere* (κολλασθαι. Vide ad Cap. v. 13) cum Gentili (αλλοφυλῳ), vel *adire* (προσερχεσθαι) eum; sed mihi Deus ostendit (puta per illud ὁραμα. Cf. dicta ad ỳ. 22) non oportere deinceps quemquam hominum, cujuscumque tandem nationis sit, *immundum* (κοινον η ακαθαρτον. Vide supra ad ỳ. 15) dicere; aut pro tali habere (1). *Quare et* (διο και) sine ullà contradictione (αναντιρρητως) huc adveni ac-

(1) « Hac præfatione usus est Petrus, inquit Salmeron (Tract. XXXII in Act.), ne Judæi qui ade-

cersitus (μετακεμφθεις) a vobis, etsi gentilibus. Jam ergo (ουν) peto ut mihi exponatis *quam ob causam* (τινι λογῳ) accersiveritis me.

Interdictum, de quo hic loquitur Petrus (ὡς αθεμιτον εστι) quum in Lege Mosaicâ non exstet, aliunde repetendum est. Agit eâ de re Seldenus, *de jure naturæ et gentium juxta disciplinam Ebræorum*. Lib. II. C. 5. — Αλλοφυλος propriè est *alienigena*; hic autem, ut patet ex opposita voce Ιυδαιος, vox αλλοφυλος dicitur de eo qui nec ortu, nec religione Judæus sit. Dativus τινι λογῳ forsitan referendus est ad Dativum *Commodi*, ut si Gallicè diceres : *pour quelle raison*.

30—33. Et Cornelius ait : A nudiusquarta die usque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, et ecce vir stetit ante me in veste candida, et ait : (ŷ. 31) Corneli, exaudita est oratio tua, et eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei. (ŷ. 32) Mitte ergo in Joppen, et accersi Simonem, qui cognominatur Petrus : hic hospitatur in domo Simonis coriarii juxta mare. (ŷ. 33) Confestim ergo misi ad te : et tu bene fecisti veniendo. Nunc ergo omnes nos in

Και ὁ Κορνηλιος εφη· Ἀπο τεταρτης ἡμερας μεχρι ταυτης της ὡρας ημην νηστευων, και (1) την εννατην ὡραν προσευχομενος εν τῳ οικῳ μου· και ιδου, ανηρ εστη ενωπιον μου εν εσθητι λαμπρᾳ, (ŷ. 31) και φησι· Κορνηλιε, εισηκουσθη σου ἡ προσευχη, και αἱ ελεημοσυναι σου εμνησθησαν ενωπιον του Θεου. (ŷ. 32) Πεμψον ουν εις Ἰοππην, και μετακαλεσαι Σιμωνα, ὁς επικαλειται Πετρος· οὗτος ξενιζεται εν οικιᾳ Σιμωνος βυρσεως παρα θαλασσαν· ὁς παραγενομενος λαλησει σοι (2). (ŷ. 33) Ἐξαυτης ουν επεμψα προς σε· συ τε καλως εποιησας παραγενομενος. Νυν ουν

rant scandalizarentur, videntes Petrum Judæum accessisse ad Cornelium Gentilem: et ut Gentes, cognito sibi Deo propitio, animarentur ad Evangelium suscipiendum. Prudens itaque his quæ dicenda sunt, principium assumit, quo et Judæis et Gentilibus satisfaciat. »

(1) Var. lect. Post ημην legitur νηστευων και in Codd. DEH, (in G. legitur νηστευων, omissis και την usque μου), variisque Minusculis; item in versionibus antiquis, Itala, Syriaca, Sahidica, Arabica (in Polyglottis Walton.) et Slavonica. Leguntur quoque hæ voces in textu Chrysostomi, Oecumenii, et Theophylacti; et legebantur quoque in Codicibus Græcis, quos vidit Ven. Beda. Tandem voces has legit etiam Tertullianus (Lib. de Jejuniis. Cap. 8). — Et S. Epiphan. Hær. 28. Cap. 3., Augustinus in Ps. 96., et Prosper in Ep. ad Rufinum (apud Calmetum ad h. l.) inter bona Cornelii opera, etiam *jejunium* recensent. Quæ cum ita sint, voces νηστευων και pro germana Lucæ scripturâ habeo, eoque magis quod facile fieri potuit ut librarius aliquis ob similes litterarum ductus a voce HMHN, omisso νηστευων και, ad vocem THN errante oculo transilierit. —

(2) Var. lect. Voces ὁς — σοι non leguntur in Codd. A, variisque Minusculis, nec in versionibus Copt. Æthiop. et Vulg.

conspectu tuo adsumus audire omnia quæcumque tibi præcepta sunt a Domino.

παντες ἡμεις ενωπιον του Θεου (3) παρεσμεν, ακουσαι παντα τα προστεταγμενα σοι ὑπο του Θεου.

30. *Et Cornelius ait : a nudiusquarta die*, etc.). Græca verterem : *quarto abhinc die usque ad hanc horam* (quâ nunc tecum loquor) *eram jejunans et horâ nonâ domi orabam; et ecce vir*, etc. — *Nudius* est contractum ex *nunc dies*; in composita voce *nudiusquartus* non necesse est ut in casibus obliquis declinetur prior pars. Atque hanc versionem postulat contexta oratio; nam dicere vult Cornelius quid ageret, quo tempore angelus illi apparuit. Exempla tamen desidero, quibus rectè probetur Præpositionem απο etiam eam habere vim, quam illi hoc loco tribuo.

et ecce vir, etc.). Ita angelum nominat (Cf. ℣. 8 et 22), quòd is sub specie *viri* illi apparuerat. Angeli illi duo, qui, Christo Domino in cœlum adscendente, Apostolis apparuêre, eâdem ratione, hoc est, propter similitudinem assumpti corporis humani in specie virili, *viri* appellantur. Vide supra Cap. I. 10.

31—32. *Et ait : Corneli, exaudita est*, etc.). Vide quæ notavimus supra ad ℣℣. 4-7. Nihil differunt ad sensum quod attinet, εισηκουσθη ἡ προσευχη σου (*exaudita est oratio tua*), et εμνησθησαν ενωπιον του Θεου αἱ ελεημοσυναι σου, *Deus recordatus est eleëmosynarum tuarum* ad earumdem remunerationem. Sic dicitur Deus (Apocalyps. XVI. 19) recordatus esse Babylonis (Βαβυλων ἡ μεγαλη εμνησθη ενωπιον του Θεου) in irâ suâ, ad pœnam.

33. *Confestim*, etc.). Græcè εξαυτης, quod valet εξ αυτης της ὡρας, quasi Gallicè diceres *sur l'heure. Bene fecisti* (καλως εποιησας) h. e. gratissimum mihi fecisti, quod veneris. Formula καλως εποιησας est formula nunc *approbantis et laudantis*, nunc vero *gratiam alicui habentis*. Exempla dat Kuinoel ad h. l. — Græca ενωπιον του Θεου παρεσμεν eum sensum habent, ac si diceret Cornelius : *nunc igitur omnes nos, coram Deo id dico* (i. e. Deum testor. Cf. Gal. I. 20), *hic adsumus ad audiendum* (ακουσαι Infinit. *finis*) et faciendum quæcumque tibi præcepta sunt a Deo, ut nobis exponeres.

---

(1) VAR. LECT. Pro ενωπιον του Θεου legitur ενωπιον σου in Cod. D**, et Versionibus antiquis Syr. Sahid. Æthiop. Armen. et Vulgata.

34—35. Aperiens autem Petrus os suum, dixit : In veritate comperi quia non est personarum acceptor Deus, (ỹ. 35) sed in omni gente qui timet eum, et operatur justitiam, acceptus est illi.

’Ανοιξας δε Πετρος το σ7ομα, ειπεν· Επ’ αληθειας καταλαμβανομαι, ότι ουκ εσ7ι προσωποληπτης ὁ Θεος· (ỹ. 35) αλλ’ εν παντι εθνει ὁ φοβουμενος αυτον, και εργαζομενος δικαιοσυνην, δεκ7ος αυτῳ εσ7ι.

34—35. *In veritate comperi*, etc.). Græcè in Præsenti : καταλαμβανομαι (Med.) *mente comprehendo*. Post hanc Cornelii professionem, Petrus ità dicere exorsus est : *minimè fallor, sed verum est quod mente comprehendo*, (επ’ αληθειας καταλαμβανομαι) scilicet quod nullus est Deo personarum respectus, sed acceptus illi est in quavis gente quisquis timet eum, et rectè factis operam dat.

Locutio επ’ αληθειας, ut hic explicatur, ita legitur Marc. xii. 32. Dictio προσωπον λαμβανειν τινος, notionem habet eam, quæ subest Latinæ : *rationem habere personæ cujuspiam*. Sed non est proprie Græca illa dictio, sed Hebraica; refert enim notum illud נָשָׂא פְנֵי פ׳ *personam alicujus accepit*, quod dicitur *in malam partem* de eo qui *temere favet alicui*, aut *partium studio ducitur*, ut Job. xiii. 10. Porrò ad dictionem προσωπον λαμβανειν effictæ sunt voces compositæ προσωποληπτης, quæ hic legitur, et προσωποληπτεω (Jacob. ii. 9), et προσωποληψια (Rom. ii. 11). Δικαιοσυνη in Græcitate sacra dicitur de *recte factis* universè, idque secundum amplitudinem significationis, quam respondens vox צְדָקָה passim in S. Scriptura Hebraica obtinet. Ceterum *personarum respectus*, quem Petrus in Deo esse negat, eo sensu capiendus est, ut intelligamus Deum hic dici paratum esse in Ecclesiam suam recipere omnes in Christum credere volentes, sine discrimine gentis, sive Gentiles sint, sive Judæi.

Notat Stapleton (in Antidotis Apostolicis ad h. l.) : « Non loquitur B. Petrus, inquit, de illa acceptione personarum quæ vitium est, et justitiæ opponitur, quasi aliquando cogitaverit Deus duobus similiter promerentibus, similiter non retribuere; sed loquitur de illa acceptione personarum, quæ ad electionem et optionem gratuitam pertinet; quia Judæi, sub quorum persona, et propter quos adstantes ista loquitur Petrus, semper existimaverant Deum sic solum populum Judæorum præ aliis elegisse, ut sicut olim soli Judæi, aut eorum proselyti, ad Synagogam pertinebant; sic et nunc soli Judæi, aut eorum proselyti, ad Ecclesiam pertinerent, et ad redemtionis per Christum participationem (ceteris omnibus neglectis) vocandi essent. Dicit igitur Petrus ad instructionem adstantium Judæorum, et ad consolationem Gentilium, *se jam in veritate comperisse*, id est, manifestis argumentis tam factæ sibi revelationis,

quam factæ Cornelio Evangelicæ admonitionis, deprehendisse, quod ad sui nominis cultum, et ad gratiam non solos Judæos veluti personas singulariter electas Deus vocaturus erat; sed contrà, *quod ex omni gente* et populo, sive Judæo, sive Græco, *quicumque timent Deum* et *operantur justitiam*, *accepti sunt illi;* id est, apti et idonei sunt ad beneficium gratiæ Christi percipiendum, videlicet remissionem peccatorum, justificationem, et salutem. Notandum autem quod duo dicat : Unum est, non esse Deum personarum acceptorem, quia tam Gentes quam Judæos ad salutem vocat; alterum est, eos vocari *qui timent Deum et operantur justitiam;* quod non est sic intelligendum, quasi non alios vocet, quum innumeri peccatores flagitiosi et scelerati, qui nec Deum anto timuerunt, nec ullam operati sunt justitiam, ex pura Dei misericordia ad salutem vocentur; neque sic intelligendum, quasi timentes Deum et justitiam operantes, vel ex eorum merito vocentur, vel sine fide et speciali Dei gratia Deum timuerunt ac justitiam operati fuerunt; sed observans Petrus duo : unum, vocari Gentes ad fidem; alterum, vocari istum Cornelium hominem timentem Deum, et operantem justitiam; utrumque pronunciat, prius quasi cum admiratione et ad instructionem Judæorum adstantium; posterius per modum exhortationis. »

36—38. Verbum misit Deus filiis Israël, annuncians pacem per Jesum Christum : (hic est omnium Dominus.) (℣. 37) Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam : incipiens enim a Galilæa post baptismum, quod prædicavit Joannes, (℣. 38) Jesum a Nazareth : quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto, et virtute, qui pertransiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo.

Τον λογον, ὀν (1) *απεσ͂τειλε τοις υἱοις Ισραηλ, ευαγγελιζομενος ειρηνην δια Ιησου Χρισ͂του, (οὑτος εσ͂τι παντων Κυριος·)* (℣. 37) *ὑμεις οιδατε το γενομενον ῥημα καθ' ὅλης της Ιουδαιας, αρξαμενον* (2) *απο της Γαλιλαιας, μετα το βαπτισμα ὁ εκηρυξεν Ιωαννης,* (℣. 38) *Ιησουν τον απο Ναζαρετ, ὡς εχρισεν αυτον ὁ Θεος Πνευματι ἁγιῳ και δυναμει, ὁς διηλθεν ευεργετων και ιωμενος παντας τους καταδυναστευομενους ὑπο του διαβολου, ὅτι ὁ Θεος ην μετ' αυτου.*

36—38. *Verbum misit Deus filiis Israël*, etc.). Trium horum versiculorum verba græca ita lego, ut in editione Complutensi sunt expressa. — Quæ ibi dicuntur

(1) Var. lect. Vocula *ὀν* non legitur in ABC* nec in Verss. Copt. et Vulgatâ.

(2) Pro *αρξαμενον* legitur *αρξαμενος* in Codd. ACDE. Ast *αρξαμενον* postulat Syntaxis : *το γενομενον ρημα — αρξαμενον*. Noster interpres quid legerit, certo dici nequit. Vocula (*γαρ*) post *αρξαμενος* legitur in Codd. AD, in Vulgatâ, et apud Irenæum. —

habenda sunt tamquam una periodus. Verba (ỷ. 36) οὗτος εστι παντων Κυριος, cum Interprete nostro pro Parenthesi habeo. Accusativus (ỷ. 36) τον λογον censendus est pendere ab οιδατε, quod erat in mente dicentis, quando inchoatam sententiam interrupit per Parenthesin : οὗτος εστι παντων Κυριος. Nam quod animus ejus erat dicere τον λογον, ὃν απεστειλε — ὑμεις οιδατε, patet hoc ex ỷ. 37, ubi reassumitur sententia Versiculo 36 inchoata, quæ ibi per Parenthesin fuerat interrupta. Putamus porro, *ad rem* quod attinet, inter se non differre τον λογον, et το γενομενον ρημα. — Accusativus (ỷ. 38) Ιησουν τον απο Ναζαρετ, est Accusativus epexegeticus præcedentis το γενομενον ρημα.

Itaque Græca sic Latinè explicamus : *Vos scitis verbum* (la parole) *quod Israëlitis* prædicandum *misit* Deus, *pacem annunciando per Jesum Christum* (*hic est Dominus omnium*), *scitis*, inquam, *verbum quod factum* (prædicatum) *est* (το γενομενον ρημα la parole, qui s'est fait entendre) *per universam Judæam*, *initio ducto* (αρξαμενον) *a Galilæa post baptismum quem prædicabat Joannes*, scitis *Jesum Nazarenum*, *ut unxerit eum Deus Spiritu sancto et virtute*, *qui* (Jesus) *Judæam peragrabat benefaciendo et omnes a Diabolo oppressos sanando*, *quia Deus erat cum illo.*

Vos scitis verbum quod, etc.). Cæsareæ habitatores eo tempore non poterant non jam inaudivisse de Christiana religione, quæ inde a pluribus annis per Palæstinam prædicabatur. Publica hæc rei notitia, quæ Cæsareënsibus non deësset, a Petro attenditur, dum eos alloquens, dixit : *vos scitis*, præbiturus illis distinctiorem rei notitiam.

annuncians pacem per Jesum Christum). *Pacem* intelligo reconciliationem humani generis cum Deo; eam, inquam, de qua Apostolus (2 Cor. v. 18-20) loquitur, dum dicit : *Deus nos reconciliavit sibi per Christum : et dedit nobis ministerium reconciliationis ... et posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur.*

Voces δια Ιησου Χριστου putem esse jungendas non cum ευαγγελιζομενος, ut Jesus Christus hic dicatur *pacis* illius promulgator, sed cum voce ειρηνην, ut illa *pax* sive *reconciliatio* intelligatur obtinenda PER Jesum Christum, h. e. per ejus merita. Quam interpretationem postulare mihi videtur id quod sequitur : *hic est omnium Dominus*, h. e. non Judæorum tantum, sed etiam Gentilium, quippe qui suo sanguine tam hos quam illos redemit. Nam hoc effato Petrus innuere voluerit reconciliationem per Jesum Christum obtinendam non ad solos Israëlitas pertinere, sed et ad reliquas gentes, *quum sit Dominus omnium;* quod mox (ỷ. 43) distinctius declarat, dum dicit : *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.* Non quidem diffiteor si jungendæ sint voces δια Ιησου Χριστου cum ειρηνην, fuisse tum, secundum usitatam Syntaxin, scribendum : ειρηνην την δια Ιησου Χριστου, sed idem scio hanc Syntaxin non fuisse perpetuò observatam. Videsis quæ in hanc rem notavimus in Ep. ad Philippenses ad Cap. I. 5.

37. *Vos scitis quod factum est verbum*, etc.). Intelligitur verbum prædi-

cationis Evangelii, ut supra jam innuimus. *Αρξαμενον* pendet a præcedenti *το γινομενον ρημα*. Sensus est : Vos scitis annunciatum illud verbum (*cette parole prêchée*) per totam Judæam, *facto prædicationis exordio* (*αρξαμενον* q. d. *exortum*) a Galilæâ post baptismum, quem prædicabat Joannes. — Quum præcursor *prædicando baptismum pœnitentiæ viam Domino parasset* (Luc. III. 3. 4), tum demum Jesus Christus evangelicam prædicationem inchoavit.

38. *Jesum a Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute).* Supra jam observavimus Accusativum hunc : *Jesum a Nazareth*, pendere a præcedenti : *vos scitis*. Itaque sensus est : Inaudivistis, inquam, de Jesu Nazareno, ut unxerit eum, etc. — Jesus Christus, Homo-Deus a Deo unctus fuit secundum *humanam naturam;* et *unctus* dicitur *Spiritu sancto* (met den heiligen Geest), quia Spiritûs sancti gratiarum plenitudo omnis in naturam ejus humanam (per unionem hypostaticam) (1) fuit effusa. Ex his gratiis una erat *virtus patrandi miracula*, quod quidem Charisma in præcedenti dictione (*Spiritu sancto*) ut in *suo genere* jam inclusum, speciatim hic memoratur, quia per edita miracula Jesus divinam suam missionem potissimum probaverat. Quod verò dicitur *Deus unxit Jesum*, id eum sensum habet, ut pro eo dici potuisset : *Sanctissima Trinitas unxit Jesum;* quia operatio illa, qua Dei Filius humanam assumpsit naturam, tribus Personis sanctissimæ Trinitatis communis est, ut cetera opera *ad extra;* quæ *omnia sunt a Patre per Filium in Spiritu sancto*, ut docet S. Cyrillus Alexandrinus, Dialogo VI de Trinitate. Adeòque rectissime etiam dici potest Dei Filium ipsum se *unxisse Spiritu sancto*, vel, ut cum S. Cyrillo (ibid.) loquamur, *proprium templum unxisse suo Spiritu* (2). Quando vero Jesum Christum confitemur *conceptum de Spiritu sancto*, aliis verbis dicimus : *Spiritus sanctus Jesum unxit.* « Operatio illa, inquit Petavius (3), qua Dei Filius humanam sibi naturam adjunxit, etsi Personis reipsa sit tribus communis, nihilominus Spiritui sancto

(1) Cum Jesus Christus a Joanne baptizaretur, Spiritus sanctus adspectabili specie in illum descendit ; « hoc vero non ideò factum est, quod rectè animadvertit Lucas Brugensis (ad Matth. Cap. III. 16), ut monstraretur *impleri* Jesum Spiritu sancto, (cui a primo adsumptæ hominum naturæ momento non ad mensuram Spiritum Pater dederat), sed ut ostenderetur Spiritu sancto *plenus esse*. Cum enim hactenus se domi tamquam privatus homo continuisset, nunc cum producendus est a Patre ad præstandum Redemptoris munus, hujusmodi signo declarat eum Pater Messiam illum esse, quem olim ipse promiserat, unctum affatim omnibus Spiritûs sancti dotibus, ád *medendum contritis corde, prædicandum captivis indulgentiam*, etc. Isa. Cap. LXI. ỹ. 1—3. »

(2) *Κατα φυσιν άγιος ων ώς Θεος, ἡγιαζετο καθο ανθρωπος, τῳ ιδιῳ πνευματι τον οικειον αυτος καταχριων ναον.* In eamdem sententiam scripsit S. Jo. Damascenus : *Αυτος γαρ*, inquit, *ἑαυτον εχρισε; χριων μεν ώς Θεος το σωμα τῃ θεοτητι αὐτου· χριομενος δε ὡς ανθρωπος· αυτος γαρ εστι τουτο, κἀκεινο. Χρισις δε ἡ θεοτης της ανθρωποτητος.*

(3) De Incarnatioue Lib. XI. Cap. VIII. 5.

proprié solet accommodari; unde et conceptus ac natus de Spiritu sancto esse dicitur. Nempe, ut idem observat, omnia bonitatis effecta, quibus caritas et sanctitas communicatur a Deo, imputari solent Spiritui sancto; qui et ipse Caritas et Sanctitas peculiari processionis suæ ratione nominatur. »

Qui pertransiit benefaciendo, etc,). Sensus est : Qui *peragravit* (διηλθεν) Palæstinam, ubique *beneficum se præbens* (ευεργετων), et *sanans* (ιωμενος) omnes, qui a *Diaboli potentia opprimebantur* (τους καταδυναστευομενους ὑπο του διαβολου) vel quod ad corpus, vel quod ad animum, vel quod ad utrumque (Cf. Matth. XV. 22. Marc. V. 2. Lucæ IV. 33. XIII. 11). Quod verò additur : *quoniam Deus erat cum illo*, eo indicatur miracula hæc, de quibus Petri auditores non potuerant non inaudivisse, a Jesu Nazareno patrata fuisse *divinâ virtute*. Quod quamvis ex supra dictis (*Deus unxit eum Spiritu sancto et virtute*) jam satis intelligeretur, tamen non otiosum erat denuò dicere, quo efficacius docerentur divinam Jesu Christi missionem, quam illa miracula faciebant testatissimam. — Διερχομαι passim dicitur *absque Casu loci* ex contexta oratione facile intelligendi. Cf. Cap. VIII. 4. XIII. 14. XVII. 23.

39—41. Et nos testes sumus omnium, quæ fecit in regione Judæorum, et Jerusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno. (ŷ. 40) Hunc Deus suscitavit tertia die, et dedit eum manifestum fieri (ŷ. 41) non omni populo, sed testibus præordinatis a Deo : nobis, qui manducavimus, et bibimus cum illo postquam resurrexit a mortuis.

Και ἡμεις εσμεν (1) μαρτυρες παντων ὡν εποιησεν εν τε τῃ χωρᾳ των Ιουδαιων και εν Ἱερουσαλημ· ὁν και (2) ανειλον κρεμασαντες επι ξυλου. (ŷ. 40) Τουτον ὁ Θεος ηγειρε τῃ τριτῃ ἡμερᾳ, και εδωκεν αυτον εμφανη γενεσθαι, (ŷ. 41) ου παντι τῳ λαῳ, αλλα μαρτυσι τοις προκεχειροτονημενοις ὑπο του Θεου, ἡμιν, οἱτινες συνεφαγομεν και συνεπιομεν αυτῳ μετα το αναστηναι αυτον εκ νεκρων.

38. *Et nos testes sumus omnium*, etc.). Nexus cum superioribus hic est : *Vos* (ŷ. 37) de rebus gestis a Jesu Nazareno *inaudivistis*, *et* nos Apostoli *oculares* testes sumus omnium quæ gessit (ὡν *per Attractionem*) tum per universam Palæstinam, *tum maxime* (de και vide supra pag. 12) in metropoli inter Jerosolymitanos; *quem etiam* (ὁν και) occiderunt suffigendo eum in crucem. Επι ξυλου *aan een hout*. Quod dicit Petrus

(1) Var. lect. Vocula εσμεν non legitur in Codd. ACDEG, ut nec in variis versionibus antiquis. Varietas est nullius prorsus momenti. — (2) Var. lect. Vocula και, quæ a Vulgata abest, legitur in ABCDEG et plerisque Minusculis.

ὃν καὶ ἀνεῖλον, illud forte ita intelligendum est, ut mente aliquid suppleatur, quod Petrus cogitaverit quidem, sed verbis non expresserit. Fingamus eum in mente habuisse sententiam hanc : « Quem (Jesum Nazarenum) Jerosolymitani, pro tot beneficiis pessimam gratiam referentes, persecuti sunt, *quin et* (καὶ) tamquam malefactorem *occiderunt* (ἀνεῖλον), suffigendo eum in crucem. » Jam si ponamus Petrum alteram tantùm partem hujus sententiæ verbis expressisse, causam istius καὶ indicaverimus.

40—41. ***Hunc Deus suscitavit***, etc.). Quæ supra (ỳ. 38) docuimus *de Deo Jesum ungente Spiritu sancto et virtute*, ea etiam in præsentem locum pariter quadrant. Sequitur : *et dedit eum manifestum fieri*, h. e. fecitque (ἔδωκε ≐ נָתַן) eum conspicuum fieri (*apparere, exhibere sese vivum*) non toti populo, sed certis quibusdam viris, *quos ante Deus in testes* oculatos ejus rei *elegerat* (μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις), *nobis*, inquam, apostolis, *qui nempe* (οἵτινες) comedimus ac bibimus cum illo posteaquam resurrexerat a mortuis. — Resurrectionis Jesu Christi *testes præordinati* (προκεχειροτονημένοι) hoc ipso erant Petrus et reliqui undecim, quòd ad officium apostolatûs a Deo per Jesum Christum fuerant electi. — Χειροτονεῖν proprie dicitur, sumto *antecedenti* pro *consequente*, de electione quæ fit per *manus extensas;* sed in usu significatio hujus vocis latius patet.

42—43. Et præcepit nobis prædicare populo, et testificari quia ipse est, qui constitutus est a Deo judex vivorum, et mortuorum. (ỳ. 43) Huic omnes prophetæ testimonium perhibent remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.	Και παρηγγειλεν ἡμιν κηρυξαι τῳ λαῳ και διαμαρτυρασθαι ὁτι αυτος εστιν ὁ ὡρισμενος ὑπο του Θεου κριτης ζωντων και νεκρων. (ỳ. 43) Τουτῳ παντες οἱ προφηται μαρτυρουσιν, αφεσιν ἁμαρτιων λαβειν δια του ονοματος αυτου παντα τον πιστευοντα εις αυτον.

42. ***Et præcepit nobis prædicare populo et testificari***, etc.). Græcè τῷ λαῷ scil. Judæis; nam ab his faciendum erat exordium prædicationis, ut vidimus supra Cap. I. 8.; *et testificari* (διαμαρτύρασθαι. Vide supra pag. 47) i. e. palam ac constanter docere *quod ipse sit ille* (ὅτι αὐτός ἐστιν) *qui constitutus est* (ὡρισμένος definitus est) *a Deo judex vivorum et mortuorum*. Intelliguntur hic *vivi* illi, qui vivent cum secundò Salvator adveniet. « Producit, inquit Salmeron (Tract. XXXII. in Act.), Christum judicem universorum, ut non tantum diligant eum ut redemptorem, sed etiam timeant ut judicem. »

43. ***Huic omnes prophetæ***, etc.). Τούτῳ est Dativus *commodi;* Belgicè diceres :

voor dezen getuigen, etc. Sententia eòdem redit si dicas : de eo (Jesu Nazareno) divinitùs edocti testificantur prophetæ omnes (*παντες οἱ προφηται tous les prophètes*). Quid testantur? Testantur ipsum esse eum *per cujus nomen* (per cujus personam, per cujus personæ merita) *accepturus esset* (λαβειν) remissionem peccatorum, nullo discrimine gentis, quisquis *crederet in eum; sive crederet illi;* nam passim in Scripturis promiscuè dicitur *credere alicui*, et *credere in aliquem;* sed posterior loquendi ratio Hebræorum est (הֶאמִין בְּ), prior verò potius Græcorum. S. Joannes (Ep. 1. Cap. v. 10) in eamdem sententiam adhibet locutionem *credere in Filium*, et *credere Filio*. Notum est Scholasticos inter dictiones *credere Deo* et *credere in Deum* sic distinguere, ut *credere Deo* apud ipsos notet actum fidei quam vocant *informem*, sed *credere in Deum* actum *fidei formatæ*. « Quæ distinctio, ut sapienter monet Lorinus (ad Act. Ap. Cap. v. 14) non est respuenda, dum constet non ex propria Scripturæ phrasi ductam esse vel inde vim habere, sed ex eorumdem placito theologorum; cum liceat ad propria cujusque disciplinæ fundamenta significantius ac expressius declaranda, locutiones alioqui communes, peculiares propriasque efficere. »

Dicat quis : sed cur tandem opus fuit ut visione illa Petrus edoceretur de Gentibus admittendis in societatem Novi Testamenti, quum jam disertis verbis Jesus Apostolis præcepisset ut *docerent gentes omnes*? (Matth. xxviii. 19. 20. Marc. xvi. 15. Act. Ap. i. 8) Quæstioni huic Lucas Brugensis (ad Matth. xxviii. 19) respondet, conjiciendo Apostolos non primùm statim momento præceptum hoc clare intellexisse; in qua opinione video fuisse etiam Salmeronem. Tract. xxxii. in Act. Ap.

44—46. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes, qui audiebant verbum. (ỳ. 45) Et obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro : quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. (ỳ. 46) Audiebant enim illos loquentes linguis, et magnificantes Deum.

Ετι λαλουντος του Πετρου τα ῥηματα ταυτα, επεπεσε το Πνευμα το ἁγιον επι παντας τους ακουοντας τον λογον. (ỳ. 45) *Και εξεστησαν οἱ εκ περιτομης πιστοι, ὁσοι συνηλθον τῳ Πετρῳ, ὁτι και επι τα εθνη ἡ δωρεα του ἁγιου Πνευματος εκκεχυται.* (ỳ. 46) *Ηκουον γαρ αυτων λαλουντων γλωσσαις και μεγαλυνοντων τον Θεον.*

44—46. *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus*, etc.). Petrus hunc sermonem necdum finierat cum in gentiles ejus auditores omnes (*in Cornelium ejusque cognatos et necessarios amicos*. Vid. supra ỳ. 24. 33) Spiritus sanctus *cecidit* (επεπεσε); quod quidem ex visibili signo manifestum fiebat, quum derepentè inciperent Dei laudes celebrare utentes linguis, quas nunquam antea fuerant edocti. Quæ res

obstupefecit *Judæo-Christianos illos* (*οἱ ἐκ περιτομης πιστοι*) qui cum Petro Cæsaream venerant. Et causa stuporis erat, quia viderent etiam in Gentiles incircumcisos effusam esse Spiritûs sancti gratiam, quam illi ad solos Judæos aut certe circumcisione Mosaicis sacris initiatos pertinere existimabant.

Ergo Gentiles illi antequam baptizarentur, ad prædicationem Petri conceptâ fide in Christum et anteactæ vitæ pœnitentes, unà cum dono linguarum acceperunt gratiam justificantem (1). Quod si existimemus illos jam ante adventum Petri justificatos fuisse, quod supra (ad ŷ. 2) de Cornelio ex Sanctorum Patrum sententia docuimus, dicendum erit gentiles illos ibi tum accepisse justificantis gratiæ augmentum. « Quantum valeat, inquit S. Augustinus (Lib. IV de Baptismo Cap. XXII), etiam sine visibili Sacramento Baptismi, quod ait Apostolus : *corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*, in illo latrone declaratum est. Sed tunc impletur invisibiliter, cum ministerium baptismi non contemtus religionis, sed articulus necessitatis excludit. Nam multo magis in Cornelio et in amicis ejus quam in illo latrone posset videri superfluum ut aqua etiam tingerentur, in quibus jam donum Spiritûs sancti, quod non nisi baptizatos alios accepisse sancta Scriptura testatur, certo quoque indicio quod illis temporibus congruebat, cum linguis loquerentur, eminuerat. Baptizati sunt tamen; et in hoc facto apostolica exstat auctoritas. Usque adeo nemo debet in quolibet provectu interioris hominis .... contemnere Sacramentum, etc. » Salmeron (Tract. XXXIII in Act.) sequentes recenset causas cur in Cornelium ceterosque necdum baptizatos Spiritus sanctus descenderit. « Factum est hoc, inquit, consilio Spiritûs sancti, qui prævenit ministerium Petri, ne illum cavillis ac calumniis Judæorum objiceret. Sciri enim voluit, penitus a Deo esse vocationem Gentium et non tantum ab Apostolis ministris : et ut conversi ex Judæis cognoscerent se non ex Lege aut circumcisione, sed ex fide in Christum accepisse Spiritum sanctum; nam et sine baptismate et circumcisione donatus est Cornelio Spiritus sanctus. Ad hæc, ut tam ipse Petrus, quam alii Apostoli, non dubitarent etiam incircumcisos vocare ad Christum. Denique, ut probaretur doctrina Petri producentis testimonia Scripturarum, atque confirmaretur. »

---

(1) S. Chrysostomus (Hom. XXIV. in Act. Ap.) « *Ουχ ἁπλως δε*, inquit, *το Πνευμα λαμβανουσιν, αλλα γλωσσαις ελαλουν, ὅπερ και εξεπληττε τους συνελθοντας*. h. e. » Non autem tantummodo Spiritum accipiunt, sed etiam linguis loquebantur, quod obstupefecit eos qui cum illo venerant. » In eamdem sententiam scribit S. Cyprianus (Ep. 72. edit. Pamelii) *Apostolum Petrum divini præcepti atque Evangelii memorem præcepisse, ut baptizarentur iidem illi qui jam fuerant sancto Spiritu pleni, ut nihil prætermissum videretur, quo minùs per omnia divini præcepti atque Evangelii legem Apostolica magisteria servarent.*

47—48. Tunc respondit Petrus : Numquid aquam quis prohibere potest ut baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt sicut et nos? (ỹ. 48) Et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi. Tunc rogaverunt eum ut maneret apud eos aliquot diebus.	Τοτε απεκριθη ὁ Πετρος· Μητι το ὑδωρ κωλυσαι δυναται τις του μη βαπτισθηναι τουτους, οἱτινες το Πνευμα το ἁγιον ελαβον καθως και ἡμεις; (ỹ. 48) Προσεταξε τε αυτους βαπτισθηναι εν τῳ ονοματι του Κυριου Ιησου. Τοτε ἠρωτησαν αυτον επιμειναι ἡμερας τινας.

47. *Tunc Petrus respondit*, etc.). Vox απεκριθη hic refert solenne illud Hebraicum וַיַּעַן; Gallicè hic verteres : *alors* (ad visibilem illam Spiritûs sancti in præsentes effusionem) *Pierre prit la parole, et dit*. Confer quæ notavimus supra ad Cap. III. 13. — Quod vero dicit Petrus eò redit, ut protestetur neminem posse prohibere quominus Cornelius cum suis baptizarentur licet incircumcisi, quippe qui non secùs ac ipse ceterique Apostoli in die Pentecostes unà cum dono linguarum Spiritum sanctum jam accepissent.

Του μη βαπτισθηναι est Genitivus *finis*. Græca valent : an forte (μητι) aquam prohibere quis potest *in eum finem ut ne baptizentur* (του μη βαπτισθηναι), etc. De και *redundante* in oratione comparativa, ut hic in καθως και ἡμεις, vide quæ notavimus in Ep. ad Philippenses Cap. II. 5.

48. *Et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi*). Non dicitur a quo baptizati fuerint; sed probabilis conjectura est, fuisse inter eos, qui Petrum comitarentur, diaconum aliquem, cui Petrus hoc officium committere potuerit. Baptizabantur autem *in nomine* (εν τῳ ονοματι) *Jesu Christi*, h. e. auctoritate Domini nostri Jesu Christi, i. e. *Baptismo Christiano*. Confer hic quæ notavimus suprà ad Cap. VIII. 16. — Novelli illi Christiani Petrum rogarunt ut per aliquot dies apud ipsos commoraretur; cui petitioni ille haud dubiè satisfecerit.

CAPUT UNDECIMUM.

Argumentum. *Rumor de Cornelio cum suis baptizato perfertur ad Christianos Jerosolymitanos. Sed ea res nonnullis minimè placet. Quare cum Petrus Hierosolymam rediisset, expostulant cum eo cur familiariter egisset cum viris incircumcisis* (1-3). *Quorum criminationi Petrus ita respondet, ut rem ab origine repetens ordine illis exponat quæ tum sibi tum Cornelio accidissent; qua enarratione viris illis plenissimè satisfacit* (4-18). *Narratur porrò ut Christiani aliquot ex his qui ob persecutionem post mortem Stephani Jerosolymis exsulaverant, peragrando et prædicando Evangelium pervenissent usque ad Phœnicen, et in Cyprum insulam, et ad Syriæ metropolim, Antiochiam. Et hi hactenus quidem Judæis tantùm Christum annunciaverant; quidam verò ex illis cum Antiochiam venissent etiam Gentibus Jesum prædicant, idque felici successu* (19-21). *Quare Barnabas Jerosolymis eò mittitur; qui, adjutore Paulo quem Tarso ad se arcessit, florentissimam ibi fundat ecclesiam* (22-27). *Per idem tempus Agabus propheta famem prædicit; quam ob rem Antiocheni collectam inter se pecuniam Christianis habitantibus in Judæa transmittunt per Paulum et Barnabam* (28-30).

1—3. Audierunt autem apostoli, et fratres, qui erant in Judæa: quoniam et Gentes receperunt verbum Dei. (ỷ. 2) Cum autem adscendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant adversus illum, qui erant ex circumcisione, (ỷ. 3) dicentes: Quare introisti ad viros præputium habentes, et manducasti cum illis?

Ηκουσαν δε οἱ αποστολοι και οἱ αδελφοι οἱ οντες κατα την Ἰουδαιαν, ὁτι και τα εθνη εδεξαντο τον λογον του Θεου. (ỷ. 2) Και ὁτε ανεβη Πετρος εις Ἱεροσολυμα, διεκρινοντο προς αυτον οἱ εκ περιτομης, (ỷ. 3) λεγοντες· ὁτι προς ανδρας ακροβυστιαν εχοντας εισηλθες, και συνεφαγες αυτοις.

1. *Audierunt autem Apostoli et fratres qui erant in Judæa*, etc.). Fama de Cornelio Gentili ejusque cognatis et amicis in Ecclesiam Christi ab ipso

principe Apostolorum admissis brevi percrebuerat per universam Judæam. *Κατα την Ιουδαιαν* Belgice valet : *over Judea*. Vide Winer § 53. d. Ex modo loquendi, quem S. Lucas hic adhibet, colligi posse videtur Apostolos tunc temporis per Judæam, alios aliò fuisse dispersos. Confer quæ diximus suprà ad Cap. IX. 27. Obiter hic notandum est, recepisse *verbum Dei* a Lucâ dici eos, qui Evangelicam doctrinam fide amplexi Christo nomen dederant. In Cornelio cum suis ad Christi ecclesiam admissis, Gentilitatis veluti primitiæ Deo fuerant oblatæ.

2—3. *Cum autem adscendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant*, etc.). Petrus postquam per aliquot adhuc dies mansisset apud novellos illos Christianos Cæsarëenses, deinde Jerosolymam profectus est, comitantibus eum (vide infra ℣. 12) sex illis Judæo-Christianis, qui cum eo ex Joppe Cæsaream venerant. Quo verò tempore Petrus Jerosolymam adiit, nullus ceterorum Apostolorum ibi adfuisse videtur; hoc certè ex Lucæ hac de re silentio non improbabiliter quis collegerit. Quidquid sit, Jerosolymis non Apostolorum aliquis, sed Jerosolymitani *Judæo-Christiani* (*οἱ εκ περιτομης*) *litem agebant adversus Petrum* (*διεκρινοντο προς αυτον*), dicentes : fecisti quod non debuisses : ingressus es ædes *incircumcisorum* (*ανδρας ακροβυστιαν εχοντας*), atque etiam mensam habuisti cum illis communem! — Notat hic S. Chrysostomus, obmurmuratores illos non ausos fuisse directò objicere Petro quod incircumcisos in Christi Ecclesiam admisisset, sed indirectò hoc illi exprobrare, objurgantes eum quòd familiariter egisset quin et manducasset cum incircumcisis, quod nefas habebatur; Petrum verò, neglecto hoc prætextu, rem defendisse de quâ illi tacuerant (1).

Particula *ὅτι* hic, ut sæpè alibi, inservit ad inducendam *orationem directam*. Vide supra ad Cap. II. 12. Interpretem nostrum, quia vertit *quare*, pro *ὅτι* legisse aut *τι* aut *τι ὅτι*, non est cur putemus, quum nullus codex Ms. eam lectionem exhibeat.

4—6. Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens : (℣. 5) Ego eram in civitate Joppe orans,	Αρξαμενος δε ὁ Πετρος, εξετιθετο αυτοις καθεξης, λεγων· (℣. 5) Εγω ημην εν πολει Ιοππη προσευχομενος· και ειδον εν

(1) *Τι εστι, Διεκρινοντο; Εσκανδαλιζοντο, φησιν, ου μικρως. Και δια τι προβαλλονται. Ου λεγουσι, δια τι κατηγγειλας; αλλα, δια τι συνεφαγες; Ὁ δε Πετρος ου προς τουτο ισταται το ψυχρον (ψυχρον γαρ οντως ην), αλλα προς εκεινο το μεγα, λεγων· ὅτι ει Πνευματος μετελαβον και αυτοι, πως τουτου μεταδουναι ουκ ην*; h. e. « Quid est illud, *Disceptabant?* non parum, inquit, offendebantur. Et vide quid objiciant. Non dicunt, cur annuntiasti? sed *cur unà manducasti?* Petrus verò non in hoc frigido dicto moratur (nam frigidum verè erat); sed in magno illo, dicens : Si Spiritum illi acceperant, quomodo hoc non illis concedendum erat? »

et vidi in excessu mentis visionem, descendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis summitti de cœlo, et venit usque ad me. (ỷ. 6) In quod intuens considerabam, et vidi quadrupedia terræ, et bestias, et reptilia, et volatilia cœli.

εκστασει ὁραμα, καταϐαινον σκευος τι ὡς οθονην μεγαλην, τεσσαρσιν αρχαις καθιεμενην εκ του ουρανου, και ηλθεν αχρις εμου. (ỷ. 6) Εις ἡν ατενισας κατενοουν, και ειδον τα τετραποδα της γης, και τα θηρια, και τα ἑρπετα, και τα πετεινα του ουρανου.

4—6. *Incipiens autem Petrus*, etc.). Græcè αρξαμενος h. e. *exorsus*. Græca malim sic Latinè vertere : *Petrus autem* (auditâ illorum expostulatione) dicere *exorsus*, rem omnem *ex ordine* (καθεξης) *illis exposuit*, *dicens*. Quæ jam sequitur Petri narratio (ỷ. 5-16) ferè eadem est cum Lucæ ejusdem rei narratione, quam supra (Cap. x. 11. sqq.) explicavimus.

7—10. Audivi autem et vocem dicentem mihi : Surge Petre, occide, et manduca. (ỷ. 8) Dixi autem : Nequaquam Domine : quia commune aut immundum nunquam introivit in os meum. (ỷ. 9) Respondit autem vox secundo de cœlo : Quæ Deus mundavit, tu ne commune dixeris. (ỷ. 10) Hoc autem factum est per ter : et recepta sunt omnia rursum in cœlum.

Ηκουσα δε φωνης λεγουσης μοι· Αναστας, Πετρε, θυσον και φαγε. (ỷ. 8) Ειπον δε· Μηδαμως, Κυριε, ὁτι παν (1) κοινον η ακαθαρτον ουδεποτε εισηλθεν εις το στομα μου. (ỷ. 9) Απεκριθη δε μοι φωνη εκ δευτερου εκ του ουρανου· Ἁ ὁ Θεος εκαθαρισε, συ μη κοινου. (ỷ. 10) Τουτο δε εγενετο επι τρις· και παλιν ανεσπασθη ἁπαντα εις τον ουρανον.

10. *Recepta sunt omnia)*. Græcè ανεσπασθη ἁπαντα. Scilicet ingens illud linteamen unà cum iis quæ continebat. Apud Historicos, notante Valckenario ad hunc locum, ανασπαν de *navibus* frequentatur *in terram subductis*, vel *retractis*. Ανασπαν hic valet Nostratium *optrekken*.

---

(1) Var. lect. Vox παν non legitur in Codd. ABDE variisque Minusculis, nec in plerisque antiquis versionibus.

11—14. Et ecce viri tres confestim astiterunt in domo, in qua eram, missi a Cæsarea ad me. (ỹ. 12) Dixit autem Spiritus mihi ut irem cum illis, nihil hæsitans. Venerunt autem mecum et sex fratres isti, et ingressi sumus in domum viri. (ỹ. 13) Narravit autem nobis, quomodo vidisset angelum in domo sua, stantem et dicentem sibi : Mitte in Joppen, et accersi Simonem, qui cognominatur Petrus, (ỹ. 14) qui loquetur tibi verba, in quibus salvus eris tu, et universa domus tua.

Και ιδου, εξαυτης τρεις ανδρες επεστησαν επι την οικιαν εν ῇ ημην, απεσταλμενοι απο Καισαρειας προς με. (ỹ. 12) Ειπε δε μοι το Πνευμα, συνελθειν αυτοις, μηδε διακρινομενον. Ηλθον δε συν εμοι και οἱ ἑξ αδελφοι οὑτοι, και εισηλθομεν εις τον οικον του ανδρος (ỹ. 13) Απηγγειλε τε ἡμιν, πως ειδε τον αγγελον εν τῳ οικῳ αὑτου σταθεντα και ειποντα αυτῳ· Αποστειλον εις Ιοππην ανδρας (1), μεταπεμψαι Σιμωνα τον επικαλουμενον Πετρον, (ỹ. 14) ὁς λαλησει ῥηματα προς σε, εν οἱς σωθησῃ συ και πας ὁ οικος σου.

12. .... *et sex fratres isti).* Hinc colligitur Christianos illos Joppenses sex fuisse comites Petri Cæsareâ Jerosolymas proficiscentis.

14. .... *in quibus salvus eris).* Græcè *εν οἱς σωθησῃ* h. e. per quæ salutem consequêris. Præpositio *εν* dicta hic est *de instrumento quo*, ut sæpè alibi. Nempe *εν* in talibus refert Præpositionem בְּ Hebraicam.

15—18. Cum autem cœpissem loqui, cecidit Spiritus Sanctus super eos, sicut et in nos in initio. (ỹ. 16) Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat : Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto. (ỹ. 17) Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis, qui credidimus in Dominum Jesum Christum : ego quis eram, qui possem prohibere Deum? (ỹ. 18) His auditis, tacuerunt : et glorificaverunt Deum, dicentes : Ergo et Gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam.

Εν δε τῳ αρξασθαι με λαλειν, επεπεσε το Πνευμα το ἁγιον επ' αυτους, ὡσπερ και εφ' ἡμας εν αρχῃ. (ỹ. 16) Εμνησθην δε του ῥηματος Κυριου, ὡς ελεγεν· Ιωαννης μεν εβαπτισεν ὑδατι, ὑμεις δε βαπτισθησεσθε εν Πνευματι ἁγιῳ. (ỹ. 17) Ει ουν την ισην δωρεαν εδωκεν αυτοις ὁ Θεος, ὡς και ἡμιν, πιστευσασιν επι τον Κυριον Ιησουν Χριστον, εγω δε τις ημην δυνατος κωλυσαι τον Θεον; (ỹ. 18) Ακουσαντες δε ταυτα, ἡσυχασαν, και εδοξαζον τον Θεον, λεγοντες· Αρα γε και τοις εθνεσιν ὁ Θεος την μετανοιαν εδωκεν εις ζωην.

(1) Var. lect. Vox *ανδρας* non legitur in Codd. ABD variisque Minusculis, ut nec in plerisque antiquis versionibus.

15. .... *sicut et in nos in initio).* Puta die Pentecostes, quando in congregatos in cœnaculo omnes Spiritus sanctus illapsus est.

16—17. *Recordatus sum autem*, etc.). Sensus est : Tum verò, cum viderem ex dono linguarum his Gentilibus collato illapsum fuisse in illos Spiritum sanctum, *sicut et in nos in initio, recordatus sum verbi* quod nobis dixerat Dominus adscensurus in cœlum : *Joannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu sancto;* animadvertebam nempè hanc Domini promissionem adimpleri etiam in Cornelio ceterisque illis Gentilibus. Si ergo Deus incircumcisis illis ut qui in Dominum Jesum Christum crediderant, eamdem (εδωκεν Aor.) dederat gratiam ac nobis, non ut circumcisis sed ut in Dominum Jesum Christum credentibus, — *ego quis eram qui possem prohibere Deum?* Talibus negare Sacramentum initiationis Christianæ, quid aliud fuisset quam improbare quod fecisset Deus, qui manifesto signo in Ecclesiam suam eos coöptaverat?

Hactenus Petrus; ex cujus responso manifestò patebat totam rem adscribendam esse Deo, quo nempe tum præmonente tum jubente ipse heic fecisset, quæcumque fecisset.

De και *redundante* (℣. 15 et 17) in oratione comparativa, vide supra ad Cap. x. 47. — Verba (℣. 16) ὡς ελεγεν reddi possunt *ut dicebat* (hoc hy zeide). Effatum Domini : *Joannes quidem* etc., interpretati sumus suprà p. 5. sq. — Dativum Participii Aor. πιστευσασιν refero ad αυτοις et ad ἡμιν. Si ad ἡμιν tantum referendum esset illud πιστευσασιν, legeremus, opinor, cum Articulo, τοις πιστευσασιν. — Vocula ει, quod Meijer hic notat, hoc loco valet Particulam *temporalem* επει. Quod vero attinet ad Particulam δε in Apodosi : εγω δε τις ημην, notandum est, usitatum esse Græcis post plerasque Particulas temporales, in iisque maxime post επει, per Anacoluthon inferre in Apodosi Particulam δε. (Vide Hermannum ad Viger. p. 785). Est præterea animadvertendum, in locutione εγω δε τις ημην δυνατος κωλυσαι τον Θεον duas interrogationes in unam coaluisse; nam coguntur hic duo hæc : unum, *ego vero quis eram?* alterum verò : *an poteram ego?* Videsis Winerum § 63. 7.

18. *His auditis tacuerunt, et glorificaverunt Deum*, etc.). Cum ex iis quæ a Petro audierant (ακουσαντες), non possent non agnoscere ex Dei voluntate gesta esse omnia, *tacuerunt* (ἡσυχασαν) i. e. Petro acquieverunt, Deique benignitatem et misericordiam *laudabant* (εδοξαζον), exclamantes : *ergo plane* (αραγε) compertum est quod Deus non Israëlitis tantum, verum etiam Gentilibus et incircumcisis concesserit *pœnitentiam* (την μετανοιαν) *ad vitam* (εις ζωην) sive salutem in Christo consequendam! Pœnitentia quæ hic dicitur cum Articulo (την μετανοιαν), intelligitur ea quam Salvator noster Apostolos suos (Luc. xxiv. 47) jusserat ut omnibus prædicarent; adeòque *pœnitentia* Synecdochicè hic dicitur de tota œconomia salutis a Deo constituta. Cf. Act. xx. 20. 21. coll. 24.

19—21. Et illi quidem, qui dispersi fuerant a tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicen, et Cyprum, et Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Judæis. (ỳ. 20) Erant autem quidam ex eis viri Cyprii, et Cyrenæi, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur et ad Græcos, annunciantes Dominum Jesum. (ỳ. 21) Et erat manus Domini cum eis: multusque numerus credentium conversus est ad Dominum.

Οἱ μεν ουν διασπαρεντες απο της θλιψεως της γενομενης επι Στεφανῳ (1), διηλθον ἑως Φοινικης και Κυπρου και Αντιοχειας, μηδενι λαλουντες τον λογον ει μη μονον Ιουδαιοις. (ỳ. 20) Ησαν δε τινες εξ αυτων ανδρες Κυπριοι και Κυρηναιοι, οἵτινες εισελθοντες εις Αντιοχειαν, ελαλουν (2) προς τους Ελληνιστας (3), ευαγγελιζομενοι τον Κυριον Ιησουν. (ỳ. 21) Και ην χειρ Κυριου μετ' αυτων του ιασθαι αυτους (4)· πολυς τε αριθμος πιστευσας επεστρεψεν επι τον Κυριον.

19. *Et illi quidem, qui dispersi fuerant).* Græcè οἱ μεν ουν διασπαρεντες *illi* ERGO *qui dispersi fuerant.* Suprà (Cap. VIII. 4) Lucas inceperat narrationem de rebus gestis ab iis qui, exortà persecutione post mortem Stephani, Jerosolymis exsulare coacti fuerant; et primo loco memoraverat res gestas a Philippo Diacono (Cap. VIII. 4—40); sed ibi inceptam illam narrationem abruperat, dicturus, quod temporis ordo postulabat, de conversione Sauli (Cap. IX. 32), de visitatione Ecclesiarum Palæstinensium a Petro instituta (ibid. 33—43), et de Cornelio ceterisque illis Gentilibus in Christi Ecclesiam admissis (Cap. X—XI. 18). Nunc verò abruptam illic (Cap. VIII. 40)

---

(1) VAR. LECT. Pro Στεφανῳ legitur Στεφανου in Codd. AE, sed huic lectioni altera auctoritate præstat.

(2) VAR. LECT. Legitur hic in Vulgata *loquebantur* ET *ad;* ex quo videretur Interpres hoc loco legisse ελαλουν και προς. Sed hæc vocula και a plerisque Codicibus abest, nec legitur in antiqua Itala; in Syriaca vero versione legitur. Forsitan glossema est, quo significaretur viros illos Cyprios et Cyrenæos Antiochiæ non Græcis *tantum*, sed et Judæis Evangelium prædicasse.

(3) VAR. LECT. Pro Ἑλληνιστας legitur Ἑλληνας in AD*, atque ita legerunt etiam S. Chrysostomus aliique antiqui. Auctores versionum Italæ, Vulgatæ, Syriacæ et Arabicæ Ἑλληνιστας an Ἑλληνας legerint, discerni nequit, quum voces illas interpretatione sua non distinguant. (Confer. Act. VI. 1, et Act. XIV. 1.). Quamquam vero lectio Ελληνας in Codicibus minorem habet auctoritatem, alteri tamen præferenda est, quum contexta oratio lectionem Ἑλληνας omninò videatur postulare, ut in Commentario docebitur.

(4) VAR. LECT. Voces του ιασθαι αυτους auctoritatem habent fere nullam. Videntur esse glossema ductum ex Lucæ V. 17, ubi legitur: και δυναμις Κυριου ην εις το ιασθαι αυτους.

narrationem de exsulibus illis Jerosolymitanis hoc loco (Cap. xi. 19) resumit. Hinc, adhibitâ ουν Particulâ *resumentis*, dicit hic : οι μεν ουν διασπαρεντες.

a tribulatione, ... sub Stephano). Græcè απο της θλιψεως, ubi Præpositio απο reddi posset *inde a;* malim tamen hic eam reddere *præ*, i. e. *propter*, *ob*, quo sensu απο occurrit infra, Cap. xii. 14. Interpres noster legerit επι Στεφανου, quæ causa sit cur verterit *sub Stephano*. Sed arbitror legendum esse επι Στεφανῳ, quod reddo *ob Stephanum*, i. e. ob sanctissimi hujus viri zelum et libertatem in arguendo Judæos. « Επι, ait Valckenaer (ad h. l.), junctum *Genitivo* Nominis proprii vel Pronominis *tempus* semper notat; sed nomina ista debent esse vel *Regum*, vel *Magistratuúm*, vel aliorum, secundum quæ *tempora numerarentur*. Dativo autem junctum sæpè notat *occasionem*, qua quid evenit. Atque ita dubium nullum est, quin hic sit capiendum : Afflictio quæ evenerat *ob Stephanum*, vel *occasione Stephani*. »

perambulaverunt usque Phœnicen, etc.). h. e. per vicos et urbes *peragrando* et evangelizando *pervenerant* (διηλθον), alii usque ad terræ tractum illum, qui mari Mediterraneo adjacet inter Judæam et Syriam, quique Phœnice sive *Phœnicia* vocatur; alii in Cyprum, insulam Phœniciæ oppositam, alii in Antiochiam, Syriæ metropolim. Et Judæis solis, non vero Gentilibus, exsules illi *verbum Evangelicum* (τον λογον) prædicaverant.

20—21. *Erant autem quidam ex eis*, etc.). Scilicet ex *dispersis illis* (ỳ. 19). Ανδρες Κυπριοι και Κυρηναιοι sunt Judæo-Christiani, nati pars in insulâ Cypro, pars Cyrenis, quæ urbs erat Lybiæ Cyrenaicæ primaria. Hi quum ingressi essent civitatem Antiochiam *Græcis*, h. e. Gentilibus locuti sunt de Christo, doctrinam Evangelicam iisdem prædicantes. *Eratque manus Domini* cum his prædicatoribus, h. e. *potentiâ suâ* (יד *manus*, de *potentiâ* passim dicitur) *Deus* (Κυριος) illis aderat ad varia patranda miracula, quibus veritatem prædicatæ doctrinæ divinitùs confirmarent (1). *Multusque numerus credentium*, Græce, πολυς τε αριθμος πιστευσας, h. e. et magnus hominum numerus evangelicam *fidem amplexi* (πιστευσας) conversi sunt ad Dominum Jesum (επι τον Κυριον), i. e. Christo nomen dederunt, Christiani facti sunt.

Græcos hoc loco intelligimus non Ἑλληνιστας, id est, Judæos qui patrio sermone utebantur Græco, sed Ελληνας, id est, Gentiles. Et verò series narrationis hunc intellectum postulare omninò videtur; nam τινες illi (ỳ. 20) reliquis prædicatoribus (ỳ. 19) *opponuntur* (δε) tamquam tales qui facerent, quod non fecerant reliqui. Cum ergo reliqui dicantur Evangelium annunciasse *non aliis quam solis Judæis*

---

(1) S. Chrys. Hom. xxv. in Act. ad h. l. Και ην χειρ Κυριου, φησι, μετ' αυτων· τουτεστι, σημεια ειργαζοντο. Ὁρας δια τι και νυν ἡ των σημειων αναγκη γεγονεν; ινα πιστευσωσιν.

(μηδενι λαλουντες τον λογον ει μη μονον Ιουδαιοις), vis logica postulat ut illi τινες intelligantur Evangelium Antiochiæ annunciasse *Gentilibus*. Nec video quid obstet quominus conjiciamus rumorem de Cornelio suisque a Petro in Ecclesiam Christi admissis jam tum perlatum fuisse Antiochiam, quo tempore prædicatores illi Cyprii et Cyrenæi hanc urbem adirent. Hi ergo si non aliter, vel Petri exemplo induci potuêre ut deinceps etiam Ethnicis Evangelium prædicarent.

22—23. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Jerosolymis super istis : et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. (ỷ. 23) Qui cum pervenisset, et vidisset gratiam Dei, gavisus est : et hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino : quia erat vir bonus, et plenus Spiritu sancto, et fide. Et apposita est multa turba Domino.

Ηκουσθη δε ὁ λογος εις τα ωτα της εκκλησιας της εν Ἱεροσολυμοις περι αυτων· και εξαπεστειλαν Βαρναβαν διελθειν (1) εις Αντιοχειαν. (ỷ. 23) Ὁς παραγενομενος και ιδων την χαριν του Θεου, εχαρη, και παρεκαλει παντας τῃ προθεσει της καρδιας προσμενειν τῳ Κυριῳ· (ỷ. 24) ὁτι ην ανηρ αγαθος, και πληρης Πνευματος ἁγιου και πιστεως. Και προσετεθη οχλος ἱκανος τῳ Κυριῳ.

22. *Pervenit autem sermo .... super istis;* etc.). Græcè ὁ λογος .... περι αυτων, h. e. *Fama de his* viris Cypriis et Cyrenæis (de felici successu quo Antiochiæ Gentibus prædicaverant Evangelium) pervenit ad aures ecclesiæ Jerosolymitanæ, adeòque et ad aures Apostolorum, qui tunc temporis Jerosolymis forte agerent. Petrum et Jacobum ibi tum fuisse ex serie narrationis (Cap. XII. 1—4) sat certò colligitur. Ad hos ergo referamus quod porrò narrat Lucas : *et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam;* Græcè και εξαπεστειλαν βαρναβαν διελθειν εις Αντιοχειαν, h. e. *et ablegarunt Barnabam ut iret* (διελθειν Infinitivus *finis*) *Antiochiam*, puta, ad comprobandum apostolica auctoritate quod factum fuerat ab illis Cypriis et Cyrenæis prædicatoribus. Barnabas hic idem est cum eo de quo sermo fuit suprà Cap. IV. 37, et IX. 27.

23—24. *Qui cum pervenisset*, etc.). Barnabas ergo ubi *pervenisset* (παραγενομενος) Antiochiam, *et vidisset* (και ιδων) gratiam Dei (την χαριν Θεου *la grace de Dieu*) illustri modo conspicuam in conversione istorum Gentilium religiosâque eorum-

(1) VAR. LECT. Vox διελθειν non legitur in Codd. AB, ut nec in variis antiquis versionibus.

dem vitæ ratione, magnopere gavisus est; omnesque, ut *secundum propositum cordis sui* (τῃ προθεσει της καρδιας) *Domino Jesu Christo* (τῳ Κυριῳ) *perseveranter adhærerent* (προσμενειν), *assiduè hortabatur* (παρεκαλει in Imperf.); idque ita faciebat Barnabas, *quia* (ὁτι) erat vir (αγαθος) probus (Deum amans et de proximorum salute sollicitus), *et plenus Spiritu sancto et fide*, h. e. conspicuus abundanti Spiritûs sancti gratiâ, et imprimis theologicâ illâ virtute, quæ fides vocatur. Factumque etiam est ut sanctissimi hujus viri operâ alii multi, adjuvante divina gratia, *se* Christo Domino *adjungerent* (προσετεθη. Vid. supra ad Cap. ii. 41).

Obiter hic observandum est, Antiochensium illam conversionem ita hic divinæ gratiæ tribui (ιδων την χαριν), ut tamen etiam adscribatur libero eorum voluntatis proposito (τῃ προθεσει της καρδιας). — Dativum τῃ προθεσει habeo pro Dativo *normæ*, ut pro eo dici potuisset κατα την προθεσιν. Similis Dativus occurrit supra Cap. ii. 28, et infra Cap. xv. 1, in dictione : εαν μη περιτεμνησθε τῳ εθει Μωυσεως.

25—26. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quæreret Saulum: quem cum invenisset, perduxit Antiochiam. (ỷ. 26) Et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesia: et docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli, Christiani.

Εξηλθε δε εις Ταρσον ὁ Βαρναβας, αναζητησαι Σαυλον· (ỷ. 26) και εὑρων αυτον, ηγαγεν αυτον εις Αντιοχειαν· Εγενετο δε αυτους ενιαυτον ὁλον συναχθηναι εν τῃ εκκλησιᾳ, και διδαξαι οχλον ἱκανον, χρηματισαι τε πρωτον εν Αντιοχειᾳ τους μαθητας Χριστιανους.

25—26. *Profectus est autem Barnabas Tarsum*, etc). Antiochiæ vicina erat Cilicia, in qua Asiæ minoris provincia, sita erat Tarsus, Pauli urbs natalis. Paulum Jerosolymis eò profectum fuisse, supra (Cap. ix. 30) vidimus. Noverat autem Barnabas illum adhucdum in eâ urbe commorari. Et fortassis, quod Salmeron conjicit (Tract. xxxii in Act.), Barnabas hoc quoque in mandatis habebat ab Apostolis, ut, cum venisset Antiochiam, e vicina Tarso Paulum ad se arcesseret, ut unà ambo operam suam impenderent Antiochenæ Ecclesiæ. Quidquid sit, Barnabas in excolendo illo agro carere noluit operâ Pauli, quem strenuissimum fore operarium nihil dubitabat. Itaque Tarsum profectus est Paulum ibi *inquisiturus* (αναζητησαι *om Paulus op te zoeken*). Quem cum illic invenisset, secum duxit Antiochiam. *Factum est autem ut* per integrum annum *sacros conventus agerent* (εγενετο δε αυτους συναχθηναι) *inter Christianos Antiochenses* (εν τῃ εκκλησιᾳ), utque unà ibi magnam hominum turbam religionem Jesu Christi *edocerent* (εγενετο δε αυτους διδαξαι), atque primum Antiochiæ Christi discipuli *nominarentur* (εγενετο τους μαθητας χρηματισαι) Christiani.

De Syntaxi Verbi εγενετο cum Infinitivo vide suprà ad Cap. IV. 5. — Συναχθηναι est *congregari*, adeòque *convenire* aut *conventus agere*. De voce χρηματισαι hæc notat Valckenaer (ad h. l.) : « Χρηματα, inquit, dicuntur et *opes*, et *res quæ geruntur*. Hinc duplex vis vocis Χρηματιζειν, et *opes acquirendi*, et *res tractandi, agendique*. Duplex ista vis cognita nihil tamen facit ad hunc locum, quo traditur discipulos Christi primùm Antiochiæ χρηματισαι Χριστιανους, *dictos fuisse Christianos*. Ista vocis significatio scriptoribus Atticis, veteribusque ignota, obtinuit apud Recentiores. Atticis χρηματιζειν erat *res agere;* apud Recentiores, *sic res agere, ut nomen indè adipiscaris;* atque sic tandem positum est pro *dici*, *nominari*, *audire;* ut in Ep. ad Rom. VII. 3 : μοιχαλις χρηματισει, *moecha dicetur*. Apud Athenæum (Lib. VI. p. 252) Posidonius citatur ὁ Απαμευς, ὑστερον δε Ροδιος χρηματισας, *natus Apameæ, sed postea* dictus *Rhodius*, nempe quia magnam in ea insula ætatis partem exegerat. « Colligi potest ex illa nominis *Christianorum* impositione rem Christianam Antiochiæ magnum brevi tempore cepisse incrementum. Ceterùm nescitur quo auctore, aut an omninò certo aliquo auctore nomen illud frequentari cœperit.

27—28. In his autem diebus supervenerunt ab Jerosolymis prophetæ Antiochiam : (ỷ. 28) et surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio.

Εν ταυταις δε ταις ἡμεραις κατηλθον απο Ἱεροσολυμων προφηται Αντιοχειαν. (ỷ. 28) Αναστας δε εἱς εξ αυτων ονοματι Αγαβος, εσημανε δια του Πνευματος, λιμον μεγαν μελλειν εσεσθαι εφ' ὁλην την οικουμενην· ὁστις και εγενετο επι Κλαυδιου Καισαρος.

27. *In his autem diebus,* etc.). Quo tempore Paulus et Barnabas Antiochiæ commorabantur, venerunt illuc ex urbe Jerosolymorum *prophetæ quidam* (προφηται), h. e. Christiani aliqui, quibus Spiritus sanctus contulerat charisma sive *donum prophetiæ;* ut tunc temporis, in exordio, inquam, Ecclesiæ, aliis alia Spiritûs sancti Charismata solebant conferri. Charisma autem illud *prophetiæ*, ut docet Estius (in Ep. 1. ad Corinth. ad Cap. XIV. 1), universe intelligitur tale donum, quo quis ex inspiratione divina cognosceret ac proferret occulta quædam, sive illa futura essent, quomodo hic prophetavit Agabus quando *significavit per Spiritum famem magnam futuram;* sive essent Scripturarum difficilium et obscurarum maxime propheticarum explanationes; sive alia quædam ad Christianam doctrinam illustrandam aut pietatem promovendam pertinentia.

28. *Et surgens unus ex eis nomine Agabus*, etc.). Forsitan in publico Ecclesiæ conventu vaticinium suum edidit Agabus, ut ideò dicatur inter sedentes ad

dicendum *surrexisse* (ἀναστας). Sed fieri etiam potest ut ἀναστας hoc loco redundet. De quo Pleonasmo videsis quæ notata sunt suprà ad Cap. VIII. 35. Quidquid sit, Agabus ille *prædixit* (ἐσημανε Aor. 1. pro ἐσημηνε), per internam nempè Spiritûs sancti revelationem (δια του Πνευματος) rem edoctus, magnam futuram esse famem per *universam Judæam* (ἐφ' ὁλην την οικουμενην); *quæ quidem* fames reapse non ita multò post *etiam accidit* (ὁστις και ἐγενετο), tempore Cæsaris Claudii; ut adeò prædictionem rei eventus comprobaverit. Judæam universam magna fame afflictam fuisse, imperatore Claudio Cæsare, memoriæ prodidit etiam Flavius Josephus, Antiqq. Lib. III. Cap. XV. 3, et Lib. XX Cap. V. 2. —

Locutio ἡ οικουμενη, scil. γη, propriè est *terra habitata;* sed eâ locutione nonnumquam significatur *orbis Romanus*, sive Imperium Romanum, ut infrà XXIV. 5; nonnumquam verò etiam *Judæa*, ut apud Flavium Josephum, Antiqq. Lib. VIII. Cap. XIII. 4: Και περιπεμψας, inquit, κατα πασαν την οικουμενην τους ζητησοντας τον προφητην Ηλιαν, κ. τ. λ. *id est :* « Ac cum per totum orbem (*Judæum scilicet*) misisset qui Eliam vatem perquirerent, etc. »

29—30. Disciputi autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Judæa fratribus: (℣. 30) quod et fecerunt, mittentes ad seniores per manus Barnabæ, et Sauli.	Των δε μαθητων καθως ηυπορειτο τις, ὡρισαν, ἑκαστος αυτων, εις διακονιαν πεμψαι τοις κατοικουσιν εν τη Ιουδαια ἀδελφοις· (℣. 30) ὁ και εποιησαν, αποστειλαντες προς τους πρεσβυτερους δια χειρος Βαρναβα και Σαυλου.

29—39. *Discipuli autem prout quis habebat*, etc.). Græca hoc loco impeditiora sunt; facilior certe fuisset Syntaxis verborum hæc : οἱ δε μαθηται, καθως ηυπορειτο τις, ὡρισαν, ἑκαστος αυτων, εις διακονιαν κ. τ. λ. Ceterum sensus patet : discipuli autem, inquit, *id est* Christiani Antiocheni, pro modo facultatum uniuscujusque, apud se constituerunt ut singuli mitterent aliquid in subsidium Christianis habitantibus in Judæâ. *Idque* deinceps, cum fames invalesceret, *etiam fecerunt*, (ὁ και εποιησαν) uti constituerant; collectamque pecuniam miserunt (αποστειλαντες) *per* (δια χειρος = בְּיַד) Paulum et Barnabam ad Seniores (προς τους πρεσβυτερους. Cf. Cap. XV. 2) Jerosolymitanos (Cf. Cap. XII. 25), ut ea horum arbitrio inter pauperes per Judæam Christianos distribueretur. — Τις non est *unusquisque*, sed *quis*, *aliquis*. Græca καθως ηυπορειτο τις Belgicè reddi possent : *naar mate dat iemand* (τις) *wel bemiddeld was.*

CAPUT DUODECIMUM.

ARGUMENTUM. *Per idem tempus Herodes Rex Jerosolymis gladio interfici jubet Jacobum Apostolum, Joannis Apostoli fratrem* (1—2). *Quod cum Judæis gratum esse intelligeret, etiam Petrum, Apostolorum principem, comprehendi et in carcerem detrudi imperat, huic quoque necem parans* (3—4). *Sed Petrus noctu ab Angelo, insciis custodibus, e carcere suo liberatur* (5—11). *Liberatus Mariæ Joannis Marci matris adit domum, ubi fideles multi congregati sunt, Deum pro captivo Apostolo orantes. Domum ingressus, gaudentibus ad ejus conspectum et stupentibus enarrat quomodo divinitùs e carcere suo fuisset eductus. Post quæ, relicta Mariæ domo, in alium locum se confert* (12—17). *Quum verò dies illuxisset, fuga Petri innotescit carceris custodibus; qui cum Herodi Petrum requirenti, captivum suum exhibere non possent, ad supplicium ducuntur* (18—19). *Herodes autem, relictâ Judæâ, Cæsaream proficiscitur, ibique commoratur; quo tempore Tyrii et Sidonii, quibus infensus erat, legatos ad eum mittunt, qui animum ejus placarent* (19—20). *Ad quos quum statuto die, præsente populo, in suggestu verba faceret, acclamatur illi ab adulatorum turba: deum ibi, non hominem loqui. Quam impiam adulationem admittens Herodes, foedo morbo ab Angelo percutitur, moriturque intra paucos dies* (21—23). *Interea res Evangelica continuum capit incrementum* (24). *Paulus et Barnabas, peracto suo ministerio, Jerosolymis redeunt Antiochiam, adjuncto sibi comite Joanne Marco* (25).

1—4. Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia. (ỳ. 2) Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio. (ỳ. 3) Videns autem quia placeret Judæis, apposuit ut apprehenderet et Petrum. Erant autem dies Azymorum. (ỳ. 4.) Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere eum populo.

Κατ' εκεινον δε τον καιρον επεβαλεν Ἡρωδης ὁ βασιλευς τας χειρας, κακωσαι τινας των απο της εκκλησιας. (ỳ. 2) Ανειλε δε Ιακωβον, τον αδελφον Ιωαννου, μαχαιρᾳ. (ỳ. 3) Και ιδων ὁτι αρεστον εστι τοις Ιουδαιοις, προσεθετο συλλαβειν και Πετρον· (ησαν δε ἡμεραι των αζυμων) (ỳ. 4) ὁν και πιασας εθετο εις φυλακην, παραδους τεσσαρσι τετραδιοις στρατιωτων φυλασσειν αυτον, βουλομενος μετα το πασχα αναγαγειν αυτον τῳ λαῳ.

1. *Eodem autem tempore).* Græcè est κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν, quod Latine reddi potest *per illud tempus,* vel *circa illud tempus.* Itaque significatur ea quæ deinceps narrantur, Jerosolymis accidisse *eo tempore*, aut *eo circiter tempore*, quo Paulus et Barnabas iter habuêre Antiochiâ Jerosolymas ad eò perferendam collectam illam inter Antiochenos Christianos pecuniam.

Herodes Rex). Plures ejus nominis principes memorantur in sacris libris Novi Testamenti. Et primo quidem loco occurrit Herodes ille sub quo nati sunt mundi Salvator Jesus (Matth. II. 1) ejusque præcursor Joannes Baptista (Luc. I. 5), et quo imperante edita fuit strages illa Bethlehemitica (Matth. II. 16). Fuit autem Herodes is, Herodes cognomine *Magnus*, gente Idumæus, Antipatri filius. Hic superstites habuit filios tres, Archelaum, Philippum, et Herodem Antipam. « Inter quos, (Kuinoëlii verbis utor), paternum regnum Imperator Augustus ita divisit, ut Philippo et Herodi Antipæ, unicuique quartam, Archelao autem dimidiam regni partem assignaret. *Philippus* accepit Batanæam, Auranitidem, (quam utramque regionem Lucas Cap. III. 1 Itureæ nomine complexus est), et Trachonitidem; *Archelaus* Judæam, Idumæam, et Samariam *ethnarchæ* nomine obtinuit; Herodes Antipas (1) Galilæam et Peræam, isque *tetrarcha* dictus est, ut et Philippus. Archelaus, crudelitatis nomine apud Augustum accusatus, postquam novem annos regnaverat, de sua dignitate dejectus, et Viennam, Galliæ urbem, in exsilium ab Imperatore est ejectus. Judæa tunc in provinciæ formam redacta Syriæque adjuncta est, ita ut sub Syriæ Præsidibus, a Procuratoribus Romanis administraretur. Philippo mortuo, tetrarchia ejus ab Imperatore Tiberio Syriæ adjudicata est; sed C. Caligula hanc tetrarchiam, adjectâ quoque Lysaniæ tetrarchiâ, (vide Fl. Joseph. Antiqq. Lib. XVIII. Cap. VI. 10) concessit Herodi Agrippæ, de quo hic (Act. XII. 1) sermo est; et Herode Antipâ in Galliam primò, deinde in Hispaniam exsule acto, hujus quoque tetrarchiâ eum donavit (vid. Fl. Joseph. Antiqq. ibid. Cap. VII). Neque minus Agrippam auxit Claudius, Caligulæ successor. Romæ degebat Agrippa cum Caligula trucidaretur, et Claudii gratiam atque favorem sibi ita conciliavit, ut eum Judeæ quoque et Samariæ præesse juberet. Sic totum regnum quod avus ejus (Herodes Magnus) habuerat restitutum, ipseque ab Imperatore rex Judææ salutatus est. »

(1) Herodes Antipas hic est ille de quo agitur Matth. XIV. 3. Luc. III. 1 19. IX. 7. Is, repudiatâ legitimâ uxore, Aretæ regis Arabiæ Petreæ filiâ, uxorem fratris sui Philippi, Herodiadem, incestis nuptiis sibi copulavit. Hujus Herodis jussu necatus est vir sanctissimus Joannes Baptista, quòd Antipæ scelus suum exprobrare non dubitasset. Antipas ille Romam postea profectus cum Herodiade, ut obtineret regis titulum a Caligula Imperatore, ab hoc unà cum Herodiade in Galliam exsul actus est, tetrarchiâ ejus translatâ ad Herodem Agrippam I sive *majorem*, Herodis magni nepotem et filium Aristobuli et Berenices. Idem hic Herodes Antipas a Matthæo Cap. XIV. 9 dictus est Rex (βασιλευς), non quòd Regis dignitate fulgeret, sed quatenus βασιλευς etiam de tetrarcha dicebatur, ut notat Fischer in *Prolusione* decima octava *de vitiis lexicorum Novi Testamenti.*

(Vid. Fl. Joseph. Antiqq. Lib. xix. Cap. v. 1) Herodes Agrippa postquam vix triennio regnasset, Cæsareæ fœdo morbo divinitùs percussus interiit (vid. Act. Ap. Cap. xii. 23). Filium hic reliquit ejusdem nominis, qui ut a patre suo distinguatur, nominatur Agrippa II sive *minor*. Hic Agrippa II ille est de quo agitur Act. Ap. Cap. xxv. et xxvi. Septemdecim annos natus is erat cum pater ejus moreretur. Claudius ergo cum huic adolescenti tantum regnum committere nollet, patri, ut notat Kuinoel (ad Act. xxv. 13), in regno Judeæ successor non est datus, sed Cuspius Fadus Procurator in Judæam missus est. (Fl. Joseph Antiqq. Lib. xix. Cap. ix) Agrippa autem, octavo Claudii anno, ab eo accepit tetrarchiam Chalcidenam, mortuo Herode, Chalcidis Syriacæ rege, patruo suo; cui tetrarchiæ cum quatuor præfuisset annos, Chalcidem ei Claudius abstulit, eumque tetrarchià, quam primo Philippus, et post Agrippæ I mortem procurator Romanus imperio tenuerat, Batanæà, Auranitide, Trachonitide, et Lysaniæ tetrarchià (Luc. iii. 1) donavit. Diu superfuit hic Agrippa II Hierosolymorum excidio, regno incolumi, et aliquot urbium accessione Vespasiani beneficio ampliato.

misit Herodes rex manus, ut affligeret, etc.). Erat hic, ut diximus, Herodes Agrippa I sive *major*. Is titulo *Regis* ab Imperatore Caligula decoratus fuerat, et quo tempore acciderunt, quæ hic narrantur, in sua ditione tenebat Palæstinam universam. — Locutio Επεβαλε τας χειρας (Vulg: *misit manus*) sequente Infinitivo, nuspiam alibi, quod sciam, occurrit; eam forsitan satis recte Belgicè ita reddideris : *hy sloeg de handen aan het werk, om kwaad te doen* (κακωσαι Infinitivus *finis*) *aan sommigen van hen die*, etc. Οἱ απο της εκκλησιας Lucæ sunt, uti patet, tales, quos alibi vocare solet μαθητας, *discipulos*, scil. Christi. — Pro απο Lucas suprà (Cap. vi. 9) in simili phrasi scripsit εκ. Græci in talibus nudum Genitivum adhibere solent. —

2—3. *Occidit autem Jacobum gladio)*. Græcè μαχαιρᾳ sine Articulo; et abesse poterat. Ανειλε ab αναιρεω proprie est *sustulit*, sed quo sensu Cicero (de Nat. Deor. iii. 33) dixit : *Q. Varus Drusum ferro, Metellum veneno sustulerat*. Jacobum alio modo quam decollatione interfectum fuisse dicerem, quum Lucas hic non adhibeat vocem obviam αποκεφαλιζειν, *decollare*. Erat is Jacobus, Zebedæi filius, frater Joannis Apostoli et Evangelistæ (Matth. iv. 21); idem unà cum fratre suo et Petro præsens fuit cum Christus *transfiguraretur* in monte Thabor (Matth. xvii. 1). De hoc Jacobo disputatur utrum nec-ne in Hispania fidem Christianam prædicaverit. (1) Idem vocari solet etiam Jacobus *major*, quo distinguatur ab Apostolo Jacobo Alphæi filio,

---

(1) « Jussu Clementis viii (ut notat Lorinus in Act ad h. l.) in emendato Romano breviario restitutum est : *provinciæ Hispaniæ ecclesiarum traditionem esse Jacobum Hispaniam adiisse, et ibi aliquot ad fidem convertisse*, pro eo quod antea legebatur, *peragrasse Hispaniam, ibique Evangelium prædicasse*, videlicet nulla mentione facta de traditione. » Cf. Estium in loc. difficil. ad Act. Cap. xii. 2.

qui Jacobus *minor* dicitur a Marco XV. 40, et Judæ Apostoli frater a Luca (Act. I. 13). Jacobus autem ille qui *frater Domini* vocatur in Ep. ad Galatas I. 19, unus idemque est cum Jacobo *minore*, Alphæi filio. (Cf. Windishmannum *Erklärung des Briefes an die Galater*, ad Cap. I. ℣. 19). Primus Hierosolymorum Episcopus fuit non Apostolus Jacobus ille, de quo hic (Act. XII. 2) agitur, sed Apostolus Jacobus *minor*, Alphæi filius, Judæ Apostoli frater. Idem auctor est Epistolæ, quæ sub ejus nomine inter Scripturas Canonicas recensetur.

3. *Videns autem quia placeret Judæis*, etc.). Agrippa causam ob quam violentas manus injiceret in Apostolos hanc prætexuerit, quod nempe novarum rerum in re religiosa essent studiosi, et Judæos ab avita religione averterent. Sed vera causa fuerit ea, quam Lucas hic innuit, studium scilicet conciliandi sibi favorem apud recentes suos subditos (cf. dicta supra ad ℣. 1).

apposuit ut apprehenderet et Petrum). Græcè προσεθετο συλλαβειν, quæ loquendi ratio non Græca sed Hebraica est, ut in hoc Jobi Cap. XIX. 1 : וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ. Ceterùm sensus est : crimen crimini addens, Petrum quoque jussit comprehendi. Quod additur : *erant autem dies Azymorum*, pro Parenthesi habendum est, ut series narrationis (ὃν και πιασας) demonstrat.

4. *Quem cum apprehendisset misit in carcerem).* Græcè ὃν και πιασας εθετο, *quem comprehensum etiam* (και) *posuit in carcerem*, eumque custodiendum tradidit *quatuor quaternionibus militum*, id est, militibus sex et decem. Scilicet apud Romanos, quorum mores, utpote Romæ educatus, Herodes Agrippa æmulabatur, quaterni milites, ut ex Vegetio (*De re militari* III) notat Fischerus (Prolus. 18), sive equites, sive pedites, excubitum noctibus ita facere solebant, ut vigiliis in quatuor partes ad clepsydram distributis, singuli ternis horis vigilarent. Quia igitur Herodes Petrum custodiri volebat a quatuor militibus, quorum duo cum in ipso carcere observarent (1), totidem ante fores excubarent, — facile intelligitur necesse fuisse, ut quatuor militum quaterniones delegerentur, qui custodiæ hominis præficerentur. »

Volens post Pascha producere eum populo). Græce αναγαγειν, pro quo infrà (℣. 6) eodem sensu est προαγειν, quibus verbis respondent Belgica : *opbrengen*, *voorbrengen voor het volk* (τῳ λαῳ). Sensus est : volebat producere eum in conspectum populi, atque ita publicè eum damnare et morte mulctare. Et, comprehenso Petro, statim hoc fecisset Agrippa, nisi obstitissent, qui ipso eo tempore agebantur, *dies Azymorum*, per quos judicia capitalia exercere nefas habebatur. Itaque Agrippa decreverat, exacto festo Paschali, rem perficere. — *Dies Azymorum* erant dies septem

(1) Colligitur hoc ex ℣. 6, ubi dicitur *dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus*, quod quo modo intelligendum sit, suo loco explicatur.

sequentes diem decimum quartum mensis Nisan, quo die comedendus erat agnus Paschalis. Dies illi festum constituebant proprie distinctum a festo Paschatis. Sed vox Pascha dicebatur etiam de *toto illo festo*, quod incipiebat decimo quarto mensis *Nisan*, et finiebatur vigesimo primo ejusdem mensis. Sic S. Lucas (Cap. XXII. 1) dixit : *Ηγγιζε δε ἡ εορτη των αζυμων, ἡ λεγομενη Πασχα.* Atque hoc quoque sensu dictum hic est *μετα το Πασχα.*

5—7. Et Petrus quidem servabatur in carcere. Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo. (ỳ. 6) Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus : et custodes ante ostium custodiebant carcerem. (ỳ. 7) Et ecce angelus Domini astitit : et lumen refulsit in habitaculo : percussoque latere Petri, excitavit eum, dicens : Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus ejus.

Ὁ μεν ουν Πετρος ετηρειτο εν τῃ φυλακῃ· προσευχη δε ην εκτενης γινομενη ὑπο της εκκλησιας προς τον Θεον περι (1) αυτου. (ỳ. 6) Ὁτε δε εμελλεν προαγειν αυτον ὁ Ἡρωδης, τῃ νυκτι εκεινῃ ην ὁ Πετρος κοιμωμενος μεταξυ δυο στρατιωτων, δεδεμενος ἁλυσεσι δυσι, φυλακες τε προ της θυρας ετηρουν την φυλακην. (ỳ. 7) Και ιδου, αγγελος Κυριου επεστη, και φως ελαμψεν εν τῳ οικηματι· παταξας δε την πλευραν του Πετρου, ηγειρεν αυτον, λεγων· Αναστα εν ταχει. Και εξεπεσον αυτου αἱ ἁλυσεις εκ των χειρων.

5. *Petrus quidem servabatur in carcere. Oratio autem*, etc.). De vi Particularum *μεν ουν* et *δε* hoc loco, videsis quæ notavimus supra ad Cap. IX. 31. Interpres noster quum scripserit *sine intermissione*, pro Adjectivo *εκτενης* forsitan legit Adverbium *εκτενως*, quæ lectio reapse in nonnullis Codicibus MSS. occurrit. Græca Belgicè reddideris : *doch een aanhoudend* (*εκτενης*) *gebed tot God werd er van de kerk voor hem gedaan*. Petrus, soluto carcere, domum Mariæ, cum adhuc nox esset (ỳ. 6), ingressus, congregatos ibi invenit fideles multos Deum pro ipso orantes, ut legitur infra ỳ. 12.

6. *Quum autem producturus*, etc.). Sensus est : accidit autem ut Petrus *nocte illâ* (*τῃ νυκτι εκεινῃ*), quæ præcedebat diem quo producendus erat (*προαγειν*. Vide ad ỳ. 4), dormiret inter duos milites vinctus catenis duabus. — Quod dicitur *inter duos milites vinctus catenis duabus* id intelligendum est ita, ut catena una vinciret unius militis sinistram et Petri dexteram, altera autem catena Petri sinistram et alterius

(1) VAR. LECT. Pro *περι* legitur *ὑπερ* in EGH.

militis dexteram. De quo Romanorum more alligandi militem vel binos milites custodiendo reo agit Lipsius (ad Tacit. Lib. 3 Annal.), citatus a Wolfio in *Curis* ad h. l. Cf. etiam Lydium *in Syntagmate sacro de re militari* Cap. IX.

et custodes ante ostium custodiebant carcerem). Duo milites in ipso carcere, eo quo dictum est modo, vinctum asservabant, interea dum milites alii duo (φυλακες) *foris* (προ της θυρας) custodiebant carcerem. Et horum quidem unus ad ostium carceris excubias agebat, alter vero ad portam ferream. Vide infrà ad ỳ. 10.

7. *Et ecce Angelus Domini astitit*, etc.). Græcè επεστη (Aor. 2 ab εφισταναι), i. e. Petro derepente *adstitit* (Vide ad Cap. IV. 1) Angelus Domini, simulque refulsit *in carcere* (εν τῳ οικηματι) mirabile *quoddam lumen* (φως), quo noctis et carceris tenebræ discussæ sunt. — Vocem οικημα de *carcere* Græcis scriptoribus, maxime Atticis, frequenter dictam fuisse, exempla probant a Wetsteni ad hunc locum allata. Nempe Attici, ut docet Plutarchus in vita Solonis (apud Wolfium in *Curis* ad Act. XII. 7), rebus turpibus et malis blanda dabant nomina. — Apparuisse Angelum illum in assumptâ specie corporis humani, id quidem series narrationis (ỳ. 9. 10) manifestò indicat. Et fieri potest ut lumen illud, quod subitò illustrabat carcerem, aliud non fuerit quam quod ab assumpto illo corpore angelico irradiabat. Nam et de Angelo illo, qui sedebat ad sepulcrum Salvatoris, dicitur (Matth. XXVIII. 3), quod *species ejus* (ἡ ιδεα) *erat sicut fulgur*, adeòque fulgurantem quamdam lucem emittens. Videsis interpretem doctissimum Lucam Brugensem ad Matth. XXVIII. 3. Postulat Lucæ narratio, Petri custodes ut cogitemus alto oppressos sopore; quem quo minùs divinitùs immissum existimemus, nihil prohibet.

percussoque latere Petri, etc.). Angelus manu pulsato dormientis Petri latere, e somno illum excitavit, jussitque ut surgeret *velociter* (εν ταχει = *in haast*). Ad vocem Angeli protinùs de Petri manibus catenæ exciderunt. — Non *fractæ* aut *solutæ* dicuntur catenæ, sed a manibus ejus *excidisse*.

8—10. Dixit autem angelus ad eum : Præcingere, et calcea te caligas tuas. Et fecit sic. Et dixit illi : Circumda tibi vestimentum tuum, et sequere me. (ỳ. 9) Et exiens sequebatur eum, et nesciebat quia verum est, quod fiebat per angelum : existimabat autem se visum videre. (ỳ. 10) Transeuntes autem primam et secundam custodiam, venerunt ad portam

Ειπε τε ὁ αγγελος προς αυτον· Περιζωσαι, και ὑποδησαι τα σανδαλια σου. Εποιησε δε οὑτω. Και λεγει αυτῳ· Περιβαλου το ἱματιον σου, και ακολουθει μοι. (ỳ. 9) Και εξελθων ηκολουθει αυτῳ· και ουκ ῃδει ὁτι αληθες εστι το γινομενον δια του αγγελου, εδοκει δε ὁραμα βλεπειν. (ỳ. 10) Διελθοντες δε πρωτην φυλακην και δευτεραν, ηλθον επι την πυλην την σιδηραν, την φερουσαν εις την πολιν, ἡτις

ferream, quæ ducit ad civitatem: quæ ultro aperta est eis. Et exeuntes processerunt vicum unum: et continuo discessit angelus ab eo.

αυτοματη ηνοιχθη αυτοις. Και εξελθοντες προηλθον ῥυμην μιαν· και ευθεως απεστη ὁ αγγελος απ' αυτου.

8. *Præcingere).* i. e. *præcingitor*, Græcè in Imp. Aor. Med. περιζωσαι *succinge te.* Puta Petrum indutum fuisse, orientalium more, tunicâ talari. Hanc collectam cingulo ad lumbos constringere solebant, si incedendum esset. Petrus autem, laxato cingulo, in carcere jacuerit tunicâ ad pedes usque demissâ.

et calcea te caligas tuas). Græcè: ὑποδησαι (Imp. Aor. Med.) *subliga tibi* τα σανδαλια σου, *sandalia tua;* qua voce intelliguntur soleæ plantam pedis tegentes, quæ funiculis superne pedibus adligabantur. —

Circumda tibi, etc.). Græcè περιβαλου (Imp. Aor. 2. Med.) το ἱματιον σου, quod Belgice reddideris: *sla uwen mantel om.* Ἱματιον universe quidem *de quâcumque veste* dicebatur, sed et speciatim *de pallio*, quod tunicæ injici solebat. Ακολουθει contractum est ex ακολουθεε.

9. *Et exiens sequebatur eum, et nesciebat*, etc.). Indutus quum esset, e carcere *egressus* (εξελθων) præcedentem Angelum Petrus sequebatur. Interea autem animo ita comparatus erat, ut non intelligeret ea, quæ fiebant per Angelum, reapse fieri, sed videretur sibi videre visum aliquod, quale haud ita pridem viderat. — Et permansit Petrus in eo mentis statu etiam dum fierent, quæ sequenti versiculo enarrantur, ut ex ỷ. 11 colligitur. — Diceres eos carcerem exivisse non recluso ostio, quum mox (ỷ. 10) de *porta ferrea* dicatur quod hæc *ultrò illis fuerit aperta.* Quod si ita res se habeat, alterum hic erit exemplum mutuæ corporum, ut vocant, *compenetrabilitatis.* Videsis Lucam Brugensem ad Joan. xx. 19, et Maldon. in eumd. loc.

10. *Transeuntes autem primam et secundam*, etc.). Gr. διελθοντες δε, *cum præteriissent* militem custodem primum, et item secundum (vide supra ad ỷ. 4), venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad civitatem; quæ porta (ἡτις) illis patuit αυτοματη, *h. e. sua sponte;* puta, reclusa a Deo, et immediate quidem sine Angeli ministerio, quum dicatur sua sponte patuisse *illis.* Sunt hic omnia plena miraculis. — Carcer Petri intra mœnia civitatis fuisse videtur. Itaque *porta ferrea* fuerit illa porta, per quam e carcereâ domo via pateret in plateam.

Ηνοιχθη Aor. Passiv. cum notione *reflexiva.* Φυλακη *Abstracti* nomen pro *Concreti* nomine φυλαξ. Confer Nostratium *de wacht.*

Et exeuntes processerunt vicum unum). Græcè Και εξελθοντες προηλθον h. e. *egressique* per portam ferream *processerunt plateam unam;* et tum continuò Angelus, qui hactenùs Petrum deduxerat, ab eodem *discessit* (απεστη Aor. 2), puta, ex oculis

ipsius evanuit. — ῥυμην μιαν (*eene straat ver*) est Accusativus *objecti quantitativi*. Cf. Kühner § 556. Etiam Latini sic loquuntur, ut cum dicunt, v. g. *numquam pedem a me discessit*.

11—12. Et Petrus ad se reversus, dixit : Nunc scio vere quia misit Dominus angelum suum, et eripuit me de manu Herodis, et de omni expectatione plebis Judæorum. (ỳ. 12) Considerans que venit ad domum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati, et orantes.

Και ὁ Πετρος γενομενος εν ἑαυτῳ, ειπε· Νυν οιδα αληθως ότι εξαπεστειλε Κυριος τον αγγελον αὐτου, και εξειλετο με εκ χειρος Ἡρωδου, και πασης της προσδοκιας του λαου των Ιουδαιων. (ỳ. 12) Συνιδων τε ηλθεν επι την οικιαν Μαριας της μητρος Ιωαννου, του επικαλουμενου Μαρκου, οὗ ησαν ἱκανοι συνηθροισμενοι αδελφοι και προσευχομενοι.

11. *Et Petrus ad se reversus*). Gr. γενομενος εν ἑαυτῳ, cum qua locutione conferri potest Nostratium : BY (*in*) *zich zelven gekomen zijnde*. Exclamat Petrus factus jam plene sui conscius : hactenùs, inquit, visum aliquod me videre existimabam, nunc verò *certissimè scio* (οιδα αληθως) quod non sunt per visum gesta quæ gesta sunt, sed quod Dominus reapse ad me misit Angelum suum, meque eripuit de manibus Herodis, et delusit omnem illam exspectationem Judæorum, qui ab Herode me publicè interficiendum sperabant. — In locutione hac : *eripuit me ab omni exspectatione Judæorum*, est Metonymia quædam in voce *exspectatio*, ut quæ dicitur de *supplicio Petri avidè ab illis expetito*.

12. *Considerans que venit in domum Mariæ*, etc.). Pro *considerans* græce est συνιδων (Aor.), *hoc est :* et eorum quæ gesta fuerant jam *factus conscius* (συνιδων ut infra XIV. 6), domum petiit Mariæ illius, quæ erat mater Joannis ejus, qui cognomento dictus est Marcus. Erant autem in piæ istius mulieris domo congregati *Christiani* (αδελφοι) multi, Deum pro captivi Petri liberatione orantes. Cf. ỳ. 5. Προσευχομαι (Verbum Depon. Med.), nempe, τῳ Θεῳ, qui Dativus est *directionis*. Confer Nostratium : *bidden tot God*. Joannes Marcus qui hic dicitur idem est cum eo qui infrà Cap. XIII. 5. 13 simpliciter *Joannes*, et Cap. XV. 39 simpliciter *Marcus* nominatur. Erat is Barnabæ consobrinus, ut legimus in Ep. ad Colossenses, Cap. IV. 10. Disputatur autem utrum sit nec-ne unus idemque cum Marco Evangelista, quem Petrus (Ep. 1. v. 13) *filium suum* vocat. Videsis Baronium ad An. Chr. 45, et Lorinum ad Act. XII. 12.

13—15. Pulsante autem eo ostium januæ, processit puella ad audiendum, nomine Rhode. (ỳ. 14) Et ut cognovit vocem Petri, præ gaudio non aperuit januam, sed intro currens nunciavit stare Petrum ante januam. (ỳ. 15) At illi dixerunt ad eam : Insanis. Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dicebant : Angelus ejus est.

Κρουσαντος δε του Πετρού (1) την θυραν του πυλωνος, προσηλθε παιδισκη ὑπακουσαι, ονοματι Ῥοδη· (ỳ. 14) Και επιγνουσα την φωνην του Πετρου, απο της χαρας ουκ ηνοιξε τον πυλωνα, εισδραμουσα δε απηγγειλεν, ἑσταναι τον Πετρον προ του πυλωνος. (ỳ. 15) Οἱ δε προς αυτην ειπον· Μαινῃ. Ἡ δε διΐσχυριζετο οὑτως εχειν. Οἱ δε ελεγον· Ὁ αγγελος αυτου εστιν.

13—14. *Pulsante autem eo ostium januæ*, etc,). Petrus autem *quum pulsasset* (κρουσαντος) *vestibuli ostium* (την θυραν του πυλωνος. Vide ad Cap. x. 25), puella quædam, nomine Rhode (i. e. *frutex rosæ*) prodiit *ad auscultandum* (ὑπακουσαι) quis esset qui pulsaret. — Ὑπακουειν, quod notat Kuinoël ad h. l., verbum est proprium de janitoribus, qui, antequam januam aperiant, quis adsit qui intromitti velit, interrogant. — Puella ergo sciscitata quis esset qui pulsaret, cum Petri respondentis vocem agnovisset (επιγνουσα), *præ* (απο. Vide suprà ad Cap. xi. 19) gaudio non aperuit *ostium vestibuli* (τον πυλωνα), sed mox, quum insperatum illud gaudium sola non caperet, *intro recurrens* (εισδραμουσα in interiorem partem domûs) iis qui intus erant nuntiavit Petrum stare pro foribus.

15. *At illi dixerunt ad eam : insanis. Illa autem*, etc.). Quod puella nunciabat adeò incredibile illis videbatur, ut eam *insanire* atque emotæ mentis esse dicerent. « Qui maximè quid cupiunt, ut Lorinus hic animadvertit, quia verentur plurimum ne non contingat, minimè se faciles reddunt, contigisse ut credant. » Puella autem quum *constanter asseveraret* (διϊσχυριζετο) rem sic habere, illi dicebant : *angelus ejus est.* — Notat ad hæc verba S. Joh. Chrysostomus (Hom. xxvi in Act.) : Εκ τουτο αληθες, ὁτι ἑκαστος ἡμων αγγελον εχει. h. e. *hinc verum probatur, unumquemque nostrum angelum habere*. De qua communi Catholicorum sententia vide Perrone Tract. *de Deo creatore* Part. 1. Cap. iii, et Stapletonium nostrum, tum in *Promptuario Catholico* (in Fest. S. Michaëlis), tum etiam in *Antidotis Apostolicis in Acta Apostolorum*, ad h. l. — Verbum διϊσχυριζεσθαι (Depon. Med.) propriè notat *semet ipsum roborare*. Conferri potest Gallicum : *se faire fort de...*

(1) Var. lect. Pro του Πετρου legitur αυτου, in ABDG multisque Minusculis, et plerisque antiquis Versionibus; ut non ambigendum sit quin lectio αυτου alteri sit præferenda.

16—17. Petrus autem perseverabat pulsans. Cum autem aperuissent, viderunt eum, et obstupuerunt. (℣. 17) Annuens autem eis manu ut tacerent, narravit quomodo Dominus eduxisset eum de carcere, dixitque : Nunciate Jacobo, et fratribus hæc. Et egressus abiit in alium locum.

Ὁ δε Πετρος επεμενε κρουων· ανοιξαντες δε ειδον αυτον, και εξεστησαν. (℣. 17) Κατασεισας δε αυτοις τῃ χειρι σιγᾳν, διηγησατο αυτοις πως ὁ Κυριος αυτον εξηγαγεν εκ της φυλακης. Ειπε δε· Απαγγειλατε Ιακωβῳ και τοις αδελφοις ταυτα. Και εξελθων επορευθη εις ἑτερον τοπον.

16—17. *Petrus autem*, etc.). Interea Petrus *non desistebat pulsare* (επεμενε κρουων, *hy bleef kloppen*) fores. Itaque puellâ constanter affirmante Petri vocem se audivisse, et Petro perseveranter pulsante, tandem accurrerunt, apertoque vestibuli ostio videbant eum, et admirabundi in altos lætitiæ clamores erumpebant. Petrus autem *manu motâ indicto illis silentio* (κατασεισας δε αυτοις τῃ χειρι σιγᾳν), exposuit quo modo Dominus per Angelum suum eduxisset ipsum e carcere. Atque *hæc* (ταυτα), inquit, renunciate vos Jacobo (Alphæi filio), et ceteris per urbem fratribus; et mox inde *egressus* (εξελθων) *in alium locum* (εις ἑτερον τοπον) se recepit. — Quò se Petrus tunc receperit, disputatur. Videsis Calmetum, Cornelium a Lapide, et Lorinum ad h. l.; item Windischmannum in *Vindiciis Petrinis* (Ratisbonæ, 1836), p. 111. sqq.

18—19. Facta autem die, erat non parva turbatio inter milites, quidnam factum esset de Petro. (℣. 19) Herodes autem cum requisisset eum, et non invenisset, inquisitione facta de custodibus, jussit eos duci : descendensque a Judæa in Cæsaream, ibi commoratus est.

Γενομενης δε ἡμερας, ην ταραχος ουκ ολιγος εν τοις στρατιωταις, τι αρα ὁ Πετρος εγενετο. (℣. 19) Ἡρωδης δε επιζητησας αυτον, και μη εὑρων, ανακρινας τους φυλακας, εκελευσεν απαχθηναι. Και κατελθων απο της Ιουδαιας εις την Καισαρειαν (1) διετριβεν.

18—19. *Facta autem die*, etc.). Quum illuxisset, atque res innotuisset *militibus* carceris custodibus (τοις στρατιωταις), erat inter (εν) eos *tumultuosa con-*

(1) Var. lect. Vocem εκει ante διετριβεν exhibent versiones Sahidica, Armenica, et Vulgata.

tentio (ταραχος) non exigua de eo *quidnam factum esset de Petro*, h. e. quonam tandem modo evasisset. Herodes autem quum Petrum requisivisset, nec invenisset, *institutâ causæ cognitione de custodibus* (ανακρινας τους φυλακας), *jussit eos abduci* (απαχθηναι), scil. *ad supplicium*, vel *ad mortem*. Hesychius : Απαγεσθαι· εις θανατον ἑλκεσθαι. Latini pro eo dicebant *duci*. Sic Plinius (Ep. ad Trajanum) de Christianis scribit Trajano : *confitentes iterum ac tertio interrogavi supplicium minatus; perseverantes duci jussi.* —

descendensque, etc.). Voces εις την Καισαρειαν jungendæ sunt cum διετριβεν. De Syntaxi Præpositionis εις cum Verbo *quietis*, vide quæ notavimus in Ep. ad Philippenses ad Cap. II. ℣. 9. pag. 68. Sensus est : degressus a Judæâ, *in urbem Cæsaream* veniens *commoratus est*.

20—23. Erat autem iratus Tyriis, et Sidoniis. At illi unanimes venerunt ad eum, et persuaso Blasto, qui erat super cubiculum regis, postulabant pacem, eo quòd alerentur regiones eorum ab illo. (℣. 21) Statuto autem die Herodes vestitus veste regia, sedit pro tribunali, et concionabatur ad eos. (℣. 22) Populus autem acclamabat : Dei voces, et non hominis. (℣. 23) Confestim autem percussit eum angelus Domini, eo quòd non dedisset honorem Deo : et consumptus a vermibus, expiravit.

Ην δε ὁ Ἡρωδης θυμομαχων Τυριοις και Σιδωνιοις· ὁμοθυμαδον δε παρησαν προς αυτον, και πεισαντες Βλαστον, τον επι του κοιτωνος του βασιλεως, ητουντο ειρηνην· δια το τρεφεσθαι αυτων την χωραν απο της βασιλικης. (℣. 21) *Τακτῃ δε ἡμερᾳ Ἡρωδης ενδυσαμενος εσθητα βασιλικην, και καθισας επι του βηματος, εδημηγορει προς αυτους.* (℣. 22) *Ὁ δε δημος επεφωνει· Φωνη Θεου, και ουκ ανθρωπου.* (℣. 23) *Παραχρημα δε επαταξεν αυτον αγγελος Κυριου, ανθ' ὡν ουκ εδωκε την δοξαν τῳ Θεῳ· και γενομενος σκωληκοβρωτος, εξεψυξεν.*

20. ***Erat autem iratus Tyriis et Sidoniis).*** *Animo* erat Herodes *infenso* (θυμομαχων) vicinis suis, Tyriis et Sidoniis. Causa ignoratur. Τυριοις και Σιδωνιοις Dativi sunt *directionis*, ut vocant. Verbum autem θυμομαχειν notat nunc *obstinato animo bellum gerere*, nunc verò *infenso*, *irato*, *animo esse*. Vide Kypkii observatt. ad h. l. Atque hoc sensu θυμομαχειν in præsenti loco sumendum est. Nam de bello quod Herodes cum Tyriis et Sidoniis gessisset aut certe gerere voluisset, nihil uspiam legitur, nec apud Fl. Josephum, nec apud alium ullum historiographum. Imo, quum Tyrii et Sidonii essent tunc temporis subditi Romanorum, parum verisimile est Herodem ausum fuisse bellum illis inferre. Nec obstat huic interpretationi quod infra dicuntur *pacem petivisse* (ητουντο ειρηνην); nam, ut Kijpkius monuit, *pax* non tantum

bello opponitur, sed et ακαταστασιαις (I Cor. xiv. 33); et Act. ix. 33 ειρηνην εχουσι dicitur de iis, *qui quietè et tranquillè vivunt.*

at illi unanimes venerunt ad eum, etc.). Tyrii autem et Sidonii *ex communi utriusque civitatis decreto* (ὁμοθυμαδον) per legatos suos *ad Herodem se contulerunt* (παρησαν προς αυτον); atque Blasto *Herodis cubiculario* in partes suas *pertracto* (πεισαντες), a Rege *petiverunt* ut *pacifice* (ητουντο ειρηνην) cum illis agere vellet. Ratio autem petitionis erat, *quia ipsorum regio alebatur a regiâ*, scil. regione (δια το τρεφεσθαι αυτων την χωραν απο της βασιλικης, scil. χωρας); h. e. quia ex Judæa Tyriis Sidoniisque administrabatur frumentum. Itaque ab infesto Herodis animo annonæ penuriam sibi metuebant.

21—22. *Statuto autem die*, etc.). Flavius Josephus (Antiqq. Lib. xix. Cap. viii. 2) narrat Herodem tunc temporis Cæsaream perexisse, ut illic spectacula ederet in honorem Cæsaris; secundo autem spectaculorum die repentino correptum fuisse morbo, ex quo quinto post die mortuus sit. Itaque *statuta dies* (τακτη ἡμερα) quæ hic dicitur, secunda fuit edendorum spectaculorum. Hæc ergo dies publicæ legatorum illorum admissioni destinata fuerit, ideòque dicta a Luca dies *statuta*. — Ea die Herodes *veste indutus*, ut narrat Josephus *tota ex argento, admirabili opere contexta* (1), cum *sedisset* (καθισας) *in suggestu* (2) sive in solio (επι του βηματος), *publice verba faciebat* (εδημηγορει) ad Tyriorum et Sidoniorum legatos (προς αυτους). Tum verò concionanti ab adulatrice multitudine acclamatum est: *Dei vox hæc est, non hominis!* Divinum ergo honorem illi tribuebat adulatorum illa turba.

23. *Confestim autem percussit eum Angelus*, etc.). Impiam adulationem Herodes minimè respuit, sed admisit (3); ast crimen hoc mox secuta est divina ultio, eaque terribilis. *Confestim* namque superbo homini morbus fœdissimus Angeli ministerio divinitus fuit immissus, *eo quod non dedisset honorem Deo*, id est, quòd tacitè assentiendo blasphemæ acclamationi passus fuisset honorem sibi tribui, qui soli Deo competeret. — Ανθ' ὡν, tot loon *daarvoor* dat hy, etc.

et consumtus a vermibus, expiravit). Græcè γενομενος σκωληκοβρωτος (a σκωληξ *vermis* et βρωσκω *comedo*) h. e. morbo *vermiculari* correptus, *post acerbissimos cruciatus intra quinque dies* (Fl. Joseph. ibid.) interiit. « Nequaquam, inquit Mead (4),

---

(1) Antiqq. Lib. xix. Cap. viii. 2. Στολην, inquit, ενδυσαμενος εξ αργυρου πεποιημενην πασαν, ὡς θαυμασιον την ὑφην ειναι.

(2) Βημα etiam de *tribunali* dicitur, ubi agitur de judiciis exercendis.

(3) Concinit Flavius Josephus (Antiqq. Lib. xix. Cap. viii. 2): Ουκ επεπληξε, inquit, τουτοις ὁ βασιλευς, ουδε την κολακειαν ασεβουσαν απετριψατο. *h. e.* « At rex neque illos objurgavit, neque impiam eorum adulationem rejecit. »

(4) Richardii Meadii Medica Sacra, sive de morbis biblicis insignioribus commentarius. Cap. xv.

Interpretibus accedo, qui *phthiriasi*, hoc est, *morbo pediculari*, comsumtum interiisse Herodem autumant. Aliud animal est *σκωληξ*, aliud *φθειρ* : hæc summam cutem, ille corporis interiora depascitur. Neque dubium esse potest, quin Divus Lucas, et ipse Medicus, vim utriusque vocis recte intellexerit. »

24—25. Verbum autem Domini crescebat, et multiplicabatur. (ỹ. 25) Barnabas autem et Saulus reversi sunt ab Jerosolymis expleto ministerio, assumpto Joanne, qui cognominatus est Marcus.

Ὁ δε λογος του Θεου ηυξανε και επληθυνετο. (ỹ. 25) Βαρναβας δε και Σαυλος ὑπεστρεψαν εξ Ἱερουσαλημ εις Αντιοχειαν (1), πληρωσαντες την διακονιαν, συμπαραλαβοντες και (2) Ιωαννην τον επικληθεντα Μαρκον.

Præcedentem historiam in hunc potissimùm finem, ut mihi quidem videtur, Lucas inserere voluerit, ut doceret quam acerba morte Ecclesiæ persecutor Agrippa interiisset. Ad propositum jam redit.

24. *Verbum autem Domini crescebat et multiplicabatur).* Sensus est : Interea autem Religio Christiana majora in dies capiebat incrementa. Puta *verbum Domini* eatenùs dici *multiplicari*, quatenùs *plures* in dies Christianam doctrinam amplecterentur. Metonymia heic quædam est, qua doctrina Christiana dicitur pro profitentibus eam doctrinam.

25. *Barnabas autem et Saulus reversi sunt*, etc.). Expleto suo ministerio (3) (vide Cap. XI. 29. 30) Saulus et Barnabas, assumpto secum Joanne Marco (suprà ỹ. 12), Jerosolymis Antiochiam *reversi sunt*, vel *reversi erant;* nam utroque modo reddi potest Aoristus *ὑπεστρεψαν*. Res pendet a tempore, quo, relictâ Jerosolymâ, Antiochiam regressi sunt. Si factum hoc sit post demum mortem Agrippæ, vertendum est *reversi sunt :* si prius, *reversi erant*.

FINIS TOMI PRIORIS.

---

(1) Var. lect. Voces *εις Αντιοχειαν* leguntur in Codd. E et nonnullis Minusculis. Glossema redolent.

(2) Var. lect. Vocula *και* non legitur in Codd. ABD*.

(3) In editione Vulgatæ Vaticana anni 1598 legitur *mysterio* pro *ministerio;* nec adnotatum fuit typograpicum hoc mendum in ullo ex tribus Correctoriis.

INDEX

RERUM ATQUE VERBORUM NOTABILIUM

ET LOCORUM S. SCRIPTURÆ QUÆ OBITER ATTINGUNTUR.

			ERRATA.	CORRIGE.
Proleg. p.	IV.	linea 20,	tam externis quam externis	tam externis quam internis.
»	IV.	» 4, (in nota)	*auzudeuten*	anzudeuten.
»	V.	» 2, (in nota)	ante *theils ungenügend* supple	*theils zweifelhaft* (XI. 30. Vgl. Gal. II. 1).
»	2.	» 24,	Ephes. ý. 2	Ephes. Cap. V. 2.
»	3.	» 9,	ipse de se ipse	ipse de se ipso.
»	4.	» 8,	Cap. VIII. 12	Cap. XXVIII. 31.
»	8.	» 10,	nullum	nullam.
»	12.	» 10,	in contextu Græco post vocem μαθηται	ponatur signum hoc : (2)
»	12.	» 18,	ανθρωποι	ανθρωπων.
»	14.	» 4,	Petrus	Lucas.
»	14.	» 9,	aere	ære
»	20.	» 4,	ut patat	ut patet.
»	23.	» 13,	post vocem *Assyriorum* adde	vocem *conversione*.
»	28.	» 6,	*pro* 15	13.
»	30.	» 7,	hora nova	hora nona.
»	31.	» 10,	congruentur	congruenter.
»	32.	» 12,	prohetica	prophetica
»	32.	» 23,	עם	גם
»	33.	» 14,	invocaussent	invocassent.
»	39.	» 27,	recitata	recitatum.
»	53.	» 11,	complectebantur	complectebatur.
»	85.	» 20,	Cap. I. 25	Cap. I. 23.
»	117.	*in argumento.*	*lapidibus obruunt*	*lapidant.*
»	117.	ibid.	*qui dum undique percutitur,*	*Stephanus autem.*
»	125.	» 29,	Cap. XVII. 2—21	Gen. XVII. 2—21.
»	149.	» (in nota)	XXXIII	XXII.
»	154.	» 2,	XXII. 3	XXII. 30.
»	159.	» 7,	post vocem *fruentem* ponatur signum hoc : (1).	
»	168.	» 1,	Stephano	Philippo.
»	180.	» 9,	commuciaverant	communicaverant.
»	183.	(in nota)	יובל	יובל.
»	190.	» 30.	immer	altijd.
»	195.	» 5,	eine das	eine an das.
»	203.	» 17.	Sanctis suis	Sanctis tuis.
»	208.	» 20,	αυτοι	αυτων.
»	218.	» 4,	Cæsaream	Joppen.
»	220.	» in contextu Vulg.	at illi	at ille.
»	221.	» 23,	renumeratum	remuneratum.
»	222.	» 21,	δου	δυο.
»	222.	» 22,	προσκαρτερουντοι	προσκαρτερουντων.
»	248.	» ultima	modi	modo.